— אהא, ז א ת היא... היא כבר ידועה לנו... לא הפעם הראשונה זאת לה...

והיא לא ידעה, מי קרא את הדברים האלה....

בשאון הגדול נטרף הכל, התבלבל.

הכל צועקים, קוראים בקול גדול.

ורוצה היא לצעק גם היא, לקרא בכל מלוא ריאתה:

— לא, לא ידועה!... זאת רק הפעם הראשונה!... הראשונה, הראשונה!!!...

אלא שממש כמו בחלומה רק פיה פעור וקולה איננו נשמע כלל...

כן, כן, בודאי יזדמן היום!

והיא הולכת ושונה בפני עצמה הבטחה זו, אף על פי שהיא יודעה בנפשה ברור, שמחמת הקר החזק אין מביאים כלל ביצים מהעירות בימים האלה;

יודעת היא כמו כן מראש, שתמצא את מרתפו של רבי ליב סגור עתה;

אלא שנצרכה לה איזו תשובה להונות בה את עצמה...

היא מוסיפה עוד להונות כך את עצמה גם ברגעים האחרונים, כשהיא מהלכת כבר בשוק בין שורות הספסלים, השלחנות והעריבות, בתוך הדחק הרב של התגרנים והתגרניות, הקונים והקונות....

יודעת היא היטב, מה יקרה בעוד כמה רגעים.

והיא מתעקשת עוד, אינה רוצה להודות בשום אופן על האמת...

רק שלבה הפק בה בחזקה ונשימתה נעשית כבדה יותר ויותר.

גופה רועד, ברכיה כושלות.

עיניה משפילות לארץ, ידיה מתכנסות נגד רצונה יותר ויותר מתחת להמטפחת הכרוכה עליה...

רוצה היא להתעכב, לעמוד סוף סוף אצל אחת העריבות.

אלא שאיזה כח נעלם הולך ודוחפה בלי־רצונה הלאה, הלאה.

— — — — — — — — — — — —

ואותו הרגע עצמו אין היא זוכרת כלל..

איך נסתבב הכל, — גם זאת אין היא יודעת.

דומה היה, שהיא שוכבת עוד הפעם על מטתה, והחלום הרע והמענה חוזר ונראה מחדש...

איזה שאון נורא הולך וגדל.

איזה קהל אנשים גדול, שאין היא מכרת אותם כלל, סובבים אותה, צועקים, קוראים בקול גדול...

ובתוך המהומה דבר־מה לח ורחב סוטר פתאם על פניה...

ממש כמו בחלומה מתחילים נופלים עליה איזו דברים קשים.

הולמים הם כתפיה, שכמה, חזה, זרועותיה.

והיא כמעט שאינה מרגישה שום כאב.

אינה מרגישה כאב גם כשהדבר הלח והרחב סוטר וחוזר וסוטר על פניה — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

מכל השאון, מכל ההמולה — רק קריאה אחת נחרתה במוחה, נקרה בו כמסמר...

ורגעים אחדים הסתכלה בלי רצונה בגופיהם המכונסים של הישנים,— הסתכלה והתחילה מפקפקת פתאם...

הסתכלה עוד ונזכרה ביבבה עצורה וממושכה....

נדמה לה, שהיא שומעת כבר יבבה זו מחדש...

ויותר לא פקפקה עוד.

אך גם כשהיתה מהלכת כבר ברחוב, לא יכלה עוד להודות אפילו בפני עצמה על האמת...

בעמקי נפשה פנימה כבר מכירה היתה בנצחונה הגמור של ה„קלפה" הארורה, שנכנס: כה אתמול באותו הרגע, שנזרקה מפיה בלי־רצונה איתה האמרה;

ואף על פי כן היתה משתדלת עוד להונות את עצמה.

ידעת היתה, שנסים אינם מתרחשים, ואף על פי כן היתה משדלת את עצמה, שמציאות מזדמנות לפרקים...

הרי יום־שוק היה אתמול.

מקרה מצוי הוא, שאכר שכור אינו משגיח בסמרטוט, שהכסף צרור בו, והסמרטוט נשמט מידו, נופל ומונח על הארץ, מפני שאין איש משגיח באיזה סמרטוט מתגולל...

ושוב מזדמן לפרקים, שאיזה תגרני, או תגרנית, בשעה שהם עסוקים בתגרנותם, אינם משגיחים כלל, שכיסם קרוע, והמטבעות נופלות ומתגוללות על הארץ...

ובשעת הליכתה היו עיניה סוקרות באמת את הדרך לכל הצדדים, סוקרות ובודקות בלי־רצונה כל סמרטוט מתגולל, כל שבר זכוכית, שבר פחים, או הרס לבן...

בחפוש זה הסיחה אגב־אורחא את דעתה מאיזה ענין, שלא היה לה נעים כלל להשב עליו.

זה היה גם כעין תשובה על השאלה: אנה היא הולכת ולאיזו תכלית?...

אלא שתשובה זו לא היתה מספקת כל צרכה, ודה־בתיה מצאה בבלי־דעת עוד תשובה אחרת.

הרי הולכת היא באמת אל מרתפו של רבי יצחק סוחר הביצים.

רבי יצחק זה — יהודי כשר, יאריך ד' שנותיו, — נותן לה לפרקים מקום להרויח על ידו.

כשמביאים לו סחורה מהעירות, נותן הוא לה לפרקים את הביצים הפקועות והטרופות, שתמכרן לאופים, והיא מרויחה מזה זהובים אחדים.

והאם אי־אפשר הוא, שיזדמן לה היום הזה כזה?

היה־כתיה היתה רואה את עצמה שטוחה על הקרקע, נופלת מתוך ריצה, ועליה מתנפלים — פעם עדת כלבים, שאינה יודעת כלל, מאין באו פתאם, פעם — קהל אנשים גדול, שאין היא מכרת אותם כלל, מי הם ומה הם חפצים, ופעם — חבילה גדולה של חפצים משונים, ובעוד שהיא מפרכסת תחתיהם בכל כחה, מתאמצת להטילם מעליה, הם נופלים, וחוזרים ונופלים בלי הפסק...

הם לוחצים, מחנקים אותה.

איזה שאון נורא הולך וגדל.

הכל צועקים, קוראים בקול גדול...

ורוצה היא לצעק גם היא, אלא שאינה יכולה בשום אופן...

דומה, שפיה פעור, שהיא צועקת בכל מלוא ריאתה,

אלא שאין שום קול נשמע...

רק איזה אד יוצא מפיה בלהש נמוך, נמוך כל כך, עד שאינו נשמע גם לאזנה...

וכשנעורה פעם מתוך חלום כזה וראתה אור־בקר קלוש, דמדומי־שחרית כהים מבעד לשמשות, שהלבינו כשלג מהכפור העב המכסה איתן, — לא שכבה שוב, אף על פי שמאד — מאד היתה רוצה עוד לישון.

דמה היה, שכל איבריה רעוצים, מרוסקים.

הראש כבד מאד, כאלו היה מלא כלו עופרת.

אך איזה דבר, שהיא עצמה לא ידעה ברור, מה הוא, — הרים אותה בלי־רצונה מעל משכבה, דחפה לרדת על הקרקע, להזדרז בלבישה, בנטילת־ידים...

ואף על פי, שבאותה שעה היה עוד איזה דבר, שלא ידעה גם אותו ברור, מה הוא, — ואותו הדבר, להפך, היה מעכב בה יותר, מונע אותה מהזדרז, מושכה לאחור;

אך הכח הדוחף היה חזק, כפי הנראה, מהכח המעכב.

נגד רצונה נשמעה יותר לזה, שהיה חזק מהשני.

נשמעה — והזדרזה יותר ויותר.

אלא שעוד רגע אחד פקפקה.

רגע זה היה, כשנצרך לה לקחת את אדרת־המוך שלה ואת המטפחת ואת המטפחת הגדולה....

בעקרו של דבר נוח היה לה יותר, שהם ישנים עוד.

רק שהכל היה לטול מהם בשעת שנתם את אדרת־המוך החמה ואת המטפחה הגדולה...

הגופים הקטנים הזדעזעו, בשעה שנגעה בהם, אף על פי שמגעה היה בזהירות־אם מיוחדה.

היא הרגישה עוד פעמים אחדות את הזדעזעותם המיוחדה והתכופה של הגופים האלה, כששכבה ביניהם.

ועד כמה שהספיק גל הסתבות, משכה אותו מתחתיה, מעליה, כדי לכסות אותם יותר, להליט אותם מכל צד....

אך היא עצמה כמעט שלא הרגישה בתנועותיה אלה.

ידעת היתה, ובאותה שעה — כמעט אינה יודעת, שהזדעזעות זו באה לא רק מהמת צנה גרידא...

וה„קלפה" הרעה, שנכנסה בה, לא הניחה לה לישון.

תה־בתיה התכונה להקשיב, איך הומה הרוח בחוץ, איך עכבר מגרד שם באחת הפנות בקיר.

בכונה התחילה מצירת בדמיונה, שמהר יבוא מכתב ממנו... הוה עתה... איה?... נו, בפולטבה... לא, באודיסה... כן, באודיסה... הוא שם... כמה?... אחת היא. שלשה, ארבעה שבועות. לא כתב מפני שלא מצא עבודה תיכף... המשכרת טובה מאד... רק לעת עתה מעט כסף... בקרוב ישלח יותר...

וכשראתה, שכל האמצעים האלה אינם מועילים ביותר, התחילה מאנסת את עצמה, שלא לחשב כלל, לישון במהרה ולהסתלק על ידי כך מכל אותם ההרהורים המשונים, שהתעוררו פתאם בקרבה נגד רצונה.

דומה היה, כאלו היא ישנה באמת.

אלא שגם מתוך שנתה ראתה רק מהרהורי לבה בהקיץ...

שנה זו היתה הטופה, נפסקת על ידי יקיצות תכופות.

ובינתים, בין יקיצה ליקיצה, היו נמשכים והולכים מיני חלומות משונים, כבדים ומענים.

מיני הלומות, שקצתם זרים ותמוהים מאד, שלא כדרך הטבע כלל.

וקצתם, להפך, ממש מעין המציאות, משתלשלים באופן טבעי כל כך, עד שבשעת יקיצה היתה תה־בתיה עצמה מסופקה איזה זמן, אם היה זה הלום, או עובדא ממשית בפעל...

על פי רב לא היתה מספיקה גם לברר אתו הדבר כל צרכו, מפני שהיתה חוזרת ושוקעת מהרה בהצי־שנה זו, ושוב היו חוזרים ונמשכים אותם מיני החלומות המשונים, הכבדים ומענים כל כך...

ומאלה היה הלום אחד תכוף ביותר.

חוזר היה ונשנה בכל פעם בתמונות שונות, באפנים שונים זה מזה. אלא שבעקרו היה אחד, מיוחד בתכנו הכללי.

בעקר, של דבר אין שום ספק, שרק במקרה, בלי שום כונה, יותר על פי שגיר־הלשון נזרקה אותה אמרה מפיה של חוה־בתיה...

ערב־תרף, ארוך כגלות, הלך ונמשך בלי־סוף; —

שלהבת כתומה והטופה מתוך זכוכית פקועה של מנורת־נפט קטנה הפיצה אור מועט והרבה עשן, פרחון.

איזו צנה לחה הלכה ומלאה יותר ויותר את החדר הצר.

יבבה בלתי־פוסקת, בנגינה אחת, פעם משלשה פיות כאחד, פעם מפה אחר, משנים, — הלכה ונשמעה מתוך גל הסחבות שעל המטה היחידה בחדר...

סוף סוף לא יכלה עוד לסבל יותר אותה יבבה.

פקעה סבלנותה, והיא קפצה ממקומה, קראה מתוך כעס, מתוך התמרמרות קשה:

— מה אתם תובעים ממני, פגעים רעים שלי! ואם אין לי מה לתת לכם, האלך ואחטוף בשבילכם מהעריבות?!

ודוקא צריך היה להזדמן, שתוציא מפיה ב„שעה רעה" דבר כזה! נשתתקה פתאום היבבה.

דממה עמוקה, דממה של מרה־שחורה נוראה היתה מסביב.

ולחוה־בתיה נדמה באותו רגע, כאלו איזו „קלפה" נכנסה פתאם לתוך נשמתה, דבקה בה, נכרכה עליה, כנחש ושוב לא רצתה בשום אופן להרפות ממנה...

איזו שעה היתה, — לא ידעה ולא היה לה שום צורך לדעת.

את המנורה אפשר לכבות בכל אופן: גם כשהיא דולקת, עשנה וסרחונה מרובים מאורה...

וזה כמה חוה־בתיה רגילה, שלא להתפשט כלל בלילות, מפני שבחדר לא חם ביותר...

היא חלצה רק את נעליה, התירה את קשרי שמלתה, השכיבה באופן רגיל את שלשת הגופים הקטנים, שאחרי הפסק היבבה נשארו מוטלים כמו שהיו במקרה באותו רגע.

הפעם הראשונה

אפשרות.

והיא הבינה היטב, מפני מה החליט פתאום לעקור את דירתו מאותו הבית...

להתרעם על יו — לא עלתה גם על הדעת.

רק שמאיזה שעה נראה לה כל הבית משומם מאד, משולל ענין לגמרי...

והיא לא הצטערה כלל על שפטרה אותה הגבירה ממשמרתה.

היא לא הצטערה הרבה גם על זאת, שעוד שתים שלש גבירות, אשר באה לשרת בביתן, פטרוה מהרה ממשמרתה...

באמת לא ידעה גם להבחין בהיר, אם פטרוה הן, או היא עצמה התפטרה מהן...

לפי שעה היה עוד בידה מעט מכסף־פקדונה, אשר חשכה ממשכורתה בשנות־שרותה הקודמות, והסרסרית שלה נתנה לה פנה קטנה בחדר מעונה, אשר היה באחד המרתפים האפלים למחצה...

כל עבודה, גם הליכה פשוטה ותנועה — נעשו לה קשות יותר ויותר...

היא ישבה בלי־תנועה, — ישבה והסתכלה שעות רבות וארוכות בהצללים הכהים ההולכים ומתארכים כפי אשר תטה השמש לעבר מבואה — — —

הצללים התארכו, התפשטו — — —

מעט מעט כהתה גם רצועת האורה שם מאתור — —

— — — — — — —

.... הכל מסביב הלך ושקע באופל.

נכנסת לחדרו והוא היה יושב שם...

באותן השעות נזהרה היתה, שלא להכנס שמה בפנים מלוכלכים, פרועת־ראש, בשמלה קרועה ביותר...

היא התחילה נזהרת בדברים אלה עוד יותר משעה שהכירה בו, שהוא מסתכל בה לפרקים בחשאי...

והוא התחיל מסתכל בה לפרקים תכופים יותר ויותר.

ביחסו אליה לא נכר לכאורה שום שנוי, אך היא הרגישה, שאיזה דבר נשתנה בנידון זה, ואותו השנוי גורם לכך, שהוא מסתכל בה יותר ובאופן מיוחד לגמרי...

במבטיו יש דבר־מה, שאין היא יכלה לבאר כלל אפילו בפני עצמה.

רק שהיא מרגישה אותו היטב...

וכשהיא מרגישה זאת, זרם דם רותח צף אל לבה ומעביר הם עצום, רעד־קדחת חזק בכל איבריה...

בעת הראשונה, במשך חדשים אחדים, היתה מרגשת את עצמה מאושרה מאד, מדושנת־ענג.

כנגד הפרטים הבלתי־נעימים, אשר גרמו לה לפעמים צער גם בפרק־הזמן ההוא, היו לה די שלומים ברגעי נחת, עונג ואושר משכר...

למה שיהיה אחרי כן לא חששה, לא חשבה אפילו על זאת כלל...

היא לא חשבה, לא הפצה לחשוב גם אז, כשנראה כבר סוף הדבר קרוב לגלויו...

הגבירה התחילה מתאנה לה, התחילה מצערת אותה ומסתוללת בה יותר ויותר... לפעמים היו נשמעים בתרעומותיה של זו גם כעין רמזים על איזה ענין, שלכאורה לא היתה יכולה כלל להרגיש בו, ואף על פי כן הרגישה, כנראה...

אך היא נשאה הכל דומם, סבלה הכל בארך־רוח מצוין...

עוד הרבה יותר היתה סובלת בחפץ לב מצד זה, אילו היה היחס מצדו נשאר כמו שהיה קודם לכן... אלמלי התחילו מסתמנים ביחסו אליה מעין קרירות, אי־רצון, נטיה להשתמטות...

וסמנים אלו נעשו נכרים יותר ויותר.

מר היה הרעיון, אך להטיל ספק בדבר לא היתה עוד שום

* *
*

לתפור כראוי לא ידעה, אך לאחות קרע, להניח טלאי על גבי כתנת ולהבר כפתורים — כל אלה מלאכות, שאינן קשות ביותר גם לאיני־רגיל.

הרבה יותר היה קשה לה לעשות את הדבר באופן שלא תרגיש בו הגבירה, או מיללה חברתה.

חששת היתה, שלא תתרעם האחת, שלא תלגלג השנית...

ועוד יותר היתה חוששת, שלא ירגיש הוא בדבר, כמה היא טורחת בשבילו —

מה יהיה חושב עליה, כשיראה אותה עושה למענו מלאכות אלו, שאינה מחויבת בהן כלל?...

ואף על פי כן הרגישה הנאה משונה, כשהכיר פעם בטרחתה המיוחדה בשבילו.

המלה „תודה" נראתה לה באמת זרה קצת: מי זה אומר תודה למשרתת? —

אלא שהוא נוהג כך כבוד בכל אדם ואינו חושב אותה כלל לגריעה משאר בני אדם רק משום שהיא משרתת פשוטה...

ומאותה שעה לא חששה שוב, מה יהיה חושב עליה, והתחילה מטפלת בכל עניני־הבית שלו.

מטפול זה היתה לה הנאה מרובה.

בשעות כאלה היתה מרגשת מין עונג מיוחד, מעין הרחבת־דעת של „בעלת־בית" אמתית...

וכמה היתה מענגת אותה ההכרה, שזירה איזראילבנה אינה מסוגלה כלל לדבר כזה!

בנידן זה יש לה בלי שום ספק מעלה יתרה על אשה זו...

ומעט מעט, מבלי שהכירה זאת בעצמה ברור, התחילה מוצאת בעצמה עוד מעלות אחרות על זירה איזראילבנה..

היא ידעה עוד לפני כן, רק שעד עתה לא השגיחה כל כך על זאת, שאינה מכוערת כלל...

וכשאינה לבושה לפי צרך מלאכתה בחדר־המבשלים, בשעה שהיא נפנית מעבודת־הבית ולובשת את בגדיה הנאים, — אין היא צריכה להתביש כלל גם בפני איזו נערה בעל־ביתית יפה...

והיא התחילה מדקדקת יותר בלבושה, ביחוד — בזמן שהיתה

תלבשתה.

שולי שמלה מגוללים ברפש, שרולים קרועים, לולאות נתקות, כפתורים חסרים, — כל אלה דברים, שאינם מוסיפים הן לאשה...

ואף על פי כן, בכל פעם שהיתה וירה איזראילבנה באה אליו, — היה תוקף אותה הרגש המשונה ההוא, ושוב לא היה מרפה ממנה בכל העת, שאירתה זו היתה יושבת בחדרו...

וירה איזראילבנה היתה על פי רב מאחרת דוקא לשבת.

שאר האורחים היו הולכים להם — והיא היתה נשארת לבדה אתו...

ישיבתם ביחידות היתה נמשכת לפרקים שעה ושתים אחרי חצות לילה.

והיא לא היתה יכולה לישן בשום אופן כל אותה העת.

מיני רגשות בלתי־רגילים, מיני הרהורים משונים היו מסערים את נפשה וגוזלים שנה מעיניה...

נגד רצונה היו עולים על זכרונה קטעי שיחה אחת, שנזדמן לה פעם לשמוע באותה החבריא.

שיחה זו לא היתה מהורה לה כל צרכה גם בשעה ששמעה אותה; היא לא הבינה פשוט משמעותם של כמה וכמה מבטאים.

ואף על פי כן נקלטו היטב בזכרונה המלים הבלתי־מובנות כמו שהן.

היא הזרה וזכרה אותן, הזרה והפכה בהן פעמים רבות אחרי כן.

וכשצרפה לאלה עוד כמה דברים, ששמעה באותו ערב ופעמים רבות אחרות, — התחיל מוחה תופס מעט מעט את הענין, שנראה לה מתחלה זר כל כך...

לידי הבנה שלמה לא באה בו, אך כמו בחוש טבעי הכירה את מהותו —

בו נתבארה לה גם זאת, מדוע מנהגן של וירה איזראילבנה וחברותיה שונה כל כך ממנהגן של שאר הנשים המצויות...

וכשהיתה הוגה בזאת, היה רגש משונה תוקף אותה כלה ומעביר הם עצים, רעד חזק בכל גופה...

בחמה היתה מגוללת מעליה את השמיכה עד החצי ופושטת זרועותיה החשופות ממעל לשמיכה, כדי שתתקררנה.

ובאותה שעה היתה מרגישה מין נעם, מין ענג מיוחד משתפך בכל איבריה יחד עם הזרם החם...

———————

„...רק אלה, שדעתם פנויה, שאין להם ענינים חשובים אחרים, — יכולים להתעסק כל הימים בקטנות, בעניגים של מה בכך"...

ואותם הספרים המרוטים והסחופים, אשר היתה מטלטלת אותם לפני כן בשאט־נפש, מדי פנותה את החדר, — נערצו עתה בעיניה מאד, נעשו לה כעין כלי־קדושה, שצריך לנהג בהם כבוד, להסיעם ממקום למקום בזהירות מיוחדת...

רגש כבוד מיוחד, כמעט הערצה — נטע בלבה גם לאותה ההבריא, הבאה א ל י ו כפעם בפעם.

מקודם בזה מאד בלבה להבריא זו.

לא מעט לעגו לה אז היא ומיכלה חברתה.

„הבר־קבצנים", „חשופי־עקב" — כנוי אחר לא היה בפיהן להבריא זו...

ועתה היתה שומעת במין הרדת־קדש, איך הם מדינים זה בזה, מתוכחים על איזו ענינים, שאין לה מהם כל מושג.

לפעמים היתה מתחילה מקשבת לשיחה זו בשים־לב ומשתדלת להבין, לפחות, על מה משוחחים האנשים הללו.

לשוא!

מדברים הם, לכאורה, בשפה מובנה לה, בשפה שמדברים בה הכל מסביב —

רק שהענינים הם, כפי הנראה, למעלה מבינתה הפשוטה.

המסוגלה נערה נבערה ובלתי־מלומדה כמוה להבין ענינים גבוהים כאלה?

נערה כערכה, משרתת פשוטה כמוה אינה רשאית גם להתאוות לדבר כזה.

ואף על פי כן היתה תאוה משונה כזו מתעוררת לפעמים קרובות בלבה, — מתעוררת יחד עם עוד איזה רגש משונה, שלא יכלה כלל לבאה אתו, שלא ידעה גם מה השם, אשר תקרא לו...

בהבריא, שהיתה מבקרת במעונו, היו גם נשים אחדות..

אלה לא היו דומות כלל לרוב הנשים האחרות.

מנהגן היה שונה גם כן לגמרי ממנהג הנשים המצויות.

ואחת מהן, וירה איזראילבנה, כאשר היה קורא בשמה, היתה מצויה א צ ל ו יותר משאר חברותיה.

יפת־מראה לא היתה וירה איזראילבנה זו בודאי: קומה שפלה, פנים שחרחרים, עינים חצופות, קול גס...

לא מעט גילה אותה גם ההתרשלות המיוחדה, שנכרה באופן

ובכל זאת, מי יודע?...

ומי יודע, אם לא הרגיש כבר בדבר?...

כמה התחרטה בלבה על שעבר: אילו ידעה זאת קודם, לא היתה מתהלכת כלל...

לא ביום אחד, ביומים — אך מעט מעט נפטרה משתי הצרות: מהלעג, שהיה לה עתה למורת רוח, וגם מה„רוח", שגרם לה מכשול-לב...

וגם בזאת, גם באתרת הוזקקה מקודם לערמומיות הרבה, ערמומיות קטנות, אך תכופות מאד מאד.

מאיזה טעם, אשר לא ידעה אותו ברור גם בעצמה, לא היתה רוצה בשום אופן, שיכיר מי בשנוי זה, שנעשה אתה...

ביחוד היתה נזהרה, שלא יכיר ה ו א באותו שנוי...

והדבר הזה לא היה קל ביותר.

שלא להזדרז בשרותה לו — לא יכלה עוד, וזריזותה הגמורה עתה, אחרי התרשלותה המיוחדה מקודם, היתה מושכת עליה, כמו שנראה לה, את העין מבלי משים...

ובסתר, כשלא היה הוא מרגיש בזאת, היתה מסתכלת בפניו.

מסתכלת היתה, כמו שהחליטה לא אחת בפני עצמה, רק למען הכּה על פי הזות-פניו, שאין הוא מכיר בשום דבר.

רק שאגב אורחא התבוננה יותר בקלסתר הפנים האלה.

התבוננה, שאם גם איננו יפה-תאר ביותר, אך יש בו דבר-מה מלבב מאד, מושך ומחבב...

כמושכים ומחבבים נראו לה עתה כמה פרטים בו, שלפני כן היתה חושבת אותם לדוחים מעליו, למתעבים אותו...

לו נראו הפרטים האלה נאים ביחוד.

לו נאה דוקא שער-הראש הגדל פרע...

נאה דוקא אותה ההתרשלות הגלויה בנוגע ללבוש, לכל ההוי החיצוני...

ושכלה לא השיג עוד כלל, איך זה יכלה ללעג לפני כן על שעניבת צוארונו איננה לפרקים במקומה הראוי, על שצוארון בגדו מופשל לפעמים לעמת ערפו, או על זאת, שמפזור-נפש אין הוא יכול לזכר ברגע הראשון, מה אמר לבקש ממנה זה מעט...

„מוזהו עסוק בדברים נכבדים קצת-יותר מ„הבלים" כאלה!"

לו בגמגום...

ועוד זמן רב אחרי צאתה מחדרו הרגישה בנפשה דבר־מה בלתי־נעים מאד, מעין מבוכה פנימית, שלא ידעה לבאר אותה בדברים, ואולי גם לא יכלה להבין אותה בפני עצמה מה היא.

איזו קטעי מחשבות נתרוצצו במוחה לא אחת ושתים במשך היום ההוא.

מרוב־עבודה, מחסר־פנאי לא היו המחשבות האלה שוהות במוחה זמן רב, ועל פי רוב לא היו גם נשלמות.

ובכל זאת הספיקה להתבונן, שהוא עולה וחוזר ועולה בכל פעם בתוך המחשבות האלה...

לעגה הרגיל לו ולהנהגותיו הזרות — היה ביום ההוא רק מן השפה ולחוץ, גם זה מתוך יותר אונס.

באה מיכלה חברתה, המשרתת בדירה שממולם, וכמנהגן מקודם היו צריכות להתקלס מעט בו, להקות מעט את דבורו והליכתו, להתבדח ברמזים וחצאי־רמזים על הקרע שבכתניו, על העקבות הגמוחים של נעליו ועל שאר פרטים בדומה לאלה.

ואיזה רגש, אשר לא יכלה לבאר אותו גם לעצמה, מנע אותה מהראות לפני מיכלה, עד כמה אין הדבר הזה נעים לה הפעם...

אותו הרגש הכריחה גם ללעג בפיה למרות הפצה.

והוא נמנעה גם מספר למיכלה, כמה נתן לה הוא בבקר...

רק בקרב נפשה עמוק נעורו וחזרו ונעורו מחשבות, אשר לא ידעה כמהן מקודם.

ל„הרויה קצת מהשוק" — דבר זה נחשב בעיניה, כמו בעיני הרוב הגדול של חברותיה, רק כ„משכרת צדדית", המותרת בלי שום פקפוק. ורגילה היתה ל„הרויה" גם מ„קניות" למענו...

מאלה עוד נקל היה יותר: הגברים בכלל אינם בקיאים כל כך בהשבונות המשק, אינם מדיקים כל כך בפרוטות, והיא גם לא היה הורש „השבון", לא היה שומע כמעט, איך היא פורטת אותו...

עתה היתה אובדת־עצות.

בפעם הראשונה בחייה הרגישה, שגם ב„רוה" זה יש קצת אסור... אם לא תמיד, במקרים ידועים — לפחות.

אולם גם לחדול לא יכלה.

חששת היתה, שמא יבחין בשנוי, שנעשה פתאם במקחים.

שמא יבחין, — אף על פי שנראה הדבר, כאלו איננו מתבונן כלל לקטנות כאלה...

היא לא היתה רואה גם צורך מיוחד להזדרז באותה השהות, שהיתה מתיבה לו, והיתה עושה כל אלה כלאחר־יד, רק כדי לצאת קצת ידי־חובתה.

מה שהוא מצדו אינו תוקע הרבה, מה שהוא מותר תמיד על שלו, — זאת לא חשבה לו כלל לצדקה, לנדיבות־רוח מצדו...

להפך, מי יודע, אולי גם גרמה זאת לה, שתתיחס אליו בבוז יותר גדול עוד.

האם לא שחוק הוא? לדקדק בנמוס עם איש, המדבר תמיד בשפה רפה כמתחנן? עם באיש, שצוויו דומים יותר לבקשות?

וכשממלאים למענו איזו שרות קלה, הוא מגמגם כעין תודה במין מבוכה מיוחדת.

גם לפנות אליה בכנוי „את" אין הוא יכול, והוא מדבר אליה ב„רבים".

לנהג כבוד כך במשרתת, שאפילו התינוקות מדברים אליה בכנוי „את" ויודעים לצוות לה: „ע ש י כך וכך", — האם לא מגוחך הוא הדבר?

ומה שנראה מגוחך אינו יכול עוד להיות מכובד.

היא בזה לו, מבלי הרבות כלל במחשבות.

ראשונה התעוררו בלבה מחשבות על אודות זאת בסוף החדש הראשון.

על פי עניו של הדיר החדש וארח־חייו המסכן שערה, ששכר־טרחתה מאתו לא יהיה מרובה, לכל היותר — כחצי הובל לחדש.

היא היתה בטוחה כל כך בהערכתה, עד שברגע הראשון, בראותה הכל שלם מושט לה, — נבוכה מאד ולא ידעה מה לעשות בו...

רגע חששה, שמא טעתה בדבריו, שמא לא הבינה את כונתו. „צריך לשאל אותו עוד הפעם. בודאי מבקש הוא לקנות דבר־מה למעני בכסף"...

אולם ז א ת דוקא היתה טעות מצדה.

הוא שנה עוד הפעם, שזה שכר־טרחתה הוא.

והפעם היו דבריו מגומגמים עוד יותר, מאשר בפעם הראשונה...

במבוכתו הגלויה האדימו גם פניו קצת...

גם היא הרגישה איזו מבוכה, פניה האדימו קצת, ותודתה הביעה

מתחלה, בעת הראשונה כשבא לדור אצלם, היתה מתיחסת אליו יתר בבוז, וערכו היה פחות בעיניה מאד.

לזאת היו סבות נכבדות למדי.

בשעה שהביא את חפציו אל „דירתו" החדשה, משכה דלותם של אלה גם מבלי־משים את העין עליה.

כל „רכושו" היה בסך־הכל: סל־נצרים ישן ורעוע כלו, משורג בעבותים, מפני שהמכסה נתק כבר מפתותיו; שמיכת־צמר פשוטה ובלה, כר לא גדול במתלצה לא נקיה ביותר ואדרת־תרף ישנה ופרומה בכל שוליה...

סמני־דלות אלה לא היו מסוגלים כלל לטעת בקרבה רגשות־כבוד מיוחדים לדיר החדש.

לא מעט הועיל בנידון זה גם יחס ה„גבירה".

כשהתחילה זו בוררת משאר החדרים כלי־בית שונים לחדרו של הדיר, בחרה בכונה את הגרועים והנפסדים ביותר, וגכר היה בה, שהיא כאלו אומרת לעצמה: „לכעין זה די יהיה גם באלה!"

„לכעין זה" —

והיא היתה רואה לבקרים, כשהיתה מגישת לו מים לרחצה, ששרולי כתנתו פרומים בקציהם, מטולאים הרבה מאד ולפרקים גם קרועים לגמרי.

גם שאר לבושיו לא היו טובים ומתוקנים הרבה יותר מלבניו.

נעליו היו גם הם בלים מאד ומטולאים טלאי על גבי־טלאי.

בכלל, כל מערכתו מסביב היתה כל כך דלה: מטה מרוסקה, שלחן מתנדד, כסאות צולעים, המשמיעים שריקה לכל תנועה קלה, אשר יתנועע היושב עליהם...

אפילו הספרים, זה המין האחד, אשר היה לדיר במדה הגונה, — אפילו אלה היו על פי רוב לא מכורכים, מקֻמטים מאד, פרומים, מלוכלכים...

ואחרי כל אלה, האמנם אפשר היה לה להתיחס אליו ברגשות־כבוד מיוחדים?

רצועת אורה

מקוסם מהמראה הנפלא הזה, הנורא בהודו המיוחד, ישבתי כחולם ואדמה את נפשי בתוך עולם אחר, זר ואינו־דומה כלל לעולם המצוי והרגיל. רק על אזני רפרפו ואל מוחי לא נכנסו דברי מכרי, אשר ישב אתי יחדו בסירה:

— אך זה שפע־עושר אובד! כמה אור, כמה חום הולך לאבוד בלי כל תועלת! והלא אך מקרה היה זה, כי היקא באותו ערב נזכרתי על דבר העלוי הדוהנישקי, וכמוהו נקרה בלי־הפסק השאלה הארורה:

— על מה כלו חיי האיש המצוין הזה וכשרונותיו הבלתי־מצויים? כן, אך מקרה היה זה!

לי...

— אבל איזה חפץ יש בלמיד הזה, שאינו נושא פרי לאיש? במה כלי חיי האיש המצוין הזה וכשרונותיו הבלתי־מצויים, אם גם בקרב ביתו אין השפעתו נכרת במאומה?

על השאלות האלה, אשר היו עולות לפעמים על לבי מבלי־משים, לא מצאתי תשובה.

והשנים עברו כסרון. מסבות חיי הגליני מעיר־הפלך נ., טלטלוני מעיר לעיר, ובאחרונה — הטילוני אל חבל מכרות־הנפט מעבר לים־הכספי. שם בתוך הערבה הקודרה והשוממה, אשר תלאה את העין בגבעותיה החשופות והכהות, ביער צריחי־העין, המתנשאים בראשיהם המתדדים ממעל לכל מכרה־נפט, ובשכבת החול החום, אשר לא יעלה בו כל צמח, — ישנו גם המחזה הנאדר האחד, מעין־הנפט־המקלח, אינני מרחיב ומרומם את הנפש, ואדרבה מעיק הוא עליה ומדכא אותה במראה תמרות עשנו ההומות, הנזרקות למעלה ברעש־שברים, כנשימות כבדות ומקטעות של ענק נורא, המתפרץ לעלות מתחתיות־ארץ, מעמקי־שאול..

ובתוך תמרות־העשן ההומות נזרקות בכח עצים גם אבנים כבדות, נתזים רסיסים רותחים למרחוק וגשם־נפט חם יותך ארצה, והוא משתפך וממלא כל הריוח בין הגבעות —

— אך זה שפע ברכה! כמה אור, כמה חום יביא המעין־המקלח!

והמראה בכל זאת מעיק ומדכא את הנפש... רק אז יהיה לנפלא, לנורא־הוד, אם יפול שביב־אש אל הקלוח, ובין־רגע אחד יהפכו תמרות־העשן ההומות, הערפל הכהה והכבד — לשלהבת גדולה, ללהבות־אש הנזרקות בכח למעלה — — — — — — — — —

— — — — — — —

ואני זוכר עוד את הערב ההוא. סירתני התנענעה לאטה על פני הגלים הזעירים במי הים, אשר נראו במרחק רב מסביב כזהב מותך, הרחש ונרתח באש לא גדולה. מראש גבעה תלולה על שפת הים נשקפה לנו לבת־אש גדולה, הצרה למטה והולכת ומתרחבת למעלה. לרגעים נראתה הלהבה כמשתברת בתחתיתה, אמצעיתה ורומה; וברגעים כאלה היתה אשה נעשית מבהיקה הרבה יותר, ומאות לשונות־אש, גדולות וקטנות, היו נזרקות לכל עברים, נתזות מסביב בדמות כדורים, רציצות וחצים אין מספר...

עירנו קבלו בכל עת ידיעות מדויקות על כל פרטי חייו בבית הגביר האדיר רבי שבתיל ליזר־ברכ׳ס... „פלאי פלאים ממש״ ספרו על דבר התתונה המפוארה, אשר לא רבים אמנם מבני דורנישק זכו לראותה בעיניהם, אך כלם ידעו להתברך בה, „שיהיה — ולו רק החלק האלף ממנה על כל חתונה יהודית... ככה ספרו. כי העלוי יושב ולומד יומם ולילה בבית־המדרש המיוחד, אשר בנה לו רבי שבתיל בחצרו, ואף על פי שמערים ג׳הילות רבות כבר פנו אליו כדי להכתירו בכתר הרבנות אך הוא, מרוב ענוה ועוד יותר — מפני שאינו הפיק לבטל מתורתו, — מסתלק מהכבוד הזה, כמו שהוא מסתלק גם מכבוד־מחברים ואינני הפיק בשום אופן להדפיס את „חידושי־התורה״ הנפלאים, אשר „אתו בכתובים״..

והספורים האלה פעלו על נפש־הילד הרכה שבי פעולה נמרצה, השאירו רשמים חזקים, אשר לא נמחו כליל גם ברבות הימים. הרבה אמנם, הרבה מאד שניתי במשך הזמן. שנוי מחלט בא בהשקפותי על החיים ועל ערך כל הדברים, אשר מסביב לי, והרבה הרבה מזה, שהיה קדוש, יקר ומרומם בעיני מקודם — נעשה אחרי כן חולין, פחות ושפל; אולם במעמקי־הנפש פנימה נשארו עוד, כנראה, שרידים רבים מרשמי־הילדות, שגרמו לי להרגיש ביחס לכמה דברים את ההפך ממש ממה שחיב ההגיון....

מה, לכאורה, היה לי ולהעלוי הדורנישקי? ובכל זאת, כאשר נתגלגלתי באחרית הימים לעיר־הפלך נ., שבו והיו בנפשי לשמע השם הזה זכרונות רבים, אשר לא האמנתי כבר במציאותם, ויחד עם זאת התעוררה בקרבי תשוקה גדולה להתבונן מקרוב אל האיש ואל אורח חייו.

הדבר הזה לא היה קשה ביותר. גם העלוי הדורנישקי עצמו, גם משפחת אשתו היו מפורסמים למדי בעיר, ובלי כל עמל נודע לי המשכם של הדברים, אשר שמעתי ראשיתם עוד בילדותי. בתוך שאר הדברים נודע לי, כי אבי־המשפחה הזקן, רבי שבתיל ליזר־ברכ׳ס, כבר הלך לעולמו, ובמותו נפלגה גם משפחתו לשתים: רק בתו היחידה, היא אשת העלוי, נשארה נאמנה למסרות־המשפחה העתיקות; אולם משלשת אחיה לא היה גם אחד, אשר התקים מנהג אבותיו בידו.....

לאחר זמן מועט נסתבכו הדברים, באופן כזה, שהייתי אני עצמי נכנס ויוצא בבית העלוי. אז גם התבוננתי, כי התהום הרבה, המפרדת בין ביתו ובתי גיסיו, הזה אף אם לא באופן גלוי כל כך — גם בקרב הבית פנימה, בין הבנים והוריהם, רק שהעלוי עצמו, העוסק יומם ולילה בלמודו, איננו רואה ואיננו מבין מאומה מכל הנעשה מסביב

כאלה לאיש אחד: רוחו היתה מתלהבת ודבריו היו שוטפים כנחל בלי כל מעצור במשך שעה ושתים...

הוא היה מספר, ואנחנו, תלמידי חדרו, היינו מקשיבים בשימת־לב רבה. עשרות פעמים כבר שמענו, ובכל פעם היינו שומעים בענג חדש את הספורים האלה, איך הצטין העלוי־שלעתיד עוד בהיותו כבן שלש שנים מכל הילדים אשר כגילו, איך התחיל ללמוד בהיותו בן ארבע שנים, וב„זמן" הראשון כבר עבר ל„חומש עם רש"... בן חמש נכנס לגמרא, ורבי שמואל־יוסף, רבה הזקן של עירנו, אשר בהגהו פעמים אחדות, נשתומם, „יצא, פשוט, מן החושים" למראה ה„כלי הנפלא הזה... „כלי נפלא" הכירו בו רבי יודילה, ראש הישיבה הפ—מי, רבי מרדכילה „הדיף", ה„גדול הפ— ני" וכמה רבנים גדולים ולומדים מפורסמים אחרים, אשר נזדמן להם להיות, בימים ההם בדורנישק... כלם ענו פה אחד, כי עלוי כזה יקר למצוא, — נבאו לו עתידות גדולים...

ורבי שמעיה מלמדנו היה מוסיף ומספר לנו, איך נתקימו בעתן הנבואות האלה, איך יצא שם העלוי הדורנישקי ב„כל העולם" ואיך רבו הקופצים עליו מקרוב ומרחק, עשירים מופלגים, אשר בקשו לזכות בה„סחורה היקרה" הזאת...

וכשהיה רבי שמעיה מגיע לנקודה זו, היה מסתלק בכל פעם קצת אל הצד והיה מתחיל מפליג בשבחיו של רבי שבתיל ליזר־כרכס, אחד הגבירים האדירים מהדור הקודם, אשר אין עוד דוגמתם בדורנו: זקן מופלג בתורה ויראת־שמים, גדול ביחוס־משפחתו ומפורסם בנדבנותו, בצדקתו הרבה, שהיה עושה בסתר ובגלוי... ורבי שבתיל זה בא „בעצמו ובכבודו" הדורנישקה, עמד במרכבתו המפוארה על פתחו של הבית השפל והדל, אשר גר שם ליבל אופה הכעכים, אבי העלוי, אף גם נכנס לתוך הבית וישהה שם כשתי שעות בודאי. לאחר ימים מועטים נעשה ליבל, אופה־הכעכים העני, המטפל בשלש בנות בוגרות, למחותנו של הגביר האדיר רבי שבתיל, אשר התחיב מצדו לתת נדוניא הגונה לשלש הבנות, ובזכות זאת נקנה לו העלוי, אשר היה אז בן שלש־עשרה שנה, כתור החתן לבתו היחידה...

כאן פסקו הדברים, שהיה רבי שמעיה מסיחם לנו כתור עד ראיה. העלוי נלקח עוד שנים אחדות לפני חתונתו אל בית המיועד־להיות־חותנו בעיר הפלך נ.., אך בדורנישק לא חדלו מהתענין בו גם אחרי כן, ובני

... הלא אך מקרה היה זה בלי כל ספק —

אולם לא הכל בנידן זה היה רק על פי מקרה; כמה וכמה דברים היו טבעיים מאין כמוהם, מחויבים פשוט מטבע הענין...

האם לא היה טבע הענין מחיב, שאני, יליד הורנישק, אהיה שומע כפעם בפעם עוד מקדמות ילדותי על דבר „הכוכב, אשר דרך" מעירנו הקטנה, על דבר העלוי המצוין, אשר על ידו זכתה עירנו להתפרסם כל כך, בהיות שמה הפתות לשם-לוי מכובד ומפורסם כזה?!...

„העלוי הדורנישקי!".

ואני זוכר עוד עתה באיזו הדרת-קדש, באיזו יראת-כבוד והדרת-גאון היה איש איש מבני עירנו נושא את השם הזה על שפתיו. לא אם אחת היתה מאמצת ברגע כזה את ילדה-יקירה אל לבה, ומקרב הלב החם היתה מתמלטת מבלי-משים אנחה כבושה ועמוקה, מעין תפלה מסתרה, שאין הפה מוצא די עז לו לבטאה... לא אב אחד, מדי שוהו הרש אל ערישת ילדו המנמנם, או בראותו את שביב-הבינה הראשון מבריק בעיני עולליו, — העלה באותו רגע על לבו מבלי-משים, כי היה בהורנישק אב מאושר כזה, אב, אשר זכה לגדולה כזאת...

העלוי —

ובטרם עמדתי על דעתי, כבר למדתי להעריץ את השם הזה; עוד בטרם ידעתי את פרוש המלה הזאת, כבר הסכין לבי להרוד רק לשמע צלצולה... ובמדה שגדלתי, במדה שהתפתחה בינתי והתרחב חוג מושגי, — כה במדה גדל בקרבי רגש ההערצה זו, שכל סביבתי היתה אז מלאה ממנה...

יותר מכל הצטין בנידן זה הדרו של רבי שמעיה מלמדי. רבי שמעיה, למדן מופלג בבקיאותו, אחד ממלמדי-הגמרא היותר מובהקים בעירנו, היה בן-גילו והבר-ילדותו של העלוי, ובמשך עשרות שנים היה מספר וחוזר ומספר בהדוה שאינה פוחתת כלל את הנפלאות הגדולות, אשר זכה לראות בהברו לשמע ממנו ועל אהותיו... מלמדי המצינן והמתון בטבעו, הבלתי-מהונן בכח-דבור מיוחד — כאלו היה נהפך ברגעים

אך מקרה...

לא נעימות, שפע דמיונות, שאינם משמחים את הלב כלל... „שנים רעות... שנים רעות"... לוחשות שפתיו, ובדמיונו הולפה שורה ארכה של פגעים שונים, צרות ומכאובים... לא רק מערכי־לבו בנוגע לסולומן הבלו, — וגם ההבל הזה מרגש לו עתה מאד, — כי גם מצבו שלו התמוטט הרבה בשלש השנים האחרונות. הון, פחות או יותר הגון, לא היה לו מעולם. כל מה שהיה מכנים, היה מוציא תדיר להספקת הבית, הבולעת שנה שנה מכלי־משים סכומים הגונים; וכשבאו השנים הרעות, כשנצערה המשכרת, לא נתמעטו בכל זאת הצרכים, שרובם הכרחיים...

ובמה נחשבה העזרה הפחותה, שגרישה ואניוטה משתדלים להמציא לו!... לפני שנים אחדות לא היה מרשה להם בשום אופן לעסוק בעבודה ההוראה בשכר... עוד פחות מזאת היה מרשה לעצמו ליהנות משכרם, לקחת מזה לצרכי הבית... ואחרי כל אלה עוד הולך הלהין וגדול. מצד אחד הולכים החובות ומתרבים, ומצד אחר גורם רע־העת להמעיט את מדת האמונה של המלוים, להכביד יותר ויותר את ההקפה.

...ה„בנים" כבר נלאו להתוכח וישתתקו לזמן מה, אחר שבו לשוחה, ושיחתם היתה הפעם מבודחה יותר, מתובלה בהתול קל ומעורבה בשחוק תכוף; אך האב, השקוע כלו במהשבותיו, לא הרגיש בכל זאת. הוא ישב בלי תנועה על כסאו ליד החלון ועיניו היו נטויות אל השכת־הלילה שבחוץ, כאלו בקשו שם נקודת־נגה מזערה, קרן־אורה קטנה, מבשרת קץ קרוב, קץ השנים הרעות...

עיני נמשכו בבלי־דעת אל בניו, היושבים ליד השלחן, ואל הצעיר האורח, הנחשב לו גם הוא כבן. הוא הביט אליהם, ובזכרונו חלפה שורה ארוכה של טרדות שונות, שהיו לו בבניו אלה, שהיות עוד גם עתה... אחרי כל היגיעות, שיגע במשך שנים אחדות, לא עלתה בידו להכניס את גרישה לאיזה בית־ספר בינוני, וכמה רגז, צער והרדה גורמת העמידה־למבחן זו שנה שנה בתור לומד מחוץ לבית־הספר!... ואם היה מאושר יותר בנוגע לבנו השני, כי נכנס זה לבסוף אל בית־הספר למסחר; אך בכמה עמל והשתדלות עלתה לו כניסה זו!... קלה בערך היתה לו רק כניסת אניוטה אל הגימנזיה; אולם תחת זאת...

אמת הדבר, גם פה עמדה לה הצלחתה. הדברים נסתבכו באופן רצוי מאד. אניוטה לא הספיקה עוד להסיר את תלבשת הגימנזיה, וסולימן (הצעיר האורח) נקרה לפניה, מתחלה — רק בתור מורהו של גרישה, אך אחרי זמן מועט כבר נכר היה, שהיחס הזה הולך ומשתנה משני הצדדים...

מצד זה היה הכל טוב ומתוקן. אך עוד תנאים אחרים, חשובים מאד, היו חסרים. סולימן הוא אמנם בעל כשרונות טובים מאד ובו כמה מעלות משובחות, המסגלות אותו לעתידות נכבדים, להצלחה בחיים; אך כרוב בני־הנעורים עודנו נוטה יותר לשגיה־בדמיונות, כרוך הרבה יותר מכפי הראוי אחרי האידיאליות המפשטה, המסתירה מעיניו כמה צדדים חשובים של המציאות הפשוטה, של חיי־המעשה, כמו שהם בפעל... הוא לא הבין זאת, וצריך היה להוכיח לו, שאומנות ההוראה, אשר הוא אוחז בה, עניה יותר מדי, מגולה מאד ואיננה בטוחה כלל; צריך היה להבינו, שהאיש הנוטל על עצמו הספקת משפחה, מחויב לכונן לו מקודם מצב בטוח בחיים, ורק אחרי כל אלה אפשר היה לבאר לו את תכנית־הפעולה, המכונה לתכלית הרצויה...

והתכנית הזאת היתה מחושבה היטב לכל פרטיה, מפולפה כראוי מכל הצדדים. לא היה כל ספק שסולימן, על פי אפיו ודעותיו הקודמות, מסוגל יותר מכל לעסק הסוכנות, ומה גם שבמקצוע זה יכולים לסיע לו אנשים דורשי טובתו, אם בפרוטקציה הגונה, כשיהיה צורך בה, ואם בעצה טובה, התלויה בידיעת תנאי־המקום, בבקיאות תגרנית, או באיזה מקרה אחר...

ומעשה נעשה. ההתחלה היתה טובה, מצליחה מאד. הצעדים הראשונים הוכיחו, כי לא מוטעים היו החשבונות המוקדמים, כי אמנם תקוה טובה נשקפה לעתיד; אולם...

פני אפרים ברויטמן מתקדרים מאד; נפשו נמלאה שפע מחשבות

המרגעת ומסגלת את הנפש יותר להתרכז בקרבה פנימה. עיניו כסו עד החצי בשמורותיהן, ראשו נח מבלי משים על כף ימינו, הסמוכה בארכתה על השלחן, ובמצב הקופא הזה שקע יותר ויותר במחשבות — דמיונות...

הוא איננו מביט לאותו הצד, אך לו אין צרך כלל במראה־עינים, כי יודע הוא גם בלי זאת את היחס, שבין אניוטה והצעיר האורה, — יחס, שלא תמול הוא ושלא היה עוד סוד לשום איש, אף על פי שבאופן רשמי לא החלט עוד כל דבר... הכל יודעים והאב המאושר מרגיש זאת בענג מיוחד, שה„בנים" אוהבים מאד זה את זה, מסורים זה לזה בכל נפש, ובשעה שהם נדונים בהתפעלות גדולה כל כך ונראים כרבים בהקפדה עצימה — באותה שעה נכון כל אחד לותר בפעל על הרבה,, הרבה מאד, בשביל צחוק־רצון של השני, ושניהם יחדו היו חושבים את עצמם לאמללים מאד, לו היה האחד מסוגל להפגע באמת מדברי השני...

— זוג מתאים ומכון כל כך זה לזה קשה למצא!...

המסקנה הזו, שהוא בא אליה לא זאת הפעם הראשונה, מביאה לנפשו ענג רב; אולם יחד עם זאת מתעוררת בקרבו כמו מאליה מחשבה אחרת; מתי יזכה לראות את הזוג הנעים הזה יחדו? — והמחשבה החדשה מטה בבת אחת את כל מהלך־מחשבותיו לעבר אחר, — דוקא לאותו העבר, שבחפץ לב היה מסיח את דעתו ממנו ברגעי הנחת האלה...

אפרים ברייטמן קם בהשאי ממקומו. הקסם, אשר היה נסיך עליו זה מעט, הלך מהמגע הקל הזה בלי־רצון אל המציאות, אל הפרוזה היבשה של החיים. ישיחת הצעירים העליזה לא הרחיבה עוד את דעתו, אך הפריעה אותו ממחשבותיו, לא נתנתו להתרכז כראוי במערכי־לבו...

אמנם, כל המחשבות האלה, כל מערכי־הלב לא יתנו, לא יוסיפו לו מאומה; אך מכיון שהתעוררו, שוב אינו יכול להסתלק מהם, ונגד רצונו הולך הוא ונשקע בהם יותר ויותר...

הוא איננו כלל מאותם הזקנים, המתרעמים תמיד על הצעירים, מפני שאלה אינם מביטים על החיים כמותם. מבין הוא היטב, שכך הוא סדר־העולם, שלכל תקופת־חיים יש בדין זכיות מיוחדות, ובדין הוא שיהיו הצעירים מסתפקים יותר ברגעי ההוה, מבלי הטריד את מוחם כל כך במחשבות על דבר העתיד... ליבש את מוחם ונפשם במחשבות טורדות כאלה עוד יספיקו כשיזקינו יותר, כשיכבד עליהם בשעתם עול החיים, כשיגיע תורם לדאג בעד הדור, אשר הקימו...

הנקלה היא: לגדל בנים, לעשותם לאנשים, לכונן להם מצב בטוח בחיים!

ובשעה שאתיתו מלאה למעני כוס טה, לקח בידו את מעשה־הרקמה, אשר הניחה היא מידה... כשנפנתה אניוטה אחרי רגע ותשב למלאכת רקמתה, הוחלה בין האח והאחות שיחה בלחש והפסקית תכופות; והשיחה הזאת עניניה, כנראה, גם את האב, אשר התראה עוד אמנם כשקוע בקריאתו, אך נכר היה בו, שמשגיח הוא בסתר אל בניו ומטה אזן להקשיב לדבריהם...

כחצי שעה אחרי כן נוסף אל המסובים אורח, צעיר כבן חמש ועשרים שנה, ונכר היה מהסקירה הראשונה, כי גם הוא עצמו, גם האחרים אינם חושבים אותו כזר פה. הוא בא, ובבואו רגע פסקה הדומיה, התעוררה תנועה, מלא החדר שאון דברים. האב סלק אל הצד את גליון העתון ויכנס עם האורח בדברים על חדשות פוליטיות שונות ושמועות מעולם־המסחר הקרוב והרחוק. האם התבוננה בתוך כך לשני ילדיה הקטנים, כי נרדמים הם על כסאותיהם, וכשקרבה אליהם לפשטם ולהעבירם אל חדרם, התעוררו שניהם, ובשעה שהאחד התחיל מתרגז ובוכה — התחיל השני, להפך, צוחק ומשתובב...

ובתוך שאון הילדים הזה הוחלה שיחה עליזה. התעורר, מבלי אשר התבונן איש איך ועל פי מה — וכוח חם וסוער בין אניוטה, גרישה והאורח, — וכוח על איזה ענין מפשט, אחד מאלה, שהיו מתעוררים בהבורה זו בכל פעם והיו נמשכים כפעם בפעם שעה ושתים, עד שנחר גרון המתוכחים ועד שנלאו להתוכח...

במשך כרבע שעה הקשיב אפרים ברייטמן אל השיחה הזאת בשימת־לב רבה. נכר היה בו, כי מאמץ הוא את מחו לתפוס את מהות הדברים, שעליהם דנים הצעירים; אך בכל הפצי הטוב לא עלתה זאת בידו. לו נדמה, שכלם מדברים אחת, רק שכל אחד מהם משתמש על פי מקרה במלים אחרות, ומה תמוה הדבר, שהמתוכחים מקפידים הוקא על המלים השונות האלה, ובהן הם נחלקים יותר מכל!... מעט מעט נשמט ממנו הוט הוכוח, הדברים הסתבכו יותר ויותר, צרוף הענינים זה לזה נעשה פחות ופחות מהור, ולבסוף היה שומע עוד רק קול דברים, פרוזות בודדות, בלי יחס הגיוני וקשר ביניהן...

ובמדה שנעשתה לו שיחת הצעירים פחות ופחות מובנה, — בה במדה הוכל לו לשמעה ובה במדה גדלה אותה ההחבת־הדעת המיוחדת, אותה הנאת־ההורים השלוה, הממלאה את נפשו בכל פעם, כשהוא שומע מסביב לו את השאון העלז הזה ומרגיש בו שפע חיים בריאים, שפע כחות־עלומים, קולהם בעז ופורצים חוצה... קולות המדברים לא הרגיזו מנוחתו, לא הפריעוהו ממחשבותיו, אך להפך, פעלו עליו כזמרה נפלאה.

מיחם־הנחשת הגדול, המוצב על השלחן בחדר־האכל, לא העלה עוד תמרות קיטור, לא הרתיח עוד את מימיו בשאון, אך מתוכו פנימה עלה עוד רחש קל של מים מתבעבעים וישמע להש דק של גחלים מועמות. זולתי המשק הרפה הזה לא הפריע דבר את הדממה העמוקה, אשר שררה בחדר מסביב, אף על פי שאל השלחן היו מסובים כמעט כל בני־הבית. אבי המשפחה, אפרים ברויטמן, היה שקוע בקריאתו מתוך גליון העתון, הפרוש לפניו על השלחן, בשעה שבלומה אשתו, אשר ישבה ממולו והתעסק בתקון איזו שמלת־ילד, הפסיקה זה רגעים אחדים את מלאכתה, כי נשתקעה מבלי־משים במחשבות ועיניה הביטו נכחן בבלי־דעת. על יד האם ישבה הבת הבכירה, אניוטה, עלמה כבת עשרים ושתים שנה, אשר עשתה בעיון רב מלאכת־רקמה; ומעבר השלחן השני, לפני כוס טהא שהצטננה כבר, ישב נער כבן שלש־עשרה שנה, תלמיד בית־הספר למסחר, ועסק בלמוד שעוריו.

במרחק מעט מהשלחן, בפנה שבין ארון־המזון והספה, התעסקה ילדה כבת עשר שנים בצעצועתה. היא הקריבה שני כסאות זה אל זה, ערכה שם משכב מריח, וכשהשכיבה בזהירות ותלט היטב את „ילדתה" בשמיכה החמה, התחילה מדברת אליה בלחש, אך ברצינות רבה, „שאסור לצעק עתה", ש„צריך לשכב במנוחה, לישן תיכף כשמשכיבים אותה"...

ודברי־המוסר הנכוחים האלה אף על פי שלא פעלו, כנראה, על הילדה־הצעצועה, כי עוד זמן רב היתה האם־הילדה מטפת מוסרה; — אולם תחת זאת פעלו כראוי על שני הילדים, בן שלש ובן חמש שנים, אשר ישבו על כסאות־ילדים גבוהים אצל קצה השלחן. הם כבר כלו לשתות הקפ, ונשענים על ידות כסאותיהם השגיחו בשימת־לב רבה אל כל תנועות אחותם, עד שתקפתם שנה מעט מעט...

בינתים נפתחה דלת החדר ועלם כבן שמונה־עשרה שנה נכנס. זה היה גרישה, אחי אניוטה הצעיר. בידו נשא חוברת חדשה ובלתי־מבורכה של ירחון רוסי; אך בשבתו אל השלחן לא אין לפתוח את הספר,

צרת רבים

שנים רעות...

קנקן־הפחים המעישן כבר הורק עד משקע־הציקוריה השחור והעב שבשוליו, מככר הלחם נשארו רק איזו פרוסות קטנות, והמסובים עודם יושבים איש על מקומו בלי־תנועה, בלי אומר ודברים...

דממה כבדה מסביב. ובמחותיהם של כל המסובים סובבות בלי־הפסק שתי המלים:

שנים רעות... שנים רעות...

כבר לחם שחור. לפני כל אחד מן המסובים היתה כוס של זכוכית ירוקה, מלאה ציקוריה שחורה, ובצד כל כוס היה מונח גזר סוכר לא גדול...

הסעודה התחילה. באכילת הבן היה ניכר תאבון בריא של אדם צעיר, שלא טעם מאומה למן סעודת־השחרית הדלה עד עתה. גם האב נהנה מאד מן הציקוריה החמה ויגמע ממנה בעונג מיוחד אחרי עניתו יום תמים בקֹרת־החוץ, שהרעידה את כל עצמותיו וכאלו הקפיאה גם את קרביו. אולם האם והבת, כנראה, לא מצאו שום נחת בסעודה זו. פני הראשונה התעותו לכל גמיעה וגמיעה, שגמעה מן הציקוריה המרה, אשר עוררה גרוי בגרונה וגרמה לה שעול תכוף; פניה של האחרונה אמנם לא הפיקו סימני אי־רצון מיוחד, אך אכילתה ושתיתה היו באפתיה גמורה, באיזו עצלות־של־שנה...

האמנם זהו העיקר?... וכי רק על זה היא מצטערת, שאין להם היכולת להכין יום יום תבשיל? וכי רק זה מדכא את נפשה, שהם מוכרחים להיות ניזונים במשך שבועות וירחים בלחם יבש וציקוריה שחורה?!...

היו ימים, שהכל היה באופן אחר לגמרי... והימים ההם לא רחוקים מאד, רק כשלש שנים עברו מאז... עוד גם לפני שנתים... אביה, צובע על פי אומנותו, היה משתכר במשך הקיץ הרבה והיה מותיר אז מאה רבל ויותר מן ההוצאות על כלכלת־הבית בכסף זה היה שוכר לו מרתף בימות־הבציר ומכין שם תפוחי־אדמה, בצלים, כרוב ולפת למשמר בימות־החרף. ובכל ימות השנה היו לאמה פרה אחת או שתים, אשר את חלבן היתה נושאת אל בתי קוניה התמידיים... בימות הקיץ היתה, כמובן, הרוחה יתרה, הפרוטה היתה מצויה בביתם יותר; אולם גם בחורף לא היה להם מחסור כל דבר... כל מה שנצרך נמצא בעתו... היתה יכולת להכין מעט מעט גם מה שיהיה נצרך רק בעתיד...

אולם הזמנים נשתנו! קיץ אחד לא טוב ביותר, אחריו עוד אחד, גרוע הרבה יותר, ובאחרונה — קיץ, שלא היה כמוהו לרוע, קיץ, שלא נבנה בו אפילו בנין חדש אחד, גם התקונים בבתים ישנים נתמעטו בו מאד... עוד בחורף שאחרי הקיץ הראשון כבר הורגש הדחק מאד, אך רק בראשית החורף השני הגיע הדחק לאותה מדרגה, שהיו אנוסים למכור את פרותיהם ולהוציא מן הבנק גם את הכסף ההוא...

והכל ירד לטמיון!... בקיץ האחרון לא היתה משכורתו של אביה מספיקה אפילו לצרכי הבית בלבד. בימות־הבציר לא היתה עוד שום יכולת לשכור מרתף, והתגרנות בחוץ, על יד הסלים — וכי הרבה יכולה היא לתת?... האם כבר הצטננה, והאב, הקופא יום תמים על פני חוץ, מביא בערב רוח של איזו עשרות פרוטות — —

היא רעדה פתאם בכל גופה. בו ברגע, שבדמיונה הצטיירו מחזות־אביב וערבי־קיץ נהדרים, — ברגע זה חלפה פתאם זרם של אויר קר, אשר פרץ אל החדר בעד הדלת הפתוחה לרוחה. איש עטוף כלו ועמוס סלי־נצרים כפף את קומתו והתפתל באופנים שונים כדי להכנס בפתח, מבלי שיהא נתקל באחת המזוזות. באותו רגע נשמע עוד הפעם נהמה הצרוד של הזקנה מפנתה. כפי הנראה, זרם האויר הקר לא נעם ביותר גם לה...

ובינתים הצליח הבא לעבור בלי פגע את המפתן והספיק לסגור בעדו את הדלת, ואחרי שהוריד מעליו את הסלים, המכוסים מלמעלה בסמרטוטים משונים, לא אץ להסיר מעליו את הקרעים, שהיה עטוף בהם, אלא נגש ראשונה אל התנור ונלחץ אליו בפניו ובשתי ידיו, ורק אחרי חצי שעה לערך הליז מעט מעט את המטפחת הכרוכה מסביב לראשו וצוארו, פשט את אדרת־המוך הקרועה והסיר את הסמרטוטים העבים, המתותלים סביב נעליו...

בכל העת הזאת שררה דומיה שלמה בחדר ושום איש מן הנמצאים בו לא הוציא הגה מפיו. רק כאשר נפתחה הדלת עוד הפעם ואל החדר בא עלם כבן שבע־עשרה שנה, גבה־קומה ודק־בשר, בעל פנים דלים וגב כפופה קצת — הפנו כלם את פניהם אל הבא וכמעט בבת־אחת שאלו: „מה?“ . . .

העלם הזה, הניך של חייט, כבר הלך בטל כשלשה שבועות, מפני שלא נמצאה עוד עבודה בשבילו. אך מאדונו הקודם היו מגיעים לו שמונה רובלים; ואם מלא זה את הבטחתו — לתת היום את הכסף במלואו, — אפשר היה לסלק את דמי־הדירה בעד החודש שעבר, אפשר היה להפטר לזמן־מה מן האגנט הנוגש וגם לקנות פחמי־אבן לשבוע תמים... בעת אחרת לא היה העלם מסכים לתת את משכורתו בשלמות לצרכי־הבית, ביחוד — כדי לשלם להאגנט, שזה אינו שייך לו כלל, אלא לאחותו; אך עתה, כשהוא הולך בטל, כשאין לו גם תקוה להשיג עבודה כל כך מהרה והוא נזקק להוריו, — עתה לא יסרב ביותר. עתה יתן הכל, אם רק קבל...

והוא קבל, אפס לא שמונה, אלא רק חמשה רובלים. האשה ירדה מעל ספסל־העץ, האיש עזב את התנור החמה, ושניהם, יחד עם הבנים, התחילו נמלכים בדבר, איך לחלק את הסכום הזה, שאינו מספיק כלל וכלל... פתרון נכון לשאלה חמורה זו לא נמצא כל כך מהר.

ובינתים הוצא מן התנור קנקן־פחים מעושן מאד והוצג בקצה השלחן, סמורך היסב באלחנמית מסונפה.. כעבור רגע היה מונח על השלחן חצי־

אלפים תהא משתכרת ה„בריה שלי"... הנה היא משכורתה!..."

שעה כבד וממושך, מעורב בגניחות תכופות, הפסיק את נחם הזקנה. אולם הבת לא הרגישה גם בתרעומותיה גם בגניחותיה של הזקנה: בכל אלה כבר התרגלה וכבר הורגלה להתיחס בשויון־רוח גם אל כמה פרטים אחרים... היא נגשה במתינות אל החלון, לקחה מעל ספו את הספר הז'רג'וני הפתוח ותניחהו לפניה על השלחן. לפני שעה קלה התעניינה מאד לדעת, כיצד יתברהו סוף סוף בין היוליה האמללה ומכס הנחמד כל אותם הדברים המסובכים, אשר סכסכום האנשים הרעים בכונת־זדון להפריד בין הנאהבים, לעורר בלב האחד חשד אל השנית... היא קראה עמוד אחרי עמוד בלב חרד מאד, לא התבוננה כלל, איך חשך היום יותר ויותר... האותיות התחילו נבלעות זו בזו, השורות התחילו משתפכות יחדו לכתם אחד כהה, והיא אמצה את כל כח־ראיתה והוסיפה לקרוא...

אולם עתה לא יכלה עוד לקרוא בחשק כזה. כל השתתפותה החמה בצערה של היוליה האמללה, כל הסימפתיה, שהיה בלבה אל מכס הנחמד — כלן הלפו, נסחו מנפשה פעם אחת, והיא לא יכלה עוד להשתחרר מן המחשבות האחרות, מן הדמיונות האחרים, שעלו על לבה למרות רצונה ישלטו ברוחה יותר ויותר...

לא תמיד היה קמינסקי (זהו שם־משפחתו של האגנט) מתיחס אליה באפן כזה. היו עתים, שהיחס הזה היה אחר, אחר לגמרי. היא עבדה אז בבית מלאכתו של גוטליב, — היט, שהתגורר שנים אחדות באמריקה, ובשובו משם הביא אתו, מלבד איזו מאות רובל, גם מין בית־מלאכה חדש: עשר מכונות של תפירה, שבהן עובדות עשר נערות, מלבד חמש ושש נערות, העושות ביד כל מלאכה, שאינה נעשית במכונה... ושם נפגשו יחדו. שם התחיל מחזר אחריה ומסובב אותה. התחיל מלוה אותה בלכתה הביתה; אחר כך נעשה יוצא ונכנס בביתה ומדבר על לבה, שאין כדאי לה „לעמול בשביל אחרים", שעבודתה בבית תכפיל את משכורתה...

על כל הפרטים האלה דבר מפורש, ועל הרבה פרטים אחרים רמז לה באופן שלא קשה היה לה כלל להבין... היא, אמנם, לא האמינה לו ביותר: היא שמעה מספרים על האגנטים האלה, שדרכם בכך, שמעה מרננים אחרי קמינסקי ביחוד, שהוא מושך אליו את הקונות באמצעים כאלה; אולם בכל זאת נעמו לה מאד סבוביו של הצעיר המגוהץ הזה... העבודה היתה נעשית בזריזות כפולה, כשהיה הוא יושב על ידה ומבדחה בשיחותיו ההתוליות... הטיולים היו נעימים כפי שבע, כשהיה הוא מהלך עמה...

שמה נכנס האיש הצעיר, היה כבר חשך ולולא היה רגיל כל כך במקום הזה, כי עתה היה נתקל בודאי על חמש או שש המדרגות מן המפתן עד קרקע־החדר. אף על פי כן לא נמלט מלנגוע בדרך־הלוכו באיזה הפין, שנעתק ממקומו ברעש; ובאותו רגע נאצל מן הקיר בקרבת החלון מין צל לא־ברור ונשמעה באחת הפנות שריקת ספת־עץ רעוצה. הגהה תחת כובד־משאה, ומאותה הפנה עלה קול אשה זקנה גונחת ומשתעלת בשעה שהיא זעה, כנראה, ממקומה ומתעוררת לקום... בינתים הלך הצל, שנאצל מן הקיר, ועבר לרוחב החדר, ובמקום שעמד נשמע כעבור רגע קול שתיקה דקה ונגלתה להבת כחולה־אדמדמת של גפרור מודלק...

עששית של נפט לא־גדולה, שהמכסה אשר עליה היה שבור ומטולא בפסת־ניר, האירה את החדר. אך האור הזה לא היה בהיר כל צרכו, ורבו של חלל החדר נשאר בחצי־אופל, כי הסתמני באופן בלתי ברור כלל החפצים השונים שבחדר: מכונת־תפירה מכוסה במפת־שלחן או כסדין: ארון־בגדים רעוע מאד ונטוי הרבה הצדה, מטת־ברזל מוצעה וספת־עץ מרופדה שק של תבן, שעליה ישבה אשה זקנה, עטופה עד החצי במין מטפחת עבה, או שמיכה בלה ופרומה מאד...

הזקנה נשארה על מושבה, ואת האורח קבלה נערה כבת עשרים שנה ומעלה, אשר לפי רשמי־פניה לא היתה רעת־מראה כלל, אך פניה הדלים, אשר מין עיפות־של־שנה היתה נסוכה עליהם הפעם, עיניה השקערוריות, שהביטו נכחן במבט קהה, שער־ראשה הפרוע ומטפחת־הצמר הקרועה, שהתעטפה בה, מתכוצת כלה כזקנה בלה, כל אלה לא הוסיפו לה חן ולא שפרוה ביותר... היא התכוצה עוד יותר כשהתחיל האורח לדבר. הענין, שהביא את האורח הזה הנה, לא היה נעים ביותר; והדברים שהשמיע הפעם לא היו רכים כלל. הוא היה אגנט למכירת מכונות של תפירה וגובה כסף מאלה, שקנו בהקפה לפרעון קימעה קימעה.. זה לו יותר מששה שבועות – כך טען אל הנערה, – שהוהים אותו פה מיום ליום, משבוע לשבוע, – היתריש עוד?... וכי אין הם יודעים כלל, שהיכולת בידו לקחת מהם את מכונת־התפירה בכל עת ובכל שעה שירצה?!... עוד מחר יעשה זאת, אם לא יתנו לו כסף!...

קירות הבית רעשו מדפיקת־הדלת החזקה, שהאורח סגר אותה אחריו כשנדחף מן הבית בחרי־אף גדול.. הזקנה, אשר ישבה כל העת הזמם, התחילה נוהמת בקול צרוד, ברוגזה, ומתוך הנהם המבולבל הזה נשמעו לפעמים פרזות ברורות יותר, מובנות קצת: „לעבור בבית אותה נפש ה„יתמנית שלי"!... מכונה־כמונה היתה צריכה לה... תרפ־ט

לא הסכימה היא בשום אופן. דעתה הכריעה אמנם, אולם להכין הכל ביד רחבה, כמו שנהגה בשנים הקודמות – כזאת לא יכלה עוד להרשות לעצמה. מן ההכרח היה לותר על כמה דברים, להסתפק במועט, במינים יותר זלים; ובאותה שעה הן לא נכחד ממנה, שהאורחים, וביחוד האורחות, ירגישו היטב בצמצום זה, ובמדה שירשה הנמוס ישתדלו בודאי להטעים לפניה בשיחתם מה שהם מכירים...

בזכרונה התחילו חולפים כל אותם הרמזים הדקים, כל אותן ההערות הקלות, שהשמיעה פעם האחת ופעם השנית מן הקרואות כאלו לאחר־יד, כאלו בלי שום פניה, בשעה שבאמת היו כל אלה עקיצות מסותרות בכוונת־זדון כדי להרעים ולהכאיב, להטט בפצעי הלב הדואב... תחת עינג ושעשועים שבעה רק ממרורים וכעס... כל משושה הרעל... ולא אחת ושתים במשך הערב, ברגעי התמרמרות מיוחדה, נתנה בלבה צדק למיאיסי אַהרנוביטש, ומאד מאד התחרטה על שלא שמעה לעצתו הנכוחה...

– לא עת היא להכין ערבי־משתה, לא עת – בשנים רעות כאלה!...

ומחשבות צציליה סמוילובנה כאלו קופאות בנקודה זו. היא נשארת עוד זמן רב על מקומה בלי תנועה, ובמוחה סובבות בלי־הפסק שתי המלים:

שנים רעות... שנים רעות...

II

באחד מן הרחובות הצרים והמתפשטים ביותר עבר איש צעיר, שבגדיו לא העידו כלל וכלל על עושר מיוחד, אבל נקל היה להכיר בהם הפנין הפרובינציאלי להתהדר, להקות ככל האפשר את מודת־היום. תחת אציליו נשא תיק של סופרים בכריכת בד־אנגלי שחור, וכפי הנראה גרם תיק זה תענוג מיוחד להצעיר הזה וספק את אהבת־עצמו. הוא כונן את צעדיו אל אחד הבתים, שאמנם התנשא בגבה ארבע מכפלותיו, אך היה קודר כלו במראה כתליו, שלא נטוחו זה כבר, במראה לבניו החשופות, אשר שחתו מרוב ימים...

כשעבר הצעיר את המבוא המקורה והארוך, נכנס לתוך חצר לא רחבה, המוקפה מסביב בנינים שונים, ויט לעבר בנין בעל שתי מכפלות, שהיה נכר על פי כמה סימנים, כי נבנה מתחלה לשם דיר של עצים, ורק אחר כך הוכשר למעונות של בני־אדם...

בחוץ היו עוד דמדומי אור של בין־ערבים. אך בתוך המעון, אשר

יקרה ומגוהצה כל כך!

והערב ההוא...

זה היה הראשון, וכאלו ערכו אותו רק על פי מקרה. קנית הבית, הלוף המעון, רכישת המערכה החדשה של כלי־בית, שיבת מואיסי אהנוביטש, שהלך למסעיו במשך חדשים אחדים, הביתה, — כל אלה, שנזדמנו יחד בעת ובעונה אחת, עוררום לקרא אל ביתם את הידידים המקורבים ביותר. במחשבה תחלה צריכה היתה להערך רק סעודת־ערב פשוטה, להבורת־ידידים קטנה; אך בפועל נערך משתה גדול, הותגה חגיגה מפוארה ונאספה חברה רבה ועליזה...

ומאז נהיה זה כעין מנהג בביתם לערוך משתה־ערב מדי שנה בשנה; אולם אחרי המשתה הראשון לא היתה אפילו פעם אחת השמחה שלמה כמו שהיתה אז, בפעם הראשונה, על המשתה הראשון, שנעשה בהיסח דעת גמיר!

והשנה הזאת...

דעתה של צציליה סמיילובנה לא היתה נוחה ביותר מן הזכרון הזה, אך להפתלק ממני לא יכלה עוד. למרות רצונה עלו על זכרונה המסבות של הימים האחרונים. למרות כל זהירתם היתרה, למרות הסתלקותם מעסקים ספקיים ובלתי־בטוחים, — לא נמלטו מהפסד, מלוים שאינם משלמים, מסחורות יורדות במחירן... גם מהכנסותיו הרגילות של ביתם נגרעה כדי שליש. מחיר המעינות ירד בכלל מפני צוק־העתים. מלבד זאת נשארו הרבה דירות פנויות לגמרי במשך שבועות וחדשים רצופים, ורבים מן השכנים לא סלקו את המגיע מהם בשלמות...

לזכר הפרט האחרון זעה והתגודדה בבלי־דעת על מושבה ופניה הזעיתו מרוגז. השכנים האלה, שאינם זהירים לשלם שכר־דירה במועדו, ממררים את חייה יותר מכל. הם גורמים לה פעם בפעם סכסוכים בלתי־נעימים ונוטלים הרבה מבריאותה, כי הם מרתיחים את דמה ומרגיזים את רוחה...

— ואם אין להם במה לשלם, כלום היא אשמה בזאת?! כלום יכולה היא לדאוג לכל הקבצנים שבעולם ולהמציא להם דירות חנם!?...

— גם היא מונעת מעצמה פעם בפעם הרבה דברים, שהם לה צרכים הכרחיים. כל אחד מחויב לדעת ולהביא בחשבון את מדת יכלתו!...

והחלטה זו, על פי צרוף־רעיונות מיוחד, כוננה את מחשבותיה של צציליה סמיילובנה עוד הפעם אל הענין הקודם. היא זכרה את חלוקי־הדעות, שהיה בנידון זה בינה ובין מואיסי אהרנוביטש. דעתו היתה לבטל הפעם את מנהגם לגמרי, שלא לעשות משתה־ערב כלל, אך לזאת

הזה, כי עינה, עין בעלת־בית מנוסה, היתה רואה גם בלי זאת את כל המקומות המוקרחים שבארג הרפידה, וגם בחצי־אופל היתה מכירה כל הכל ופחתת.

— לא! — באה לידי מסקנה, שלא היתה משמתת לב ביותר. — לא, בזמן אחר לא היתה נותנת בשום אופן, שתגיע מערכת כלי־הבית של האולם למדרגת־בליה כזו!...

— כמה שנים משמשת כבר מערכה זו? — שאלה פתאם את עצמה ותחשב רגעים אחדים.

— כן, כן היא... ארבע שנים שלמות!... בשנה ההיא נקנו כל אלה... נקנה הבית... התחלנו לנהוג.

וצציליה סמילובנה נאנחה פתאם מבלי־רצונה. זכר השנה ההיא עורר בנפשה רגש מזור ובלתי־ברור. היא הרגישה פתאם בלאותה, זכרה כמה היתה טרודה היום, ומיד הכירה, כי קשה לה לעמוד על רגליה וכי האור הבהיר יותר מדי מכאיב את עיניה. המשרתת, שהיתה עסוקה בחדר־האוכל והיתה מפנה את השלחן, כבתה על פי פקודתה את כל המנורות הדולקות באולם־האורחים, חוץ מאחת, שהיתה תלויה על הקיר. ובינתים צנחה צציליה על אחד הכסאות, תמכה את ראשה באפס־כחה על ידה ותקפא על מושבה בלי כל תנועה.

באטיות מיוחדת סבבו הרעיונות במחה, והדמיונות בנפשה עברו בעצלתים: אך כל הרהורי־לבה סבבו על הציר האחד, על שנת־ההצלחה ההיא...

עוד בחדשים הראשונים, באחרית הקיץ, כבר היה ניכר, שהעסקים הולכים ומצליחים, מצליחים באופן היותר נעלה... ובכל זאת היו גם היא גם מיאסי ארונוביטש נרעשים משמחה כשנגמרו החשבונות לסוף השנה ובשורה האחרונה יצא להם, כי הונם הוכפל...

הנקל הוא להגיד: יותר מששים אלף רובל היה נקי במשך חצי שנה או עוד פחות מזה!

עיני צציליה סמילובנה נסגרו למחצה, כאלו ירד עליהן פתאם אור גדול ובהיר יותר מדי. אותו הרגש המזור והבלתי־ברור, שהתעורר בנפשה עוד קודם לכן, תקף אותה יותר ויותר... זה היה רגש ממוצע בין צער ועונג, יותר נכון — מעורב משני אלה ביחד... לה נדמה, כאלו זה שנים רבות, רבות מאד, חלפו מאז, ובאותה שעה הצטייר הכל בדמיונה בבהירות מיוחדה, כאלו רק אתמול אירע כל זה... מה עלץ לבה כאשר קנו את הבית הזה! כמה רגשות־חדוה הרעישו את נפשה באותם הימים, שבהם עברו לגור במעון מרוח ומפואר כזה, בתוך מערכה

I

צציליה סמוילובנה נפרדה במבוא המסדרון מעל אורחתה האחרונה. המשרתת סגרה את הדלת, שלשלה לתוך כיסה את המטבע, שתקעה האורחה לתוך כפה, וכשהלכה לה גם היא, נשארה הגבירה לבדה. היא עמדה רגעים אחדים בלי־תנועה, כאלו קפאה על מקומה, ורק אחרי זמן מה, כשנפער פיה בפיהוק רחב וממושך, ננערה מקפאונה, הניעה ראשה ותכונן צעדיה בעצלתים לעבר אולם־האורחים. בדרכה עברה על יד חדר־העבודה, שהיה פתוח למחצה. שם ישב אדון הבית, מואיסי ארונוביטש שיפרין, ואתו שנים שלשה אורחים, מן הידידים המקורבים ביותר, שזאת הפעם לא באו בלוית־נשיהם ועל כן יכלו לשהות פה כחפצם. באפה של צציליה סמוילובנה עלה עשן סיגרות, לעיניה נגלו תמרות־עשן מתאבכות בדמות ערפל עב ולאזניה הגיעה שיחה עליזה בקול רם, תרועת צחוק בצהלה גדולה ופרועה קצת יותר מן הרגיל. היא נעצרה רגע ועל פניה נגלתה מין העויה של אי־רצון; אך העויה זו חלפה מהרה, וצציליה סמוילובנה הלפה לה הלאה.

באולם־האורחים והחדר־האוכל הסמוך לו היה אותו אי־הסדרים, שהוא מצוי אחרי משתה, אחרי אספת אורחים רבים; ביחוד רבה הערבוביה על השלחן הגדול שבחדר־האוכל. צציליה סמוילובנה עמדה על הסף המוביל אל תוך שני החדרים האלה והביטה אל סביבה בעיון, כאלו בקשה להקיר דבר־מה, להוכח באיזה דבר, שהוא מוטל עוד בספק.

— ומדוע לא? — לחשו שפתיה כמו בתשובה על שאלה נעלמה, שעלתה במחשבתה. — ערב כשאר הערבים... לא גרוע כל כך... ובאמת, האם הנך הוא, שדוקא כך וכך צריך להיות תמיד?!...

ובכל זאת לא יכלה להשתחרר מאותו הרגש הבלתי־נעים, שהסתתר במעמקי־נפשה וכאלו לחש לה בלי־הפסק:

— לא כן הדבר!... לא כן היא!...

עיניה נמשכו כמו מאליהן, בבלי־דעת, אל הכסאות הרכים והדרגש המרופד אשר באולם־האורחים. שם היתה דולקת עוד מנורת־הקנים הגדולה והאירו עוד מנורות־הקיר; אך לה לא היה שום צורך באור הבהיר

שנים רעות

לב אני מסתלקת תמיד ממנה...

אולם העובדה הממשית, המציאות ההוה — מאלה אין אני יכלה להסיח את דעתי; אינני יכלה לראותן, כאלו אינן, כאלו לא היו מעולם!...

אז הייתי אמנם רק כבת שבע־עשרה שנה, ובתמת ילדותי לא ערכתי כראוי את כל חשיבותו של הצעד הזה בחיי העתידים, לא ידעתי להבחין היטב בין הרגשות, אשר העיר בנפשי אותו הצעיר, שהובא לפני בתור חתן — ובין הרגשות, אשר סערו בי למראה צעיר אחד... היא הוא האיש, אשר בעת ההיא הכרתיו רק מעט, ראיתיו רק במקרה פעמים לא רבות, — וכשהכרתיו יותר, כשהתהלתי רואה אותו כמעט יום יום, כבר עבר המועד, כבר נועד יום החתונה, וכבר קרב היום...

ההגבלות הקשות הוסרו מעלי, אך — לאחר זמן!

נקרא לי דהיר מחיי־הכלא, נתנה לי היכלת לבוא באנשים, להכיר רבים מהם; אך כל אלה נתנו לי רק בשעה, שכבר היו האסורים על ידי, — בשעה שכל המתנות הטובות האלה לא יכלו עוד להיות לי לברכה...

אולם הורי לא ידעו כל מאומה מהנעשה בקרב נפשי פנימה. הם שמחו בכל לב, כי בתם הצעירה היבה בכל את הבכירה.... לא גרמה להם צער כל שהוא... מלאה את תקותם היותר גדולה...

וכעין גמול בשביל זה היתה אותה הנשיקה החמה והארוכה...

ראשי סבב, גופי נדמה כרעוע, הורת־לאות כסתה את לחיי, פני היו חפורים —

ואמי התחבקת אותי בזרועותיה ומאמצת את גופי הרועד אל לבה — עוד נשקה ונשקה...

שנויי־גונים...

והאמת צריכה להאמר, שהורי הרגישו בענות נפשי, ובמדת אפשרותם והבנתם השתדלו להמתיק את מרירות זו שבחיי. למעני, רק למעני היו יוצאים גם הם לטיל בערבי הקיץ והיו הולכים אתי לפרקים אל התיאטרון.... כונתם היתה בלי שום ספק טובה ורצויה, כמו כן אין להכחיש שמעשיהם אלה היו מצדם באמת כעין קרבנות לא נעימים: אולם לי... לנפשי... אך, האם יכולים היו הורי להבין את נפשי בנידן זה? האם יכולים היו לשער, כי גם הטיולים האלה, גם הבקורים בתיאטרון אינם ממלאים ואינם מסוגלים כלל למלא את הנפש הצעירה, הצמאה לחיים עליזים ומלאים ענין, לחיים בחברת בני־גילה, בתוך נפשות צעירות כמוה?!... על לב הורי אף לא עלתה המחשבה, כי בשעה שאני מתהלכת אתם ורואה בעיני מקרוב את שאון החיים העליזים, המפכים מסביב בזרם כביר, הנני מרגשת עוד יותר את בדידותי, כי אז נתבלט ביותר, כמה נבדלה אני מהכל, נפרשה מכל מה שהיה יכול לשעשע את נפשי!...

הם לא הבינו, לא יכלו להבין, כמובן, את כל זאת, ועל כן היו מתפלאים, כשהיו רואים אותי מסרבת בכל פעם שהיו מבקשים לעשות נחת־רוח לי. לפעמים היו רואים בזאת סמן רע, שאינני בריאה כל צרכי, ובמשך ימים אחדים אחרי כן היו מציקים אותי בשאלות והקירות על דבר בריאותי, בהצעת אמצעים שונים נגד מחלתי המדומה, אף גם בהפצרות כפולות ומשולשות לפנות אל אחד הרופאים...

וכמה פעמים, במקרים כאלה, אותה נפשי לקרא אליהם בקול גדול: הרפו ממני!... לא חולה אני, אך אתם מחלים אותי באסוריכם וגזרותיכם!... לא רופאים ולא סמי מרפא תנו לי, אך אויר חפשי לנשימה הבו לי: הבו לי דבר, אשר יפדני מהשממון הנורא, — ענין, אשר יקח את לבי וימלא את נפשי!...

אולם גם אחת מכל הקריאות המרות האלה לא עברה פתחי פי. אם הורי לא הבינו לרוחי, אך אנכי הן ידעתי את נפשם, הבינותי בשלמה כל חרדתם הגדולה, ולבי לא נתנני לנגוע באותו הפצע האנוש, אשר מציאותו לא נכחדה עוד ממני בעת ההיא... רגש החמלה גבר בקרבי על יתר רגשותי, דכא תחתיו את כל מהאות־הנפש הפנימיות, את כל התביעות הטבעיות של האדם החפשי, של האופי העומד ברשות עצמו...

ההייתי רשאית לעכר את נפשי בחמלה יתרה כזו? — וזהי שאלה אחרת, שאינני חפצה עתה כלל לטפל בה.

ההיתה לי רשות לעשות מה שעשיתי? — גם זו היא שאלה, שבהפין

אחת, ביום אחד, בשבוע, בחדש, אך מעט מעט, במשך ימים רבים, במקרים שונים, על פי מסבות ועובדות שונות — התבררו הדברים, התבארו יותר ויותר, התחורו, לבשו צורה מסומנה די צרכה...

אכן, לא על חנם התחילו הורי מקפידים על התנהגותי דוקא באותו הזמן, שהיה סמוך לנשואי אחותי ושבכל רואי היו מתלוצצים, כי מתפתחת אני בגופי ומתבגרת לא מחדש לחדש, אך פשוט — מיום ליום!... לא להנם רגזו הורי כל כך, כאשר נסיתי פעמים אחדות לצאת במחאה גלויה נגד גזרתם הקשה, לא לחנם השפיע כל נסיון כזה מצדי על יחסם באותו יום אל אחותי ולא לחנם היתה אחותי עצמה דנה בחם־נפש על קלות־דעתי ומשתדלת בכל עז להוכיח לי משוגת ילדותי, שבעקבה יכלות להיות כרוכות תוצאות רעות, מרות ומעציבות מאד!...

ומחאותי התכופות והנמרצות לא די שלא הועילו לי, אלא, להפך, גרמו להורי להזק את גזרתם. להפרישני עוד יותר מחברותי, כי חשדו בהן, שעל פי השפעתן המקלקלת אני מוחה.. לחשד זה לא היה בפעל כל יסוד. אני הייתי מתביישת פשוט לספר לחברותי, ולהפך — הייתי משתדלת תמיד להעלים מעינן את הפרט הזה... סבת מחאתי הנמרצה היתה מונחת באפיי החי והעליז, אשר לא יכול נשוא את השממון, בתכונת נפשי, שהיתה נוטה יותר לרעות וחברה, מאשר לבדידות ופרישות... ובנידון זה לא הספיקה לי גם החברה הברורה. שהורי נוהגים בכה לא מחסר אהבה אלי, לא הספיקו כל סמני־החבה המרובים, שהיו מראים לי בכל עת ובכל שעה. מה בצע היה לי בזה שאהבוני, שמהרו למלאות מאויי לבי, בטרם עברו פי, אם אחרי כל אלה הייתי מרגישה את עצמי כאסירת־כלא, כמשוללת חפש, כנבדלה לרעה מכל מיודעותי, אשר רבן אילו לא זכו להיות חביבות כל כך על הוריהן, אך תחת זאת לא נגדרו מסביב בסיגים מעיקים כמוני!...

הסיגים האלה נעשו מעיקים עוד יותר בשנת החמש־עשרה לחיי, כאשר כליתי את הק למודי בבית־הספר הפרטי. עד העת ההיא הייתי, לפחות, חפשה במדה ידועה, חפשה מהכלא המשומם שבביתנו, עד אחר הצהרים, ויחד עם זאת היתה לי גם ביתר שעות היום עבודה קבועה בהכנת השעורים לבית־הספר: אולם שתי אלה פסקו, ואני קצתי פשוט בחיי מפני הבדידות והבטלה, אשר הביאוני יחד לידי שעמום כבד מנשוא...

מהשעמום הזה לא הצילה אותי גם הקריאה הנפרזה בספרים, גם ההשקעה בדמיונות, מדה שדבקה בי מקצת מחמת אותה הקריאה הנפרזה עצמה ומקצת — מחמת ארח־חיי, חיים בלי חליפות, בלי שום

יותר אחרי זמן מועט.. לזאת הועיל אמנם לא מעט אותו המצב המיוחד, שנמצאה בו אחותי אז... אך איך שיהיה, ואותו הדבר הפלאי, אשר הרגש בביתנו במשך שנים רבות כלחץ קשה מנשוא, — הומ"ש סוף סוף, וכמו נשכח גם מלב...

נשכח מלב.

אמנם, כן נדמה לי במשך זמן מה, אפס כי לא ארכו הימים, ואני הכרתי את טעותי, — הכרתי, כי הרגשתי על עצמי את כבד הלחץ...

מאז שנעשינו ליושבי כרך הסתמנה בארח חיינו מין התבודדות, כעין פרישה בכונה מחיי חברה. אל ביתנו באים אמנם אנשים שונים, אך כל אלה היו רק בעלי עסק, ובקוריהם היו לשם משא ומתן עם אבי... מתחלה אפשר היה לסבר, כי כל זאת היא, מפני שגרים אנחנו בעיר. הננו זרים לגמרי, בלי כל קרובי משפחה, והשעה לא הספיקה לנו עוד לרכש מיודעים די צרכנו; — אולם סברה כזו לא היתה מספקת עוד, כמובן, אחרי שנושנו בעיר מגורינו, אחרי שעברו עלינו בה שנים אחדות, ומצב הדברים לא נשתנה כמעט במאומה...

נכר היה היטב, כי לא בודדים אנו על־כרחנו, רק מתבודדים בכונה, נמנעים מקרב אלינו אחרים, מהתקרב אליהם בעצמנו!...

אנכי למדתי בבית־ספר פרטי לנערות. שם התקרבתי במשך הזמן לאחדות מחברותי, כחמש או שש מהן היו לי לידידות טובות, ואנחנו התחלנו מבקרות אשה בבית רעותה לעתים מזומנות. בעת הראשונה, כל עוד הייתי קטנה, כבת אחת־עשרה ושתים־עשרה שנה, לא הקפידו הורי על זאת כלל; אולם כאשר גדלתי יותר, התחילו הורי מביטים לא בעין יפה על בקורי חברותי בביתנו, ואת בקורי שלי בבתי הללו כמעט שאסרו עלי לגמרי.

הגזרה הזאת, כמובן, לא היתה לי לרצון; אך מלבד התרעמות, שהעירה בנפשי, עוררה את לבי על זרותה. אנכי לא הייתי עוד בעת ההיא תמימה כל כך, שאחשב כי כל הנעשה בביתנו, צריך ומחויב להיות כן; הוכחה טובה כנגד זאת הלא היה כל מה שראיתי בבית חברותי!... וכמו כן לא יכלתי להחליט, שהורי חושבים את חברותי אלה לבלתי הגונות, כי בנידן זה היה ההפך: אנכי הייתי צריכה להחשב לי לכבוד חברותא כזו!...

ברור היה, כי פה צפונה סבה אחרת, אך מה היא — את זאת לא הבינותי עוד...

ואז בא אותו פרק הזמן, שמבלי ידיעתי התחילו מצטרפים בו ברעיוני דברים שונים, רחוקים לכאורה ובלתי שייכים זה לזה. לא בפעם

מגורינו החדשה. הן פסקו רק אז, כאשר היתה אחותי לכלה.

הדבר היה כשנתים אחרי שעברנו לגור בעיר הפלך נ. אני הייתי אז כבר כבת שתים־עשרה שנה, על כן גם נחקק פרק הזמן ההוא בזכרוני היטב לכל פרטיו. הוא לא נמשך הרבה, רק כשני חדשים לא יותר; ובהיות הזמן קצר כל כך, נעשו ההכנות המרובות בחפזה מיוחדת. נכר היה הדבר היטב, כי הורי דוחקים את השעה, ממהרים בכונה את יום החתונה; אך נמוקם בנידון זה לא נזכר אף פעם אחת מפירוש. לפחות — אני לא שמעתי כזאת. „נחוץ למהר" — גשנה אז לא אחת ושתים בביתנו, אך זה היה נאמר תמיד כדבר מובן מאליו....

ואני, אף על פי שלא הבינותי את הענין בשכלי, אך חוש חשתי היטב, כי לכל זאת יש שייכות קרובה מאד אל אותו הדבר, אשר גם הוא לא נתבטא מעולם בביתנו מפורש, ובכל זאת היתה מציאותו מרגשת היטב. בו תרצתי בפני עצמי עוד פליאות אחדות אשר נראו לי בעת ההיא. מעיני לא נעלם, כי בהשמחה הרבה, שהורי שמחים על שדוך אחותי, מעורבים מעין חאגה ופחד מסותרים, ובאחותי עצמה הכרתי גם כן, כי דלו פניה מעט שהיתה לכלה, אף על פי שהחתן, — כפי הנודע לי, — מצא חן בעיניה מאד...

וכל אלה נתבלטו עוד הרבה יותר בימים האחרונים לפני החתונה. בימים ההם ראיתי פעמים אחדות את אבי ואמי מתלחשים יחדו, ונמלכים, כפי הנראה, בדבר־מה השוב וקשה מאד. פעם, אחרי התלחשות ממושכה כזו, הלכה לה אמי לאיזה מקום, אשר לא ידעתיו, ואבי התהלך כל העת אנה ואנה בחדר, התהלך בסערת נפש עזה ובקוצר־רוח נכר... ופעם אחרת, אחרי אשר התלחשו הורי זמן מה לבדם, קראו אליהם את אחותי, אשר שבה מאתם הפורה כולה, ופניה המתולעים היו רטובים מדמעות...

לעומת זאת זוכרת אני יום אחד, כשבוע אחרי ערב החתונה, לכאורה לא קרה באותו יום כל דבר היוצא מגדר הרגיל, אך סקירה אחת בפני הורי היתה דיה להוכיח, שדבר־מה משמח מאד, קרה בלי שום ספק. בכלל ראיתי מהיום ההוא והלאה שנוי נכר ביחסם של הורי אל אחותי. אמי אהבה אמנם עוד מאז את אחותי מאד, אך עד העת ההיא לא היתה מראה סמני־חבה יתרים לה בגלוי, ביחוד — בפני אבי. גם זה האחרון, אשר נראה היה, כאלו הוא קוצף על אחותי, התחיל מתיחס אליה בחבה ורוך, שלא ראיתי דוגמתם אצלו מעולם, ושעל כן לא האמנתי כמעט, כי נפשו מסוגלה לרגשות כמו אלה...

ויחסם החדש הזה לא רק שנעשה תדיר, כי גם הוטב עוד הרבה

על דעתי גם לא עלתה המחשבה, שלזה יש איזה יחס אל המחזה, אשר ראיתי בערב ההוא... אמי ואחותי נסעו אחרי ימים מועטים לאיזה מקום, אשר לא נודע לי; אבי היה נוח להתרגז בעת ההיא יותר מהרגיל; שרה־באשה, קריבתנו העניה, אשר נתבקשה לפקח על הבית עד שוב אמי, היתה תוקרת אותי בחשאי, כשלא היה אבי רואה, אולי יודעת אני, אנה נסעו אמי ואחותי? — ואני גם לא זכרתי אולי את כל אלה, ללא הייתי מתגעגעת כל כך על אמי, ולולא הייתי מרגישה בנפשי גועל רב מאד לשרה־באשה זו...

ורגש הגועל הזה נהפך למין שנאה כבושה באותו יום ששבו אמי ואחותי הביתה. הדבר היה בחדר־המבשלות. שרה־באשה ספרה לאמי בלחש דבר־מה, אשר לא הבינותי משמעותו, אך ראה ראיתי, כי פני אמי מתקדרים יותר ויותר, ובמדה שהתקדרו ורעמו פני השומעת — בה במדה נהרו וצהלו פני המספרת... באחרונה התעוררה אמי ובקצף גדול גערה בדוברת; אך עד מהרה חלף הקצף ועל מקומו באו בכי מר וגניחות ממושכות... שרה־באשה העמידה פנים כאלו השתדלה לנחם את אמי ולהרגיעה, אך צביעות זו היתה גלויה למדי ונכרה היטב גם לילדה בלתי־מנוסה כמוני אז...

אני קצפתי קצף גדול על האשה המבישה הזאת, אשר ראיתי את זדון־לבה, את כונתה הרעה להדאיב נפש אמי; אולם היא לא היתה היחידה, אשר עשתה כך, כי כמוה עשו רבות משכנותינו, הרבה ממידעות אמי, אשר היו מביאות אותה מתחלה לידי בכי ואחר כן היו משתדלות לנחמה...

כפעם בפעם, כשהיה נשנה מחזה מעין זה, היתה אמי מדברת אחרי כן קשות עם אחותי.. היא היתה מוכיחה אותה על דבר־מה באמרים נמרצים, ובמין מרירות מיוחדה היתה מסימת את תוכחתה: „כל זה בגללך, בת יקרה״!...

„כל זה בגלל בתך היקרה״! — הייתי שומעת כפעם בפעם את אבי מדבר בתוכחה מרה אל אמי.

„כל זה בגללך, בת יקרה״! — הייתי שומעת פעמים רבות את אמי מדברת בתוכחה כזו אל אחותי.

הפרזות האלה היו נשנות, והולכות ונשנות עוד אחרי כמה שנים במקרים שונים. אותן הייתי שומעת בכל פעם, כשהיו מציעים לאחותי איזה שדוך, והענין היה מתבטל מסבה בלתי ידועה לי. אותן שמעתי עוד שנים אחדות אחרי כן, כאשר החליטו הורי לעזוב את עיר־מגורינו הקטנה, אף גם — בחדשים הראשונים לשבתנו בעיר הפלך נ. עיר־

אשר נגלה פתאם לעיני, הכני כלי בשממון ויקפא כל דמי בעורקי...

אבי ואמי נראו לי כנאבקים יחדו: היא היתה אוחזת בשוליו ונתלה בארבות ידיו השלוחות, והוא היה מתאמץ לדחות אותה מעליו, להלץ את ידיו ממנה... מפי שניהם לא נשמעו מלים, רק איזו הברות מקוטעות, מין נהם צרוד וממושך... ופניהם?... הפנים האלה היו נוראים מאד, מפילים אימה: פנים חורים, מעותים מחרון נורא — להאחד, ופנים מחולעים מהתאמצות נמרצה עם עינים בולטות מהרדת־נפש— להשנית...

והמחזה הרעישני כל כך, עד שלא ראיתי ברגע הראשון כל דבר זולתו. רק אחרי רגע נמשכו עיני אל אחותי הבכירה, עלמה כבת שמונה־עשרה שנה בעת ההיא, אשר עמדה נשענה אל הקיר... שער ראשה ולבושה היו פרועים; עיניה, אשר התרחבו ונפקחו שלא כרגיל, הביטו ישר נכחן בלי תנועה, והפיקו אימה אלמת; פניה היו חורים מאד ועל לחיה האחת נראה כתם אדום...

באותו רגע הבינותי בשביל מה נאבקים אבי ואמי, — הבינותי פשר כל המחזה הזר לפי שכל־הילד, ומין רגש מיוחד תקף אותי, רגש מעורב מפחד והמלה, רגש מצוי אצל הילדים, בשעה שהם רואים את חבריהם מקבלים ענשם... נפשי נכספה מאד לדעת, במה חטאה אחותי... כי תחטא ותענש ילדה קטנה כמוני — זה היה בעיני דבר רגיל וטבעי, אך בנוגע לעלמה גדולה כאחותי הלא היה דבר כזה יוצא מגדר הרגיל... אולם בכל גודל תשוקתי לדעת פשר המאורע, לא מלאני לבי לעמוד במקום הסכנה, כי יראתי, פן ירגישו בי הורי בשעת כעס, ואז — כמו שידעתי על פי הנסיון — לא אנקה גם אנכי, אף על פי שלא חטאתי במאום... על כן מהרתי לשוב בחשאי אל מטתי, אך עוד זמן רב לא יכולתי לישן, כי הקשבתי מבלי משים אל הנעשה מאחורי הקיר.

עודה הייתי ערה, אף על פי שהתחפשתי כישנה, כאשר נכנסה אחותי אל החדר אחרי זמן מה... אנחנו ישנו שתינו במטה אחת, ואני הרגשתי פעמים אחדות, כי רעד כל גופה והתפלץ, כמו כן שמעתי כי היא נאנקה בחשאי, בקול עצור... אחרי כן, כשהייתי מנמנמת כבר, נדמה לי, כי שמעתי קול צעדי אמי אשר קרבה בלט אל מטתנו ותשה אלינו, וכאשר נזדקפה שוב נשמעה לי כעין אנחה כבדה וממושכה...

אולם כל אלה נעשו מובנים לי רק אחרי שנים רבות, אחרי שהיו הזכרונות נשכחים כבר למחצה; לא כן אז, למחרת הערב ההוא בבקר ובימים הבאים אחריו. אמנם ראיתי פעמים אחדות בימים ההם את אבי ואמי מתלחשים יחדו, נמלכים באיזה דבר קשה, כנראה; אולם

... אותה הנשיקה הממושכה והחמה, אשר רק נשיקת אם אוהבת מסוגלה להיות כמוה, — ורק במקרה מיוחד, אולי רק פעם אחת בחיים,— אותה הנשיקה המיוחדה היתה בלי ספק מעין גמול לי!...

השוה היה הגמול הזה את המחיר ששלמתי בעדו? — זוהי שאלה אחרת, שאין כדאי לטפל בה, שאין אני חפצה להעלותה גם על דעתי: המעשה כבר עשוי, והחרטה לאחר זמן איננה מועילה כלום! אולם את הנשיקה בעצמה אינני יכולה לשכוח בשום אופן; כפעם בפעם אני חוזרת וזוכרת אותה נגד רצוני, ונגד רצוני שבים ונזכרים לפני גם אותם הפרטים השונים, שיחוסם הפנימי זה לזה מובן לי עתה היטב, אף על פי שרובם היו לפני ימים רבים ובשעתם נקלטו רק בזכרוני, מבלי שהבינותי את משפטם...

אמנם הייתי פעמים רבות אחרי כן מסופקה גם אני, אם היו כל אלה בפעל, או רק חזון־לבי הם; אולם פרטים חדשים אחדים, אשר נגלו לי בזמנים מאוחרים יותר, היו מתאימים מאד אל אותם הרשמים הבלתי ברורים, אשר נשארו בדמיוני הצעיר מהשנים הקודמות; ובהיותם מבארים יחדו אלה את אלה ומתבארים אלה על ידי אלה — התלכדו במשך הזמן לציור אחד שלם...

מתי, באיזה אופן, ועל פי מה — אינני יכולה להגיד עתה בבירור; אך זוכרת אני, כי היה יום ואני הבינותי הכל, — הבינותי, אף על פי שפרטים רבים נעלמו ממני בשעתם, ולא נודעו לי גם אחרי כן, אך אני יכלתי כבר לשערם מעצמי בנקל...

ואני זוכרת ערב קיץ אחד. כמה היו ימי שני חיי אז — אינני יודעת, אך כפי שאשער עתה, הייתי אז צעירה מאד, כבת חמש או שש שנים. מטעם זה, כפי הנראה, לא הרגשתי בכל דבר יוצא מגדר הרגיל במשך היום הקודם; רק אחרי שעליתי כבר על משכבי ואישן — הקיצותי פתאם לקול רעש משונה, אשר עלה באזני מהחדר הסמוך. מבלי חשב הרבה קפצתי מעל מטתי וארוץ בבהלה אל הדלת; אך שם נשארתי על עמדי כדבוקה במסמרים, כי המחזה הזר והמתמיה,

נשיקה גמול

מין השגעון הזה והיא שקעה יותר ויותר באיזו עצבות ושתיקה תמידית, בלי כל סמן בינה, בלי כל סמן רגש... בעת הראשונה נסה עוד רבי אברהם־גדליה אישה – מליץ טוב יהיה לנו: הוא נפטר כבר! – לרפאה ב„סגלות“ שונות, נסה לדרוש ברופאים, בקדרים וגם – להבדיל – ב„יהודים טובים“; אולם כל אלה לא הביאו שום תועלת: דעת ביילה לא שבה עוד אליה, ומעט מעט שכחה האמללה גם לדבר כבני־אדם“.

המספרת החרישה כבר; אך אנחנו נשארנו עוד זמן רב בקפאים איש על מקומו בדומיה שלמה ובלי תנועה: נפש־הילדים הרכה שבנו הרגישה באותם הרגעים הרבה, הרבה יותר ממה שיכול שכלנו לתפוס או—

ובחרטה רבה על העבר קבלנו על עצמנו לבלי התגרות עוד להבא בביילה המשוגעת!

‏אחרי הפסקה הדשה, לא ארוכה ביותר, שבה אשת מלמדנו לספורה הנפסק.

„הרבה, הרבה מאד נדברו ונדונו אז בעירנו על הענין הזה. הדעות נפלגו. רבים הוכיחו, כי עון גדול הוא לעגן אלמנה צעירה כשפרינצה, היכולה עוד להיות לאיש ולראות בנים; ואחרים, צדדו, להפך, בזכות ביילה, הבהילה ביותר על ילדיה וחוששת להסכנה שיש בדבר... כנראה, היה גם לבה של שפרינצה עצמה ניקפה ועל כן לא האיצה כלל ביבמה לתת לה הליצה, אף על פי שהדבר הזה היה נוגע לחייה מאד —

„כן הוא, ברור הדבר, כי מצד שפרינצה לא היתה כל השתדלות, כל תביעה מיוחדת; אולם ביילה עצמה לא יכלה לנשוא את הרעיון, כי בגללה נעשית גיסתה האהובה לאמללה; ועל זאת היתה מצטערת כל הימים ומתענה מאד... לא די שתנחומי שפרינצה לא היו מועילים כלל, אך להפך, במדה ידועה היו מגדילים עוד את הצער ומוסר-הלב!...

„סוף סוף התערבו אחרים בדבר וביילה הסכימה לזאת, שיתן רבי אברהם-גדליה אישה חליצה ליבמתו. במשך שבוע ימים קודם לכן נעשה חשבון מדויק, שעל פיו קבלה שפרינצה את החלק, המגיע לה בנחלת המת — אחר נסדרה החליצה...

„בעצם היום ההוא לעת ערב חלה פתאם הצעיר בילדי ביילה, תינוק בן שנה וששה חדשים. ראוביקה החובש החליט אמנם אז, כי לילד הזיק חלב האם, שהיתה שרויה כל הימים ההם בצער ופחד ותבך בלי-השך; אולם... מה יש פה לדבר!?... כן הוא מנהג הדרני זה: הכל חושבים את עצמם לפילוסופים ומתחכמים יותר מדי, אף על פי שכל ההתחכמות הזו איננה שוה גם חצי פרוטה!... ראוביקה עצמו נוכח עד מהרה, מה פחותה היא ידיעתו באמת: אם להיונק הזיק חלב האם המקולקל, מה היה להילדה הבכירה בת שש שנים, כי חלתה גם היא למחרת היום ההוא?! —

„אמת היא, כי שבועות אחדים אחרי כן היתה האסכרה — לא ישמר האל אתנו ואת כל בני ישראל מהמחלה הרעה הזאת! — „מהלכת" בעירנו וסביבותיה; אולם אז, כשחלו ילדי ביילה, לא נשמע עוד כל דבר רע, לא היתה עוד המגפה „צרת רבים", והיא האמללה לא יכלה נשוא את השבר הגדול הזה: מות שני ילדים ביום אחד — היא יצאה מדעתה"...

„בעת הראשונה היה שגעונה סוער ורותח: היא היתה מדברת דברי-הבאי שונים בלי השך ולעתים קרובות היתה מתגעשת, קורעת את בגדיה, צועקת ומכה את כל הקרב אליה; אולם מעט מעט עבר

שנה את כל סדר המעשים. אישה של שפרינצה, ר' בנימין־ניסן, הצטנן פעם בדרך ויחל. מחלתו נראתה מראש כקלה מאד, והאוביקה החובש לא מצא בה כל סכנה ויבטיח רפואה קרובה ושלמה; אולם משמים, נגזרה, כנראה, אחרת, ואחרי ימים מעטים היתה שפרינצה — לא עלינו — לאלמנה!

„השבר הזה היה כל כך פתאומי, כל כך בלתי־צפוי, שאיש לא העלה על לבו בימים הראשונים, כי האלמנה האמללה תהיה זקוקה עוד בחברה להליצה... אומרים, כי ראשונה זכרה זאת ביילה בעצמה... כן הוא: לב האדם נביא נאמן הוא: לב העניה הזו נבא לה מראש את אשר יקרה לה באחתונה!...

המספרת נאנחה אנחה עמוקה ותפסק את ספורה; אך אנחנו כלנו כאלו קפאנו על מקומותינו ונשאר בלי־תנועה. רק כחצי שנה לפני כן נזדמן לנו לראות סדר חליצה בבית־המדרש הלבן ובנפשותינו הרכות היה חדש עוד הרשם העז, אשר עשה עלינו המחזה ההוא: איזו אימה בלתי־מבוארה מלאה את כל הבית. בכל קהל הנאספים הגדול שררה דמיה שלמה, רק הרב והדין, אשר פניהם היו חורים ורצינים עוד יותר מהרגיל, השמיעו לפעמים מלים אחדות בלחש... לפנינו עמד המחזה כלו: הנרות הדולקים בעצם הצהרים, „דף־הטהרה", העומד על יד הקיר, וה„הלוץ" הנשען אל הדף ופניו חורים כסיד —

הנקל להגיד: באותו מעמד, אחורי „דף הטהרה" נמצאה נשמת המת, הבאה מעולם־האמת לראות בסדר החליצה!...

וכל הפרטים האלה חלפו בדמיוננו לשמע דברי המספרת האחרונים. לבות־הילדים שבנו דפקו מאד בצפיה לדברים מבהילים ובקצר־רוח רב חכינו לאחרית הספור; אך מין רגש מוזר, מעורב מיראה ותשוקה־לדעת, מנענו מדבר דבר, מנענו גם מהגיד שפה... אנחנו נבהלנו במקצת, גם השתוממנו קצת, בשעה שיואליקה השדה, אשר הצטיין תמיד בפזיזות וקצר־רוחו, לא התאפק גם הפעם ויפן אל אשת מלמדנו בשאלה:

— הלא ביילה לא היתה זקוקה להליצה, ולמה אפוא הששה היא כל כך לזאת?

הנשאלה לא ענתה בהרגע הראשון דבר, רק הביטה אל השואל במניד־ראש, כאומרת: אך ילד הנך ואינך יודע עוד דברים רבים, הידועים לכל הלך! — אחר השיבה באנחה קלה:

— הלואי שלא תבוא זאת לידכם, ילדי, אך אנחנו ראינו אז בחוש, כי אמנם לא דבר ריק הוא החשש הזה, שהעולם חושש בנתינת חליצה...

אחי הצעיר, רבי בנימין־ניסן, ושתפותם של האחים לא היתה כלל מעין אותה המציה אצל רוב הסוחרים האחרים, שהשותפים מתחשבים זה עם זה וחולקים יחדו את הרוח, או סובלים יחדו את ההפסד: זו היתה שתפות גמורה בלי כל חשבון וחלוק, כי כל מה שהיה להאחים, כל מה שהכניסו והוציאו — הכל היה לשניהם בשוה.

„על זאת אמנם לא היה להתפלא ביותר; נפלאה ביותר היתה ידידותן הרבה של שתי הגיסות. ביילה וגיסתה הצעירה שפרינצה היו דבקות זו בזו הרבה יותר מאחיות: הן גרו בבית אחד, בשלו כמעט ארוחה אחת ולבשו תמיד מלבוש אחד...

„הן לא נפרדו גם מחוץ לביתן, ובני־עירנו הורגלו כל כך לראות תמיד את ביילה ושפרינצה יחדו, שהיה נחשב לתמוה, אם נראתה האחת פעם במקרה יחידה, ומיד היו שואלים לשלום האחרת, אולי חלתה?...

„ליצני העיר היו מלגלגים, כי נשמה אחת לשני הגופים האלה; אך הגיסות עצמן לא היו שמות לב כלל לזאת, וכשהיו נשאלות על דבקותן הרבה זו בזו, היו תמהות מצדן ולא היו מבינות כלל: על מה יכולות הן להתקוטט באמת, אם דבר לא יחסר להן, ברוך השם!?...

„ואמת צריכה להאמר, כי אמנם היה ביתן מלא כל טוב, בהיות עסקי אנשיהן מצליחים כל הימים. כן היא, מצד זה לא היה להגיסות על מה להתאונן; אך מצד אחד לא היה מזלן טוב ביותר: שתיהן לא נתברכו בבנים... ביילה היתה יולדת וקוברת, לא עלינו, ושפרינצה היתה עקרה לגמרי!

„רבים בעירנו היו אומרים אז, כי הצרה הזאת היא שקרבה יותר מכל את שתי הגיסות; אף על פי כן לא רפתה הידידות הזאת גם אז, כשנולד לביילה זרע קים ושפרינצה נשארה עקרה כמקודם. להפך, נראה היה הדבר, כי על ידי הטפול המשותף בילדי האחת נקשרה נפשות שתיהן עוד יותר: שפרינצה נואשה, כפי הנראה, מלראות בנים בעצמה, ועל כן דבקה בכל נפשה בילדי גיסתה הבכירה, והיתה להם כאם שניה“...

„ושתי האמות האלה היו בהולות מאד על שלשת הילדים, אשר נשארו בחיים, אך היו חלשים וחולנים תמיד. מסבת מחלותיהם התכופות של הילדים היו שתי הגיסות נשארות פעם בפעם כלואות בביתן במשך שבועות רצופים: אך איש מבני־עירנו לא התפלא עוד על זאת, כי ההרגל של ימים רבים עשה את הדבר הזה לטבעי מאד, שאי־אפשר כלל להיות באופן אחר...

„כן היה הדבר נוהג במשך שנים רבות; אך פתאם קרה מקרה, אשר

ובכל פעם אחרי מאורע יקר כזה, כשהיינו שבים ונאספים ב„חדר" אחרי סעודת־הצהרים, היינו רגילים לזכור ולהזכיר בהדוה מיוחדה פרטים שונים מאותו המאורע. הפרטים האלה היו מבדחים את דעתנו מאד ובשום אופן לא יכלנו להבין, מדוע אין דעתה של אשת מלמדנו נוחה מהם והיא מוכיחה אותנו תמיד על התעלולים האלה...

האמת צריכה להאמר, כי אשת מלמדנו לא היתה מסתפקת רק בדברי־תוכחה בלבד; היא היתה מראה פעם בפעם גם אותות אחרים של רחמים רבים והשתתפות חמה בנוגע לביילה. היא היתה מפנה את לבה להמשוגעה לעתים יותר־קרובות משעשו זאת שאר השכנות, היתה מאכלת פעם בפעם את זו האחרונה ונותנת לה לפעמים איזו שמלה ישנה, איזו נעלים בלות —

— האין די לה לעניה זו, שהיא מכת־אלהים כל כך, למה עוד פוגעים בה בני־אדם?

כן היתה אשת מלמדנו מתרעמת פעם בפעם; ולפעמים היתה מוסיפה עוד, בפנותה אלינו:

— לו הייתם מכירים, ילדי, את ביילה זו לפני עשר שנים, או לו הייתם יודעים את המוצאות אותה — כי עתה לא הייתם מתגרים בה ולא הייתם מרעימים אותה ב„דף־הטהרה" הזה, שהיא יראה אותו כל כך, ולא לשוא!...

על מה זה ומדוע קוראה אשת מלמדנו לביילה המשוגעת בשם „מכת־אלהים", לא הבינונו אז; כמו כן לא ידענו ולא שערנו, מה היא סבת היראה הגדולה שהמשוגעת יראה את „דף־הטהרה"; אולם אותו העצב הרב, שנשמע בקול המדברת, היה פועל על נפש־הילדים התמימה שבנו מבלי־משים פעולה נפלאה: במשך ימים אחדים היינו נמנעים מהתגרות בהמשוגעת, ובמשך ימים רבים היתה הולכת וגדולה בנו התשוקה לשמוע את מקרי־חיית של ביילה ולדעת את פשר הדברים הסתומים, אשר רמזה עליהם אשת־מלמדנו לא אחת ושתים — — —

חפצנו זה נתן לנו סוף סוף באחד הימים. מלמדנו לא היה אז במקרה אתנו ב„חדר" ואשתו ראתה בזאת אמצעי נכון, למנוע אותנו מהשתובב בשעת־כשר כזו. אחרי הקדמתה הקצרה החרישה עוד רגעים אחדים, כאלו סדרה בינתים את זכרונותיה — אחר החלה לספר:

„שימו נא אל לבכם, ילדי, כי ביילה זו, שאתם רואים אותה עתה — אל נא תיסרוני, אלי, על דברי! — בצורת בהמה ממש, היתה לפנים אשה חשובה ובעלת־בית אמידה בעירנו. אישה רבי אברהם־גדליה היה מחשובי בעלי־הבתים. היא סחר כל הימים בשותפות עם

הרעמה ולמען הביא אותה לידי אותה הנהמה המשונה והמוזרה, אשר שעשעה אותם ותבדח את דעתם. יותר מכל הצטיינו בזאת החנונים, אשר במזרה־התנויות של ככר־השוק; אך גם אנחנו, ילדי ה„חדרים“, לא היינו מונעים מנפשנו את הענג המיוחד הזה.

ומכל התעלולים השונים, אשר היינו רגילים לעולל לביילה, היה אחד, מיוחד ומצוין במינו, שהיה עולה אמנם בידינו רק לעתים רחוקות מאד, אך בשביל יקר־מציאותו היה נעים ומענג ביותר —

כן הוא, רק לעתים רחוקות מאד היינו זוכים לפגשה בחצר בית־הכנסת באחת השעות הפנויות, כשהיינו יוצאים מ„חדרינו“ למועד סעודת־הצהרים; אולם בכל פעם, שהיה מקרה כזה מזדמן לנו, לא היינו מניחים אותו עוד מידנו. במקרים כאלה היינו עורכים על ביילה מערכה מיוחדה כדי לטרדה אל פתח בית־המדרש הלבן. היא היתה מתאמצת להחלץ, כי למרות הסר־בינתה היתה חשה כפי הנראה, ברגשה הטבעי, דבר־מה אי־נעים לה; אולם אנחנו לא היינו מתרפים כלל והיינו מכתירים אותה מסביב, חוסמים אותה מעברים שונים ומונעים ממנה כל מנוס, עד שהיתה נכנסת בעל־כרחה אל פרוזדור בית־המדרש. שם היתה חבורתנו מתחלקת: אחדים מאתנו היו ממהרים לסגור את הדלת החיצונה בעדה שהאחרים היו נצבים כשומרים ליד מבוא בית־המדרש הפנימי ועל יד המעלות, העולות אל עזרת־הנשים.

ביילה, השבויה אתנו באופן כזה, היתה עומדת בינתים בלי תנועה ומביטה לעברים שונים בפחד גדול ועגמת־נפש רבה; אולם אנחנו לא היינו שמים לב כלל לזאת, כי מאותו הרגע היה מתחיל החלק היותר־הטוב והיותר־מבדח בשעשועינו: אחדים מחברינו, המהירים ואמיצי־הלב ביותר, היו מתגנבים בלט ונגשים אל ביילה מאחריה ודוחפים אותה פתאם אל הפנה האפלה, שבין שני הפתחים, אל אותה הפנה, ששם היה עומד „דף הטהרה“ של ה„חברה קדישא“.—

ומה שהיה מתהוה ברגעים ההם, קשה לתאר בדברים. ביילה, המחרישה והשוקטה תמיד, היתה מתגעשת פתאם ומתחילה גועה בקול נורא ומשונה. היא היתה בועטת ברגליה, מכה בידיה, מפרכסת בכל גופה ומתאמצת בכל כחה להמלט; אולם במדה שהיו התנגדותה והתמרמרותה הולכות וגדולות, כן במדה היה שעשוע נו זה נעשה מבדח ומענג יותר ויותר, ובשום אופן לא היינו מרפים מביילה, עד שהיה השאון מעורר את השמש מתרדמתו אחרי התנור, או שהיה מושך אליו את לב אחד הגדולים מהעוברים במקרה על יד בית־המדרש, ואז היה בא קץ לתעלולינו — לגדל צערנו, כמובן...

—... כן הוא, ידעת אני את בני הדור החדש, כי לועגים הם לכל ואינם מאמינים בכל מה שהאמינו לפנים; אך המעשה הזה נהיה לעינינו ואין איש יכל להכחישו!...

בהקדמה זו פנתה אלינו, ילדי החדר, אשת מלמדנו רבי שמעיה; ואף על פי שבאמת היו ההקדמה והתוכחה שבה מיותרות קצת לנו, אחרי שהיינו עוד אז ילדים בני תשע ועשר שנים ולא הספנו עוד להטיל ספק בכל משמע אזנינו ומראה עינינו — בכל זאת קבלנו באהבה את ההקדמה, כי שמחנו מאד על מה שיבוא אחריה, על עצם הספור, אשר הבטיחה לנו אשת מלמדנו זה כמה —

הנקל להגיד: ספור על דבר מקרי־היה של ביילה המשוגעת!...

מי מאתנו לא ידע את הבריה המשונה הזו, שאיננה מדברת כשאר בני־אדם, רק מנהמת לפעמים בנהמה לא־מובנה? מי מאתנו לא התענג על מראה לבישה, המרכב ממיני סחבות משונים ומוזרים, בעלי צבעים וגונים שונים: שרול אחד אדם ושרול אחד שחור או לבן, ברגל אחת פוזמק צמר וערדל קרוע וברגל שניה התולי־בד ונעל־עור בלי עקב?...

את ביילה זו זכרנו מקדמות ילדותנו, ומעת שזכרנו אותה לא שונתה אף במעט. מנהגה היה אחד תמיד, בכל עתות השנה. גם בקיץ, גם בחרף היתה לנה בלילות: פעם בפרוזדור בית־הכנסת, פעם בהמחתרת אשר מתחת לה„ארון הקדש" על מצע ה„שמות" הגנוזים שם ופעם באכסדרת בית־המרחץ מאחורי הערמה הגדולה של חבילות־הזרדים, הצבורה שם. ביום היתה תועה מהבקר עד הערב ברחובות והיתה מהלכת על פי רוב באמצע הדרכים; רק בשעה שהיתה מרגשת רעב, היתה נוטה לאחד הצדדים והולכת ומתחככת על יד קירות הבתים, עד שהיתה אחת הנשים מתעוררת לחמול עליה והיתה מוציאה לה פת לחם יבש או שירי סעודה של אתמול... תמם היתה אוכלת כל מה שנתן לה ודומם היתה שבה אחרי כן לאמצע הרחוב ומהלכת לה לאטה הלאה הלאה.

היא היתה מהלכת לה, מבלי נגוע באיש, מבלי פנותה לשום איש; אולם היו אנשים, אשר אהבו לנגוע בה ויעצרו אותה בלכתה, למען

ביילה המשוגעת

דבר שכל ההגונים הקטנים מבקשים אותו, אך לא רבים זוכים לו...

ואז נעשה גם שנוי־השם הזה! הראשונים היו בלי ספק אותם ה„ישובים" עצמם, אשר הוסיפו לחיקל את התאר „כהן", כי כן היה מחיב טבע היחס המיוחד, שבינו וביניהם; אולם מעט מעט הורגל הכנוי הזה גם בפי ההגונים וההגוניות, כעין באור אירוני לסבת „הצלחתו" המיוחדת, ומאלה התפשט השם החדש בכל עירנו...

והנות חיקל הכהן היתה מבורכה ב„פדיון", אם גם בכלל לא היתה הברכה מצויה בפרנסת הירנישק, אשר היתה הולכת ופוחתת משנה לשנה. משנה לשנה ירד מסחר הבר והעצים, שני מקורות הפרנסה, אשר היו לפנים מהיותר־טובים, גם ה„סביבה", אשר התפרנסו ממנה רבים מבני עירנו באופנים שונים, הלכה ודלה, בהיות היכרי־האחוזות היהודים אנוסים לעזוב את תכירותיהם, ורבים מאלה, שהיו לפנים משפיעי פרנסה, נדחקו אחרי כן בעצמם לגבול בעלי־הפרנסה הקודמים ויגדילו בעל־כרחם את הלחץ —

כן הוא, הכל היו מתאוננים על רוע־העת, רבים היו מכרחים גם להרחיק נדוד: רק חיקל הכהן היה יוצא מהכלל, כי פרנסתו נמצאה לו ברוחה ועוד עלה בידו להשוך סכומי כסף מפרק לפרק. אמת הדבר, כי גם לו היו השנים הראשונות טובות מהבאות אחריהן: ההגבלות הידועות בנתינת תעודות מזיגה נגעו, כמובן, גם באלה הכפריים, אשר התיחסו לה„מנין" ההינציביטשי, ורוע מצבם של המשפיעים היה מרגש במדה ידועה להמשפע — אולם להתאונן לא היתה לו כל סבה, כי מה שנפחת מצד אחד נוסף מצד אחר!...

דחקם של ה„ישובים" ההולך וגדול גרם אמנם לזאת, ששכר הכהן היה הולך ופוחת משנה לשנה, ותחת זאת היה נוסף לו בכל פעם תפקיד חדש: בשנה האחת תפקיד של „קורא", בשנה האחרת — גם תפקיד של „תוקע" — אולם גם באותה השנה, ששלשה אלה ביחד לא המציאו עוד שכר בה„מנין" ההינציביטשי, לא נפסק בכל זאת הקשר, אשר היה קים במשך שנים רבות: הכהן היה למלוה והכפריים הרחוקים — ללוים, המשלמים רבית ונחשבים ל ק ו נ י ם מ ח י ב י ם...

ובכל זאת לא עלה על דעת איש לשנות עוד הפעם את שמו: הלא כל הדברים האלה נסתבבו באופן כזה, יען כי ה ו א ה י ה כ ה ן!

גם את סכומי הכסף, שכל אחד מאלה מקבל, נקב הכפרי בשיחתו לפי־תמו.

— עתה חסר לנו עוד רק כ ה ן, — סים המספר — אולי יודע רבי היקל כהן כזה?...

נפלא הדבר! בשעה ששמע היקל על דבר סכומי הכסף, הנקובים כשכר ל„בעלי־התפלה" והאחרים, הזדעזע בקרב נפשו רגש מעין קנאה להמאשרים האלה, המכשרים למצא בלי עמל רב הכנסה גדולה בערך כזו — אולם כמעט בא לידי עצמו מקרה טוב כזה, החל פתאם לפקפק... לו נדמה פתאם כמוזר ואי־טבעי מאד, שיעזב איש יהודי את העיר ובית־הכנסת דוקא למועד ה„ימים הנוראים": הלא בזמן שהיו השנים כתקונן היו גם ה„ישובניים" עצמם מתכנסים העירה למועד הזה — ואיך זה יעשה הוא דוקא את ההפך?!...

ובכל זאת לא יכול להתאפק משאל: כמה יקבל כהן כזה?

— מחמשה עשר עד עשרים רובל, אם רק ימצא אדם הגון!

ולשמע הסכום הזה נפגשו פתאם עיני היקל ועיני קרינה־גיטל. מי יודע, אולי גרמה פגישת־העינים זו לבעל־ה ח נ ו נ י ת, שיזכור פתאם את „בעלי־התפלה" הרבים, את ה„קוראים" ו„תוקעים" השונים, שכלם יהודים כשרים, ובכל זאת אינם נמנעים מעזוב את העיר!... יהיה איך שיהיה והדבר נגמר באותו מעמד, לשמחתו הרבה של בנימין־זליג ההינציביטשי, אשר לא חסרה לו עוד כל מאומה ל„מנינו"...

היקל גם הוא היה שמח בדיעבד מאד, כי מלבד השכר הטוב, אשר קבל בלי כל טרחה, ומלבד הצדרות השונים, אשר העניקה לו הכפרית בתור מתנה לאשתו — מלבד כל ההנאה החמרית הזאת, עוד היתה לו הנאה מוסרית רבה במצבו החדש. בהעיר לא היתה מגיעה לחלקו אף „עליה" אחת בה„ימים הנוראים", ובכפר היו לו יום יום שתי ה„עליות" הראשונות („לוי" לא היה שם). בעיר היה עולה להכן כמעט בשורה האחרונה וקולו הדק היה נבלע בקולם העב של הכהנים המיוחסים; לא כן בכפר, ששם תפס בכלל מקום חשוב מאד והכל נהגו בו כבוד רב —

הצד הזה לבב אותו בשנה הראשונה יותר מכל; אך בשנים הבאות נגלה עוד צד טוב אחר, החשוב בערכו הרבה יותר מהראשון. אל ה„מנין" ההינציביטשי היו נאספים כל היהודים, היושבים בכפרים הסמוכים, וכל אלה הושבו לעצמם להובה לסור פעם בפעם במשך השנה אל חנות „כהנם". מעט מעט היו הקונים ה א ר ע י י ם האלה לקונים ת מ י ד י י ם ואחדים מהם החלו גם להתאכסן בביתו, מדי בואם העירה —

כן היא, רבים היו שמחים בזמן ההוא, ביחוד — ה„ישובים" עצמם!...
מי יודע, אולי היתה מעורבה בשמחת האנשים הגסים והמגושמים האלה
גם מדה ידועה של אותה ההנאה־הפנימית, שהנותן מרגיש בשעת
נתינתו!... בכל אופן היו מרגישים מין הרחבת־דעת מיוחדה, בראותם
את עצמם, לפחות, פעם אחת בשנה „בין יהודים", ב„ימים הנוראים",
לפחות — זוכים להתפלל בבית־כנסת, בתוך עדה גדולה, יחד עם
אנשים, היודעים יותר מהם לכון בתפלתם ולעורר רחמי שמים ביום־
הדין הנורא...

וכן היה הדבר נוהג שנה שנה, עד השנה ההיא, בראשית שנות
השמונים. איש לא ידע בברור את הדבר, אך השמועה פשטה יותר
ויותר, כי גם על הכפריים, העוזבים את מקומם למועד ה„ימים הנוראים",
יהיו חלים ה„חקים הזמניים", והרשות תחשב גם את אלה למתישבים
מחדש —

— אכן, ראויים הם לענש זה — נדברו אז רבים מבני־עירנו —
הם שמחו על החק הזה, אשר עשה אותם לבטוחים מפחד הסגת־גבול
ונגיעה ב„חזקה": עתה ירגישו גם הם בצרת הרבים!...

אינני יכול להחליט, עד כמה היתה צודקת הטענה הזאת,
המתקבלת אמנם מאד על הדעת. מי יודע, אולי ראו הכפריים מתחלה
גם בפועל רק את צדו הטוב של האסור החדש, וההנאה־הפרטית הכריעה
אצלם את הצרה־הכללית — אולם משעה שפשטה בעיר השמועה הנזכרה,
לא היו עוד שמחים בודאי, כי הרעה הלא היתה נוגעת להם ביחוד...
הם חשבו הרבה, נועצו בינם לבין עצמם, נמלכו באחרים, וסוף סוף
החליטו, לכונן „מנינים" בכפרים.

לכאורה, לא היה דבר נקל מזה; אך בפעל נגלו מעצורים רבים
ושונים. יותר מכל הורגש המחסור ב„בעלי־תפלה", אשר נדרשו פתאם
במספר הגון, והדבר הזה נתן למיסדי ה„מנינים" ענין קשה לענות
בו במשך שבועות אחדים —

— ומה? — שאל באחד הימים ההם היקל קרינה־גיטלים את
בנימין־זליג ההינציביטשי, אשר סר במקרה אל חנותו של הראשון לקנות
דבר־מה — היש כבר ל„מנינכם כל המכשירים?...

השאלה הזאת נערכה בלי כל כונה מיוחדה: אותה היו רגילים
להציע בעת ההיא רבים מבני־עירנו לפני מכירהם מה„ישובים" ובה
הסתמנה תאוה־לדעת פשוטה, איך זה יתכונן סדר־הדברים החדש?...

— לנו יש, ברוך השם, כמעט הכל — השיב בינתים הנשאל
ויפרט את מי שכרו ל„בעל־שחרית", ל„בעל מוסף", ל„קורא" ו„תוקע",

עוד יום אחד לפני ערב ראש־השנה למועד הצהרים היו נראות ברחובות עירנו הקטנה עגלות אכרים, המתנהגות בכבדות והעמוסות מיני כלי־בית שונים, ביחוד — מטות־עץ, שלחנות, ספסלים ארוכים וחבילות כרים וכסתות גדולות — ומתוך החבילות האלה היו מבצבצים ונראים לפעמים גם מיני ראשים קטנים שונים, מעוטפים ופרועים, בעלי שער שחור ומסולסל, או בעלי שער חלק ממראה פשתה... הראשים האלה היו נגלים ומתעלמים חליפות, וכשעה שהיה נגלה אחד הראשים, מיד היה זוג עינים פקוחות באופן בלתי־מצוי מביט במין תמהון והשקפה מיוחדה אל כל אשר מסביב, כאלו היו רחובות הורנישק מלאים באמת דברים מפליאים הרבה...

והעגלות מהמין הזה היו הולכות ומתרבות במדה שהיה הערב הולך וקרוב. בין עגלות האכרים הקטנות, הרתומות כל אחת לסוס אחד קטן ודל, היו נראות גם עגלות ממין אחר, עגלות־חצבנים גדולות ומרכבות מגוהצות, הרתומות לצמדי סוסים אבירים ובריאים — אולם גם אלה גם האחרות היו טעונות במדה שוה כלי־בית שונים, היו מלאות נפשות אדם ומשמשות לצרך אחד: להביא הורנישקה לה„ימים הנוראים" את ה„ישובים" של אותה ה„סביבה".

שטף האורחים החדשים לא היה נפסק גם במשך כל הלילה, והלילה ההוא לא היה דומה כלל לשאר הלילות: השקט הרגיל וחומת־המנוחה השלמה הפרעו פעם בפעם על ידי רעש אופנים, קול דברים ושאון דפיקות; בבתים רבים לא כבה האור עד הבקר, ורבים מהשכנים הקרובים התהפכו מצד אל צד ויקללו בלבם את האורחים הטרחנים האלה, המעוררים שאון דוקא בשעה בלתי־מכשרה כזו ואינם מניחים לאחרים לישן...

אולם לעומת אלה, שלא היו שבעים רצון ביותר, היו רבים אחדים שמחים מאד לבוא האורחים הכפריים. מלבד כל המין הקבצנים הפשוטים וה„יורדים" המיוחסים, מלבד כל המין הגבאים, הגבאיות ושאר „כלי־הקדש", בין שהיו סובבים בעצמם ומאספים ובין שהיו יושבים בביתם ומקבלים — מלבד כל אלה ה„מאספים" וה„מקבלים" השונים למיניהם, עוד היו נהנים מה„ישובים" הרבה „בעלי־בתים" בינונים, אשר היו אמנם מכרחים לותר על רוחתם במשך ימים אחדים, אחרי אספם אל מעונם משפחה כפרית, אך תחת אי־הרוחה הזמנית הזאת היו מקבלים בחלקם שקי תפוחי־אדמה, תרנגולות, ביצים, חמאה ומיני זרעונים וירקות שונים — באמת: כל אותם הדברים, שמזוי ה„ישובים" עשירים בהם, והעירונים צריכים לקנות אותם בכסף...

הוא היה כהן...

אין אני אומר כלל לתאר כאן איזו דרמה קורעת־נפש על דבר כהן שאהב גרושה דוקא, או איזו טרגי־קומדיה על דבר כהן ממין אחר, כהן בתוך בני־משפחה, המזכיר יותר מדי פרט ידוע, אי־נעים מאד במקרים ידועים... מי יודע, אולי תקרינה בחיים גם דרמות, גם טרגי־קומדיות כאלה? – אולם בסדר־החיים ההיא, שאני עומד בו באותה שעה, אין בכל אופן מקום למאורעות ממין כזה...

כן, הוא היה כהן, וכהונתו לא היתה לו כלל לאבן ומכשול, אך להפך — במדה ידועה לעזר, לאשר רב.

בעקרו של הדבר יש להוסיף, כי היה חנוני, או — יותר מדויק — בעלה של חנונית, והודות לפרט האחרון הזה היה מכונה במשך שנים רבות בשם הזקל קרינה־גיטל'ס. לזאת גרמה אולי במקצת גם אותה הסבה, שקרינה־גיטל היתה דוקא ילידת־דורנישק, בת ברוך־זלמן האופה, בשעה שהזקל „הובא מן החוץ" בתור חתן — ואחרי שהוא עצמו לא הצטין בשום דבר היוצא מהכלל, היה טבע הענין מחיב, שבראשונה יהיה נקרא על שם היתנו ואחר — על שם אשתו...

בזאת אפוא אין כל פלא; להפך נפלאה היא דוקא זאת, שבאחרית הימים נשתנה הדבר ואשתו התחילה להקרא מעט מעט על שמו, גם לשמו בעצמו נוסף תאר חדש, שלא היה נודע מקודם — התאר: „כהן!"

וראשית הדבר הזה היתה באחת השנים הראשונות לשנות השמונים, באחד הימים האחרונים לחדש אלול —

אמנם כן הוא, מאותו פרק־הזמן עברו כמעט שתי עשרות שנים, אשר הביאו שנויים לא מעטים ופתאמים גם בעולם הגדול, ובהרבה עולמות קטנים התחוללו בינתים שנויים גדולים וחשובים מאד; אך עוד גם עתה נדמה לי, כאלו לפני עיני ממש עוברות אותן התמונות המיוחדות, שהיו שונות זו מזו בפרטיהן, ואשר בכללן היו יוצרות תמונה אחת שלמה ומצוינה במינה, תמונת דורנישק ב„ימים הנוראים".

הוא היה כהן ...

נתר ממקומו בכח: הרעיון העובר כברק במוחו מקפיא אמנם את דמו, אך יחד עם זאת הוא מעורר בנפשו עוז בלתי־מצוי...

נבלע כלו ברעיון האחד הזה הוא עובר עוד הפעם את כל אורך החדר, נגש עד החלון ופותח אותו בכח וחפזון רב, עד ששתי שמשות מתפוצצות בבת אחת — אולם הוא איננו שם לב לכל זאת ושואף בענג מיוחד את האויר הקר והלח, הפורץ בשטף חזק מהחוץ אל החדר...

שטף האויר החזק מכבה את מנורת־הנפט, הדולקת על השלחן; אך לפינברג אין כל צורך באור: הוא מקריב כסא אל החלון, יושב עליו ותומך את ראשו בשתי ידיו... עיניו נעצמות מאליהן, הכרתו הולכת ורפה: הוא שוקע מעט מעט בשנה חזקה ועמוקה.

מין ריש מוזר, בלתי ברור ובלתי מובן גם לעצמו, תוקף אותו כלו. הוא מרים את ראשו מעל הכר ומתאמץ לשבת, אך באותו רגע ראשו שב ונופל מאליו על הכר וההתאמצות לקום איננה מצליחה מאפס כח...

— האמנם ראשית הקין היא? — שואל הוא את עצמו ומרגיש, כי מחשבותיו מתבלבלות, חושיו מסתכסכים והכל מסביב מתנועע, חג וסובב באופן משונה...

... מה זאת... מי זה דוחף אותו פתאם בכח עצום כל כך ויעמידהו על רגליו?...

הוא איננו מכיר מה היה לו, איה הוא ומה הם הגלים האמוצים־כהים הסובבים אותו?... דבר־מה עולה אל גרונו, מפרכס שם וחונק אותו... הוא מתנועע כמכונה וקם ממקומו, אך שווי־המשקל חסר לו וגוו נע ומתנודד אנה ואנה, עד אשר ידו נוגעת במקרה באיזה תפין והוא נשען עליו רגע. באותו רגע גוברים הפרכוכים וההניקה בתוך גרונו והוא מחל להקיא...

אחרי זאת הוא מרגיש, כי רוח לו הרבה, אך איננו יכול לזכור עוד, מה היתה במחשבתו קודם. הוא זוכר רק זאת, כי חפץ לעשות דבר־מה, אך הדבר עצמו איננו עולה על דעתו...

— ב ר ר ר... — מתעוה הוא ומזדעזע פתאם מהטעם המי־קמר, המרגש בפיו — מים... מעט מים!...

והמלה „מים" מעוררת תכף בזכרונו את הדבר, אשר נעלם ממנו לפני רגע. רגליו כבדות אמנם וגופו מתנודד, אך הוא אוכף שארית כחו, צועד ישר אל קצה החדר ואוחז בשתי ידיו בכפל־הרחצה, המלא מים... מזה נשארו לו עוד רק צעדים אחדים, אך בהיות ידיו עסוקות, כבד לו עוד הרבה יותר להתחזק על רגליו והוא נוטה בכל רגע לנפל; רק ההכרה החזקה, כמה נחוץ ונכבד הדבר, עומדת לו באותו הרגע ונותנת לו כח כדי להתנהל עד התנור ולשפוך את המים על הפחמים הבוערים...

אד עב מתמר ועולה ומכסה עליו, אך הוא איננו מרגיש בזאת ומוכרח לעמוד בתוך האד בהסמיכו ראשו אל התנור. רגעים אחדים הוא נשאר במצב הקפאון הגמור הזה, מבלי השיב דבר ומבלי הבין מאומה מכל אשר אתו... פתאם חולפת רעדה עזה את כל גופו והוא

— א י נ נ י ח פ ץ לזכור ולא א ז כ ו ר עוד, יהיה מה שיהיה!

הוא שונה וחוזר ושונה במחשבתו את ההחלטה הנחרצה הזאת — שונה וחוזר ושונה בלי הפסק רק בכונה מיוחדה, לבלבל על ידי זאת את מהשטות עצמו; אולם הדבר הזה אינני עולה בידו כלל; מוחו חושב אחת ודמיונו מציר אחרת!....

נגד רצונו רואה הוא את עצמו ש ם... פרטים שונים מתחלפים, זמנים קרובים ורחוקים עוברים בערבוביה, מחזות בהירים ומטושטשים מצטירים באפנים שונים, מאורעות וגופים מתערבים יחדו — אך פרט אחד איננו משתנה, מחזה אחד נשנה פעם אחר פעם בלי שנוי כל שהוא ב ת כ ו נ ת ו: אי קורת־רוח שלמה, או יחס־בוז, אירוניה מסתרה רק למחצה...

— אבל למה היה מעמיד את עצמו במצב אי־נעים כזה?... איזו רוח רעה היתה נושאת אותו לשם, אם היה מכיר היטב, כי בקוריו אינם נכספים כלל?...

סמני שממון היה רואה כפעם בפעם, בלי פהוקים תכיפים לא היה עובר גם ערב אחד: אך הנעשה אף פעם אחת הבקור באופן אחר?... כמה פעמים היה רואה ברק־עינים מיוחד, נהרת־פנים פתאומית ברגע שהיה מופיע זה או אחר — האם קרה כזה אף פעם אחת ביחס אליו?!...

הוא מתנועע על משכבו. נדמה לו באותו רגע, כאלו אלפי נמלים רוחשים על פני כל גופו ממעל ובתוך כל אחד מאבריו פנימה; אך גם הרגש אי־הנעים הזה היה לו למשיב־נפש, לו רק היה יכול להציל אותו מהדמיונות הטורדים, העוברים לפניו בלי הפסק וגורמים לו מין רגש כאב מיוחד, כאלו אלפי מחטים דקים שבדקים ננעצים שם עמוק עמוק בקרב נפשו פנימה...

— ... האמנם היה זה רגש אהבה?!...

— לא, האיבה היתה אולי פה מרבה מאהבה, איבה מערבה משאיפת נצחון ותאות נקם בלתי מספקות!...

ובכל זאת הלך עוד בערב הזה לשם, בהיותו נכון להסתלק מכל, לשכוח את הכל, לו רק א ש ר במבט אחד בלתי מעליב כל כך, לו רק ה ו נ ן בתנועת הסר פתיתה שבפתותות!...

— אז...

ובפתאם הולף במוחו כברק רעיון חדש. הוא מתאמץ להסיח את דעתו מזאת, אך נגד רצונו מוסיף מוחו להשוב:

— האמנם ז א ת צריכה, מוכרחת להתהוות?!...

היטב, אנה נוטים הפתויים האלה.

— לא, כזאת לא תהיה!... הדבר המתחל צריך להגמר, יהיה מה שיהיה!...

אך הרעיון המפתה איננו משגיח, כנראה, על ההחלטה הנחרצה הזאת, ואיננו עוזב את מקומו. המרי הנועז הזה מחולל מרי עז כנגד. פינברג מסיח את דעתו בחזקה לענינים אחרים, ממשש בידו את מצחו ומתבונן, כי ברקותיו מרגשת דפיקה יותר חזקה מהרגילה, גם ראשו כבד עליו ונראה כמועק בחשוק־ברזל מסביב... אותו רגע מרגיש הוא רפיון רב ברגליו, ולבל יפול תחתיו על הקרקע, הוא אוסף שארית כחו כדי להגיע עד קצה המטה. שם הוא נופל באפס אונים ושוכב רגעים אחדים בלי תנועה.

— איך לא עלתה זאת על דעתי עד כה? — מתפלא הוא ומשתרע בינתים ברוחה יתרה — המצב הזה הוא היותר־נאות... עתה נשאר לי עוד רק למצוא איזה ענין להגות בו, למען לא תארך העת יותר מדי...

אולם כמו להכעיס אין ענין כזה נמצא בנקל. דברים רבים ושונים חולפים אמנם לפניו, אך באופן בלתי־מובן כל אלה חולפים כמו מרחוק, נגלים ונעלמים בחלק־רגע קטן כל כך, שאין אפשרות לתפסם... רגע משעשעת אותו הפזיזות הזו בעצמה; אך בהרגע השני כבר מלאה היא אותו ואיננו פונה אליה עוד כלל... הוא מבקש ענין כזה, אשר אפשר יהיה להתעכב בו, להשוב על אדותיו ולמלא במחשבות האלה את העת; אך במחו עוברים דוקא ענינים פחותים ומשוללי־ערך, שאין כדאי לטפל בהם אף רגע —

אי־ההצלחה זו מחלה להרעימהו, ובאותה שעה איננו מכיר כלל, כי הוא עצמו אשם בזאת: בלי הכרה אמנם, אך בזהירות אינסטינקטית לא מעטה הוא משתמט ומסתלק מכל אותם הענינים, המסוגלים לעורר בנפשו רגשות ומחשבות בלתי־נעימים... הזהירות הזאת ממלטת אותו לא אחת ושתים במקומות מסכנים מאד, והוא עובר עליהם בשלום ובלי פגע — אולם המקומות המסכנים רבים יותר מדי וההצלחה בוגדת לפעמים!...

בהרגעים המעטים כבר חלפו לפניו בין שאר הדברים מחזות ידועים אחדים, אשר היו שונים זה מזה גם בתכונתם, גם בזמן היותם, ובכל זאת היו מתיחסים זה לזה באופן ידוע — אולם דוקא אותו היחס הידוע המריץ את פינברג להתעלם מהמחזות האלה כפעם בפעם, ובמדה שתכפוהו יותר, בה במדה נזהר גם הוא יותר ויותר מהם...

מאד גם בעיניו.

— לא, מאי־הנעימות הזאת אין להמלט, כנראה...

— ומה דמית אתה? — מהל הוא להתגרות בעצמו — הדמית באמת, כי האמצעי הנפלא הזה, אשר מצאת אחרי מחשבות וחשבונות רבים, יהשיך ממך גם את אי־הנעימות היותר־פחותה?!...

— הלא זה הוא אסונך העקרי, — מוסיף הוא לטעון אל עצמו — כי הנך מפונק יותר מדי ואינך יכל לסבל אף שעה אחת בהוה, אם גם היית יכל לזכות על ידי זאת הרבה בעתיד!...

ופרטים רבים, העולים בזכרוני, מאַשרים את המשפט הזה. בעצם לא היה נוטה כלל לפזרנות ובסתר נפשו היה מקנא באלה, אשר ראה אותם מכשרים לקמוץ; אך הוא בעצמו לא היה מכשר לזאת, כי לא היה מוצא בו די כח־רצון למנוע מנפשו את הדבר הנכסף, אם רק היתה יכלת חמרית להשיגו... וכמה פעמים היה מחליט אחת ועושה אחרת, רק מפני שהאחרת היתה נוחה לו באותו רגע יותר!... כמה פעמים היה מכיר בעצמו בשעת המעשה, כי יתחרט עליו אחרי כן, ובכל זאת לא היה יכול לעצר ברוחו, לא היה יכל להתגבר על תשוקתו באותו רגע!...

— מה יש לדבר: גבר משולל־רצון, סמרטוט, סמרטוט גמור!...

אולם גם בהתוכחות האלה, אשר הוא מטיף לעצמו, צפונה פניה אחרת: הוא מבקש לבלבל על ידי הדברים האלה את רעיונותיו, מתכון לעסק את מוחו בענינים צדדיים, לבל יורגש כל כך אי־נעם הסרחון, הממלא את החדר —

והדבר הזה איננו עולה בידו. הוא מנסה ללחוץ באצבעותיו את נחיריו, אך גם זאת איננה מועילה: על ידי סתימת החטם הוא מכרח לשאוף רוח הרך גרונו, והקיטור מגרה במריותו את מפתח־הגרון, יורד אל ריאתו וממלא אותה: גם הסרחון איננו פוסק כלל... נדמה לו, כאלו הסרחון הזה ממלא את כל קרביו, והוא מרגיש מין גועל־נפש מעורר־הקאה...

— אבל עד מתי עוד ימשך הענוי הנורא הזה?...

— אולי?... — הולפת פתאום מחשבה כברק במוחו ועיניו נטויות מבלי־משים לעבר החלון.

— רק לרגעים אחדים!... — כאלו מפתה הוא את עצמו ומתנצל בפני עצמו בבת אחת — רק עד הטהר האויר מעט מהסרחון הכבד הזה!...

אולם הוא איננו נותן להונות את עצמו בהערמה כזו: הוא מבין

לסבול את כל הטורח הכבד הזה, לבלבל את כל ההוצאה היתרה הזאת...

— בשעה שהתעניתי, שנדדתי בעירום וחסר כל מעיר לעיר, מישיבה לישיבה, מבית־מדרש לבית־מדרש, באותה שעה כאלו לא היה לי אב, כאלו לא היה לאב הזה בן; אולם כמעט התרוממתי משפל־מצבי, כמעט נודע הדבר, כי אינני חי עוד חיי־כלב כבראשונה, וכבר נמצאו לי גואלים, התובעים חלקם, כאלו חיב אני להם!...

ואת הדברים האלה השמיע מפרש באזני אביו, השמיע עוד דברים רבים אחרים מרים מאלה — ואביו...

הוא עוצם את עיניו, אולי לא יוסיף לראות עוד: אך גם בהיות עיניו עצומות, אין המחזה ההוא מש מנגדו ונדמה לו, כאלו הוא רואה באותו רגע ממש את הראש המטה, את ניד־השפתים בלי קול ואת המבט המלא צער ותוכחה אלמת —

עתה רק הדמיון לבדו גורם לו להזדעזע כלו: אולם אז לא שם גם לבו לכל אלה. אז היה שמח מאד, כי אחרי ברור־הדברים ההוא לא שהה עוד אביו פה יותר: הוא היה שמח, כי גם המכתבים נעשו מעטים יותר ובקשות־התמיכה כמעט חדלו לגמרי... כן הוא, גם הידיעה האחרונה העציבתו רק מעט, וגם בהעצבות המועטה הזאת היתה מעורבה כעין הנאה פנימית מסתרה!...

ובכל זאת — הוא עצמו לא הבין מה זה מונע אותו, אך לבבו לא מלאהו לבער את המכתבים האלה. הוא לא נגע בהם, לא אהב גם להעלותם על דעתו, ואם נגלו לפניו במקרה, היה ממהר לשטות מעליהם ומתאמץ להשכיח מלבו את מציאותם — אולם להכחידם פעם אחת לא מצא די אונים בנפשו...

— הבלים!... סנטימנטליות נבערה!...

והוא עצמו אינני מבחין היטב, את מה הוא מכנה בשמות האלה: האם את זכרונותיו הבלתי־גלוים, אי את יראתו הבלתי־נבררת, אי אולי את כל אלה יחדו?... מבלי חשוב עוד הרבה הוא מאסף את כל הניר, הנמצא בארגז השלחן, שב אל התנור ועוסק במשך רגעים אחדים בעבודה האוריגינלית הזאת: לקמט גזרי ניר ולהשליכם זה אחר זה על האש... העבודה כשהיא לעצמה מעסקת אותו, על כן גם איננו מרגיש, כי העשן העב העולה מהניר הנשרף מכאיב רק את עיניו ,אך קיטור הפחמים הכבד איננו נעצר על ידי זאת במאומה...

בשני אלה הוא מרגיש פתאם בעצם הרגע ההוא, שגזור־הניר האחרון משלכ אל תוך האש, וזריזותו בעבודתו הקודמת נראה מגוחה

רק עד ארגיעה נמשך תמהונו; ברגע השני הוא מבין כבר את אשר לפניו. פניו מתעותים באי־רצון גלוי ועיניו נמשכות מבלי משים אל הפחמים, המאדמים כבר ומעלים עשן. רגע קטן הוא שקוע בהסתכלות העשן, הנבלע מלמטה בחצי־האפל והולך ומסתמן מלמעלה, ששם הוא משתרע ומתפזר מתחת לספון בדמות אד נכר היטב לעין — אולם ריח הפחמים הלוהטים, ההולך וחזק, נעשה כבד מנשוא, ופינברג מחל להגבל מזימות, במה יפיג את הסרחון הזה.

אחרי עיון קצר הוא מכונן צעדיו אל השלחן ולוקח משם את גליונות הניר, אשר היו חבושים בהם הבקבוק, הסרדינות והגבינה, והוא מקמטם בידו ומשליכם על פני האש זה אחר זה. באפו עולה ריח ניר נשרף, ואם גם הריח הזה איננו נעים ביותר, אך לעומת קיטור הפחמים נראה לו גם זה רצוי מאד... הוא ממשש בכיסיו, מוציא משם גזרי ניר שונים ומשליכם על פני האש. ככה הוא עושה אחרי עיון קצר גם לקונטרס־רשימה קטן, ובאותו רגע איננו יכול להתאפק מהעיר הערה אירונית, כי השבונותיו עם החיים הלא נגמרו כבר גם מבלעדי זאת!...

קונטרס־הרשימה נשרף לאט, והוא מבקש ניר אחר. לתכלית זאת הוא נגש עוד הפעם אל השלחן והזיז את הארגז. שם מונחים מכתבים אחדים במעטפות קרועות וכרטיסי־פוסטה כתובים, אך ידו כאלו איננה נשמעה לו לקחת את אלה... הוא מביט אל הכתב המטורף והמטושטש, המסודר בשורות מעוקמות ונפתלות, הוא מביט אל גזרי הניר הבלים והנכתמים במקומות שונים — ולמראה אלה תוקף אותו מין רגש מוזר, מעיק ומדכא־נפש מאד, לבו מתכוץ מאיזה כאב־פנימי בלתי־מובן, זכרונות רבים נשכחים־למחצה מתעוררים לתחיה, והם מגדילים את הכאב, מכבידים את עקת־הנפש עוד יותר...

בבהירות ההולכת וגדלה מסתמנת לפניו תמונת אביו, כפי אשר נרשמה במוחו מזמן ראיונם האחרון: קומה כפופה ומדכאה, פנים צומקים וכתומים־ירקרקים, עינים שקועות וקודחות, רגלים כושלות ואברים רועדים ומזדעזעים מחלשה —

והתמונה האמללה הזאת, אשר היתה מעוררת חמלה בלב זרים, לא הרכה כלל את לבו הקשה של הבן, אשר ראה בה רק מפגע לעצמו!... הוא האמין, כי לא די שיצא ידי חובתו בהחלט, כי גם צדקה גדולה עשה, קרבן למעלה־מכחו הביא, כששלח לאביו עשרה עשרה רובלים בהלותו פעמים — ואם זה האחרון לא הסתפק באלה ויבוא בעצמו לעיר־מגורי בנו באמתלא, כי בעיר הקטנה אין רופא הגון, לא היתה עוד זאת הוכחה מספיקה ללבן, כי באמת מחויב הוא

ולו רק זמנית: במשך הזמן הקצר הזה, לפחות, תחדל הנפש הזעירה מהיות זעירה כל כך, האינרגיה ואמיץ־הלב הולכים הלוך וגדול ובאותה מדה מתמעטת הפחדנית הארורה הזאת, אשר בשאר העתים אין כל מפלט ממנה!....

– אמנם כן הוא – נגרר רעיון חדש אחרי הקודם – על זאת הנני מחויב תודה לקרושינסקי... בראשית התודעותנו לא היה מוחי תופס כלל איזה ענג הוא מוצא בחליפות מרעישות, ברשמים חזקים והרגשות סוערים... לי נראו אז כל אלה כשגעונות מחלטים, עד אשר טעמתי גם אני מנעמם של המאויים הפורצים והמתגעשים האלה וארגיש בנפשי את שפע־הנחת הכביר הזה, הפורץ חוצה בכל תקף...

– האמנם יכלו חיי עד אז להקרא בשם חיים?!... בן עשרים ושלש שנים הייתי, אך ל ח י ו ת, במשמעותה הנכונה של המלה הזאת, אף לא התחלתי עוד, לא נסיתי אף פעם אחת – ובאותה שעה לא ידעתי זאת כלל, ואדמה בנפשי, כי אותה הקריאה המפשטה בספרים מ ת י ם, המתארים ח י י א ח ר י ם, ואותן העליליות הדמיוניות, הנוצרות ומצטירות בנפשי על פי השפעת הקריאה ההיא עצמה – הם ח י י המציאות באמת!...

בדמיונו מתעוררים לתחיה זכרונות מפרק־הזמן ההוא, כאשר הכיר בראשונה את טעותו בנידון זה. כמה הצטער אז על העבר וכמה גדולה ונמרצה היתה תשוקתו ל ה י ו ת מאז והלאה!...

– האם לא היה זה האסון היותר גדול!? – חלף פתאם רעיון במוחו – האם לא נוח היה לי להשאר בטעותי עד עולם?!...

לא זאת הפעם הראשונה הוגה הוא בהשאלות האלה. לבאר את סבות המחזה הזה איננו יכול, אך דעתו נוטה להאמין, גם מעשים רבים מוכיחים, כי אמנם היתה הכרת־הטעות ההיא אסון גדול לו –

– אבל מדוע זה רק ל ו ולא לכל איש זולתו?...

עוד הפעם אותה הפתירה הבלתי מבארה, כי בשעה שמצד אחד אין הוא מ צ ט י ן ב ש ו ם ד ב ר מכל האחרים, באותה שעה אין הוא ד ו מ ה כ ל ל מצד אחר לכל אלה האחרים... כמה פעמים היה מתחמץ כלו, היה קוצף ונכון לבכות מכעס על ההכרח להודות, כי הכל בו בינוני ומצוי, ועצמיותו איננה מצטינת בשום דבר, היוצא אף במקצת מהכלל– ואיככה אפוא מתאמת זאת אל המחשבה האחרת, כי יש בו פרט יחיד שונה משל האחרים?!...

– אבל מה זאת? – מתעורר הוא פתאם ומפסיק את הלך־מחשבותיו הקודם – מה הסרחון המתעב הזה?... מאין זה?...

זרותה מרגע להגע את המעשה, אשר הוא עצמו מכיר, כי ראוי הוא לעשותו...

פינברג לא יכל לתת גם לעצמו חשבון ברור על זאת: השמחה אם מצטער הוא על השהיה היתרה הזו?... האש לא אחזה בפחמי־האבן כראוי; היא רק לחכה במשך זמן מה את הנפט מלמעלה, נאחזה עוד רגעים מעטים בהגבששיות הבולטות, אחרי כן שקעה מעט מעט ותאפס, מבלי מצוא עוד חומר נוח־להתלקח, ובשעה שהתעורר פינברג סוף סוף לקום ממושבו כדי לסור ולראות, לא נראה עוד אף ניציץ קטן אחד.

— הפעם לא אתן עוד לרמות את עצמי בזריזות המדומה הראשונה, — שוחח עם לבו, אחרי שעלתה בידו להבעיר עוד הפעם את הפחמים— הפעם אפקח בעצמי על זאת, שלא תעשה עוד המלאכה רמיה...

ולתכלית זאת הקריב כסא אל התנור ויהפכו על צדו, למען היות המושב נמוך יותר וסמוך אל הקרקע. הישיבה באופן כזה לא היתה אמנם נעימה ומרווחה ביותר; אך החדשה וזרותה נראו בעיניו כמשעשעים מאד, בהיות דעתו מבודחת עליו וראשו סיבב קצת באופן נעים מאד אחרי כוסות־היין האחדות, אשר הספיק לשתות בינתים.

במצב־נפשו זה נראה הכל נקל בעיניו, הכל טוב, כשר ומתוקן; גם בכל הדברים, העולים על רוחו, היא רואה רק את הצדדים הנעימים, הוא מרגיש שביעת־רצון פנימית בכל ויחד עם זאת — מין צרך מיוחד, להביע את רגש הרצון הזה בדברים, ולו רק בפני עצמו, אם אין שומע אחר זולתו... באמת הן יש יתרון גדול לשיחה כזו עם עצמו, כי בה אין כל צרך לסים דוקא את הפרזה אשר החל, או להחזיק בענין אחד עד סוף; פה נתן חפש גמור לדלג מענין לענין, באין כל אונס אפשר להשב ולהדל מחשב ככל העולה על הרוח באותו רגע...

והוא משתמש בחופש הגמור הזה. הוא השב מחשבותיו בלי כל קשר והשתלשלות, גם משיח עם עצמו בפרזות מקוטעות, החסרות בראשיתן או הנפסקות באמצעיתן... בין שאר הדברים, הוא מעיר גם על מצב־נפשו הנוכחי ודן על פעולת היין, איך הוא פועל בתחילה באופן מעורר ואיך ההתעוררות המלאכותית הזאת גוררת אחריה מין החלשות־הכחות מיוחדה —

— ובכל זאת, — בא לידי מסקנה — טובה מאד התעוררות כזו,

להשתעד הקא למאויי האחר?...

– אבל מה חפץ היה לקרושינסקי ב ו!... לאיזו תכלית היה מושך אותו תמיד אחריו?...

את השאלה הזאת היה מציע לפני עצמו כפעם בפעם, ותמיד היתה רק תשובה אחת אפשרית לו: קרושינסקי היה רואה בו מצד אחד הגשמת ההכנעה וההשתעבדות לרצון עצמו, ומצד אחר — אותו הטפוס ההפכי, המסוגל להבליט ביותר את היתרונות הנעדרים בו והנמצאים בהאחר...

וגם ההכרה המדאיבה הזאת לא היתה מספיקה לו עוד, לשחרר אותו מההשפעה הבלתי־מוגבלה, אשר היתה לקרושינסקי עליו!... האחרון היה מתקלס בו תמיד בפני אחרים, מכנה אותו „נפש זעירה" „נשמה של הצי־פרוטה" בינם לבין עצמם — וכל אלה היו ממררים את רוחו ומסיתים להתפרץ, אך לשוא!

לשוא נסה פעמים רבות אחרי כן לשוב אל ארח־חייו הקודם. לשוב ולהסגר באותו החוג הצר והבודד, אשר בו היה שלו ושאנן לפני כן — לא, הדבר הזה לא היה עוד אפשרי לו גם אז, כאשר נפרד קרושינסקי ממנו, כאשר עזב אותו האיש גם את העיר: הוא ערער ככה את שווי־המשקל בנפשו פנימה ויעורר שם מצד אחד אי־רצון גמור ביחס להיש והוה, ומצד אחר — שאיפה בלתי־מספקה למה שאין, למה שאי־אפשר להיות...

הוא מזדעזע פתאם, כמו ע"י דחיפה חזקה, מביט אל סביבותיו מבלי־דעת ובמשך רגעים אחדים איננו יכל לזכור בשום אופן: מה זאת, מה היה לו?...

– אמנם כן, זכר פתאם — הלא...

והוא מוסיף לשבת תחתיו בלי־תנועה, גם עיניו נטויות נכחן לנקודה אחת, רק במוחו מחלות לזוע איזו מחשבות בכבדות ובעצלתים:

– האם זמן רב הוא יושב ככה?... ההיה נרדם זמן מה, או אולי?... לא, הדבר הזה אי־אפשרי הוא... הוא מרגיש עוד, מכיר היטב את כל...

– אבל מדוע זה הדבר נמשך כל כך? — נראה לו הדבר כתמוה קצת — הלא כבר הגיעה העת!...

הוא יודע, כי המקום ה ה ו א שם מאחריו: מין רגש בלתי־ברור ובלתי־מובן עוררהו אז, כאשר קרב אל השלחן, להציב את הכסא דוקא באופן כזה... עתה אמנם אין בו עוד הרגש ההוא, אך מין עצלה או לאות פתאם מכבידה עליו את התנועה. הוא מתעצל לזוז ממקומו

לקרוא לפעמים עד אור הבקר בלי הפסק –

והקריאה התדירה הזאת פעלה לא רק על דמיונו, כי אם גם על מושגיו, דעותיו והשקפותיו, אשר שנו אמנם בהדרגה מתונה כזו, שהוא עצמו כמעט לא הרגיש בזאת, אך השנוי היה כביר ועצום, כולל ומקיף את כל פרטי החיים. שנוי כעין זה נהיה גם בתנאי חייו והרגליו החיצונים; אך גם השנוי הזה התהוה לא בפעם אחת, כי אם בהדרגה מתונה, באופן בלתי נכר יותר מדי. מפרק לפרק נוסף על שכרו, ובאופן מתאים לרבוי הכנסתו ואמצעיו גדלו יותר ויותר צרכיו והוצאותיו; אולם תביעותיו לא עברו בכל העתים ההן את גבול יכלתו, והוא היה שמח בחלקו, שבע רצון ומאושר מאין כמוהו...

אמנם כן, גם אז לא היה דמיונו מסתפק באותן הקטנות, אשר היו לו במציאות, והוא היה יוצר בקרב נפשו פנימה מחזות דמיוניים נאדרים; אולם יצירות הדמיון האלה היו גם בעיני עצמו רק מין שעשועים רוחניים, אשר אין להם כל יחס אל המציאות. בכלל היו אז אצלו שני העולמות האלה: עולם הדמיון ועולם המציאות מסומנים היטב בגבולותיהם, מבלי נגוע זה בזה ומבלי השפיע זה על זה כל עיקר: בשעה שבאחד היה הכל גדול, כביר ונאדר, באותה שעה היו בהשני כל הענינים קטנים, פתותים וזעירים – ודוקא ההבדל המוחלט הזה היה גורם, שלא תהיה כל סתירה בין שני אלה, שלא יהיו כל נגוד פנימי, כל קרע בנפשו –

– ולמה היה צריך להזדמן, כי יבוא האיש הזה ויבלבל את כל?!...

– מה היה הכח האדיר הזה, אשר משך אותו נגד רצונו אל קרושינסקי, אף כי הרגיש בנפשו היטב, כי קרבת האיש הזה מסוגלה רק לעכר את רוחו, לגזול את מנוחתו, להשבית את שלותו ולהרוס את שווי־המשקל בקרבו פנימה!?...

הוא חי בבדידות גמורה, אבל הבדידות הזאת היתה מתאמת בלי ספק לנטיותיו הטבעיות, כי לא הרגיש לפני כן כל צורך בחברה, ולהפך, כפעם בפעם, כאשר היה מזדמן במקרה בתוך איזו חברה היה מרגיש את עצמו במצב מצר של מבוכה כבדה מנשוא: מחשבותיו היו מתבלבלות, חושיו – מסתכסכים, ואבריו – נראים ככפותים, מבלי כל יכולת להתנועע באופן חפשי...

– ולמה זה אפוא היה לו למכור את עצמו לכל הענויים האלה?...

אם קרושינסקי לא יכול לכלכל את הבדידות והשקט, ישאון חברה עליזה היה לו צורך הכרחי תמיד – למה זה היה צריך הוא עצמו

הוא החליט לעשות כמעשה האחרים; אולם רק אחרי קבלת ההחלטה הזאת הרגיש בכל מלואה אותה המרירות הרבה, אשר היתה במצבו ההוה. הוא היה, כאיש שנפקחו עיניו פתאום לראות את אשר לא ראה ולא יכול לראות מקודם. לפניו נגלו פתאום כל הצרדים הרעים, אשר במצב הובש־בית־המדרש, האוכל להם חסד וכפית לאהונים רבים; הם נתגלו במדה מרבה כזו, שלא יכול עוד נשוא אותם מבלי הרגיש כאב תדיר, מבלי התמרמרות פנימית עצומה ומבלי דכדוך נפש נורא... לפני כן לא היה מרגיש כל בושה בלבושי הקרוע והמטולא, לא היה רואה כל חרפה לעצמו בזאת, שברוב הבתים היתה ארוחתו מוגשה לו בחדרי המבשלות; כמו כן לא היה עולה כלל על דעתו להעלב ע״י סמני הבוז הגלויים, שהכל היו מרשים לעצמם להראות לו: כל אלה היו רגילים ועל כן גם נראו כטבעים בעיניו — אולם כמעט נתן לבו להתבונן אל מצבו, לא יכול עוד להעלים עין מכל הפרטים המעליבים האלה, ובאותה שעה לא יכול גם להשתחרר מהם: רק יחסו אל הדברים שנה אולם הדברים עצמם נשארו בלי כל שנוי עוד ימים רבים —

והימים ההם הספיקו להשניא בעיניו את מצבו הקודם כל כך, שהפדות ממנו נראתה לו כאושר נעלה מאין כמוהו. האושר הזה כלו היה קשור אמנם רק למשמרת פקיד־עוזר בבית־מסחר של ספרים בשכר שמונה רובלים לחדש; אולם לפי מושגיו אז היו גם המשמרת גם השכר הגונים והשובים למדי, והעיקר — כי על פיהם עלה בידו לנתק כל קשר עם עברו, להתרחק בהחלט מכל אלה הדברים והאנשים, אשר היו מסוגלים להזכיר לו את חייו הקודמים!...

במשמרתו לא היתה המלאכה מרבת ביותר. והוא השתמש בהמקרה הטוב הזה להשתלם בידיעת שפת רוסיה ואשכנז על ידי קריאה נפרצה בספרים, הנמצאים בבית־המסחר. הוא קרא מכל הבא בידו בלי כל בחירה. בעת הראשונה לא היו רוב הספרים הנקראים מובנים לו היטב; אך בהיות עיקר כונתו להשתלם בשפה, לא היה המעצור הזה חשוב בעיניו, ומעט מעט, במדה שגדלה והתרחבה הבנתו, באותה מדה התפתחה בקרבו תשוקת קריאה בלתי מצויה, אשר בלעה את כל הישיו... יותר מכל משכה את לבו הספרות היפה, אשר גלתה לפניו עולמות חדשים, עולמות נפלאים ומלאי־קסם, אשר לא חלם מעולם על אודותם. לא הבין אותם גם עתה כל צרכם, אך אותו התחוש, אותה אי־שלימות, ההבנה פעלו עוד יותר על דמיונו... הוא לא יכל עוד להסתפק בזה, שהיה קורא יומם בבית המסחר, כי לא יכול להנתק בפעם כפעם מהספר הנקרא, והיה לוקח אתו את הספר אל מעונו, ששם היה מוסיף

המרים ומדכאים מצד אחד, היו נעימים ומעודדים מצד אחר: מחזות ה ע ב ר הקודרים עשו את ה ה ו ה למבהיק ומלא־זיו...

ו ב ע ב ר ו אמנם לא היה מחסור במחזות קודרים! שלש־עשרה שנות־חייו הראשונות בעיר־מולדתו הורנישק, בבית הוריו, לא היו יכולות להחשב בשום אופן למאשרות מאד. אביו היה אחד מבעלי־הבתים הדלים: הגוני בלי סחורה, מוזג בלי תעודה וסוחר־תבואה בלי פרוטה. בשורה האחרונה של כל השבונותיו היו מתגלים: עוני ולחץ קבועים ומחסור נפרץ מאד. השלישיה הזאת לא היתה נעימה ביותר, אך בבית־אביו היתה עוד שלישיה אחרת, לא נעימה בכל אופן מהראשונה. לאביו היתה אשה שניה, לאשתו זו היו בנים מבעלה הראשון, וגם לו לעצמו היו בנים מאשתו הראשונה: אחרי כן נולדו בנים משותפים אחדים — ובאופן כזה היו בבית אחד שלשה מיני בנים שונים, ערבובית „שלו”, „שלה” ו„שלהם”, — ערבוב־תארים של אב־חורג, אם חורגה, בנים חורגים העומדים ביחסים שונים זה לזה...

על תנאי־חיים כאלה אי אפשר היה, כמובן, להתגעגע ביותר; אולם גם תנאי־החיים החדשים, חיי נער־ישיבה עד השנה השש־עשרה והיי בחור חובש־בית־המדרש במשך שנים אחדות אחרי כן — גם תנאי־החיים האלה לא היו נעימים כלל. באחרית הימים אמנם היה מתפלא על עצמו, איך יכול לנשוא את כל אלה; אך בימים הראשונים ההם — את זאת היה זוכר היטב — לא הרגיש יותר מדי ברוע־מצבו, בלתי אם במקרים מיוחדים, כאשר הורע המצב הזה עד בלתי נשוא, וגם במקרים המעטים ההם היה שב ונרגע תכף, כמעט באה לו רוחה מעטה...

אמנם כן הוא, בראשונה הדל להיות שבע רצון ממצבו הקודם ב כ ל ל , רק אז, כאשר נתגלגל במקרה, אחרי נדודים וטלטולים שונים, אל אחד מבתי־המדרש פה בעיר הפלך נ. גם עד העת ההיא לא נכחד אמנם ממנו, כי ישנם חיים אחרים, ויתר על כן — לא אחת ושתים עוררו החיים האחרים גם קנאה בקרבו; אולם זה קרה על פי איזו סבה בלתי־מובנה כמעט, שלא עלתה מעולם על דעתו: אולי יכול גם הוא עצמו להיות חיים אחרים?... המחשבה הזאת התעוררה, התחזקה ולסוף נקבעה במוחו, כאשר שמע ספורים אחדים על דבר אנשים שונים, אשר היו לפנים במצב דומה למצבו הוא, והודות לרצונם ועמלם התרוממו משפל מצבם. הדברים האלה פעלו הרבה עליו, אך יותר מכל פעלה עליו העובדה, כי כמעט כל היושבי בית־המדרש, אשר התודע אליהם בנ. חשבו את מצבם ההוה רק לזמני, מצב שימשך עד שיכלו את הכנתם־הקודמת ויבואו למצב חדש...

ולהקירות, לשמועות ולהשערות לא יהיה קץ!...

הרעיון הזה, כי שמו יהיה נשוא על שפת רבים, כי הוא יהיה „גבור־היום" וכי ישיחו גם אלה שהכירוהו, גם אלה שלא הכירוהו מקודם — הרעיון הזה היה נעים לו הרבה יותר, מאשר חפץ להודות על זאת גם בפני עצמו... כמה פעמים היתה קנאתו אוכלת אותו בסתר, בראותו, איך אחרים מתפרסמים, נעשים במשך זמן ידוע לנושאי־שיחה כלליים ונזכרים גם במקום שמכירים אותם, גם במקום שאין מכירים אותם פנים בפנים כלל!... כמה היה מקנא בהם אושרים ההם וכמה היה נכון לתת, לו רק יכול להגיע למקומם!... כל פרסום, יהיה איזה שיהיה, היה נעים הרבה יותר לאהבת־עצמו מאותה ההכרה המדכאה, כי בשביל אפסותו המחלטה אין מציאותו מרגשת כמעט גם בהסביבה היותר־קרובה ואף כי בחוג רחב ורחוק יותר!...

הוא מתנודד פתאום ועושה בלי־הכרה איזו תנועות, כאלו הוא מבקש לדחות מעליו את התמונה הלא־נכספה, הנגלה לפניו — אך התמונה איננה זעה, ולו נדמה, כאלו הוא מרגיש באיתו רגע על עצמו את המבט המלא לעג־בוז, כאלו הוא רואה בעיני את בת־הצדוק האידו־נית — שני כלי־זיינה המציינים של התמונה, שאותם הוא רואה בתכיפות כל כך...

— מדוע היתה כזאת? — שואל הוא ומתחרט תוך כדי דבור, התשובה הישרה על השאלה הזאת מכאיבה ומדכאת־נפש יותר מדי.

— למה נסתבכו הדברים ככה, כי זה האיש קרושינסקי יגלה פתאם על אופק חייו ויתפס שם מקום חשוב ורב־ערך כל כך?!...

פרק־הזמן ההוא היה בלי־ספק היותר מאשר בחייו, הוא לא בקש אז גדולות, לא תבע מהחיים תביעות יתרות; הוא היה לא רק מסתפק, אך גם שמח והשב את עצמו למאשר מאד באותו המועט, אשר עלה בידו להשיג... ובאמת, האין התארים האלה: „הרבה" ו„מועט" רק מושגים הנגדרים בערך? מה שנחשב כמועט בעיני האחד, נחשב כהרבה בעיני האחר, הכל לפי מושגיו והרגלי של אותו האיש — ומושגיו והרגליו של עצמו, לא היו אז באמת מסוגלים ליצר תביעות מרבות או גדולות ביותר!...

כן הוא, בעת האחרונה, מאיזו סבות בלתי־מובנות גם לעצמו, לא היה אוהב ביותר לזכור את ימי־ילדותו ואת שנות־בחרותו הראשונות; ואם היה גוף אחר או סבה חיצונה מזכירים לו במקרה את אלה, לא היה שבע־רצון מזה כלל — אולם בפרק־הזמן ההוא עוד היו ימי ילדותו וראשית בחרותו נזכרים פעם בפעם לפניו, והזכרונות האלה,

פה לא נשארה לפניו עוד כל עבודה והוא נגש אל השלחן, אשר עליו היו ערוכים: בקבוק יין־שרף, תבת סרדיניות, חתיכת גבינה־הולנדית ופרוסות לחם. כל אלה היו מוכנים אתו זה ימים אחדים ועוד בהקנותם נועדו למטרה הזאת, ביחוד — בקבוק היין. הוא לא זכר עוד בבירור מתי ומפי מי, אך שמע שמע בלי ספק, והדבר היה מתקבל מאד על־הדעת, כי מצב הצי־שכרון מסגל את האדם יותר מכל לקבל את פעולת הקיטיר התונק באופן בלתי־מרגש כלל... מי יודע: אולי פועלים פה אדי־הספירט העולים אל המוח ומקהים את ההרגשה, או אולי חק טבעי אחר פועל כאן — אולם בזאת אין כל נפקותא, העקר הוא, כי האמצעי יהיה מכין להתכלית הרצויה בפעל!...

— אבל מה יעשה, במה יתעסק בינתים? —

הוא כבר הספיק למלא ולהריק כוסית־יין אחדות, הספיק לאכל מחצית הסרדיניות ופרוסת גבינה הגונה, והרגיש השיבע יחד עם מהומת־שכרון קלה העירו רוחו וייצרו בנפשו מין צרך לפעל ולעבוד...

— אולי ראוי בכל זאת לכתוב? —

השאלה הזאת עולה על לבו לא זאת הפעם הראשונה: הוא חשב בה פעמים רבות בעתים שונות, אך בימים האחרונים עסקה אותו ביחוד, ובכל זאת לא בא לידי כל החלטה קימת... עד מאה פעמים החליט לכתוב ופעמים כמספר הזה החליט לבלי כתוב... פעם בפעם, כשהיתה דעתו נוטה לכתוב, היה נערך ומשתכלל בדמיונו טופס מכתב ארוך, אשר היה צריך להוכיח לכלם, כי לא הבינו כלל לרוחו — של פינברג, — לא ידעו מאומה מהנעשה בעולמו הפנימי ועד כה לא צירו בנפשם, מה היה בפעל... הדמיון הזה היה נעים ומלבב מאד, אך זו רעה, כי למרות כל התאמצותו של פינברג, לא יכל בכל זאת להשתחרר מההכרה המרה, כי דבר כזה יהיה כזב נורא ומגונה מאד, מגונה עוד הרבה יותר מהמת הזאת, שבידיו מונחת עוד הפעם אותה ההתהדרות השטותית והמגוחכה, אותה רדיפת־הכבוד בלי הכרת כל זכות עצמית על הכבוד הזה — שתי המדות האלה, אשר השפילו וגנו אותו תמיד בעיני עצמו ובעיני אחרים...

— לא, לא!... פעם אחת יחידה, לפחות, ראוי להמנע מכזב בזדון!...

אולם גם בההחלטה הזאת, לבלי כתוב כלל, מתערבת בלי הפצו, כמעט גם בלי הכרתו, מחשבה אחרת, פניה זרה —

— הסבה תשאר חידה סתומה, לפליאה זו לא ימצא כל באור מספיק: התאוה־לדעת תגדל בהכרח, זרות המקרה תפעל מאד על הדמיון,

רגע העביר את כף ידו המגאלה על מצחו... הסבה הקלה הזאת נתנה לו ענין להסתכל תהלה בראי, ואחרי כן, כאשר נראה בפעל, כי אמנם השאיר מגע היד עקבותיו על מצחו — לרחץ את פניו וידיו. בעשותו את מלאכתו זאת התכון למלא בדיוק אחרי כל פרטיה, כפי שהיה רגיל לעשות בשאר העתים; הוא לא שכח להתבונן גם אל בגדי הלבן העליונים, כדי לדעת הנקיים הם כל צרכם —

— הכל על מקומו בסדר נכון! —

ויכולת זו לשים לב לנקלית, יכולת המעידה על צלילות־דעת מהלטה ומנוחת־נפש שלמה — הרהיבה מאד את אהבת־עצמו והביאה לו ענג מיוהד.

— אחרים בשעה כזו מדכאים, נרעשים ונבוכים בודאי כל כך, שהם עצמם אינם יודעים ומכירים כלל את אשר הם עושים!...

— אחרים אינם מסוגלים לעשות מעשה כזה בלי סבה־גורמת השובה, בלי איזה מקרה רב־ערך ויוצא מהכלל: טבע הענין מחיב אפוא, שכל חושיהם צריכים להיות נבלעים בהרעיון האחד בלי כל אפשרות לשים לב לענינים צדדיים!...

ההערכה הזאת, הערכת האחרים מול עצמו, אשר היתה הפעם כלה לטובתו, פעלה עליו פעולה נעימה ומעוררת כאחת: יחד עם התרוממות הרוח הרגיש גם התעוררות־אינרגיה בלתי־מציה והתגברות כח־הרצון במדה מרבה מאד —

הוא היה בטוח, כי יוציא הפעם את מחשבתו אל הפעל!

* *
*

פינברג עמד עוד רגע קטן ויתבונן אל לשונות האש הדקות, הנראות כזוהלות ומלהכות את גושי הפחמים. עינו השתעשעה מבלי־משים בשנוי גוניהן הנפלא של לשונות האש הזעירות האלה, אשר היו כהלהלות־כהות בשפוליהן, בהירות יותר באמצעיתן ומלמעלה — כהלהלות־אדמדמות...

— עתה התלקחה כבר האש בהפחמים עצמם: הם יוסיפו לבער מאליהם...

הדבר הזה לא עלה בידו על נקלה. הוא לא ידע, איך מבעירים פחמי־אבן, וכפיסי־העץ הדקים, אשר היו מוכנים לזה, נשרפו לאפר מבלי הועיל במאומה, עד אשר עלה רעיון טוב על לבו, לשפוך נפט על הפחמים: העצה הזאת הצליחה באופן היותר־טוב!...

על עצמו מהסכנה המדומה... רגש מעין זה היה מתעורר בקרבו גם בכל פעם, שהיה שומע או קורא על דבר מקרה רצח או אבוד-עצמו באופן כזה: דמיונו היה מתפעל כל כך, עד שבמשך זמן ידוע לא היה יכול בשום אופן להשתחרר מהציור-הדמיוני המענה הזה... בכלל לא היה יכול גם להבין, איך יכולים אחרים לבצע דברים כאלה, אשר רק לזכרם בלבד קפא כבר דמו בעורקיו ושער ראשו סמר —

מה יש לדבר: פחדן, רך-לב, רפה-עצבים!

האם רק מפני זאת הוא ירא?... האם רק מראה דם שותת, דמיון כאב חד יבהלוהו?... הלא במדה שוה ירא הוא גם את יסורי הנתלה, הנטבע והמרעל; — ירא לא רק את היסורים האלה עצמם, אך גם את פעולתם על דמיונו: הוא חשש פשוט להרטה מאחרה, לא בטח כלל ביכולת עצמו לשאת את היסורים בסבלנות הראויה... לו נראה נכסף רק מות פתאמי, מות הבא כהרף-עין, בלי כל מכאובים מקודם — באופן כזה היה בוחר בשמחה, לו רק היה בידו אמצעי נכון!...

— לו... לו...

מלת-תנאי זו היתה הוספה תמידית וקבועה בכל פרטי חייו, בכל מעלות-רוחו. לכל מעשה קטן או גדול בחייו, אשר היה צריך לעשות על דעת עצמו, היתה מצטרפת תמיד בהכרח איזו „לו“ או „לולא“, אשר היתה גורמת לאחת משתי אלה: או לעשות דבר נגד ההוכחה-הפנימית, נגד הרצון-העצמי, או, להפך, להמנע מעשות את הדבר שההוכחה-הפנימית מחיבת אותו, שהרצון-העצמי נוטה אליו —

האם לא היה נכון עוד גם בערב הזה לשוב ממחשבתו ולבטל את החלטתו, לו רק נסתבב איזה דבר באופן אחר?!... הוא אמנם לא הפיק להודות על זאת גם בפני עצמו, אך בסתר נפשו הלא אנוס היה להכיר את האמת, כי הליכתו שמה היתה מעין „נסיון אחרון“ ולמרות השתדלותו להשלות גם את עצמו, כי רק ראיון של פרידה אחרונה הוא זה, לא חדל בכל זאת מקות לאיזו תוצאות בלתי-צפויות...

הוא מזדעזע פתאום ומעביר את ידו על מצחו ועל שער ראשו כמתעורר מתרדמה, או כמבקש להבריח איזה דבר אי-נעים. מחשבותיו נגעו מבלי משים באותם הפרטים, אשר היו אמנם רק זה מעט, לפני שעות אחדות, אבל הכבדים לו ביחוד בשביל זאת מנשוא עתה, בעוד שלא נמחה אף במקצת אותו הרשם המדכא, אשר עשו על נפשו...

— מה זאת? — שמח הוא על ההזדמנות הטובה, הנמצאה לו פתאום להסיח את דעתו מהמחשבות הקודמות. הוא התבונן באותו רגע אל כפות ידיו, כי מגואלות הן כלן בפיח, ומבלי משים נזכר, כי לפני

איננו פונה כלל למחשבות צדדיות, ומוסיף להתעסק בהכנותיו בזריזות יתרה. הוא יורד מעל הכסא, מהפך את המכסה באופן כזה, שבית־קבולו יהיה מכון למעלה, ואחרי כן הוא לוקח מתוך הסמרטוט את גושי הפחמים ומסדרם בתוך המכסה ההפוך : זה על גב זה —

— הכל נכון! — קורא הוא אחרי זמן מה וזוקף את קומתו, אשר היתה כפופה במשך כל זמן עבודתו. באותו רגע הוא מרגיש פתאם כאב חזק בשדרתו, אך רגש הכאב הזה נדחה תיכף מפני רגש כאב ממין אחר, התוקף אותו כלו וגורם ללבו להתכוץ באופן אנוש מאד... כל זמן שהיה מטופל בהכנות ההן, היו מחשבותיו מצומצמות בנקודה האחת: לעשות הכל כראוי — אולם כמעט נפנו מחשבותיו מהענין הקודם, הסתמנה פתאם לפניו אותה העבודה, העתידה להתהוות עוד מעט, בכל גדל השיבותה, והוא הרגיש מהרעיון הזה מין צער בלתי־מבאר בדברים, מין דאבון־לב ורחמים על עצמו...

— למה נגזרה עלי כזאת?! — מתחמצים כל חושיו בקרבו.

— אבל מי זה גזר עליך?! — נראה לו, כאלו גוף אחר נעלם טוען נגדו בסתר־נפשו — הלא אתה בעצמך החלטת, כי כן צריך, מכרח להיות!...

— האמנם כן צריך, מכרח להיות באמת?! — שואל הוא ומתרעם תיכף על שאלת עצמו.

— הוי, סמרטוט, נפש זעירה!... גם בפני עצמך היית צריך להתבייש על קטן־נפש מחפיר כזה!... רק להשתעשע בדמיונות בלתי־מתקיימים הנך יודע, ובשעה שאתה בא לידי מעשה אין לבך עומד עוד בך והנך משתדל להשתמט, לבקש אמתלאות ולסגת אחור!...

והתוכחות האלה אינן מקרחות עוד את דעתו; איזו תשוקה מוזרה לבזות, להשפיל ולגנות את עצמו ככל האפשר, תוקפת אותו. הוא מחפש לתכלית זאת את התארים, הפוגעים יותר מכל באהבת־עצמו, ובוחר בכנויי־הגנאי היותר מעליבים — אולם הדברים הריקים אינם ממזגים עוד, כפי הנראה, את ההתמרמרות הפנימית העצומה והוא מחל לעורר בזכרונו מעשים ממשיים, המכונים בתכונתם לאותה התשוקה המוזרה, אשר התעוררה בנפשו בכל תקף —

הוא זוכר, כמה פעמים עלה על לבו אותו הרעיון, אשר הוא אומר לבצע הפעם, וכמה פעמים התחרט עליו מפחדנות יתרה וחסר־בהדרצון!... על דבר שכין ובכלל על דבר כל כלי גוזר או היקר לא היה יכול גם להשב: די היה לו לציר בדמיונו מחזה כזה והוא היה מזדעזע כלו, מרגיש חלחלה־פנימית ועושה בידיו תנועות מכניות, כמו להגן

והתדפק עוד פעמים אחרות, מבוכתה וחרדתה תגדלנה יותר ויותר; אך כלה אובדת־עצות לא תוכל להחליט בנפשה דבר עד שוב הבעל...
הבעל ישמע בשתוק אי־אמון את דברי האשה והמשרתת, בשתיק הזה יצא אל המסדרון, ישה אל כפת־המנעול, יציץ בעד החור. „אמנם כן, המפתח תקוע בחור־המנעול מבפנים: הדבר תמוה קצת“... הוא יתדפק בחזקה, בשעת ההפסקות יטה אוזן, יקשיב בשימת־לב רבה — ומהפסקה להפסקה יקדרו פניו יותר ויותר, סערת־רוחו תגדל ובאותה מדה תגברנה גם דפיקותיו... „אכן נפלא הדבר! — יקרא בתנועת־ראש ומשיכת־כתפים — אינני מבין כלל, מה זאת?!“... „האמנם?“... תהליך במוחו מחשבה, אך מפורש לא ישמיע אותה בכל זאת...
על שפתי פינברג מופיעה בת־צחוק מוזרה.
— כן, הוא לא יאבה להאמין, אך אנוס יהיה להאמין אז, כאשר...
אולם בטרם שיספיק להמשיך הלאה את המחזה החדש, מתעורר הוא פתאום ומחל להתרעם על עצמו.
— אמנם בן־חיל אני! תחת עשותי את אשר ראוי לעשות, הנני יושב על מקומי הזה, יוצר לי המונות שטותים ותישב בדברים, שאין להם כל ערך...
הוא קם ממושבו בהחלטה נמרצה, מכונן צעדיו לעבר התנור: אך שב הוא נשאר עומד פתאם ונמלך רגע קטן: במה ישים את הפתמים?...
להניח על הקרקע, על אחד הכסאות או בכלל באיזה כלי־עין — כדבר הזה, מובן הוא מאליו, לא יעשה בכל אופן. הוא מחפש מסביב דבר־מה מכין לחפצו ואיננו מוצא; הוא מנסה להסיר את דלת־הברזל אשר לתנור, אך גם זאת איננה עולה בידו —
— איך לא שמתי את לבי לזאת מראש? — מצטער הוא מאד ומניע ראשו במבוכה רבה — הלא דבר קל כזה יכיל להפר את הכל...
ובעמקי נפשו פנימה מחל להזדעזע מין רגש בלתי־ברור, כעין רגש הנאה על המעצור אשר נגלה פתאם; אך באותו רגע כבר תופס הוא את עצמו ברגש הזה, שאיננו נאה כלל, וכמו בתור פצוי על התלשה הזמנית הזאת הוא מעביד את מוחו בהתאמצות יתרה, למען מצא עצה.
העצה נמצאה. הוא לוקח לו כסא ומקריבו בחפזון אל התנור, עולה על הכסא, פותח את הדלת הקטנה אשר להתנור מלמעלה, מגשש שם זמן מה באפלה ומוציא סוף סוף את מכסה־הברזל של ארבת־העשן...
„המכסה הזה כאלו נוצר ביחוד לחפצי“ — חולף רעיון במוחו, אך הוא

כאשר נכנס כבר אל חדרו פנימה, סגר את הדלת בעדו והדליק את המנורה.

— מה מגוחך הוא הדבר, — מוסיף הוא להשיב באירוניה מרה — להתעתד למעשה כזה, ילהשש באותה שעה לאיזה מקרה אסון!...

עיניו נמשכות באותו רגע מבלי משים אל הפנה, ששם עומד תנור־ברזל עגול. בחצי־האפל, השורר בפנה הרחוקה ההיא, מסתמנים כל הדברים רק באופן מטושטש מאד; אולם הוא יודע ועל כן גם עינו מבחנת היטב את הצבור, המונח שם על הקרקע צרור בסמרטוט —

כן הוא, ערמתו עלתה יפה! הוא נתן להמשרתת להביא את פחמי־האבן, למען השק בהם את התנור ופתאום הודיע לה, כי נחפז הוא ללכת בדבר ענין נחוץ: הפחמים נשארו על מקומם בחדרו!...

— מחר בבקר תשיקי — זוכר הוא את דבריו אל המשרתת — כן, כן, מחר בבקר... ומחר בבקר?...

— ומה?... החשים אז, המרגישים מאומה?...

השאלה הזאת הולפת כברק במוחו, הוא היה נכסף מאד לדעת זאת; אך הוא בוש גם בפני עצמו, כי שאלה סכלה כזו היתה יכולה לעלות על דעתו.

— כמובן, לא! — הורץ הוא בהחלט ובדמיוני מחל להצטיר מחזה. השעה השמינית, התשיעית עוברת. המשרתת מתפלאה, כי לא נקראה עוד אל ה„שכן". „בודאי שכב אמש לישן בשעה מאחרה מאד — מחלטת היא בלבה — על כן אחר גם לקום היום"... היא מחכה עוד מעט, נגשה בינתים פעמים אחדות אל הדלת, נמלכה בלבה, מפקפקת זמן מה והורצת סוף סוף, כי צריך להעירו... היא מתדפקת פעם, שניה ושלישית: אין מענה!... „מה זה היה לשכננו? — מדברת היא אל בעלת־הבית — הוא ישן עוד". „אי־אפשר הדבר, — עונה האחרונה — הלא איש עסוק הוא! בודאי לן הלילה במקום אחר"... המשרתת יוצאת עוד הפעם, מציצה בעד חור־המנעול: לא, המפתח תקוע בחור מבפנים!... היא מתדפקת בחזקה ומענה אין... „לא, שנתו חזקה בודאי, צריך להעירו!" — כן אומרת בעלת־הבית, והיא בעצמה מורתת לצאת, מתדפקת זמן רב בחזקה: עוד הפעם אין כל מענה!...

— ומה אז?...

דמיונותיו נפסקים פתאם בנקודה הזאת, ובמשך רגעים אחדים הוא שקוע כלו במחשבותיו ומיגע את מחו לברר את השאלה: מה יהיה אז?...

— כן, — מוצא הוא פתאם את אשר בקש — בעלת־הבית תשוב

השעה היתה מאחרה כבר ומזג־האויר לא היה נעים כלל, בשעה שיצא שאול פינברג החוצה; בכל זאת לא פנה אל עבר מעונו, רק עמד רגע קטן וימלך בלבו, אחרי כן כונן צעדיו אל העבר האחר. מרצפת הרחוב היתה חלקלקה מהרפש הרך, הרוח הלה והחידר היה שוכך והוזר ומתגבר לרגעים והאויר היה מלא רסיסי אֵד עב, אשר הגדיל עוד יותר את השכת־הלילה ויאפל גם את אור פנסי־הרחוב. מספר העוברים הנפגשים ברחוב היה מעט, גם אלה המעטים היו נחפזים לעשות דרכם במהירות האפשרית; אך פינברג התנהל לאטו כמטיל, מבלי שים לב גם לזאת, באיזו רחובות הוא עובר...

הרואה אותו מן הצד היה מדמה בלי ספק, כי שקוע הוא מאד במחשבות; אך באמת לא חשב כלל מאותו הרגע, אשר הרגיש את עצמו בדד ברחוב: אפטיה גמורה תקפה אותו וכל תנועותיו היו אַבטו־מטיות בהחלט, בלי כל הכרה ובחינה. הוא עצמו לא הכיר, איך נהיתה זאת, כי אחרי תעותו כשעה שלמה ברחובות שונים, נמצא באחרונה ברחוב מגוריו לפני החצר מעונו, ובלי־הכרה, רק על פי ההרגל נכנס אל המבוא, אשר היה כמחלה ארכה ואפלה, מקורה מלמעלה בכפה —

ובחשכה הגדולה הזאת הרגיש פתאום את הפחד הנעלם אשר היה תוקף אותו כפעם בפעם בשעות מאחרות בלילה במקומות כאלה. הרגש הזה יגדל במדה שהוא הולך וקרב אל האגף הקיצוני, אשר במכפלתו התתתונה היו רק אסמי־עצים ומבואי מרתפים; ואותו הרגש מגיע למדרגתו היותר־גבוהה בשעה שהוא נכנס אל המסדרון האפל, עולה במעלות ונגש לפתוח את דלת חדרו... הוא עצמו איננו יכול לברר לו היטב, מפני מה הוא מפחד; אך הפחד הזה תוקפהו למרות חפצו, מעביר קרה בכל אבריו ומסמר שערות בשרו... הוא עצמו מכיר היטב, כמה מגוחכים וחסרי־יסוד הם כל החששים השטותיים האלה; בכל זאת איננו יכול להשתחרר מהדמיונות המבהילים, המצטירים בנפשו ומעוררים אותו להקשיב ברגזה לכל שאון קל...

— ג ם ה פ ע ם שב הפחדנות הזאת! — מתקלס הוא בעצמו.

לא יצא לפעל

השתמש בערמה, כי לא היה לו צורך להתחפש: מראהו היה מעירר המלה למדי גם בלי זאת. רק מעט מעט, במדה שהסכין עם מצבו החדש, בה במדה הרגיש יותר ויותר הצורך להתחפש, להתראות כבלתי רגיל, כאיש שלא נסה מעודו בזאת; אף כי באמת כבר היה רגיל ומנוסה באומנותו, וכמעט חדל מהרגיש בגולותה וכיעורה, רק דאגה אחת היתה מרגזת אותו...

הוא לחץ פתאם את ראשו בשתי ידיו. כל מרירות הזכרונות הקודמים היתה כאין לעומת היאוש הנורא, אשר תקפהו באותו רגע לזכר ההוה... הוא לא יכול גם להתנחם בתקוה, כי השמועה הרעה לא תעבור מגבול ביתו והלאה; הוא היה בטוח, כי עוד באותו הבקר תפיץ הזה־גרונה את השמועה בכל העיר, ומי יודע, אולי לעת כזאת כבר עומדות הבורות הבורות ונדונות בהחדשה המוזרה הזאת?!...

רבי אהרן־שלום הרגיש, כי ראשו כבד עליו ורגליו רפו מאד. ברב עמל קרב עד קצה גדר בית הקברות וישען עליו באפס־כח. נראה היה כאלו קפא כלו במצב הזה.

צעדיו בלי כונה מיוחדת, אל העבר האחר.

מחשבות ברורות ומסוימות לא היו במוחו, הוא הרגיש רק עקה נוראה ודכדוך־נפש גמור. מעבר לבית־הקברות היו בורות של חול וחמר, רבם כעין כוכים מארכים ומקורים מלמעלה. הוא נעצר מבלי משים ויתבונן אל הבורות האלה, ומבלי משים עלה על לבו זכר עוריאל הקברן, אשר היה מוביל גם חול וחמר לבני העיר, ובאחד הימים, לפני שלש שנים, ירד להפור עפר באחד הכוכים האלה, וגוש־אדמה גדול נעתק מלמעלה ויכס עליו...

הוא הזדעזע פתאם. כברק חלפהו דמיון ברור: לו נקבר הוא עצמו תחת גוש־אדמה כזה... אולם רק רגע ארך הדמיון הזה; ברגע השני כבר שבו מחשבותיו עוד הפעם אל עוריאל הקברן.

— הכל בשביל הפרנסה — השב, ותוגה הרישית מלאת את נפשו — בשביל הפרנסה... בשביל הפרנסה...

הוא שנה והזר ושנה את המלים האלה פעמים רבות בלי הכרת ברורה. הן פעלו עליו באופן מוזר, כאלו המתיקו במדה ידועה איזו מרירות טמירה או הרגיעו איזה כאב פנימי עמיק.... הוא לא הרגיש כלל בזאת, איך נעתקו מחשבותיו מעט מעט מעוריאל הקברן ותעברנה אל עצמו. בהמחשבות האלה התערבו זכרונות שונים, אשר לא היו אחוזים כלל זה בזה בסדר הזמנים או משתלשלים זה מזה בקשר הגיוני; הם היו מקוטעים ברובם, מקדמים ומאוחרים ומעורבים יחדו בלי כל סדר וערך. פה חלפו פרטים, אשר היו לפני ימים ושבועות אחדים, לפני שנים אחדות ולפני עשרות שנים, — פרטים הנשכחים למחצה ופרטים המרגשים עוד היטב בכל תקף רשמיהם...

ופרט אחד מאלה עולה בזכרונו ומתיצב לפניו בבהירות יתרה. נדמה לו כאלו עתה, באותה השעה עצמה היה הדבר... נדמה לו, כאלו הוא רואה עתה את הרחוב ההומה, את בתי־האבן הגבוהים ואת החניות ובתי־המסחר המלאים עושר ושאון חיים עליזים — את כל הכבודה ההיא, אשר הבליטה עוד יותר את עני עצמו ומהסורו הנורא, בהיותו נודד הצי רעב ומשולל תקוה ברחובות העיר הנכריה... והנה הזקן ההוא הולך לעמתו, ופניו מפיקים נדיבות וחמלה, והוא מביט אליו בתחנונים...

הוא הזדעזע וידו הניפה בלי רצון לעבר פניו, כאלו אמר להבריח מעליהם זבוב טורד.

... אז פשט ידו בפעם הראשונה; הנסיון הראשון נעשה מאונס, ברגע יאוש מר. בקולו נשמעו דמעות, ידו רעדה, ראשו בער וגופו התפלץ כאחוז־קדחת. — אבל אחרי כן... בעת הראשונה, לפחות, לא

תקפתהו כלה... מלבד בני הבית, נמצאה בחדר גם הוה־גרונה, אחות אריה הסוחר בעורות. רבי אהרן־שלום לא הרגיש מעולם חבה יתרה להאשה הזאת, אשר אהבה „לשלח לשונה" בכל, ללכת רכיל ולהפיץ דבות נתעבות — וכל זאת בחסידות של צביעות, בהתחפשות מגונה, כאלו היא עצמה מסתלקת מ„לשון רעה", ועל כן היא באה רק לגלות צערה על מה שאחרים — „לו תיבש לשונם" — מדברים כזאת וכזאת.. את מנהגה זה ידע רבי אהרן־שלום היטב, ובהתבוננו הפעם, כי בבואו החרישה פתאום ותתכוין כלה בהעמידה פנים של יראת שמים, כאלו היא קובלת על „רעת בני האדם הרבה" — בהתבוננו אל זאת לא היה כל ספק בעיניו, כי „הנחש הארסי" הזה כבר הספיק לשלוח את רעלו...

באותו רגע נמשכו עיניו אל פני אשתו ובניו. הם ישבו מחרישים, נבוכים ומדוכאים מאד, ולו נדמה, כאלו הם נמנעים בכונה מהבט ישר אל פניו... הוא מאן עוד להאמין, כי אמנם בא הדבר, אשר ירא מפניו כל כך, ויגס להשלות את נפשו בתקוה, כי הוה־גרונה איננה יודעת, איננה יכולה לדעת דבר כזה; אולם התקוה הרפה הזאת חלפה מהרה, כמעט עזבה הוה־גרונה את הבית והוא נשאר לבדו עם אשתו ובניו.

* *
*

רבי אהרן־שלום לא הרגיש בעצמו, איך עבר את הרחוב, אשר שם ביתו, את רחוב האכרים, את ככר המרעה ואת כל הגדר של בית־הקברות. הוא עזב את ביתו, כי לא יכול לשבת שם, לא יכול נשא את כל הנעשה לעיניו... להוסיף כחש עוד לא היתה כל אפשרות, לא היתה בזאת גם כל תועלת, כי למרות כל הערמומיות והבדותות, אשר השתמש בהן, למען השלות את נפש בני ביתו — למרות כל אלה הרגיש היטב, כי פליאות רבות נשארות בהכרה בלתי מתורצות, ואם גם הפליאות האלה לא עוררו עד כה חשד ביותר, בכל זאת מספיקות הן עתה לאשר בכל תוקף את השמועה החדשה... הוא לא נסה גם להתכחש, אך מראה היאוש הקודר הזה כבד לו מנשוא. שם אחרי הקיר היתה זלטקה מוטלת על מטתה, חובשת פניה בכר ובוכה, ליד השלחן היו חיימקה ושפרלה יושבים נדהמים ומשפילים מבטיהם לארץ, כאלו הם אשמים בכל הנעשה, ושם היתה אשתו נודדת כצל, מכווצה ומדכאה, כלה כתוכחה בלי דברים... הוא לא נתן לעצמו חשבון ברור על זאת, אך בצאתו מביתו לא פנה לעבר מרכז העיר, כי אם כונן

עשרה שנה, כבר באה העת לדאוג לאחריתו, ודבר כזה אפשר רק בעיר גדולה.

את כל זאת מבין גם הוא, מבין אולי עוד יותר מהם; אולם הם יודעים רק אחת, והוא יודע עוד אחרת....

וזאת ה„אחרת" נקרה עתה בלי־השך במוחו, הגדילה את קדרות־פניו והעמיקה את קמטי־מצחו. מצב־נפשו זה הלך רק אז, כאשר כלה ללבוש את בגדיו ויצא אל חדר־האכל... שם על שלחן הארוך, (המכוסה במהצלת כפולה ועליה מפת־בד לבנה) רתח מיחם־נחשת ממורט, ואד יעלה מכד־חרש המלאה חלב רותח, ומתוך האד נשקפו לו פנים עליזים ושמחים, נשמעו ברכות־בקר, הערוכות אליו באהבה והדוה, אחר — פטפוט ילדים עלז וצוהל, בלי כל דאגה ובלי כל רגז ועצב... עקת־הנפש הקודמת הופרה כמו ביד־קוסם נעלמה, רגשות הרגז והדאגה נדפו ברגע אחד, ומקומם לקחה עוד הפעם הרחבת־הנפש של אב אוהב הנמצא בחוג בני־ביתו הנאהבים והנעימים.

ה„מנין" השלישי והאחרון בבית־המדרש הלבן כבר השלים את התפלה. מספר המתפללים בכלל היה מעט מאד, אך המעטים האלה לא היו כנראה, טרודים יותר מדי בעסקים, כי כבר הגיע סוף השעה האחת־עשרה, והם לא נחפזו בכל זאת לעזוב את בית־המדרש. פה ושם עמדו זוגות וחבורות של משוחחים, אך מעט מעט נספחו הזוגות והחבורות הנפרדות על החבורה הגדולה האחת, אשר במרכזה היה רבי אהרן־שלום.

הוא היה נחשב גם לפנים ב„חכמי העיר" ושיחותיו בבית־המדרש אחרי התפלה היו מושכות אליו תמיד קהל גדול; אולם הפעם, בשובו מ„המקומות הרחוקים", אחרי שבתו שם כשנתים ימים — גדל עוד ערך ספוריו ודבריו בעיני בני־עירו. פה היתה תאוה לדעת מה נעשה ב„עולם הגדול", תקוה לשמוע חדשות מלאות ענין — ושתי אלה מלא רבי אהרן־שלום באופן היותר טוב, בהיותו גם הוא, כנראה, מוצא עונג רב בזה, שעיני הכל נשואות אליו והכל צמאים לדבריו.

השומעים נמשכו כל כך אחר שיחתו, עד שרבים מהם נלוו עמו גם בצאתו מבית־המדרש. לוית־הכבוד הזאת הרהיבה מאד את אהבת עצמו, ושבע גאון ועונג צעד לאטו בתוך חבורת שומעיו, אשר לווהו כמעט עד פתח ביתו.

והרגשות האלה מלאו עוד את כל נפשו בצעדו על סף הבית; אולם מעוף עין אחד בפני היושבים בחדר־האכל די היה להסיר פתאום מעליו את צהלת־רוחו, ועקת־נפש בלתי מוגבלת, כעין נבואת לב מרה,

והרעיון הזה גרר אחריו רעיונות אחרים. רגע אחד חשב בגאות־הגרים על יקר ערך בניו, העולים כלם על בני גילם; אחר נסבו מהשבותיו על כל אחד ואחד מהם בפרט.

— מה גדלה שפרילה, אל תשלוט בה עין־רעה... בבואי לא הכרתיה כמעט... עוד מעט ועברה את אחותה הבכירה — זלטקה!...

— וזלטקה אמנם בת־חיל היא!... הן לא כימים הראשונים הימים האלה: עתה דבר כזה טוב והגון מאד...

הוא החל להעביר בזכרונו את הפרטים, אשר שמע מפי אשתו בדבר היחס שבין זלטקה בתם ובין שמואל־נתן בן אריה הסוחר בעורות.

— בלעדי היחס הזה היה החתן כמוהו דורש, לפחות, שמונה מאות רובל, והאם לא הצלחה מיוחדת היא, כי אפשר להסתפק עתה בארבע מאות?

— ארבע מאות... ארבע מאות... — נשנה המספר הזה ברעיוני פעמים אחדות באופן מיכני .קבלי דעת נפש נטו מהשבותיו לעבר אחר. באותו רגע העיב צל קודר את פניו, אשר היו צוהלים ומאירים זה מעט, ועל מצחו ממעל לגבות עיניו נגלו קמטים דקים ועמוקים. אלה הפרטים הבלתי נעימים, אשר התאמץ כל כך להסיח את דעתו מהם, התעוררו פתאם בזכרונו למרות חפצו, ולמרות חפצו נצבה לפניו השאלה המרגיזה:

— אם עד כה לא נודע אמנם עוד הדבר, אך מי יערבהו להבא, כי לא יודע?

— מה ישמח אז אריה הסוחר בעורות!... בעיניו הלא רע מאד המעשה, כי שמואל־נתן בנו נכון לקחת את זלטקה כמעט בלי נדה — האם לא ישיש, כי ימצא לו תואנה לבטל את הדבר?...

ובדמיונו הוסיפו להצטיר עוד תוצאות מעציבות הרבה, העתידות לבוא בהודע הדבר ההוא, אשר הוא עמל כל כך להסתיר. הן גם אשתו ובניו אינם יודעים את האמת, כי בערמומיות ואמתלאות שונות עלה בידו להשלות את נפשם — האם לא יגדלו בשביל זאת דאבון־לבם ויאושם שבעתים, כאשר תודע להם טעותם המרה?!...

— טעות מרה... טעות מרה... — דובבו שפתיו פעמים אחדות, ושחוק־רגז מר נראה עליהן. הוא זכר באותו הרגע את ההצעה, אשר הציעה לפניו פעמים אחדות במכתבים, ומאז בואו — עוד פעמים הרבה בעל־פה. הם מתפלאים ואינם יכולים להבין, מדוע איננו מאשר גם הוא את העצה הטובה הזאת, לקחת את חיימקה אתו אל עיר־מגוריו?.. יותר מכל מהרעם על המאון הזה חיימקה בעצמו. לו מלאו כבר שש

— פה אין איש יודע דבר — בא בלבו רעיון אחר, אשר היה לנוחם ומרגוע לנפשו — לו פשטה שמועה קלה שבקלות, כי עתה נכר היה זה מתוך דברי אלי'נקה ויחוס אליו... אכן אין איש יודע פה דבר!

ההלטתו זאת הרגיעתהו, כי הרגיש לאות גופנית ורוחנית כאחת וישאף יותר מכל למנוחה. הוא התעצל גם לחשוב מחשבות הרבה, ויתכנס כלו באדרתו ויעצום את עיניו. ברבע־השעה הראשון הפריעוהו טלטלות־העגלה החזקות, כי היתה הדרך במקום ההוא מקלקלה מאד; אולם עד מהרה אחזה העגלה דרך ישרה וסלולה, אשר נראתה כמרפדה בבוץ רך, והתנועה השוה והקצובה נסכה עליו תרדמה. בדמיונו הצטירו מחזות נעימים, מחזות הראיון הקרוב עם הנפשות האהובות, המצפות גם הן לבואו בקוצר־רוח...

*   *
*

רבי אהרן־שלום התעורר זה עתה משנתו, אך לא פקח עוד את עיניו. מעבר להיץ־הקרשים, המבדיל בין חדר־המטות וחדר־האוכל, הגיעה לאזניו באותו רגע גניחה צרודה וממושכה. זה היה קול שעון־הקיר, המתעתד להשמיע את השעה, והוא התכון למנות את מספר הקולות.

— שמונה! — החליט, אחרי חכותו רגע וקול חדש לא נשמע עוד — אכן אחרתי לישן היום!

ובכל זאת לא נחפז לקום וללבוש את בגדיו, וגם כאשר התעורר אחרי רגעים מעטים לקום, עשה את מעשהו במתינות, ונכר היה בו, כי מוחו עסוק באותה־שעה בענין אחר...

המחשבה הראשונה, אשר התעוררה בקרבו ברגע הקיצו, היתה אותה המחשבה הנעימה, אשר היתה מתעוררת וחוזרת ומתעוררת בנפשו פעם בפעם בשלשת הימים האחרונים — המחשבה הנעימה, כי בעירו הוא, בביתו, בתוך בניו... נפשו לא שבעה עוד מנעם הרגש הזה, אשר נמנע ממנו במשך ימים רבים, ועל כן גם התענג עליו מאד ויעוררהו פעם בפעם. הענג הזה גדל עוד יותר, כאשר התבונן אל התנועה הזהירה, אשר מעבר להיץ־הקרשים, בחדר הסמוך.

— הם מדמים, כי הנני ישן עוד — חשב בלבו ובת־צחוק מלאה רצון חלפה על שפתיו — הם צועדים בזהירות, מדברים בלחש, כדי שלא להעירני.

הזיעה מעל הזכוכית ויבט אל חשכת הלילה. בתוך החשכה נראו פה ושם פנסים בעלי צבעים שונים, גם כבואות בלתי־ברורות של בנינים. המסע עצר יותר ויותר את תנועתו, ובהנדף האד המיותר, נשמע כעין משק רתיחה. אחרי רגע הרגשה דחיפה חזקה, כי נעתקה העגלה משביל־הפסים הקודם אל שביל חדש.

התחנה ז., אשר קרב אליה המסע, לא היתה מהגדולות ביותר, והנוסע הזה היה היחידי, אשר עזב פה את המסע. בית־הנתיבות הצר והאפל היה שומם, ורק בפנה הקיצונה, סמוך לפתח, נראו אנשים אחדים, לבושים בגדי אכרים ושוטים תקועים להם באזוריהם. הנוסע קרב אל האנשים האלה, אך בחשכה לא יכול להכיר פניהם.

— אה, רבי אהרן־שלום! — נשמע לאזנו פתאם קול מידע, ותמונה כהה כמו נעתקה מהקיר ותלך הלוך וקרוב אליו.

— אלי׳נקה?... קרא — הלא?...

— האם לא הכירני עוד רבי אהרן־שלום?... שלום עליכם!... סוף סוף בא, ובני־ביתו כבר העידו בי עד עשר פעמים: ראה, אלי׳נקה, הבא הפעם את אבינו!...

— ומה שלומם? — קרא רבי אהרן־שלום בהתעוררות־החזה גלויה — מתי ראית אותם?

— היימ׳קה ושפרי׳לה היו בביתי כחצי שעה לפני נסעי הנה...

והעגלון הוסיף להשיב על שאלות הנוסע בפרטות יתרה אשר העידה בו, כי חפץ הוא להשביע רצון את השואל. ובינתים נאספו חפצי הנוסע אל העגלה, אשר עמדה מאחורי בית־הנתיבות, והעגלון הראה לו עוד הפעם אותות־שרות, בנערו היטב את התבן למושב הנוסע וברפדו ממעל שמיכת־צמר עבה.

— בשם ה׳, נהג! — פקד רבי אהרן־שלום, אחרי שהשתרע ברוחה בהעגלה ויתעטף היטב באדרתו. הוא לא טעם זה ימים רבים הרחבת־הנפש כזו, שהרגיש פתאום הפעם. הכבוד המיוחד, אשר נהג בו אלי׳נקה העגלון, העיר בקרבו מחדש את ההכרה הנעימה, הכרת־ערך־עצמו בתור בעל־בית חשוב ומכובד.

— פה, ברוך־השם, הכל מכירים אותי, יודעים מי אני ומבינים את ערכי; לא כן שם...

אולם במקום הזה הפסיק רבי אהרן־שלום את מחשבותיו... במלת „שם" היו אחוזים זכרונות פרטיים רבים, אשר לא נכסף כלל לעוררם הפעם, בהיותם עלולים רק לחבל את צהלת־רוחו ולהשבית את הרחבת־הנפש אשר החל זה מעט להרגיש...

להשתרע על הספסל אף מעט. בכל האברים מרגיש כובד נורא, הראש נוטה באפס כח הצדה וכל החושים נלאים וקהים עד מאד... המוח והדמיון כאלו מסתלקים מכל עבודה; רק רעיון אחד ממלא את כל הנפש, מרגיש בכל החושים: מתי יבוא הקץ?...

— עוד שבע שעות בעגלת־הקיטור, אחרי כן...

והנוסע הסיח את דעתו בהזקה ממה שיבוא אחרי כן: הרעיון, כמה עוד עליו להענות בעגלת־הסוסים, אחרי הגיעו עד התחנה האחרונה במסלת־הברזל — הרעיון הזה היה כבר לו מנשוא.

בינתים מש המסע ממקומו, ואחרי מדחפות ושריקות אחדות במשך הרגעים הראשונים, החלה התנועה השוה והמדודה בלוית משק־אופנים והזדעזעות־עגלות. התנועה הזאת והקולות האלה, ההולכים ונמשכים בלי הפסק ובלי חליפות, השפיעו על הנוסעים נטיה לשינה: מאושרים אחדים מצאו להם גם מקום לשכוב מקופלים, הודות לשכניהם הטובים, אשר פנו להם חצי הספסל לרחבו; יתר הנוסעים, אשר לא זכו לרוחה כזאת, בקשו להם, לפחות, מסעד־מה מפנים, מאחור, או לצדדים ובמצב כזה נסו להרדם מעט...

הנוסע החדש עשה גם הוא כמעשה האחרים: הוא סמך את זרועותיו על ברכיו וישען בראשו על כפות ידיו ויעצום את עיניו... עד מהרה תקפתהו הצי־תרדמה, חושיו כמעט שבתו כלה, והמעשים הנעשים מסביב לו חדלו להתרשם בו באופן ברור; אולם למרות כל אלה הרגיש היטב בתנועת המסע, הרץ במהירות הלאה הלאה, ואם כי היו כל אבריו כרעוצים ומדכאים, הרגיש בנפשו מעין עונג מיוחד: שם מאחריו, הרחק הרחק מזה נשאר הכל; לפניו: עיר־מולדתו, ביתו, אשתו ובניו.

ובכל פעם אשר נעצר המסע באחת התחנות, היה הנוסע מתעורר ומונה ברעיוניו מספר התחנות אשר עליו לעבור עוד:

— לא הרבה עוד, עוד מעט, עוד רק אחת...

* *
*

מכונת־הקיטור השמיעה כבר את שריקתה הממושכה לאות קרבת התחנה, והקונדוקטור לקח מיד הנוסע את כרטיסו.

— יהי שם ה׳ מבורך! — קרא האחרון בקומו ממקום־מושבו ויתמתח, למען הליץ את עצמותיו הנדכאות. אחר כן נגש אל החלון וימח את

בעגלות המחלקה השלישית היה הדחק גדול, כרגיל בהימים שלפני החג, והנוסע אשר בא בתחנת ב. אל אחת העגלות המלאות האלה, עמד רגע קטן בפתח ועל פניו נכרו אותות מבוכה ואי־רצון. בידו האחת היתה קופסת־מגבעתו, בשנית — תבילה מאורכה, חבושה בשמיכת־צמר, ומאחוריו נראו פני סבל, עמוס שק־מסע כבד ותבילה שניה, צרורה ברצועות־עור.

— הנה אדוני עצמו רואה — נשמע קול הסבל — העגלות כלן מלאות מפה לפה, אין רוח גם באחת מהן... אין ברירה, צריך למצוא מקום פה...

ולמרות הצי־האופל אשר בעגלה, גם למרות המון התבילות השונות וגבות האנשים, אשר סככו בעד האור המעט, העיף הסבל עינו המנוסה בכל פנות העגלה וימצא מקום פנוי קצת על אחד הדפים העליונים. בתנועה רגילה הרים את שק־המסע ממעל לראשו ובמהירות דחק את משאו בין התבילות האחרות. ברגע אחד הונחה גם התבילה אשר בידו באחד המקומות.

— פה ספסל לארבעה — פנה אל הנוסע — והיושבים רק שלשה... יואיל נא האדון לקחת לו מקום בזה.

נכר היה הדבר, כי הנוסע איננו שמח ביותר על זאת, שיצטרך להדחק במקום צר כזה; אולם, באין ברירה, היה אנוס למלא אחרי עצת הסבל... היושבים על הספסל מקודם נסו אמנם להשמיע מחאתם נגד השכן החדש, הבא להצר מקומם, בטענם את הטענה הרגילה: „עוד אחד החזיק כבר במקום וינח חפציו לעד על חזקתו“: אך הנוסע החדש לא שם לבו לזאת וישב על מקומו.

— מארת אלהים היא — נהמו שפתיו חרש — בלילה העבר לא מצאתי מקום בעגלה להרדם מעט, וגם הלילה אשבע נדודים!...

את אשר הרגיש הנוסע — יחוש רק מי אשר נכה בענוי הזה: לנסוע שני ימים ושני לילות במחלקה השלישית, מבלי מצא יכלת

נודע הדבר

משם יכתוב אליה במהרה ויודיע את יום שובו...

עד היום ההוא לא ידע איש מאומה מכל אשר נדבה, גם בביתה לא ידע איש, כי מקבלת היא ממנו מכתבים....

ויום יום היא הולכת אל בית־הפוסטה, יום יום מתהדשת תקותה ויום יום תוחלתה נכזבה. —

מה זה היה לו?... האמנם?! — — — — — — —

ואני מתדעזע פתאם כולי, מרים את ראשי, מביט על סביבותי במבוכה ואינני מכיר את מקומי: איה אני ומה אתי?...

אחרי רגע התבוננתי, כי ראשי מגולה ומגבעתי מתגוללת לרגלי על האדמה.—

כן הוא, אנכי נרדמתי מעט לפני כן!

———————

ברגע הראשון לא הכירתני, כפי הנראה, אך אחר רגע האדימו פתאם פניה: היא נכלמה מאד. במבוכה רבה קפצה ממושבה ותסוב בהפזון לעבר אחר.

אני צנחתי על הספסל, אשר ישבה עליו העלמה זה מעט, ואבט אחרי ההולכת וארא אותה חולפת בין העצים, עוברת דרך השער ונוטה לימין. משם והלאה לא נראתה עוד לעיני, אך אני לא הדלתי עוד מהגות בה אם כי לא ידעתי על אדותיה כל מאומה; רק על פי סמנים שונים, שהתבוננתי בהם בעת פגישותינו, יכולתי לשער, כי תופרת עומדת ברשות עצמה היא ושנותיה כעשרים וחמש, או גם מעט יותר...

* *
*

... מה זאת? האמנם היא לפני — והיא באמת תופרת, יתומה מאב ויושבת עם אמה הזקנה ועם שתי אחותיה הקטנות?... אבל באיזה אופן התודעתי אליה ואיך נסתבכו הדברים, כי היא מספרת לי את כל אלה, שכפי הנראה, אין גם אמה יודעת אותם?...

אולם את כל הפליאות האלה הרגשתי רק ברגע הראשון; אחר רגע לא השבתי עוד בדבר הזה כלל: כל מחשבותי היו מרכזות בעצם הספור.

ובספור לא היה כל חדוש, כל ענין מיוחד ויוצא מן הכלל: הכל היה פשוט, באופן טבעי ורגיל מאד...

הוא היה מעיר רחוקה, אך פה עבד בצבא. אליה התודע במקרה. הם נפגשו פעמים אחדות בבית ידידתה, פעמים אחדות הלך לשלחה בערב עד מעונה, ולבקרה בביתה החל רק בשנה האחרונה... בקוריו נעשו תכופים יותר ויותר, סבובו משך עליו עין אחרים, רבים שערו ובדמזים שונים השמיעו את השערתם, כי כבר הוחלט דבר מה — אך בינם לבין עצמם לא נאמר עוד באמת כל דבר ברור...

והחודש האחרון לעבודתו בצבא הגיע... הערב ההוא היה מלא נגה ירח וקסם שירה נפלא... אז גלה את לבו, בקש, נשבע... אז לא רק הבינה, אך שמעה מפורש את הדברים, אשר עשות למאושרה במאושרות — היא ידעה ברור, כי לא רק אוהבת, אך גם אהובה היא!...

זמן עבודתו בצבא נשלם והפרידה היתה מוכרחת: על פי החוק מחויב הוא לנסוע לעיר מולדתו, לקבל שם את תעודת הפשתו —

מפני שגם תקותי היתה נכזבה יום יום. אולם פעם אחת, זוכר אני, זכיתי לראות מכתב מושט אלי מבעד לשבכה, ואז — למה אכחד את האמת? — שכחתי עד ארגיעה, מרב שמחתי הפרטית, את האחרים... כן הוא, עד ארגיעה שכחתי; אולם אחרי רגע קטן הרגשתי כעין עקיצה הזקה בלבי ועיני נפנו בלי רצוני לעבר העלמה ההיא.

עינינו נפגשו באותו רגע: היא הביטה אלי בקנאה; אך הקנאה הזאת לא פגעה בי כלל: בה לא היו רוע לב וצרות־עין באשרם של אחרים, ורק צער רב היה בה, ענות נפש דואבת מאד...

ואני, הנראה בעיניה כמאושר מאד, באמת לא הייתי מאושר כל כך ברגע ההוא. אמנם נתקבל המכתב המקוה, ואולם תכנו לא היה משמח לב כלל: ידידי הטוב, אשר פניתי אליו בצר לי — הידיד הטוב ההוא, אשר בעת שלותי לפנים לא היה חס על כסף בחברתי ובערב אחד של משתה והוללות היה מפזר יותר ממה שדרשתי עתה ממנו בתור גמילות־חסד — הידיד הטוב והנאמן הזה לא מצא כל יכולת לעמוד לי בשעת דחקי ולמלא את שאלתי הקטנה.

כן, נסיון־חיים מר היה זה; אך אני לא השבתי עוד בו, ואשים את לבי יותר אל העלמה, אשר הלכה לה בינתים: הגם היא מחכה למכתבו של ידיד טוב ונאמן?... הגם „ידידה" נחשב באלה, שהמרחק מועיל לצנן את חום ידידותם?...

שקוע במחשבותי יצאתי מבית הפוסטה ועל סף הבית עמדתי רגעים אחדים ואמלך בלבי: אנה אלך?... לנוע ברחובות בחום יום הקיץ הבוער, הדבר הזה לא היה נעים ביותר, אך לא נעים מזה היה לי לשוב למעוני: שם היה לפני רק מעשה אחד; לקחת את אדרתי ולתת אותה בעבוט, והמעשה הזה לא היה נחמד כל כך, שאהיה נחפז לעשותו... סוף סוף החלטתי ואכון פעמי אל הגן הקרוב. שם היו משעולים אחדים, מסככים מלמעלה בענפי עצים עבתים, ובמשעולים האלה הייתי מהלך לי, הולך ונע בלי כל מטרה.

— האמנם היא זאת? — שאלתי פתאם את נפשי, בעברי על אחד הספסלים, ואתבונן אל העלמה, היושבת על הספסל וראשה מוטה ומוכב למחצה אל מסעדו. את פני היושבת לא יכלתי לראות ברגע הראשון, כי היו מסותרים תחת המטפחת הלבנה, אשר החזיקה היושבת בידיה; אך כאשר קרבתי יותר, התעוררה העלמה פתאם לקול צעדי, הרימה את ראשה ותסר את המטפחת מעל פניה.

כן, היא היתה באמת לפני! בעיניה נראה עוד נגה לח, לחייה הרטובות במקומות שונים ושפתה התחתונה וסנטרה הזדעזעו להגעים.

... ובין המאורעות הרבים והשונים, שאירעו לי בהיי נדודי לפנים, היה מאורע אחד, שאין אני בעצמי מבין כלל, מדוע נקלט ככה בזכרוני ולא נשכח ברבות הימים, כמו שנשכחה רובם הגדול של המאורעות האחרים.

אנכי התגוררתי אז בעיר הפלך הדרומית נ׳. מפני שלא היה לי מעון קבוע, נהגתי לקבל את מכתבי, „פוסט ריסטנט״, ואחרי שלא היתה לי כל עבודה, הייתי הולך יום יום אל לשכת הפוסטה לשאל, אם נתקבל בשבילי איזה מכתב.

מי יודע, אולי היו הפקידים נחפזים ביותר, לו היו יודעים, מה רב קוצר רוחם של המחכים ומה כבדה אותה השעה, שהנפש מקולעת בה מתוחלת לאפס־תוחלת. אולם הפקידים לא היו חשים, כנראה, את אשר תרגיש נפש המחכים, ועל כן היו עושים את מעשיהם במתינותם הרגילה, עד שהיה מגיע התור של הדורשים למכתבים.

ואני, אשר הרגשתי בעצמי בקושי התכוי אף טעמתי כפעם בפעם את מרירותה של התוחלת הנכזבה, כשהיה הפקיד מודיע סוף סוף בקצרה: אין — אני הבינותי היטב לנפש עוד אחדים מן המחכים לשוא. בין אלה נמשכו עיני ביחוד על עלמה אחת, אשר היתה באה גם היא כמעט יום יום לדרוש למכתב, ובכל פעם היתה הולכת ריקם.

פני העלמה ההיא לא היו מסוגלים כלל למשוך עליהם את עיני הרואים. גם אותי עוררו רק עיניה להתבונן בה, כי עשו עלי העינים ההן רושם מוזר בכל פעם שקרה לי להביט בהן. על פי רוב היו העינים ההן מסבכות בעפעפיהן העבות ונטויות למטה, כאלו התבוששה העלמה במצבה שאינו מתאים לה; אולם כשהיה פקיד הפוסטה מתחיל לסדר את המכתבים, מיד היו עיני העלמה נשואות לעבר ההוא ובמבטיהן היה הרבה, הרבה מזה, שהלשון איננה יכולה להביע, שהדבור איננו יכול לסמן, ורק הנפש מרגישה אותו היטב, והלב מתכוץ לזכרו מבלי משים...

מי יודע, אולי היתה נפשי מוכשרה ביותר להבין צרת נפש זולתה,

מאורע קטן

ביום השני בבקר, היתה לי כבר היכולת לדון על הדבר בדעה צלולה יותר — אז הרגשתי כעין התחלקות גמורה בעצמי. בשעה שמצד אחד הכרתי היטב, כי אין לי כל זכות מצד המוסר להרוץ משפט קשה על כלתי, לו גם הייתי אני עצמי הָפּ מפשע בהחלט, ואף כי עתה בהיות מדת עוני מרובה הרבה יותר — באותה שעה לא יכולתי מצד אחר למלט נפשי ממין רגש מוזר, כעין הרגשת קֹר של גֹעל נפש, הבאה לו לאדם כרגע אשר תגע ידו בעצם משקץ ונאלה מאד... אנכי הרגשתי עוד געגועים רבים, כליון נפש עצים אל הגוף, אשר היה יקר ואהוב לי מאד מאד עוד לפני יום אחד; אולם יחד עם זאת השתי בנפשי, כי קרבת הגוף ההוא לא תתן לי עוד את העונג השלם אשר היתה נותנת לי לפני כל זאת אמנם יקשה לי עוד להפרד מעל הנפש האהובה, אך להיות דבק בה בלי כל הרהור לא יעלה עוד בידי בשום אופן!"...

„ואף נוכחתי כי הדבר הזה כן הוא, כאשר רק שבתי ואראה את פניה בפעם הראשונה אחרי זה. ראיתי היטב, כי פני הנערה הורו ויפיקו ענות־נפש רבה, ואף גם זאת ראיתי כי עיניה נטויות אלי בדאגה ובקשת תנינה; ואמנם עוררו כל אלה בקרבי רגשות־חמלה להמעונה וגם מוסר לב ותרעמות על אהבת־עצמי ואכזריותי, ואולם בכל אלה לא היה די כח להחם את לבבי ולהמס את קלפת הקרח אשר עלתה על הלב הזה ותכסהו הלך וכסה" —

המספר החריש, וגם אני החרשתי. בהיותו שקוע כלו במחשבות וזכרונות, לא התבונן, כפי הנראה, כי לא כלה עוד לספר; ואולם גם אני לא מצאתי עוד הפיק באחרית הדברים. האם לא אחת היא, מי היה המתחיל בדבר ומי השמיע את המלה הנחרצה?...

הפרוד היה מוכרח — והם נפרדו.

עוד לימים מאד והפרת נסיון בחיים בכל אשר היא פונה; על כן לא יכלה לעמוד בפני הקסם אשר נסך עליה בן־דודה, עלם צעיר בלי כל חקות־מוסר, רודף תענוגים והומד נשים מבלי דעת כל מעצור לתאותו... את כל אלה הכירה, כמובן, רק אחרי כן; אולם באותה שעה כבר באה ההרטה לאחר־זמן, והמדחה אשר נעשה, נשאר ככתם אשר לא ימחה עוד מנפשה, כתם אשר גרם לה ענויים ויסורים רבים תמיד, ועוד הרבה יותר – מאז נפגשנו יחדו אני והיא, ומעת שהתקרבותנו הלכה הלוך ורבה"...

„מה התחוללה בנפשי בעת שמעי את הדברים האלה – את זאת לא אוכל להביע בדברים, כי גם בדמיוני כבד לי מאד לכלכל כמלואה את הערבוביא הנוראה אשר באה אז ברגשותי. רגשות שלמים, ברורים ומוגבלים היטב לא היו אז בנפשי, כי נפלגו או התפוצצו כולם לרגלי התנגשותם החזקה זה בזה, ואחרי שהתלכדו החלקים השונים המתנגדים וסותרים זה את זה – התנגשו עוד ביתר תקף... אנכי התאמצתי להסתיר את מבוכתי, התאמצתי להתראות כשלו; נסיתי להשמיע גם דברים טובים, דברי־נחומים לבת־לויתי, אשר אחרי עבור התעוררותה החזקה היה מראה פניה מראה נפש מדוכאה מאד ומעוררת חמלה; אולם כל התאמצותי לא הועילה לי, ואנכי הרגשתי בעצמי כי גם הזות־פני וגם הטעמת קולי עונות בי כחשי"...

„בדרך שובנו שלטה בנו דממת־מבוכה כבדה, ואת המבוכה המעיקה הזאת הרגשנו עוד הרבה יותר בבואנו הביתה. אנכי הכרתי היטב, כמה דאבון לב ומפח נפש אנכי גורם לה במנהגי, אך באין לי כל יכולת להתחפש ולהסתיר את סערת־רוחי שאינה מצויה, חשבתי ליותר נכון להפרד מעליה בשעה מוקדמת מאשר הסכנתי"...

„אנכי כוננתי פעמי ישר אל חדר־מעוני ואסגר שם לבדי. בדידות שלמה היתה לי בשעה ההיא צורך מוכרח; כי היה עלי להרגע ולקבץ את מחשבותי, למען ברר לעצמי את הנעשה בנפשי. ואולם הדבר הזה לא עלה בידי מהרה. פעם אחרי פעם הייתי מהל לסדר מחשבות קבועות, הייתי מהל לחקור את הדברים בהתבוננות מתונה; אך כפעם בפעם מצאתי כי די היה לי לזכור פתאם סבה ידועה אחת, ובאותו רגע היה המוח פוסק מעבודת־העיון המסודרה, המחשבות והחקירות הברורות היו מתבלבלות, ואותה הערבוביא הנוראה של הרגשות המתנגדים והסותרים, אשר לא היתה כל אפשרות להפרידה ליסודותיה, היתה ממלאה שנית ושלישית את כל נפשי והיתה מחוללת בה סערה עצומה ואינה מצויה"...

„אחרי ליל נדודים תמים, כאשר עברה התפיסה החזקה הראשונה,

„... את וִדויי המפורט סיַמתי בבקשת סליחה ובשאלה ערוכה אליה: התוכל לכפר לי ולשכוח את הכל? — אולם גם הבקשה גם השאלה היו רק מפני דרך הכבוד, כי באמת לא הייתי מספק אז אף רגע כי תסלח לי בכל לבה... ועל כן השתוממתי לא מעט, כאשר הרגשתי בה אחרי הדברים האלה, כי מרה ועצובה היא, כאילו היא משתמטת מהבט ישר בפני..."

פרומקין, אשר דבר את דבריו עד כה מעומד ובמנוחה שלמה, הפסיק פתאם ויחל להתהלך בחדר. אחרי רגעי דממה אחדים שב לספר, ובקולו הרגשתי זעזועים קלים, אשר לא נכרו בו בראשונה.

— „אמנם הפליאני מצב־נפש כלתי בערב ההוא, ויעורר בקרבי השערות שונות; אולם פשר הדבר הנכון לא עלה על דעתי גם בתור השערה רחוקה. וגם בערב היום השני, בראשית השיחה, לא שערתי עוד כל דבר השוב, כאשר החלה כלתי להתודות לפני גם היא ולספר, כמה ענתה נפשה במשך כל היום וכמה המר לה הרעיון, כי אני בתכונת הוִדוי הישרה, בהתפטרי מכל כזב, היכתי אותה עוד הרבה יותר בשביל שהסתירה מצדה את סודה, בשביל שהתחפשה באופן רע ובשביל שרמתה אותי באופן מגונה... בשמעי את דבריה, היוצאים מלב נשבר והמלאים הרהורי־תשובה רבה והכרת־אשמה, לא יכולתי להתאפק מצחוק קל על תמתה היתרה הזאת, כי הייתי בטוח ונכון לשמוע בחתימת הוִדוי הארוך הזה דברים אחדים ונכוחים בנוגע לחטא קל וקטן, אשר איש כמונו לא היה זוכר אותו כלל, כי לא היה נחשב בעינינו, ואשר רק בעיני העלמה התמימה היה גם הוא לכבד מנשוא"...

„כן הוא הדבר: כך הייתי חושב בדרך ודאי, לכן המריצתני הוִדוי להבטיה מראש כי סולח אנכי לה בכל לבי; וגם לא איחס לעצמי דבר בלתי לא נכון, להחליט, כי פניה זרה היתה לי בדבר הזה, כי הפצתי להשלות את המדברת בהבטחת־שוא, למען תגיד לי את כל לבה באמת ובתמים... ואמנם ערמה כזאת היתה באמת גם למותר, כי הנערה היתה ברגע ההוא במצב־נפש כזה, שהלב יפתח בו מאליו, בעת שהדברים פורצים ועוברים כל־חק והמדבר לא יפקוד ולא יזכור את כל ההגיונות ואת כל ההשבונות האחרים" —

פרומקין הפסיק עוד הפעם, ואני התבוננתי בו וארא כי יכבד ממנו מאד לספר את עצם הענין, כי על כן האריך עד כה בפרטים רבים. רק אחרי הפסקה ממושכה שב לספורו.

„... הדבר אשר נודע לי בערב ההוא, היה פשוט מאד ומצוי. הנערה גרה לפני שנים אחדות בבית אחד מדודיה, והיא אז צעירה

— היודע אתה את הסבה האמתית מפני מה בטלו אז ארוסי?...

אנכי קפצתי ממקומי. את פרומקין ידעתי מכבר, ובשנים האחרונות היינו מקורבים מאד; אך הענין הזה היה חידה סתומה לי, מפני שבשעת מעשה לא היינו מקורבים עוד כל כך, ואחר כך — כששאלתי אותו פעמים אחדות על אדות זה השתמט בכל פעם מתשובה ברורה. ראיתי, שמאיזה טעם כמוס אין הוא רוצה לגלות לי סודו. ודבר זה מצד רעי, שלבו היה ערום לנגדי בכל יתר מוצאותיו וקורותיו, הגדיל עוד יותר את תאותי לדעת.

ותאותי נמלאה הפעם.

„בלי ספק יודע אתה, — החל לספר — כי ארוסינו נעשו לא על ידי שדכן ולא על־פי „חשבון". אנחנו התודענו איש לאחותו עוד שנים אחדות בטרם ארשתיה, נפגשנו יחד לעתים תכופות, וכמעט שנה תמימה אחת הייתי מתהלך עמה בתור מיועד־להיות התתן. הדבר מובן מאליו, כי במשך הימים הרבים ההם הספקנו לדון ולדבר על דבר ענינים שונים והספקנו להכיר במדה ידועה זא"ז; אני הספקתי להכיר את תכונת רוחה, את ארחותיה והשקפותיה, והיא — את כל אלה בי; ואולם בנוגע לעצם היחס אשר בינינו נסתבכו הדברים באופן מוזר מעט, כי עד עצם מועד ה„תנאים" לא הרבינו כלל לדבר בו".

„ואולם תחת אלה גברו מיני השיחות האלה בינינו א ח ר י ה„תנאים", וכמעט אשר דחו מפניהן את כל הדברים האחרים, ויהי כאלו נחפזנו להשלים בפרק־הזמן ההוא את אשר ההסרנו לפני כן; ובאמת היה עלינו להיות נחפזים מעט, אחרי כי יום חתונתנו הגבל להיות בזמן קרוב, וכבר עשו הכנות שונות לו".

„ובערב יום אחד, כאשר הלכנו שנינו לשוח, התעוררתי פתאם לגלות לפני „המיועדה להיות חברת־חיי" את חטאות־נעורי. ההתעוררות הזאת — את הדבר הזה אנכי זוכר היטב — באה אצלי פתאם, ובאופן אשר גם אני בעצמי לא ידעתי זאת מראש; אך כמעט הרגשתי בה, מלאתני שלוה נעימה ומיוחדת, שלוה של ההכרה המתוקה, כי בהתעוררות זו מסתמנות ישרת תכונתי והפתלקותי מכל כזב ואונאה... את הדבר הזה אני זוכר, ועוד דבר שני: בשעה שהחלותי ל ה ת ו ד ו ת, כאיש המתודה בחרטה ובבשת־פנים על מעשיו המגונים והמכוערים — באיתה שעה לא היתה בנפשי אף מקצת מן הרגשות האלה; ולהפך: בעמקי־נפשי פנימה התהוללו רגשות סתומים והתומים מעין הנאה של השתבחות, מעין שמחה על ההזדמנות הטובה להתפאר ולהתראות לעיני הנפש האהובה במעלה יתרה: מעלת ג ב ר ב ן־ח י ל"...

— ... לא, ידידי, בדבר הזה אין אתה יכול להיות ערב גם לעצמך. יכול אתה רק להחליט, שבעיון, מצד ההגיון והיושר, מחויב הדבר להיות כן; אך במעשה, כשיהיה הדבר נוגע לעצמך, עוד ספק גדול הוא, אם יהיה בך כח להשתחרר מהשפעת המשפטים הקדומים... שכלך יגיד לך אחת; אולם כל הושיך בך, כל רגשות־לבך יתקוממו לזה, — ומי יודע, איזה צד יכריע את השני?...

הדבר היה באחד מערבי־החרף הארוכים. אני ופרומקין ישבנו בחדר־מעונו של זה. לפנינו היו כוסות תה, אך התה כבר הצטנן, ואנחנו לא נגענו עוד בכוסות, כי נמשך לבנו אחרי וכוח חם וסוער. מתוכחים היינו על דבר שווי־זכויותיהן של הנשים, ואף על פי שבעצם השאלה היו דעות שנינו מתאימות, כפי הנראה, בכל זאת, באופן בלתי־מובן לעצמינו, נראה גם חלוק־דעות גדול בינינו: פעם — בהגבלת יסודותיה של איזו הנחה, ששנינו לכאורה מודים בה, ופעם — באיזו מסקנה, שצריכה לצאת מתוך הנחות ידועות... חלוק־הדעות גדל והוכוח נעשה סוער עוד יותר כשנגענו בזכיות המוסריות, ואני החזקתי בדעתי, שגם במקצוע זה ראוי להיות שווי גמור ומחלט. טענות מתנגדי מצד ההגיון היו קלושות מאד, ואנכי שמחתי מראש על הנצחון הקרוב; אך פרומקין שנה פתאם את פני המערכה ויפן לעבר אחר, אל הצד המעשי שבהשאלה המפשטה הזאת. ולדוגמא הביא את פריצת גדר הצניעות, אשר אין ערכה דומה כלל ביחס לאיש, או לאשה... אני עמדתי על דעתי, שבעיני לפחות, אין שום הבדל בין איש ואשה וכתשובה על דברי היתה הטירדה המובאה למעלה.

— היו ימים — הוסיף פרומקין אחרי הפסקה קצרה — אשר גם אני הייתי נכון כמוך היום להחליט, כי ההגיון ולא ההרגל משפיע על רגשותינו; אולם...

הוא הניע את ידו ולא כלה את הפרזה אשר החל. כשדבר היה עומד לפני, ומשהפסיק התחיל מתהלך בחדר, — דבר שהעיד עליו, כפי שהייתי מכיר בו מכבר — שאין רוחו שלו ביותר.

לאחר זמן מועט עמד שוב לפני ונתן בי עיניו רגע, כאלו היה מפקפק ונמלך בלבו, אחר כך פתח:

במחשב ובמעשה

כן הוא, למרות היותו רק בעל מלאכה פשוט, היו כל משכילי העיר חושבים אותו לאחד „משלהם" ומבקשים קרבתו; אולם הוא, אם גם לא ברח מהכביד הזה, אך גם לא רדף אחריו יותר מדי. הוא השתדל יותר להתקרב אל בני דלת העם השוכים, אל בעלי־המלאכה אשר לא ידעו ספר כלל או ידעו רק מעט, ובקרב האנשים האלה אשר השבוהו גם הם לאחד „משלהם", אמנם עלתה בידו לפעול הרבה... רבים מהצעירים בהם התעוררו על ידו ללמד ספר, רבים מהיודעים ספר במקצת התענינו בקריאת ספרים ועוד היו רבים, אשר נאספו אל ביתו בשבתות ובימי החג והוא קרא לפניהם שעורים שונים... הסוג האחרון הזה גדל וירב ביחוד, עד כי צר ביתו מהכיל את כל הבאים, והדבר הזה המריצהו להעביר את קריאת השעורים ממעונו הפרטי אל בית־המדרש של החיטים. זקני בית־המדרש התנגדו אמנם בראשונה לה„חדשה" הזאת, אך שמו הטוב בקרב בעלי־המלאכה, אשר התימרו בכבוד „חברם", עמד לו לבצע הפצו, ואחר, כאשר נגלה הדבר, כי גם רבים שאינם בעלי־מלאכה מוצאים ענין בשעורים האלה, לא היה עוד פוצה פה נגדו...

והשמועות המפליאות האלה עניניני כל כך, שבשבת הראשונה החלטתי לסור ולראות בעיני את ה„פלא". מקום המיעדה לא היה בבית־המדרש עצמו, כי אם בחדר סמוך לו, המכונה „בית שני", וכבואי כבר היה החדר מלא מפה לפה, אנכי נשארתי עומד בפתח, את פני המדבר לא יכולתי לראות, אך את דבריו שמעתי היטב, והדברים האלה הפליאוני לא בחדושם, כי אם באותה ההסברה המיוחדה, אשר נכרה בה הסתגלותו השלמה של המדבר אל השגת שומעיו... הוא לא הטיף, לא קרא, רק שוחח, ומה מובנה, מה מושגה־לכל היתה השיחה הזאת!...

כאשר פסקו הדברים והמדבר קם ממושבו, נראו לי פניו מידעים מאד, אם גם לא יכולתי לזכר, איפה ראיתים. ברגע הראשון לא שמתי לבי לזאת יותר מדי ואמר לעזוב את הבית, אך הדחק, אשר נהיה פתאם כאשר התפרץ כל קהל הנאספים לעבר בעד הפתח, עצרני עוד מעט על מקומי ובאותו הרגע קרב הוא אלי ויעמוד במרחק שני צעדים ממני. אנכי הבטתי אליו עוד הפעם, גם הוא הביט בי פתאום: שנינו הכרנו זה את זה ובעמל התאפקתי מקריאת תמהון:

— „הכבש"!

כן הוא, ה„הכנה הקודמת" היתה יכולה להחשב כנשלמה כבר; אולם העבודה והפעולה, אשר היו צריכות לבוא אחריה, לא הוחלו עוד מאיזו סבה בלתי ידועה לי. פעם בפעם, מדי בקרי בבית קרולצקי, נדמה לי, כאלו הבר ילדותי מרגיש את עצמו כנלאה במדה ידועה מהעפלתו הקודמת והוא זקוק עתה למנוחה, וביחוד — בהיות משמן גוו הולך ומתרבה, כרסו הולכת ומתעגלת והתנועה הולכת וכבדה עליו.

ומבלי שיכולתי לתת גם לעצמי חשבון ברור על זאת, היה מראה קרוליצקי מעורר בקרבי את זכרון ה„כבש", ואני הייתי נכסף מאד לדעת, מה היתה אחרית ה„איש המוגבל" הזה; אולם הדבר הזה לא עלה בידי, כי גם קרוליצקי לא שמע ולא ידע כל מאומה על אחרית רע ילדותו.

— הוא היה בודאי להגוני קטן — השמיעני את השערתו — והוא מוכר עתה באחת מערי־המצער פלפלין ועטרן בפרוטות.

ההשערה הזאת נראתה גם בעיני קרובה מאד לאמת, ומעט מעט שכחתי את ה„כבש" ואחדל מהתענין בו.

* *
*

עוד שבע, שמונה שנים עברו, ולרגל אחד הענינים נזדמן לי להתארח שבועות אחדים בעיר המחוז צ. שם סיפר לי הרבה על דבר גודר אחד, מצוין ונעלה במינו, אשר קבוצת ספריו הפרטית נודעה לתהלה בכל העיר, כי אין דומה לה, וכל איש מבקש דעת, החפץ לקרא בספרים הצונים, פונה אל הגודר ההוא, שאינו משיב פני איש ריקם בדבר כזה. אנכי אתעניני כמובן, מאד, בחזון בלתי נפרץ כזה, ובלי קושי מיוחד נודעו לי עוד פרטים מלבבים הרבה על דבר הגודר הנפלא הזה.

בתוך שאר הדברים סופר לי, כי הגודר הזה למד את אומנותו בשנת העשרים לימי חייו ועד העת ההיא עסק במה שמכונה „השכלה". העובדה הזאת כשהיא לעצמה היתה מלבבת למדי, אך עוד יותר הרבה היה מלבב הטעם, אשר עוררהו — כפי שספרו לי רבים על יסוד הודאת עצמו — לצעד כזה: הוא מצא את ידיעותיו בלתי מספיקות לאחת האומניות, המכונות „הפשיות", ועל כן החליט להשתמש בהן רק לצרכיו המוסריים...

אולם „צרכיו המוסריים" היו, כנראה, לא מעטים וקטנים, כי במשך יותר מעשר שנים השקיע את כל עדף משכרתו בספרים ולהספרים האלה הקדיש את כל עתותיו הפנויות מעבודה.

מתּלקות ומתנגדות כמעט בכל הענינים. שלמ׳קה לא היה מבקש אמנם כלל להעמיד על דעתו, ובתשובותיו אשר היו נשמעות במתינות ושפה רפה, היה נראה יותר כמפקפק ולא כבטוח בצדקת דעותיו — אולם אי־הבטחה זו והותור הזה היו מרעימים עוד יותר את מתנגדו הגלהב, ובתום נפשו לא היה הירשלה יכול להתאפק פעם בפעם מקריאת רגז:

— רק „כבש״ אתה ולא יותר!

* *
*

שש או שבע שנים עברו מיום עזבי את עיר מולדתי הורנישק, ובמשך כל הימים ההם לא שמעתי דבר על אדות ה„כבש״, עד שנפגשתי בעיר הפלך נ. עם חבר ילדותי הירשלה. הוא עמד על משמרתו בתור פרוביזור באחד מבתי־המרקחת, ובמראהו היה צעיר כרכי מגוהץ; אולם אפיו לא שונה הרבה, גם דעותיו ושאיפותיו נשארו בעקרן כמו שהיו, אם גם צורתן החיצונית שונתה במדה ידועה ע״י השפעת חיי הכרך.

כאשר שאלתיו על שלמ׳קה, נודע לי, כי גם האחרון מתגורר בעיר נ. וכאשר הוספתי לשאול למעשהו, הניע הירשלה קרוליצקי בידו ויען באי־רצון גלוי:

— רק „כבש״ הוא, גבר לא יצלח לכל!

ה„כבש״ נסה לעבוד בבית־מסחר, אך עד מהרה נמאס בעיניו המקצוע הזה ויהי למורה. האומנות הזאת גם היא לא ישרה בעיניו וימצא עבודה בבית אחד הטוענים בתור מעתיק כתבים; אך גם בעבודתו החדשה מצא פסולים ויחדל ממנה.

— איש ישר הוא מאד, — התם הכרי את ספורו הקצר — אך מוגבל יותר מדי. הוא איננו מבין כלל את החיים ואיננו משיג את הדבר הפשוט והברור הזה, כי כדי לפעול על החברה, תנאי הכרחי הוא לרכוש מקודם ערך ידוע בהחברה הזאת, יהיו מושגיה מוטעים כמו שיהיו, אך מבלי מלא במדה ידועה את תביעותיה, אין כל אפשרות להשפיע עליה ולתקנה.

והירשלה, אשר היה כבר לגריגורי פאבלוביץ קרוליצקי, אחז מאד, כנראה, בשטת ההכנה הקודמת, ואין לכחד, כי עמלו „לרכוש ערך ידוע בהחברה״ לא עלה בתהו. גם לעת פגישתנו הראשונה כבר היה לו חוג מיודעים נכבד מאד; אך במשך הימים, כאשר התחתן באחד העשירים הנאורים, ובנדה הכפול, מצד אביו ומצד חותנו, פתח לו בית מרקחת, אז עלה עוד „ערכו בחברה״ מעלה מעלה.

כל כך באפייהם וכשרונותיהם, באפני חייהם והרגליהם?... אבי הירשלה היה קרולעצקי החבש, אשר עמד בעיר מולדתנו הקטנה הורנישק על מעלה יותר גבוהה מאחד הרופאים המלומדים; והירשלה עצמו הצטיין מרוב חבריו לא רק בחליפת שמלותיו המגוהצה ויפי תארו — שני דברים, אשר הכירם היטב, גם התגאה בהם — אך גם בכשרונותיו הטובים והחריפים, ביחוד — בתפיסתו הקלה והבנתו הנפלאה... והתלמיד המצוין הזה אשר היה מתעלל לפני זה בה„כבש" יותר מאחרים, דבק פתאם בהאחרון ויסך עליו מאז והלאה לא רק מפני תלמידי ה„חדר", כי אם גם — מפני המלמד עצמו...

לשלמ'קה לא היה עוד צרך להלאות את מלמדנו בשאלותיו הנעתרות, כי הירשלה היה חוזר עמו על השעור ומבאר לו באורך רוח ומתינות נפלאים את כל המקומות הקשים, עד כי היה שלמ'קה יודע את שעור השבוע כאחד מאתנו. אולם בזאת עוד לא תמו חסדי הירשלה עם חברו, לא הרפה הירשלה מאביו, עד שהרשה לו לספח מורה לשפת רוסיה, לא הרפה הירשלה מאביו, עד שהרשה לו לכפה גם את שלמ'קה אליו כחבר בלי שלומים.

נפלא הדבר! ה„כבש" הזה, אשר בלמודי ה„חדר" היו כשרונותיו גרועים כל כך, נראה כמוכשר הרבה יותר להלמודים הכלליים, אשר היה משיגם בלי קושי מיוחד. והעובדה הזאת שנתה מעט מעט, מבלי אשר התבוננו אנחנו בעצמנו לזאת,, את השקפתנו עליו. בימים ההם כבר עזבנו את ה„חדר", ואתו יחדו — גם את הגמרא; הלמודים הכלליים וספרי ההשכלה לקחו את לבנו, ובמקצוע הזה היה שלמ'קה חבר שוה לכולנו.

עתה אינני יכול לזכור אמנם את תקופת החיים ההיא מבלי שחוק אירוניה, אך באותה שעה — גם מבלי געגועים. כן, הרבה, הרבה מאד היו בה מהתמימות הילדותית, מחסר הדעת הבלתי מכר והאמונה העצמית הנפרזה; אולם באותה שעה היו שם גם חום נעורים אמתי, התמכרות לרעיון בלתי מזויפה, אידיאליות טהורה ובקשת טוב, הנשענה על אמונה שלמה באפשרותו של הטוב הכללי הזה!...

ובנקודה הזאת הסתמן עוד הפעם שנוי אפיו של ה„כבש" מיתר חברינו. בשעה שכולנו היינו מתלהבים בעצמנו ומלהיבים את האחרים בדברים נלהבים ומשפטים סוערים, באותה שעה היה הוא שומע יותר משהיה מדבר, גם דבריו היו מתונים ומסוגלים יותר לצנן את החום וההתלהבות... ומדתו זאת היתה סבה למחלקת נפרצה ביני ובין הירשלה. הם היו דבקים עוד זה בזה, אך מבלי שים לב לזאת, היו דעותיהם

שמו היה שלמה, או שלמ׳קה; אך אנחנו, חבריו ילדי ה„חדר׳, הסכנו לקרא לו תמיד בכנויו: „הכבש׳׳. מי היה הראשון, אשר טפל לו את הכנוי הזה, אינני יודע; אך השם הזה היה עולה על השפה גם מבלי משים, רק למראה קלסתר הפנים האלה. לשלמקה היו עינים אמוצות — עכורות, מצח צר ושפל, חוטם קטן ושטוח, סנטר מארך ובולט קצת בקצהו, גם שער ראש מתקוין ממראה פשתה כהה — וכל אלה נתנו לתארו דמיון רב לראש כבש; אך הדמיון הזה גדל עוד הרבה יותר, בהיות עיניו מביטות נכחן בלי תנועה ומפיקות מעין תמימות אוילית והכנעה פחדנית.

בסכלותו ופחדנותו לא היינו מסופקים כלל, כי היו לנו סימנים מובהקים לזה: והורו התמידי על שלו, הסתלקותו ממחלוקת והשתעבדותו לכל. מבלי כל כונה רעה רק משרירות הלב, המיוחדה לילדים, היינו מעליבים אותו תמיד ומרשים לעצמנו להתעולל בו בהתולים שונים, ויתר על כן — מלמדנו לא נפרע ממנו מעולם בחומר דין קשה על תעלולינו אלה: מצד אחד היה ה„כבש׳׳ עצמו שונא קובלנות, ומצד אחר לא היה גם מלמדנו השש יותר מדי לעלבון התלמיד העני הזה, אשר אביו נחמן הארוך היה משלם רק חצי השכר הרגיל, וגם זה לא בעתו...

כל אלה היו מספיקים לעשות את מצבו ב„חדר׳׳ לבלתי נעים מאד, ולאסוננו היו גם כשרונותיו גרועים מאד; תפיסתו היתה קשה והבנתו — מגבלה, ובאותה שעה לא היה הפיך — אי לא היה יודע איך, כאשר לעגנו לו תמיד — להונות את מלמדנו ולהתראות בשעת הצורך כמבין. בהתעקשות מיוחדה היה שואל וחוזר ושואל את הדבר, אשר לא היה מבורר ומובן לו כל צרכו, אם גם הרגלו זה היה מביא לו פעם בפעם עונש מצד מלמדו והרפה מצד חבריו.

המצב הזה שנה הרבה לטובה, מעת שהתקרב אליו הירשלה... ההתקרבות המוזרה הזאת הפליאה בשעתה את כולנו, ועוד גם היום, בזכרי לפעמים את מסבות העת הרחוקה ההיא, הנני מתפלא ושואל את נפשי: מה היה הדבר, אשר קשר יחדו את שני חברי אלה, אשר היו נבדלים

„הכבש"

האפשר יותר: אלה הם עוד מהיותר־נעימים, מהיותר־טובים ומשמחים... בהם ישנם עוד הרבה צדדי אורה, נקודות אושר ועונג רבות; לא כן באלה, הבאים אחריהם, העוברים כסדרם לפי ומניהם המאוחרים!...

... לדת־מבכירה קשה, התרפאות אטית, מיני מיחוש שונים, הליי־ ילד תכופים, הריון ולדה חדשים, הילשה חוזרת לפרקים אצל האם ומקרי מחלה תכופים אצל הילדים — שלשלת ארוכה של מיני פגעים שונים בהפסקות ממושכות פחות או יותר הולכות ונמשכות במחשבתו, ובמדה שהשלשלת הזאת הולכת ונמתחה, בה במדה נעשות הליותיה מלוכדות, עבות וכבדות יותר ויתר... הוא נעשה אב לארבעה בנים, הצרכים מתרבים, השכר אינני מכפיק, השעות הדחוקות נעשות תכופות יותר והטרדות התמידיות נוטלות ממנו את היכולת, לעבוד בהוריזות הקודמות: שעות עבודתו מתרבות כמו מעצמן והוא אנוס להתאחר יותר ויותר בבית המסחר —

העול הולך וכבד, הצואר נכפף יותר ויותר!...

לבלי שוב חלפו גם הימים ההם, שהיה מכשר עוד, לפחות, להתמרמר, להרגיש מחאה פנימית נמרצה נגד סדר־הדברים הזה: הכל, הכל התהלך בהכנעה גמורה מאפס כח, בהשתעבדות מחלטה מאפס אינרגיה —

הוא הולך ומושך בעול!

הזה — אך העובדה בעצמה איננה משתנה על ידי כן!... אחרי הפסקה ארוכה של שלשה — ארבעה חדשים, יש שעולה בידו לסדר את זמנו כהפצו, ובשמך ימים אחדים הוא קורא יום יום כשעה אחת לפני השנה; אולם מסבות שונות, על פי רוב — בלתי־צפויות. מפריעות פעם בפעם את הסדר הקבוע; הספר המוחל איננו נשלם וההפסקה החדשה הולכת ונמשכת שבועות וחדשים רצופים...

במחשבתו עוברת שנה אחרי שנה לאחור: המאוחרות בראש, המוקדמות יותר — אחרי כן... הוא מגיע בזכרונותיו לאותם הימים הרחוקים, כשהיה גר עוד בהעיר הגדולה הזאת בתור עלם בן עשרים שנה, שבא רק זה מעט מעיר מולדתו הקטנה והנדחה ויהי מלא חדוה על כל המעלות הטובות של מקום־מגוריו החדש: שכר מספיק לצרכיו, שחרור מתביעות קנאים חשכים, והעקר — בתי־ספרים מלאים וגדושים, הנותנים יכלת לקרוא כל מה שהלב חפץ —

מה טובים ונעימים היו הימים ההם, מה מאושר ושמח היה אז! הוא הסתפק עוד בההכרה, שהוא עצמי משתלם, ושפע הכחות הרב, שהרגיש בנפשו, הקדש במדה ידועה גם לטובת זולתו... אמנם, לא גדולים, לא כבירים ביותר, היו המפעלים, אשר השתתף בהם; בכל זאת נעים היה לו להכיר, שפעולתו היא שוה בערך ליכלתו, והדבר הזה נתן בלבו תקוה טובה לעתיד, כי במדה שתתרבה יכלתו, בה במדה תתרחב ותשגא גם פעולתו המועילה...

הוא זוכר באירוניה מרה את הדמיונות ההם, שהיו רק אילוזיה נחמדה: המציאות הביאה ממש את ההפך!...

... בפרק הזמן הקצר, שבין האירושים והנשואים, הרגיש כבר פעם בפעם חוסר־תנאי, מעין הגבלה ידועה בהפש־הפעולה הקודם; אולם לפי דעתו אז היו כל אלה רק מפריעים זמניים וארעיים, שסבתם היתה קשורה למצבו המיוחד בתור החתן, ואחרי החתונה, כשתתבטל הסבה, תבטלנה גם תוצאותיה מאליהן —

כן היה חשבונו, ומה מוטעה היה החשבון הזה!

בזכרונו עוברים חדש אחרי חדש בשנה הראשונה לנשואיו... היכול להתאכזר כל כך לרעיתו הצעירה, אשר ישבה כל היום שוממה ובודדה בבית — במנעו ממנה את הפצה, להשתעשע מעט בערב?... היכול להתרעם עליה, שלא מצאה כל ענג בזה, שהוא יושב וקורא בספריו, מבלי שעות אליה?... תלונותיה מהמין הזה היו בהבה יתרה, בהתרפקות של אהבה רבה — היכיל לקצוף עליה? היכול להשיב פניה?...

הוא מתעכב בכונה בהזכרונות האלה, עומד ושוהה בהם ככל

הדבר הזה אינני עולה בידו: ישנה לו וישליש עד לאין קץ. כי לא בי האשם, אך שם בעמקי נפשו פנימה עוד ירחש הרגש המר הקודם, לא תכחד בשום אופן ההכרה הברורה של אחריות עצמו!...

הוא מתקשה בינתים לזכור, מה הניע אותו להכנס הנה? אין כל ספק, שדבר־מה עוררהו לזאת; אולם מה הוא אותו הדבר, אינני יכול לזכור עוד... עיניו עוברות מחפץ אחד למשנהו בחדר, אולי יעוררו אלה בזכרונו את הנשכח. וברגע שעיניו נחה על ארון־המזון, עולה על לבו מבלי־משים:

— הזה הוא הדבר?... לא, לא!... לאכול אינני חפץ כלל, לא חפץ גם לפני כן...

ועינו נחה רגע על שלחן־הכתיבה שם בפנה. מקומו הרגיל של השלחן הזה הוא בחדר־המשכב, אך כשחלה הילד ונעשה שם המקום צר, הוצא השלחן לאיזה זמן הנה, אף על פי שגם צר המקום מאד...

מה שיפלינסקי עסוק זמן־מה בהפרטים הבלתי־חשובים האלה ורק פתאם הוא נזכר:

— הלא זה הדבר!... כן, כן!... ואיך יכלתי לשכוח?!.

שיפלינסקי הרגיש זעזוע חזק, כאלו דחפו מי בכח, ובאותו הרגע הרים את ראשו, הנטוי אל החזה. ברגע הראשון לא אבה להאמין. אך סקירה אחת בהספר הפתוח לפניו הוכיחתו, כי נרדם באמת: הוא לא הפך גם צד אחד בספר...

הוא נטה לאחריו, נשען בערפו על גב הכסא ועל שפתיו נגלתה בת־צחוק. באירוניה מרה ומפח־נפש חשב:

— זה הוא משפט הקריאה הזאת!... וכמה שבועות עוברים ללא קריאה בהחלט!...

עיניו מביטות נכחן, אל המנורה הדולקת, אך המבטים האלה נטויים בלי־דעת, רק מפני שהוא קופא על מקומו בלי־תנועה —

ומצב הקפאון הזה מטביע חותמו גם על מהלך מחשבותיו של שיפלינסקי: המחשבות האלה הולכות ונמשכות באטיות מיוחדה, הן נגררות זו אחרי זו בעצלתים, מסתעפות זו מזו על פי היחס הקרוב, מבלי כל הקפיצות הרגילות לצדדים, מבלי כל הדלוגים הפתאמים וההעברות הבלתי־צפויות, שהרעיון עבר והולג על פי הרב מענין לענין....

... כמה שבועות וירחים עוברים לשיפלינסקי, מבלי שתהיה לו יכולת להקדיש אף שעה אחת לקריאה כהוגן!... הוא מרגיש צורך גדול בזה, הוא מצטער הרבה על שאין לו אפשרות למלא את הצורך

הבתמן ומעט מעט התגלם ברעיון מסוים — היא בכל טרדותיה ודאגתה להילדים לא שכחה גם אותי וסעודתי, ואני...

פני בלומה הכחושים והכמושים, עיניה הטרוטות מבכי ונדידת־שנה, העגולים הכחולים־כהים שמתחת לעיניה וכל חזותה הנענה והמדוכאה עוררו בלבו רגשות צער וחמלה רבים. יחד עם אלה הרגיש גם מוסר־לב קשה ותרעומת נגד עצמו, שאיננו חס על אשתו כראוי —

— לא, כן לא יעשה! — החליט בנפשו, וההחלטה הזאת נתנה לו כח חדש, הסירה פעם אחת את לאותו הקודמת ותעורר בקרבו אינרגיה עצומה.

..⁒. בלומה סרבה זמן רב, נסתה להבטיח, כי איננה עיפה עוד, נסתה להוכיח, כי לו נחוצה המנוחה יותר מאשר לה; אולם דבריו הזכו עליה והיא נאותה לשכב בתנאי, שיעירנה אחרי שעות אחדות.

כאשר נוכח שיפלינסקי על פי נשימתה הקצובה של בלומה, כי ישנה היא כבר, קם לאטו ממושבו ויתבונן בשימת־לב רבה אל הילדים החולים, אחר שח בזהירות וימשך קצת למעלה את השמיכה הקלה שעל הילד ובעריסת הילדה העתיק מעט את הכר, אשר צנח הצדה וישמט מתחת לראש החולה.... עוד רגעים מעטים הסתכל בפני הילדה השוקטים, האזין לנהרתה הצרודה, אחר הביט אל השעון, ובהוכחו, כי עוד שעה ורגעים אחדים עד „נתינת" הסמים — פנה לצאת מחדר־המשכב אל חדר־האכל; אולם בעברו על יד המטה נעצר עוד הפעם, כי נמשכו עיניו מבלי משים אל בלומה הישנה...

היא התירה בשכבה את לבושה ממעל ותלקי צוארה, כתפה וחזה היו השופים... מה כחושה היא כלה! רק עור יבש מתוח על עצמות בולטות, וצבע העור עפרורי־כהה... עינו עברה על פני הלחיים הצומקות והשוקעות, על פני החוטם והסנטר המחודדים, על פני היד הצנומה, הפשוטה באפס־כח, ועל פני כף־היד, שכל פרקי עצמותיה וגידיה בולטים מתחת להעור הדק והיבש כקלף — כל אלה עברו לפני עיניו במראיהם עתה, ובדמיונו הצטיר מראה של אותה האשה עצמה בזמן אחר, בעבר לא־רחוק עוד כל כך —

— רק תשע, עשר שנים! לוחשות שפתיו ולבו מתכוין ממין כאב נורא, שאין לבאר אותו בדברים — רק תשע, עשר שנים, ומה נשאר ממנה!?...

הוא עובר הלאה ונכנס אל חדר־האכל, אך הרגשת הכאב הפנימי איננה חולפת גם שם —

— האמנם אשם אנכי?! — מנסה הוא להרגיע את עצמו; אולם

יצא להיץ. בשעה שהלך מבית־המסחר למעונו טפטף גשם דק וקר, אחר — בהליכתו לבית־המרקחת היה הגשם מעורב בכפור, ועתה — בחזירתו כבר חדל הגשם, אך הקור גבר ומרצפת הרחובות הרטובה מקודם נעשתה חלקלקה מאד. קשה ביחוד היתה ההליכה בצדי־הרחוב: רק בהתאמצות רבה וזהירות מיתרה אפשר היה להמלט ממעידת פתאומית — ואחרי רגעים מעטים כבר הרגיש שיפלינסקי, כי כל גופו רטב מזעה, ויעבור אל אמצע הרחוב.

— מה היה, לו נפלתי ונפצתי בנפלי את צלוחיות־הסמים שבידי?...

אולם גם הרעיון היחידי הזה נפסק באמצע ולא נמשך הלאה: שיפלינסקי נתעצל גם להשב מחשבות. הוא הלך בכבדות, כי הרוח העז והקר נשב לעבר פניו וידחפהו לאחור; לרגעים היה אנוס לעמוד ולפנות הצדה מעט מפני הרוח ההודר והקר כמו במחטים —

ובכל זאת לא נתן קץ דרכו כל שמחה בלבו; להפך, נראה היה, כאלו נעמה לו גם ההליכה הכבדה הזו הרבה יותר מהכניסה לביתו...

שם מסר את הצלוחיות ליד בלומה והוא עצמו נעצר זמן מה בחדר־האכל, כי לא נכון היה לגשת אל החולים ברגע בואו מהחוץ, מהקור שברחוב... עיניו כאבו מאור־החדר אחרי חשכת הרחוב. קצות אזניו ופניו האדימו ויתלהטו מהחם אחרי הקר — וכל ההרגשות האלה התחלפו מהרה בהרגשת עיפות כבדה מאד: הוא עבר ברוב עמל אל חדר־המשכב, ושם צנח מהרה באפס־כח על הכסא הסמוך לערישת הילדה החולה...

כרבע שעה היתה בלומה עסוקה בילדיה החולים ולא שעתה אל אישה, אשר ישב בקרבתה דומם ובלי־תנועה; פתאום כאלו נזכרה דבר ותפן אליו:

— הן לא אכלת עוד, ברוך, מהצהרים מאומה... הנך רעב בודאי... שם על הדף התיכון בארון־המזון מוכנים כעכים, מליה עשוי... בארגז מימין יש נתח כרכשאה... אולי הפץ אתה כוס חלב מהבקבוק?...

שיפלינסקי לא זכר כלל עד הרגע הזה, כי לא אכל עוד בערב, וגם כשנזכר עתה, לא ידע בעצמו, החפץ הוא לאכול אם לא?... הוא הוסיף להחריש, לא ענה דבר, אך דברי אשתו עוררוהו מבלי משים להביט בפני הדוברת, ובמדה שהוסיף להסתכל בפנים האלה, בה במדה תקפהו יותר ויותר מין רגש מוזר, מוזר מאד ובלתי־ברור גם לעצמו ברגעים הראשונים —

— אכן, איש טוב ורחמן אני! — הסתמן אותו הרגש יותר ויותר.

הם נכספים בודאי מאד למנוחה, אך לכם אומר להם, כי לא כל כך מהרה יעלה הדבר בידם... עוד לא אחת ושתים ירגיזום ממנוחתם במשך הלילה...

— גם החיים האלה אינם נעימים ביותר! — בא לידי מסקנה, והמלה „גם" נותנת למחשבותיו מבלי משים מגמה חדשה: הוא עובר מעט מעט למצב עצמו, אל אותם תנאי־החיים, שהוא נתון בהם, ואל אותן המסבות, הגורמות לו להיות טרוד כל הימים ונוטלות ממנו פעם בפעם גם את היכלת להנפש כדי צרכו בלילות —

— האמנם רק הוא אשם בכל זאת?...

הכנוי „הוא" מכון אל אדוניו רוזנגרטן. השאלה הזאת מתעוררת פעם בפעם, אך שיפלינסקי מתקשה להשיב עליה בברירות. אמת הדבר כי בבית־המסחר מוטלת עליו עבודה רבה; כל הספרים נערכים וכל החשבונות נעשים רק על ידו; אולם... האם נסה לדרוש עזר ואדוניו לא נעתר לדרישתו?!...

— ומדוע הוא מחריש באמת ואיננו מנסה, לפחות, לדרוש?

גם השאלה הזאת איננה חדשה כלל, כי לא אחת ושתים נערכה לפניו... הדבר איננו ברור אמנם גם בעיניו, איננו מחור גם לו כל צרכו; אך מין רגש פנימי נעלם לוחש לו תמיד, כי את הדבר הזה איננו צריך לדרוש: מוטב שיעמל הוא עצמו עוד שעות אחדות יתרות, אך עוזר הגון אל יהיה על ידו!...

— מי יכול לדעת, לראות מראש את הבאות?!.... כמה מקרים כאלה כבר היו!...

— אמת הדבר, רוזנגרטן איננו קמצן כל כך, שיכשר בעיניו לעשות מעשה כזה בשביל חשבון פעוט; בכל זאת... מוטב שישארו הדברים כמו שהם עתה...

מצב־נפש שיפלינסקי הוא מאותם שהאדם מסתלק בהם בחפץ־לב מכל שנוי, מסתלק גם מכל שאיפה לאיזה דבר שיהיה; רק חפץ אחד ממלא או את כל הנפש, החפץ להקפא במנוחה שלמה על מקום אחד, להשאר בלי כל תנועה קלה... מבמצב־נפשו זה היה צר לו כמעט לראות, איך עוזר־הרוקחים מכלה להכין את סמי־הרפואה, הנועדים לו: הוא נתעצל למוש ממקומו, נתעצל להניע אחד מאיבריו —.

כמו על כרחו קם ממושבו, סלק את המגיע ממנו ויקבל את המוכן לו.

ראשית השנה הראשונה אחרי חצות־הלילה הגיעה כבר כאשר

רב אל הרופא ואחד — אל בית־המסחר, על כן החליט ללכת בעצמו אל בית־המרקחת.

* *
*

בבית־המרקחת היה שיפלינסקי אנוס לחכות כשעה שלמה, עד שהגיע תורו ועד שהכינו את הסמים על פי הריצפט. מלבדו היו שם עוד חמשה — ששה אנשים, שכלם עמדו וישבו דוממים; רק לחישת מים רותחים, אשר נשמעה בלי־הפסק מהחדר השני, הפריעה את הדומיה; לפעמים התערבה בזאת גם שחיקת סממנים, אשר שחק עוזר־הרוקחים...

כל אלה נסכו מין עצבות, עצלה ונטיה־לשנה על שיפלינסקי, אשר נטה אל הפנה, המרוחקה ביותר ומוארה פחות מהאחרות, וישב שם על הדרגש המקולע. ראשו נטה באפס־כח לאחריו, עיניו נעצמו למחצה, ובמצב כזה ישב והסתכל, מבלי העמק הקר במראה־עיניו, — ישב ויחשוב, מבלי התבונן למחשבות עצמו...

במשך זמן מה הסתכל בפני האנשים, המחכים כמוהו להכנת סמי־הרפואה, אשר הזמינו, ומבלי־משים עלו על לבו מחשבות והשערות שונות על דבר מיני המחלה, שגרמו להזמין את סמי־הרפואה האלה, ועל דבר המזמינים, איזה יחס יש להם אל החולים... הזקנה הכפופה ההיא, המקבלת מיד עוזר־הרוקחים את הצלוחית והקופסה, היא בודאי אומנת בבית עשיר; הילד האמון על ידה חולה; איתה מליה משרתת־הבית, היא הנערה, העטופה כלה במטפחת עבה ועומדת שם בביאה על יד המזוזה... שתי העלמות הצעירות, העומדות זו בצד זו על יד השלחן ומשגיחות היטב אל כל תנועותיו של חניך־הרוקחים — אלה אחיות הן בלי ספק... הן מחכות בקצר־רוח רב: אולי מפני שהרפואה נחוצה, ואולי מפני שהן יראות ללכת יחידות בחשכת־הלילה?... הרחוק מעונן מזה?... ומי הוא החולה בביתן: האביהן, אם אמן, או אולי אח יחיד?...

הוא לא נתן לעצמו חשבון, מדוע מענינים אותו כל הפרטים האלה, שאינם נוגעים לו בשום אופן: ההתענינות הזאת באה מאליה, והוא לא הכיר אותה כמעט גם בעצמו —

בינתים עברו עיניו מהקונים אל הרוקחים, ואחרי עיניו נמשכו גם מחשבותיו. הנא הביט אל עוזר־הרוקחים והחניך, העוסקים איש איש במלאכתו בלי הפוגה ויחד עם זאת — בלי הפסק... בעיניו לא היה כל ספק, כי שניהם נלאים מאד אחרי עבודת־היום הממושכה.

שיפלינסקי נכנס אחרי בלומה אל החדר-המשכב, אך על שאלותיו השונות של הרופא השיבה רק האשה, והאיש שמע והסתכל דומם. הוא פתח את פיו רק אז, כאשר כלה הרופא את בדיקתו וחקירתו ויפן לצאת אל החדר החיצון.

— מה יש עוד לשאול — ענה הרופא ברגז קל על שאלת שיפלינסקי — הלא מראש העירותי בכם להבדיל את יתר הילדים... להבדיל בהחלט... המחלה הזאת מתדבקת...

— האין פסת-ניר ודיו?...

הרופא הפסיק בשאלה הזאת את דברי עצמו וישב לרשום את הריצפט; אך גם בתוך באוריו והערותיו על דבר שעורי הסמים וזמני שתיתם, על דבר האמצעים, שיש להשתמש בהם, ועל דבר הסמנים השונים, שיש לשים לב אליהם — בתוך כל אלה לא שכח להזכיר פעמים אחדות על דבר התדבקות המחלה ונחיצות ההבדלה המחלטה ביחס אל יתר הילדים...

שיפלינסקי לא ענה להרופא דבר. בעמק נפשו, הזדעזעו אמנם מיני רגשות שונים לשמע דברי-התוכחה האלה; אולם גם אחד מהרגשות השונים לא המתמן בבירורות מספיקה, לא התעכב הרבה, רק הלך במהירות, רפרף ממעל ויגע נגיעה שטחית בנפש... במהירות הברק הלך בדמיון שיפלינסקי ציור הדברים, שנהיו בבית הזוגרטן לפני חצי שנה, כאשר חלה אחד הילדים ובמחלה היה השש מועט לסכנת התדבקות. הציור הראשון התחלף כהרף-עין בציור אחר. בזכרונו התעוררו פרטים נשכחים למחצה, פרטי מחזה, אשר נגלה לעיניו פעם לפני ארבע או חמש שנים. במקרה נזדמן לו לסור אל מעון כורך-ספרים אשר גר יחד עם עוד שני בתי-אב במרתף אפל ולח, בעל שני חדרים לא-נרחבים, ובתוך הדחק והחלאה ההם שכבו שלשה ילדים חולים, אשר דבקה בהם המחלה בעברה מזה לזה, ובכל זאת לא הרחקו יתר הילדים מהחולים —

— אכן לא לעניים נועדו חקי ההיגינה, אמצעי הזהירות! ואז — זוכר הוא — התכוין לבו מכאב פנימי עצום מאד: נפשו דאבה על ההורים האמללים, שעניותם איננה מניחה להם לדאג לשלום ילדיהם כדבעי —

אז היה נד לאחרים!...

... רגעים מעטים אחרי שעזב הרופא את הבית לבש שיפלינסקי עוד הפעם את אדרתו ויכן ללכת. המשרתת כבר עיפה בריצה מרחק

של האדונים" — האמנם אפשר לבטל בהלצה כזו את כל טענותיו?

— האדונים נוטלים ממנו את עתנו וחפשנו, הם מחויבים אפוא להספיק לנו גם את כל צרכינו ההכרחיים — כן הוא באמת: אולם איזה הוא שעורם הנכון של הצרכים ההכרחיים? מי זה ידע לקצב איזה דבר הוא הכרחי ואיזה דבר הוא מיותר?!....

ושיפלינסקי עצמו לא הרגיש בזאת, איך נעתקו מחשבותיו מעט מעט מהמשפטים הכלליים אל ענייניו הפרטיים. ממסבות הימים האחרונים, אשר גרמו לו הוצאה יתרה והכריחו אותו לבקש מאדוניו כסף שלא בזמנו — מהמסבות הקרובות האלה עברו מחשבותיו מבלי משים אל מסבות אחרות, רחוקות יותר. הוא זכר את הימים, שהיה מותיר עוד בהם משכרו וצובר בתור פקדון. הדבר הזה היה לפני ימים רבים, אך במשך שנים הרבה היה כסף־פקדונו ממציא לו עוד רוחה בעתותי צרה; רק בשלש השנים האחרונות...

... קץ הדרך שם קץ גם למחשבותיו המעציבות: הוא הגיע עד פתח מעונו.

כמעט נכנס שיפלינסקי, התבונן תכף לסמנים אחדים מעוררי חשש: הדלת החיצונה לא היתה נעולה ובמסדרון נראו אדרת, שמיכה וזוג ערדלים של איש זר. הוא לא משל ברוחו עד הסירו את אדרתו, ובהלצו רק את ערדליו נכנס אל החדר הראשון, הוא חדר־האכל. שם לא היה איש, אך מהחדר־המשכב הסמוך נשמעו אנקות ילד וקול דברים מקוטעים —

— האמנם?! הלפתו פתאם כברק רעיון נורא, והוא הרגיש, כי ברכיו פקות. באותו רגע נכשל מאי־זהירות באחד הכסאות והכסא נעתק בשאון ממקומו. לשאון הזה הרדה בלומה ממקומה בחדר־המשכב ותגלה בפתח.

— מה נהיתה? — התמלטה מפיו קריאת־שאלה ויותר לא עצר כח להשמיע דבר.

— האמנם לא פגשתך ניחקה בדרך?...

ובלומה ספרה בקצור ובדברים מקוטעים את אשר קרה. במצב ליבלה — הילד, אשר חלה לפני ימים אחדים — לא נראה כל שנוי לרעה, אך לעת־ערב נגלו בשפרינקה — ילדה כבת שלש שנים — סמנים מחרידים: שעול תכוף, גניחה צרודה וחום במעלה גבוהה... הרופא בודק עתה את החולה, אך לא החליט עוד דבר... ניחקה — המשרתת בבית שיפלינסקי — נשלחה אליו לבית־המסחר, לבל יאחר לשבת שם ולבל ישכח לקחת כסף מהאדון...

— הרופא החליט עוד בבקר, כי הסכנה כבר חלפה!

והוא כאלו מתנצל בזאת על רפיון אינרגיתו, אף על פי שבאמת קרוב יותר לשער סבה אחרת. בזכרונו עוברים מבלי משים אותם הפרטים אשר היו רק זה כרבע שעה, פרטי הדבר בשעה שבקש וקבל את הכסף מיד אדוניו... הוא איננו יכול לתת גם לעצמו השבון ברור על רגשותיו אלה, אך הוא מרגיש מין דכדוך־נפש מיוחד, — הוא מרגיש, כי על ידי המגע בנקודה זו נטלת ממנו כל אינרגיה וידיו רפות...

— האמנם יש עוד אפשרות לסלק בזמן מן הזמנים חוב עצום כזה?!

הוא איננו חפץ לטפל בהשאלה הזאת, אך היא נערכת לפניו נגד רצונו, ובכאב־לב רב אנוס הוא לזכור, כמה חב כבר לאדוניו במשך השנים האחרונות. בשעות דחוקות שונות, כשאין שכרו מספיק לצרכיו, הוא מקבל סכומים מסוימים על השבון שכרו להבא; אולם גם בהעת הבאה הצרכים מרובים, הם מתאימים בקושי לסכום המשכרת, והחוב שאיננו הולך ומסתלק, עולה ורב יותר ויתר —

— אמנם, — נגרר רעיון חדש אחרי הרעיונות הקודמים — עוד מאושר אני, כי הזדמן לי אדון נדיב־לב כזה, הנוטה להסד ומותר הרבה על שלו — ומה הייתי עושה, לו...

הוא מסיח את דעתו בחזקה מהנקודה הזאת. הרעיון: מה היה עושה, לו היה אדוניו מתיחס אליו באופן אחר? — עולה פעם בפעם על רוחו, אך הוא משתדל בכל פעם להסתלק ממחשבות כאלה, המביאות אותו מבלי משים במבוכה רבה ומבליטות מין סתירה פנימית בנפשו, מין נגוד עצום ברגשות עצמו... בשעה שמצד אחד הוא מאשים את עצמו בכפית־טובה בשביל הרהוריו הרעים — באותה שעה, מצד אחר, איננו יכול בשום אופן להסתלק מאותם ההרהורים, המזדעזעים נגד רצונו בקרב נפשו ולוחשים לו בלי־חשך, כי מוטב היה, לולא היתה כלל הטית־החסד זו, המעמסת עליו הובה כבדה של הכרת־תודה...

מבלי משים הולפות בזכרונו שיחות שונות, שהיו לו במקרים שונים עם רבים ממיודעיו, בעלי־פקידה כמוהו, מדברי כלם מבצבצת איזו איבה מיוחדה ביחוסם להאדונים בכלל וביחסם לאדוני של כל אחד מהם בפרט, ואת האיבה הזאת, הכללית והפרטית, אין אחד ממיודעיו מבקש גם להסתיר...

— האמנם צודקות הן התביעות האלה? האין פה עוות־דין של הצד האחד הנוגע בדבר?....

מיודעיו מבני־אומנתו רגילים לכנות אותו בשם „סניגורם המושבע

בת־הצחוק על שפתי האדון רחבה עוד קצת יותר ובקולו נשמעה הנינה כפולה, בהפסיקו את המדבר:

— למה היא ההתנצלות היתרה הזו?!... לא זאת השנה הראשונה, שאנו מכירים זה את זה — להתבושש אין פה בכל אופן כל סבה... כמה נצרך לו?

— המשה־עשר רובל — השמיע שיפלינסקי בלחש, ובלי־הכרה, רק בתנועה מכונתית העביר את כף ידו על מצחו: כף־היד רוטבה קצת מרסיסי־הזעה הדקים, אשר כסו את המצח...

— טוב, — ענה האדון ויחל לגולל את חבישת הניר של אחד מצרורות־הכסף. אחרי רגע קטן הוסיף:

— כן היא, העקר שכחתי: מה שלום הילד?... העוד לא הוטב לו?...

— לעת עתה לא!

— הבל, הבל!... ומה הרופא אומר?

— הרופא אומר, כי סכנה מיוחדת אין בדבר, אך...

שיפלינסקי לא הספיק לכלות את דבריו, כי באותו הרגע כלה האדון למנות את הכסף וימסרהו לידו. עוד פרזות אחדות בנידון זה: דברי־תודה חמים מצד רואה־החשבון ותשובה עטתנותית מצד האדון, כי איננו ראוי כלל לתודה זו. — ושניהם עברו בשיחתם לעניני עסק שונים. בינתים לבשו את אדרותיהם, יצאו להוץ ועמדו על יד עוזר־המסחר הצעיר, אשר סגר אחרי צאתם את הדלת, ושיחתם כלתה רק אז, כאשר נפרדו בקרן שני רחובות ויפני איש לעבר מעונו.

מעון שיפלינסקי לא היה קרוב ביותר אל בית־המסחר, ואחרי הפרדו מעל אדוניו היה צריך לעבור עוד מרחק לא מעט. התשוקה לדעת בהקדם, מה נעשה שם בבית, החישה את פעמיו ברגעים הראשונים; אך מעט מעט גברה עליו לאותו ותמעט את מהירות הליכתו: הוא הלך לאט, שקוע במחשבות.

מחשבותיו סובבות על מחלת ילדו, על הדאגה והטרדות, אשר גרמה המחלה הזאת בימים האחרונים לו ולבלומה אשתו; ברעיוניו נערכים חשבונות־כסף, נזכרים סכומים שונים, אשר הוצאו לשכר הרופא ובבית המרקחת בעד סמי־רפואה —

— ולואי שיביאו כל אלה, לפחות, את התועלת הרצויה! — חולף רעיון במוחו, והתשוקה לדעת, מה נשמע שם בביתו, מתעוררת בו מחדש בתקף רב וממריצה אותו להחיש צעדיו; אולם אחרי רגע רופפת כבר אינרגיתו, והליכתו נעשית אטית יותר ויותר...

בבית־מסחרו של רוזנגרטן נסגרו כבר דלתות־החלונות, ונסגרה בבריח־ברזל גם הדלת האחרונה מעבר החצר, רק הדלת לעבר הרחוב היתה פתוחה עוד למחצה. בקרבת הדלת הזאת, נשען על חבילת־סחורה הבושה התנמנם מעומד הצעיר בעוזרי־המסחר, נער כבן המשר עשרה שנה, אשר החזיק בידיו צרור מפתחות ומנעולים גסים. הוא חכה לשנים, אשר נשארו עוד בבית המסחר, עד כלותם את מלאכתם.

אלה השנים היו: בעל בית־המסחר, שמחה רוזנגרטן, והרואה־החשבון ברוך שיפלינסקי.

מרחוק נשמעו זה אחר זה עשרה קולות של אחד השעונים בעיר. ושיפלינסקי כלה את מלאכתו, סגר את ספר־החשבונות הגדול המונח לפניו ויסדר את הספרים העבים האחרים, המפוזרים על פני השלחן הרחב ועל עמוד־הכתיבה הסמוך. הוא אמר כבר לקום מעל מושבו, אך נחם באותו רגע, כאלו זכר פתאם דבר־מה, וישאר על מקומו צופה לעבר בעל בית־המסחר, אשר היה עסוק עוד במלאכתו, למנות ולחשב צרורות כסף שונים.

בפני רואה־החשבון הסתמנה לאות רבה, עיניו היו נעצמות לרגעים מעצמן ובכל רוחו נכרה תשוקה עצומה להקדים לכתו מזה כדי למצוא מנוחה; אך הוא התגבר על נטיותיו הטבעיות ויוסף להשגיח דומם ובלי תנועה אל האדון, אשר לא פסק רגע מעבודתו. הוא מנה וחזר ומנה את הכסף, רשם וחזר ורשם את הסכומים המתקבלים, אחר ערך וחזר וערך מספרים שונים זה אל זה.

סוף סוף כלה גם רוזנגרטן את מלאכתו ויעביר בפעם האחרונה על טור המספרים, הרשום בקונטרס הכיס, המונח פתוח לפניו. באותו רגע נגש שיפלינסקי אליו.

האדון קדם את פני רואה־החשבון בבת־צחוק של רצון וידידות של הנינה, אך אלה לא עודדו, כנראה, את שיפלינסקי, אשר פתח בקול שפל של מבוכה נכרת:

— אמנם מתבושש אני כבר להשתמש כל כך בנדיבותו, אדוני רוזנגרטן, אך ההכרח מאלצני לפנות עוד הפעם...

מוישך בעול

עלו קריאות וצוחות, מסביב נראו פנים שונים וידים רבות תפשו בו; אך הוא לא ידע ולא הרגיש מאומה...

כאשר שבה אליו הכרתו, ראה את עצמו נסחב על ידי שוטרי־פוליציה אחדים ומוקף להקת אנשים שואנה. רגע אחד הביט על סביביו בהשתוממות, אך ברגע השני כבר שער ויבן את הכל... מאותו הרגע לא היה עוד כלל צרך לסחוב אותו בכח, כי עמד הכן על רגליו ויצעד הלאה.

הוא ידע את הצפוי לו בבית פקידות־הרבע, אשר הוא מובל שמה עתה, הוא שער בקרוב גם את העונש, אשר ישים עליו שופט־השלום אחרי זמן מה; אך הוא לא הרגיש כל חרטה: הוא הניח את רוחו!

קל־ערך, אך כמעט שנמחה במהלומת־אגרוף, לולא השפיל דברי לותר על שלו...

ברסוצקי לא הכיר אולי ברור, אך במדה ידועה לא יכול לכחד מנפשו את אשמתו בשני המקרים האלה, וההכרה היאת הגדילה עוד את הרגז הפנימי. בינתים כלתה סעודת־הצהרים של שבת. בכל השבתות היה הולך אחרי הסעודה אל בית יענטה־בילה, אך הפעם לא יכלה גם לעלות על דעתו כזאת, גם להשאר בבית בעליו היה כבד ממני. הוא יצא על כן להתהלך ברחובות בלי כל מטרה..

הוא התהלך זמן רב. פעמים אחדות קצה נפשו בההליכה הבטלה בלי מטרה ויסר אל בתי־משתה, אך השתיה ביחידות לא היתה מסוגלה כלל לבדה את רוחו, אשר חבלה יותר ויותר.. היו רגעים, שבהם תקפתהו סערת־חמה נוראה ובלתי מתארה במלים, וברגעים כאלה היה מרגיש בנפשו מעין תשוקה להלום ולנפץ את כל הבא בידו; אולם אחרי סערות כאלה היה בא פעם בפעם מין שקט של דכדוך־נפש גמור והעדר ענין מחלט ,כאלו הכל מת מסביב, כאלו גם הוא איננו חי בפעל...

במצב נפש כזה היה גם ברגע ההוא, כאשר נשא עיניו במקרה וירא במרחק איזו צעדים מעטים ממנו את קרונשטיין הצעיר, אשר הלך לקראתו בלוית עלמה לבושה פאר... עד הרגע ההוא לא תפס הצעיר הזה כל מקום נכבד במחשבותיו. הוא זכר רק את אשר עוללה פריידה־רישה ואל גוף אחר זולתה לא היה לו כל ענין; אולם מראה הצעיר המגוהץ והצוהל בחברת עלמה מהוג חברתו העיר בקרב נפשו פתאם רגש חדש ומוזר מאד... הוא לא הכיר בעצמו את הנעשה אתו, אך מין כח אדיר, אשר אי אפשר היה להתנגד לו, משכו וידחפהו הלאה, ישר לנוכח הצמד ההולך לקראתו... והצמד פגע בינתים בעמוד של מודעות ויסר מעט הצדה לקרוא איזו הודעה... בבואתו הגיע קרב גם ברסוצקי להעמוד מעברו השני, ומבלי תת לעצמו חשבון, מה עוררתו לזאת, עמד גם הוא כמו למען קרא, אך עיניו היו נטויות בלי רצונו אל קרונשטיין...

מה קרה ברגע הקטן ההוא ומה נהיתה ברגעים אחדים אחרי כן? — את זאת לא יכל גם ברסוצקי עצמו לברר. הוא זכר רק זאת, כי עמד סמוך מאד לקרונשטיין, והאחרון הפנה שכמו ללכת ומבלי משים דחפו בזרועו... מעצם הרגע ההוא אבדה הכרתו והוא הרגיש רק אחת, כי אגרופיו הולמים ודשים דבר מה שנוא ונעים מאין כמוהו — והדישה הזאת מסבה לו ענג גדול, אשר אין לתאר במלים... מעברים שונים

— מי נתן לך את זאת?... הגידי...

פריידה־רישה היתה שקועה יותר מדי בהסתכלות הארג ולא הרגישה בכל הנעשה בקרב ברסוצקי עד הרגע האחרון; היא נרעשה על כן מאד, בהרגישה פתאם את מגע היד הגסה הזאת ובשמעה את קריאה זו, אשר לא בשרה טובה הרבה... בהלה, מבוכה ומרך־לב נראו במבטה, אשר נטה לעבר פני ברסוצקי, אך לדבר דבר לא היה בה כח...

— הודי... אמרי... זאת, כל אלה נתונים לך מ י ה ו?!...

היא רעדה כלה כעלה־נדף, בפנה־זרועה כמו הושמה מועקה ונשימת ברסוצקי הבוערת כמו להטה את פניה... ברגע הנורא ההוא התמלטה מפיה איזו מלה, אך היא לא זכרה עוד אחרי כן דבר... כאשר שבה אליה רוחה כמעט התבוננה, כי גזרת־הארג מתגלגלת לרגליה וברסוצקי איננו עוד על ידה...

* *
*

ברסוצקי היה כבר רחוק מהמקום ההוא. גם הוא לא יכול אחרי כן לברר לעצמו, השמע באזניו אם רק הבין את הדבר המר?... אך באמת הן אחת היא. ברגע הראשון הרתיה קצף נורא את דמו ורגש משטמה עזה אל פריידה־רישה הרים את ידיו למהלומות בלי רצונו. עוד מעט ואגרופיו העצומים נתתי בכל תקף על גוה, אך באותו רגע התהלך רגש המשטמה ברגש של שאט־נפש... הנערה הזאת, הרועדה כלה ונמוגה מפחד, נגעלה פתאם בעיניו כל כך, שלא רק לנגוע בה, אך גם להשאר בקרבתה לא יכול עוד...

מבלי כל דעת והכרה, רק כנדחף על ידי כח חיצוני, התהלך זמן רב ברחובות, ובאופן מכונתי כזה שב גם אל בית בעליו אחרי שעות אחדות, כאשר הרגיש לאות גפנית עצומה ואפיסת כחות מחלטה. שנתו בלילה היתה חזקה, אך כבדה מאד: פעם בפעם היה מקיץ מהלומות מהבילים, כבדים ומדכאי נפש, ובכל פעם היה גופו רטוב כלו מזעה קרה... בקומו בבקר משנתו, לא ידע אף דבר אחד מכל חלומותיו המענים; אך בנפשו הורגשה עקה נוראה ומין רגז בלתי מבן נגד כל והכל... הרגז הפנימי הזה היה בלי ספק סבת קטטתו עם בעלת־הבית בגלל איזה דבר פעוט, אשר בעת אחרת לא היה שם גם לב אליו. מהסבה הזאת נולדה בלי ספק גם קטטתו עם חברו הפועל, השוכן אתו יחדו בבית־בעליהם — קטטה, אשר התחילה גם היא בשביל דבר

חזק והפנים הקודרים קדרו שבעתים... בחלק־רגע קטן חלפו בזכרון ברסוצקי רגשות מרגשות שונים, אשר סערו בנפשו בתקופת העת האחרונה. כמה שמח אז, לפני ששה חדשים, כאשר הסכימה גם פריידה־רישה לקבע בקרוב את מועד חתונתם, ולתכלית זאת הבטיחה לקמץ בהוצאותיה ולאסוף את שכרה, עד היות בידה סכום כסף מספיק לצרכי נשואיה היותר הכרחיים!... כמה התענג בכל פעם, כאשר נסבה השיחה על ההכנות האלה, ומקץ שני חדשים, כאשר החליפה פריידה־רישה את משמרתה ותבוא לשרת בבית קרונשטיין, כמה היה נעים לו אז הרעיון, כי זאת היא משמרתה האחרונה, גלגולה האחרון בבית זרים!... שובע־הרצון המיוחד הזה גרם לו, כי לא שם לבו יותר מדי לספורי פריידה־רישה, אשר ספרה ברוח התולים כדרכה על דבר תעלולי בן האדון, קרונשטיין הצעיר, הפורש לה רשת ומעתיר עליה פתויים שונים. הוא לא שם לבו גם לפרטים רבים אחרים, אשר אמנם נראו לו תמוהים קצת, אך לא נתן להם ערך מיוחד. ככה, למשל, האמין בלי פקפוק לדברי פריידה־רישה, כי מטפחת הצואר החדשה מתנת הגבירה היא, והשמשיה היקרה ועוד חפצים אחדים, אשר רכשה בעת האחרונה, נקנו בהכסף אשר אורחי בית־אדוניה מעניקים לה פעם בפעם ביד רחבה... הוא לא שם לב גם לזאת, כי ביחסה אליו נראו שנויים וחליפות בלתי מובנים: פעם התיחסה אליו כמו מגבוה, במין קרה וגאון, ופעם החליקה לו ותתרצה במין הכנעה יתרה; בכלל נראה, כאלו היא מרגשת לפעמים איזו מבוכה בפניו...

וכל אלה קבלו פתאום ערך מיוחד בעיניו אחרי שיחתו המוזרה עם רחיקה השחורה בראשית השבוע. הם נפגשו במקרה. מצדו, לפחות, היתה הפגישה הזאת מקרית בהחלט; מצד רחיקה קרוב יותר לשער כונה זדונית, כי כונה כזאת היתה בולטת מאד ברמזיה, אשר לא היו אמנם מפורשים, אך — שקופים ומובנים למדי... הוא לא שכח אמנם, כי רחיקה נשאה אליו עין לפנים, ולו גם שכח, כי עתה הזכירתו זאת צהלת הנצחון, אשר נכרה היטב בדבריה; בכל זאת פעלו עליו הדברים האלה את פעולתם, ולא אחת ושתים במשך השבוע נחת פטישו הגדול על מטיל־הברזל המלבן בעז והיה מרבים מהרגיל, כאלו בקש להלום ולנפץ במהלומותיו איזה דבר בלתי נכסף ובלתי נעים מאד...

מין חפץ בלתי מוכר כזה לנפץ ולהלום תקפהו כלו גם באותו הרגע, אשר נגלתה לעיניו גזרת־הארג, ומבלי תת לעצמו חשבון ברור על מעשהו, תפש פתאם ביד פריידה־רישה למעלה מפרק הזרוע ויקרא בקול צרוד ומוזר, אשר היה מסוגל להקפיא את דם השומע:

התלישה בודאי מאד לו היה עליו לבאר את הנעשה בקרב נפשו ולהביע במלים ברורות את הרעיון, אשר נקבע כמסמר במוחו ויינקר שם בלי הפסק: הוא הרגיש רק זאת, כי המצב כבד מנשוא, כי הרעיון מעביר פרה בכל גופו וגורם לאגרופיו להתלכד מכאב...

כאשר בא אל בית ינטה־בילה, היתה השעה קדומה עוד ואיש זולתו לא היה שם. בעלת הבית השתמשה במקרה הזה לשוחח עמו מעט ב„רציונות". היא התגאה שביתה „מצליח לזוגים, ועל כן התענינה מאד ב„זוגותיה" והטפל בעניניהם בחשק מיוחד, כאלו היו נוגעים לעצמה... „זוגותיה" מצדם הכירו היטב, מה טוב לבה להם, ולא כחדו ממנה דבר; בהפיק לב נועצו אתה בכל דבר קשה, הסירו באמצעיתה סכסוכים שונים, או בקשו סיועה בפרטים אחרים. ברסוצקי גם הוא לא היה יוצא מהכלל ובעתים אחרות היה שמח לשוחח מעט עם ינטה־בילה בדבר „עניני"; אולם הפעם היו לו הדברים האלה לא בעתם וישמח, כי נפסקה השיחה מהרה, בבוא פנים חדשות הביתה. מספר הנאספים הלך ורב, החדר נתמלא שאון שיחה עליזה ושחוק צוהל: אך הוא לא השתתף בצהלה הכללית וישב דומם. פתאם חלף רעיון חדש במוחו, ומבלי הגד לאיש דבר, קם ונשתמט חרש מהבית... בצאתו החוצה, עמד עוד רגע קטן כמפקפק; אולם פקפוקו לא ארך ותנועת ראש חזקה סמנה החלטה נחרצה. הוא לא השב את דרכו. אך רגליו הובילוהו בלי הכרה לאותם הרחובות, אשר דרכם היתה פריידה־רישה צריכה לעבור, ובקרן שני רחובות כאלה נפגשו אמנם פתאם יחדו...

הפגישה הזאת לא היתה לו בכל אפן מקרה פתאומי ובלתי צפוי: הוא חכה לה ובמחשבתו כמו נסדרו גם דברים לתכליתה: בכל זאת נרעש מאד ברגעים הראשונים ומין מבוכה בלתי מובנה ובלתי מבוארה תקפתו כלו, הדברים המסודרים במחשבה כמו נגזו פתאם. ודברים אחרים מצוים לא היה בכחו להשמיע. הוא החריש, אך פניו קדרו יותר ויותר...

אולם פריידה־רישה לא הרגישה, כנראה, בכל הגרות האלה, כי בהיות רוחה צוהלה דברה היא עצמה בלי הפסק ותעבור בדלוגים ובלי השתלשלות מענין לענין, כפי אשר עלה על רוחה. כאשר הגיעו לאחד מפנסי הרחוב, הוציאה מתחת למטפחתה צרור מקופל, ובהסירה מעליו את חבישת הניר, נגלתה גזרת ארג של חצי־משי צבוע. היא נפנפה את גזרת הארג לפני בן לויתה ועיניה הבריקו...

באותו רגע הבריקו גם עיני ברסוצקי, אך ברק העינים הזה לא פמן כלל רגש מעין חדוה. הגו המוצק הזה הזדעזע כלו כמו ברטט קדחת

רק כבת שבע־עשרה. קומתה היתה למטה ממוצעת, גזרת גוה דקה, שערה השחור משפע, פניה רעננים וצבע עורם צח עם חכליל נחמד. במדברה ותנועותיה הסתמנו פזיזות מלבבת ועליצות ילדותית, גם עיניה התומות־כהות, אשר לא היו גדולות במדתן, נראו כמצחקות תמיד.

בראשית התודעותם היתה עוד בת־ספר גמורה, כי רק זה מעט באה מעיר מולדתה המצערה; אך גם אז משכה כבר עליה עיני רוב הבחורים, וברסוצקי לא היה היחידי, אשר בקש קרבתה ויתאמץ למצא חן בעיניה. הוא היה רק מאושר מהאחרים, כי נקשרה בו נפש פריידה־רישה ותאהבהו גם היא... במשך הימים שונתה הרבה: היא היתה למבשלת כרכית מה„מיוחסות", היינו, מאותן המבשלות המשרתות בבתי גדולי העשירים ומקבלות שכר הגון, אך כל שכרן נבלע באופן בלתי מרגש גם לעצמן במלבושי מדה וקשוטים שונים — אולם בשביל השנוי הזה לא שונה כלל היחס הקודם בינה ובין ברסוצקי; להפך, ברבות הימים הסכימו כל בני החבורה להחשבם כ„חתן וכלה" גמורים, וכן היו גם בעיני עצמם.

בטחתו באמונתה לו היתה חזקה כל כך, שלא היה עוד מקום בנפשו למין רגשות הקנאה, אשר היו מזדעזעים לפעמים בקרבו בעת הראשונה; בכל זאת היו גם אחרי כן מקרים ידועים המזעזעים בנפשו מין רגשות בלתי נעימים, אם גם בלתי ברורים מאד. כדרך רוב המבשלות ומשרתות הבית היתה מספרת גם היא פעם בפעם את מאורעותיה: איך בן האדון עצמו פורש לה רשת ומנסה דבר אליה... היא היתה מספרת את המאורעות האלה ברוח התולים, והיתה מבליטה ביחוד את הצדדים המגיחכים שבמאורע, וכל השומעים היו ממלאים שחוק פיהם ומשמיעים חדודים שונים מאותו הענין. גם ברסיצקי היה שוחק יחד עם האחרים ומתראה כמכודה; אולם בסתר נפשו עמק היו הדברים האלה שורטים שרטות, ובהיותו מלוה את פריידה־רישה אחרי כן עד בית אדוניה, לא יכול פעמים אחדות להתאפק מהעיר: אולי נכון לה לעזוב את משמרתה?... היא לא היתה משיבה על זאת דבר, רק היתה שוחקת בקול, והשחוק הזה, אשר היה מביע ברור את כל בטחונה בנפשה ואת כל בוזה לנסיונות האדון או בן האדון, היה מרגיע את ברסיצקי יותר מכל...

* *
*

ערב שבת היה אז. ברסוצקי, אשר היה סמוך על שלחן בעליו הנפח, הכה בקצר רוח עד תום סעודת הערב, למען יוכל לעזב את הבית. היא

ומזהמים, ובהבתים הצרים והדלים האלה שוכנים מיני בני־אדם, השונים ונבדלים מאד ממנו ומכל בני החברה, הסובבת אותו... איך חיים, עמלים ומשתעשעים בני האדם האלה — את הדבר הזה לא יכול, אף לא נכסף לדעת.

אולם מבלי שים לב לזאת, היו הפנות הנדחות וההשכות האלה מלאות חיים, חיים שונים ומיוחדים אמנם, אך מתאימים מאד לרוחם ומושגיהם של אותם בני־האדם, אשר גם נמוסיהם והרגליהם, טרדותיהם ותענוגיהם שונים מאד ומיוחדים במינם. בימות החול, בששת ימי המעשה, היה איש איש טרוד בעבודתו; אך בימי־המנוחה, שבתות ובחגים היו גם האנשים האלה, ביחוד הצעירים שבהם, מרגישים צורך בשעשועים והתבדרות, ועל פי הצרך הזה נוצרו פה מעין בתי־ועד, ששם היו נועדים מ„המין החזק": רכבים, סבלים ובעלי־מלאכה שונים, ומ„המין היפה" — מבשלות, משרתות־בית ופועלות בבתי־חרשת...

אפשר להחליט בבטחה, כי אחד הצעירים מחוג מיודעיו של לוּד אברהמוביטש לא היה מוצא בשום אופן נחת־רוח בבית ועד כזה, אשר מקומו היה על פי רוב בקצה חצר מטונפה, בקומה תחתונה שקועה למחצה באדמה, בחדר לא מרוח בעל תקרה נמוכה ומערכה דלה מאד... הוא לא היה יכול נשוא את החם הכבד והאויר המשחת המלא ריח רטיבות, זעה ועטרן; רגשו האסתתי היה נפגע בודאי מהנמוסים המקובלים פה. אשר היו נראים בעיניו גסים ומגוהכים בבת אחת; גם השיחות, הנעשות במקום הזה, ויתר מיני השעשועים היו מעבירים רק בת צחוק של בוז וחמלה מעורבים יחדו על שפתיו.

אולם אותם האנשים, שלהם נועדו בתי הועד האלה, לא היו, כנראה, מפונקים כל כך, ולפי תביעותיהם המצומצמות הרגישו את עצמם מספקים למדי. הם בלו פה את עתות מנוחתם, והשעות האלה עברו להם בהתעוררות חדוה ועליצות ענג, אשר הדשו את כחם והעודדנה אותם לעבודה חדשה אחרי יום־המנוחה.

בית־ועד מטפוס כזה היה גם במעון ינטה ביילה הספרית של משרתות, והודות לאומנותה של בעלת־הבית, אשר היו זקוקות לה רוב המשרתות, בבקשן להן משמרת, היה הבית הזה מהיותר עליזים ונעימים במינו, והצעירים בכרוהו על פני האחרים. ברסוצקי בכר גם הוא את הבית הזה על פני האחרים, אך אותו לא לבבה כל כך העליצות הכללית השוררת פה; אותו משכה ביחוד אחריה מבשלת צעירה, פריידה־רישה שמה, אשר היתה גם היא מבקרת תמידית בבית ינטה־ביילה.

פריידה־רישה היתה כבת עשרים שנה. אך במראה החיצוני נראתה

הבּרור הזה בּכללו הכזיב את תּקות הנאספים, אשר טרחו לבוא בּגללו ויתענוּ בּארך עת ושממן בּצפּיתם לו; הוּא נגמר כּלו בּמשך זמן קצר מאד ובלי כל סכסוּכים מענינים. גם חקירת העדים שהוזמנוּ, גם טענת בּא־כּחו של התּוֹבע — כּל אלה נראוּ מיתּרות לגמרי, אחרי אשר הנתבּע עצמוֹ הודה על כּל פּרטי האשמה בּלי שום השתּמטוּת ורחוּי. על שאלת השופט: אם התנפּל בּיום פּלוני ופלוני על בּן־הסוחרים לזר אברהמוביטש ויכּהוּ? — ענה בּלי שמץ פּקפּוּק: כּן. כּאשר שאלו השופט עוד: ההיתה לו עלה או מטרה בּעשותו כּזאת? היוּ אמנם פּניו רגע, עיניו האמוּצוֹת־ ירוּקוֹת הבריקוּ מבּעד לעפעפּיהן וּבעין רטט קל חלף גוּו; אולם אחרי רגע קטן של המיה ענה בּמנוּחה שלמה: לא... בּמנוּחה שלמה כּזאת ענה: „לא״ גם על שאלת השופט האחרונה: אולי יש אתּו דברים להצטדק?

מעצם הרגע ההוּא נראוּ פּניו כּמאוּבּנים, ושפתיו היוּ סגוּרות וּמדיקדקות היטב. הוּתו זאת לא שוּנתה בּמאוּמה גם אז, כּאשר נקראה לפניו החלטת השופט, כּי ענש מאסר לשבוּעים הוּשם עליו; הוּא שמע הוּמם, ורק כּתום הקריאה הרעיש את שערותיו העבות והמסוּמרות בּתנוּעת־ראש חזקה...

רבּים מהנאספים המתאוים־לדעת, אשר נכזבה תוחלתם מבּרוּר המשפּט הגלוי, כּתּרוּ את הטוען בּא־כּחו של קרוּנשטיין; אך גם מפּי זה לא יכלוּ להוציא דבר כּחפצם ויסוּתו מעליו בּאי־רצון גלוי: קשה היה להם להאמין, כּי לא־זהירוּת אוּמנוּתית יתרה ממריצה את הטוען להתראות כּלא יודע ולמשוך בּכתפיו, כּאלוּ גם הוּא משתּומם על ההודה הסתוּמה הזאת.

* *
*

קשה היה להאדונים המכוּבּדים האלה להאמין בּאי־ידיעת בּא כּחו של קרוּנשטיין, ועוד הרבּה יותר היה קשה להם להאמין, לוּ נסה איש להוכיח להם בּרצינוּת, כּי לזר אברהמוביטש עצמו איננוּ יודע כּלל את הסבּה, אשר עוררה את בּרסוּצקי להתנפּל עליו פּתאם ולהכּותוֹ — וּבכל זאת הלא כּן היה הדבר בּפועל!

בּן־הסוחרים העשיר והנאור, אשר בּבית־מסחר אביו היה לו דבר רק עם אדירי הסוחרים וּמחוּץ לבית־המסחר — רק עם חוגי החברה הגבוהים השוכנים בּמעונותיהם המרוּחים והמהודרים בּהרחובות המרכּזיים— הצעיר המאושר הזה יכוֹל לכל היוֹתר לדעת רק זאת, כּי ישנן בּעיר כּמה וכמה צרות וּנדחות, אשר משני עבריהן צפוּפים בּתּים קטנים, שפלים

לשכת שופט־השלום של המחלקה השלישית בעיר הפלך נ. היתה מלאה אנשים יותר מכפי הרגיל, גם הנאספים היו רובם לא מהמין המצוי בלשכה כזאת; פה נראו רבים מבני מרום העם המקומי: צעירים מגוהצים ועלמות לבושות לפי המדה האחרונה. נכר היה, כי איזה משפט מענין ומיוחד במינו עתיד להתברר; אך המשפטים הראשונים לפי סדר היום היו פשוטים ומצויים, והנאספים, בני העשירים, אשר מלאו את הספסלים הראשונים, התענו מאד באורך העת ובשממון נורא. הם התעוררו ויצהלו רק למועד הצהרים, כאשר הודיע השופט סוף סוף, כי העירוני יעקב בן חיים ברסוצקי נתבע לדין על פגעו ב„מעשה" בבן־הסוחרים לזר אברהמוביטש קרונשטיין.

מקום התובע נפקד, כי טוען פרטי עמד בתוך בארכתו, אך הנתבע בא בעצמו. הוא היה צעיר כבן חמש־ועשרים שנה. קומתו היתה ממוצעת, אך מבנה גוו המוצק, כתפיו הרחבות, חזהו הבולט, פני השחרחרים והשזופים וכפות ידיו הרחבות והנקשות — כל אלה העידו, כי כחו רב ואגרופיו מסוגלים למהלומות. במשקע להיות מצדי הטמו, בכפלי תנוכי אזניו ובהחריצים, אשר מסביב לצפרני ידיו נודעו עקבות שחור ופיח, אשר גם המים לא יכלו להעבירם ברחיצה, ועל פי הסמנים האלה נכר, כי נפח הוא.

כאשר נכנס אל החלקה הגדורה, אשר בתוך בין שלחן השופט והספסלים הנועדים לקהל, נטו אליו מבטים רבים בתשוקת חקר מיוחדה; התנפלותו הפלאית והבלתי מבוארה על קרונשטיין הצעיר הטילה סערה בחוג מיודעיו הצעירים של האחרון. הם נדבו הרבה במקרה הזה ויחקרו לסבתו, אך בלי כל הצלחה, כי לא העלו בחקירותיהם כל מאומה.

אי־ההצלחה הגמורה הזאת עוררה והלהיבה עוד יותר את התשוקה לדעת, והתשוקה הזאת משכה רבים אל לשכת־המשפט; אולם נראה, כאלו נגזרה על הפליאה להשאר בלי פתרונים, כי גם ברור המשפט לא גלה כל פרט חדש ראוי לשימת לב...

הניח את רוחו...

לדבר אמנם בלחש, — בין שני החדרים הפסיק רק פרגוד־קרשים דק ושפל מהתקרה — אך בחום נפש רב והוכחה פנימית חזקה...

כחצי שעה עבר. הבת היתה עסוקה בחלוף תלבשתה והאם דברה את דבריה בלי הפסק — וסוף סוף השמיעה גם נתשה פרזות אחדות בלחש, לחש שפל ורפה עוד גם מלחש אמה.

ובחדר הגדול כבר היה אור, כאשר שבה שמה האם ופניה צוהלים ונוגים כאחת. „בשעה מוצלחת" הביעו שפתיה בתשובה על מבטי השאלה אשר כוננו אליה בעל הבית והאורח בצפית קצר רוח...

— בשעה מוצלחת!... בשעה מוצלחת!

ושני הגברים תקעו יד איש לרעהו.

*   *
*

בחוץ שרר עוד אור כהה של בין־ערבים, אך בבית פנימה היה כבר חצי אופל. במעון הורי נתשה, בהחדר הגדול, אשר שמש בעתות יום שונות לתכליות שונות, היה למועד ההוא משתה תה. מלבד אבי נתשה ואמה, ישב אל השלחן גם אורח, אך כולם החרישו ויהיו שקועים, כנראה, איש איש במחשבותיו ומערכי לבו.

— נפלאה היא בעיני, — חשב האורח, אשר היה מכיר וקרוב לבעלי הבית — מה מדמים האנשים האלה בנפשם?!... הם שוכחים, כנראה, כי היא איננה עוד ילדה קטנה ובידם אין פרוטה... מקרה אשר כזה איננו מזדמן בכל יום ואם יתהדמו, לאחר זמן, לא תועיל להם עוד ההרטה...

הוא איננו שדכן אמנותי, כי יהיה נושא את נפשו, חלילה, רק אל שכר השדכנות — אגב אורחא, תסכן לו מאד, כמובן, משכרת צדדית נוספה כזאת! — אך עקר הדבר ישר בעיניו מאד... אם סוחר אמיד ומכובד כרבי חיים ליב נאות לקחת לו נערה עניה בלי כל נדה, הלא היו צריכים הורי הנערה גם להיות שמחים על זאת מאד, ורק עקשות הסרה־טעם היתה זאת מצדם, כי לא קבלו את הצעתו הראשונה לפני שבועים; אולם לפקפק גם הפעם, אחרי הצעתו החדשה, בשעה שחיים־ליב נכון לקבל על עצמו גם את כל ההוצאה של צרכי החתונה — פקפוק כזה הוא שגעון גמור, אולת שאין כמוה!...

— האין זאת אולת נוראה? — הוסיף להשב — הם חוששים להשיא את בתם נגד רצונה לאלמן זקן, ואם תוקן בביתם ושערה ילבין בבתוליה — הייטב להם?... היא לא תסכים לזאת?... הלא זקנים וחכמים הם ממנה, ולטובת עצמה היא צריכה לשמוע להם ולבטל דעתה מפני דעתם!...

מהלך המחשבות הזה נפסק פתאם, כאשר נפתחה הדלת ונתשה הופיעה על סף החדר. היא לא יכלה להבחין בחצי האופל את פני המסובים, אך כאשר קדמה האורח באחת המהתלות המצויות במקרים כאלה, הכירה תכף את הקול.

— האמנם?! — חלפה בלבה השערה כברק ומין רגש מוזר, בלתי ברור גם לעצמה, סער בנפשה.

היא לא שהתה הרבה בהחדר הגדול ותעבור אל החדר הסמוך כדי להחליף את תלבשתה. מהרה באה אחריה גם אמה, אשר החלה

גם זאת, כי למרות כל התאמצותה לאנוס את עצמה ולהתראות באותה שעה כצהלה ושמחה, לא נעלם בכל זאת מצב נפשה האמתי מעיני סוניה, אשר גם היא מצדה לא יכלה להסתיר את צהלת נצחונה ושחוק לעגה...

לזכר שחוק הלעג הזה מלאה נפש נתשה משטמה עזה אל רעותה. מי יודע, אולי לא היתה באמת כל פניה זרה בלב סוניה, כאשר שאלה את פי אורחתה על מצב פרנסת אביה ואגב אורחא — גם על זאת, אולי מוצעים לפניה איזו שדוכים; אולם נתשה ראתה באותות הידידות וההשתתפות האלה רק התחפשות מתעבה מצד השואלת גם השדה אותה בתשוקת זדון „להטט במקום הפצע".

— וכמה מתגאה הפתיה הזאת כל כך?! — עלה פתאם רעיון חדש על לבה — היא מדמה בנפשה, כנראה, כי אין איש יודע עוד את הסוד, איך אשה מתיחם אליה באמת; אולם הוא טועה מאד, אם היא תחשבת כן!...

נתשה מצאה עונג מיוחד ברעיון הזה, ובמשך רגעים אחדים עוררה בזכרונה שמועות שונות, אשר הגיעו לאזניה בדבר יחסי של איש רעותה אל אשתו הצעירה; אולם מעט מעט, מבלי הכר גם בעצמה, איך נהיתה זאת, נסבו מחשבותיה מהענין הפרטי הזה למשפטים אחרים, יותר כלליים.

— אמנם דעה מוטעה היא, — הסתמנה ברעיונה כעין מסקנה — מה שאהיותינו חושבות לאושר להנשא דוקא לאחד הצעירים ומבקשות את האושר הזה... אשר מדומה זה איננו מתאמת בפועל תמיד... יש מצב, אשר למראית עין אולי אין לקנא בו, אך בעצם מהותו טוב ומאושר הוא הרבה יותר מהאחרים, המעוררים קנאה בזהרם החיצוני.

ההיתה זאת קפיצת רעיון בלי השתלשלות הגיונית, או היה קשר פנימי ידוע בין המסקנות הקודמות והמחשבה החדשה — אך נתשה נזכרה פתאם על דבר איזו הצעה, ורגש מעין חרטה לאחר זמנה, חרטה על מעשה עשוי שאין להשיבו עוד תקפה כלה...

— הן לא ילדה קטנה אנכי עוד — נקוטה בנפשה — עת לי כבר לדעת את החיים ולבלי המשך אחרי תעתועי דמיון והבלי ילדות!

— בת עשרים ושבע שנה הנני, — הוסיפה להוכיח ולהכלים את עצמה — ועוד ראשי מלא הבלים ותעתועים, כאלו בת שבע־עשרה שנה הייתי היום!...

ובמדה שהלכה וקרבה אל בית הוריה, בה במדה גברו מוסר־כליותיה והכרת עותתה בקרב נפשה.

ראשה שת עוד יותר וקומתה התכוצה, עד שנראתה צוארה כקצרה וכתפיה — כמורמות מעט. היא ידעה היטב, כי לפנים נחשבה בין העלמות היפות, ביחוד הצטינה בצחות עור פניה, אשר היה רענן ועניג, ובשפע שער ראשה, אשר היה מעורר קנאה בלב כל רעותיה; אולם זה שנים אחדות לא יכלה לכחד עוד מנפשה את העובדה המעציבה, כי עור פניה הילך וכהה, הולך ונובל, שער ראשה הולך ונשר, ולשני קצות מפתח פיה למטה, במשקע הלחיים לשני עברי החטמה וממעל לגבות עיניה, מסתמנים יתר ויותר קמטים וכפלים.

— היפלא הדבר?!... השנים מזקינות ויפי העלומים ניבל, גם אם החיים טובים ונעימים הרבה יותר, ואף כי בחיים רעים ומרים כחייה!...

— האמנם חיים כאלה קרואים חיים?!

פעם בפעם, במשך שבועות רצופים היא אנוסה לשבת כלואה בבית, מפני שחסרים לה צרכי מלבוש שונים, וישיבת הכלא הזאת, השוממת למדי גם באופן היותר טוב, כבדה ומדכאה את הנפש שבעתים בתוך בית הוריה, המלא קדרות צרה ודאגה תמיד... כל פנים עצובים שם, קודרים ונזעמים. אביה מתאונן תמיד על סרסרותו, כי היגיעה מרובה בה ודאבון הלב מצוי, רק השכר מועט ובלתי נפרץ. אמה נאנחה, כי תגרניות השוק והחנונים, אשר היא היבת להם סכומים שונים, אינם מניחים לה לעבור את הרחוב, שני אחיה הקטנים בוכים פעם בפעם ומחליטים, כי לא יוכלו לראות את פני מלמדיהם, אם לא יותן להם „שכר למוד", ואחיה הגדול, העובד זה שנים אחדות בתור פקיד באחד מבתי־ המסחר, ממרר לעתים קרובות את חיי כל בני הבית בתלונות רגז, כי שכר עבודתו נבלע בצרכי הבית והוא בעצמי חסר כל...

נתשה רגזה כולה לזכר הפרט האחרון. יותר מכל מרר אחיה את חייה, כי התקוטט בה פעם בפעם, ביחוד בעת שנקנה לה דבר מה מצרכי תלבשתה... גם היום למועד ארחת הצהרים היתה ביניהם קטטה: הוא בקש לה בלי ספק תואנות בשביל מגבעתה החדשה, והיא שמעה מפיו דברים מרים רבים, אשר הרתיחו מאד את דמה... למען השקט מעט את רוחה הנגרשה, עלה פתאם על דעתה לבקר בבית סוניה, אשר לא היתה שם זה ימים רבים.

למה עשתה אולת כזאת?... האם לא יכלה לשער מראש, כי כן יהיה באחרונה!...

היא הבינה היטב, כי רק בכונת זדון, למען הרעימה ולמען עורר בה קנאה עזה הרבתה סוניה לדבר בפניה על אשרה בחיי נשואיה ותתפאר במערכת מעונה ובהחפצים השונים, שנקנו מקרוב — היא הבינה עוד

— לא, אי־נעימות כאלה תקרינה אצל כל הזוגות — נסתה לנחם את עצמה — בכל אופן טובים חיים כאלה מחיי „עלמה זקנה"... נתישה היתה בוחרת בשמחת לב גם בחיים כאלה, לוא רק היה הדבר תלוי בחפצה!...

אולם למרות כל ההוכחות ההגיוניות האלה, לא יכלה עוד סוניה למלט נפשה משפע זכרונות בלתי נעימים. עוד היום למועד ארוחת הצהרים נפלה בינה ובין אישה קטטה קטנה. דבר־מה הרגיזהו, כנראה, שם בבית־המסחר; אך בה התעבר מבלי כל סבה נכוחה...

מצח בעלת־הבית הצעירה הועב יותר ויותר, ממעל לגבות עיניה נראו שני קמטים דקים: היא שקעה כולה במחשבותיה.

* *
*

כל עוד הגישה נתישה את מכתי רעותה המלוים אותה, הוסיפה לצעוד הלאה בקומה זקופה וקלות עליזה, גם פניה הוסיפו להפיק צהלה ואי־דאגה: אולם כמעט עברה את שער החצר ותרגיש את עצמה בלתי נראה לעין סוניה — באותו רגע שונתה כולה. הליכתה נעשתה אטית, קומתה התכוצה קצת וראשה שח, גם מעל פניה נגוזו הצהלה המעושה ושחוק־הידידות המלאכותי. מין רגש כבד תקף אותה פתאם, רגש מעיק ומדכא נפש מאד, ובזכרה את דברי סוניה האחרונים בעת פרידתן, החליטה במרירות רגז:

— תחכה נא עד שאהיה מבקרת בביתה לעתים תכופות!

גם הפעם, גם בכל הפעמים הקודמות היתה הולכת רק אז, כאשר היה השממון גובר עליה בביתה יותר מדי. היא היתה משערת מראש, כי הבקור לא ימציא לה עונג רב, כי גם מעט הנועם אשר תמצא בהבקור הזה, יועל בלי ספק ממרירות רבה; בכל זאת היו רגעים, בעת שהישיבה הממושכה בבית נראה לה כבדה מנשוא והיא היתה מחלה לפרט במחשבתה את רעותיה הקודמות, אל מי מהן תלך להתבדר קצת... תכונת ההשבונות האלה לא היתה משעשעת נפש כלל ומסקנתם היתה מעציבה עוד הרבה יותר. רעות רבות היו נזכרות, מבלי משים היו נזכרים גם הימים הראשונים ההם, בעוד שהיו כולן בנעוריהן אשה בבית אביה; אך אחת אחרי אחת נשאו כולן לאנשים, מעט מעט רפה הקשר בינן ובין נתישה, משנה לשנה נצער מספר הרעות, אשר היתה מבקרת עוד לפעמים בביתן, גם הצעירות ברעותיה הקודמות הספיקו כבר להנשא — רק היא...

היו על המפה: אחר הציבה את הכסאות מסביב להשלחן בסדר מדויק, ואגב אורחא הקנה עניבת אחת האלונטיות המרוקמות, אשר על שתי קרנות ארון־המזון, גם הפיחה קצת אבק מעל כר הספה הרכה.

אולם כל המלאכה הזאת לא היתה מרובה ופנאי היה עוד לא מעט; לא היתה לה איפוא כל סבה להתפז ותהי עסוקה יותר במחשבותיה, מאשר כמלאכתה... להגעים עמדה תחתיה ועיניה עברו במנוחה מחפץ להפץ בחדר הזה ובחדר הסמוך. שתי המטות המגוהצות יחד עם מכסי המשי והכרים הארוגים אשר עליהן, ארון המזון יחד עם כלי־החמדה של זכוכית ומתכת לבנה אשר על דפי הגלוי, המלתחה המהוקצעה, המנורה התלויה והתמונות האוליאוגרפיות במסגרותיהן המוזהבות — כל מערכת המעון הזאת, אשר נכרה בסקירה הראשונה, כי לזוג צעיר בשנה הראשונה לנשואיו היא, הרהיבה את דעתה של בעלת־הבית החדשה.

— הכל ערוך כהוגן, כפי שראוי להיות אצל אנשים הגונים — באה לכלל החלטה, ומתוך כך זכרה עוד הפעם את אחותה.

— כמה שלא התאמצה להסתיר את רגשותיה האמתים, אך הדבר היה נכר למדי, כי מערכת מעוני ומצבי הדאיבו את נפשה ויעירו בקרבה קנאה עזה!...

— אמנם, — הוסיפה להשוב — בזאת אין גם פלא. נתשה הלא כבירה ימים ממני לשלש שנים, לפחות, ואני הקדמתי בכל זאת להנשא ממנה... לה מלאו כבר עשרים ושש שנה והיא — אמללה! — איננה יכלה גם לקות להנשא בקרוב...

בלב פניה התעוררו עוד הפעם רגשות החמלה לגורל רעותה השוממה, ויחד עם אלה הודעזעו בסתר נפשה מעין רגשות חרטה על איזה עול אשר עשתה... היא ידעה היטב, כמה מדאיבים דבריה את נפש רעותה, בכל זאת מצאה ענג מיוחד בעֵנות הנפש הזאת ובכונות זדון להרעימה הרבתה לדבר על מערכת מעונה, על הכלים החדשים, אשר נוספו בעת האחרונה, ועל חיי נשואיה, אשר תארה בצבעים ורדיים...

בנקודה הזאת נפסק מהלך מחשבותיה הקודם. לפניה הסתמנה פתאם מחשבה חדשה אשר לא נעמה אמנם כלל, אך להסיח את הדעת ממנה אי אפשר היה... היא לא יכלה עוד לכחד מנפשה את האמת, כי בדברה אל נתשה, על נעימותיהם של נשואיה, לא גלתה פרטים ידועים אשר איש זולתה לא הרגיש עוד אמנם בהם, אך היא עצמה כבר טעמה את כל מרירותם...

הן כבר הבכו ותשקנה אשה לרעותה פעם אחת בבית פנימה, פעם שניה — אחרי הדלת על יד המדרגות מלמעלה; אולם נראה הדבר, כי הפרידה עוד היתה קשה להן. ולמען דחותה עוד מעט, ירדו שתיהן יחדו במעלות. פה בפתח המסדרון התחתון הבכו ותשקנה זו לזו בפעם האחרונה.

— זכרי נא, נתשינקה, להבא פקדיני לעתים יותר קרובות!

— ברב עונג, סוניטשקה... היי שלום!

סוניה נשארה עוד רגע על עמדה ותבט אחרי ההולכת, אשר צעדיה הקלים נראו כעין טיסה עליזה, הליכה המיוחדה רק לשנות־הנוער משוללות־הדאגה...

— העניה! — חשבה סוניה בלבה — היא מתאמצת להתראות כילדה, מעמידה פנים, כאלו לבה טוב עליה וכל דאגה זרה לה... תונה את מי שתונה, אך אותי לא תוליך שולל!

היא עזבה את מקומה ותחל לעלות במעלות בצעדים אטיים, שקועה כלה במחשבותיה...

— היא מתברכת בלבה, — הוסיפה להשב על דבר אודותה — כי עלתה בידה להשלות אותי; אך אני יודעת היטב את הסבה האמתית, מדוע לא נראתה בביתי יותר מחדש ימים... לה לא היתה עוד מגבעת־בציר, רק אתמול עלתה בידה לקנות... אכן, ראויה היא האמללה למנוד־ראש: כל הפּין נמצא לה בקושי גדול!

בלב סוניה התעוררו רגשות חמלה רבים לגורל רעותה, אך יחד עם אלה השתפכו אל נפשה רגשות של שובע־רצון, שמחה והרחבת־דעת בנוגע למצב עצמה. גם ברגשות החמלה עצמם התערב מין נועם מיוחד, נועם ההכרה, שהוכיחה לה את גדל־נפשה ונדיבתה...

בינתים עברה את המעלות, נכנסה אל מעונה. וכמו שראוי לבעלת־בית אוהבת סדרים, נגשה אל השלחן ותחל לפנות מעליו את ספלי־הזכוכית, אשר הוגשו בהם לפני האורחה מיני מגדנות שונים. כאשר השיבה את הכלים האלה למקומם, אספה את זגי־האגוזים וקליפות התפוחים, אשר

בשעה מוצלחת

מתינה ושוקטה, כן היה גם „אישי" בלי „סופה וסערה"... הרעיון „לאבד את עצמי לדעת", להטבע או להחנק, להתנפל מתוך יאוש אל „זרם החיים הסוערים" או, להפך „להנזר כלה מעל החברה המשחתה"— רעיון כזה אף לא עלה על דעתי..."

„מי יודע, אולי יפלא הדבר בעיניך; אך אנכי נסיתי להתנחם בהרעיון, כי היא עשתה מה שעשתה מ„הכרח". בהיותה „אנוסה" למלא מצות הוריה... אנכי האמנתי בזאת, ובדמיוני כבר נצטירו יאושה המר, ענות נפשה ומלחמתה הפנימית; אולם גם נחמתי זאת לקחה ממני: אנכי נוכחתי מהרה, כי היא שמחה מאד באשרה הבלתי־צפוי, והעדיים היקרים בהוה יחד עם התקוה לחיי־עושר ורוחה בעתיד — שני אלה ממלאים את כל נפשה ואינם משאירים בה מקום לכל רגש אחר..."

„ההוכחה הזאת גרמה לי באמת צער רב, כי בה היתה גם פגיעה באהבת־עצמי, ופגיעה מעין זו בלתי־נעימה מאד; אולם גם פצעי זה נגלד ברבות הימים, אנכי שכחתי את כל המאורע הזה, רק לא את ה„תורה", היוצאת ממנו!..."

„התורה הזאת, הה, הה, הה, היתה מועילה לי מאד: ע"י „נסיון" אחד נצלתי מעשרה „נסיונות" אחרים!..."

קלמנסון הוסיף לשחוק עוד אחרי חתימת ספורו; אולם לי נראה שחקו זה מעושה ומזויף מאד, ועוד היום, בזכרי את שיחתנו ההיא, עולה מבלי משים על לבי השאלה:

— הנה אנכי נסיתי אחרי הדברים האלה בעשרה „נסיונות" חדשים, ובכל נסיון ונסיון היתה היא בעיני „בת־שמים" ואני — „מאשר במאשרים" ו„אמלל באמללים"; באותה שעה הסתפק הוא רק ב„נסיון" אחד יחידי, אשר גם בו לא היו כל הזועות האלה — ובכל זאת עוד שאלה היא: מי משנינו נפגע יותר?...

אכן, חידה כתומה היא נפש האדם, חידה בלי פתרון!

על זאת, כי באין ידם משגת לתת לבתם נדה „הגון", הלא הייתי אני בהכרה חתן „הגון" מאד..."

„באהבתנו, אמרתי, לא היו כל סכסוכים; אך מעצורים אחדים היו בה בכל זאת. המעצור העיקרי היה, כי מצבי החמרי לא היה מכונן עוד, כראוי לראש בית־אב, וזאת היתה הסבה, כי כל מעשה רשמי לא נעשה ואנכי לא דברתי גם עם אבותיה מפורש... יחס אלה אלי העיד אמנם, כי מבינים הם את כל, מבינים גם את הסבות המונעות; אך הם החרישו וגם אני החרשתי".

„השתיקה הזאת, כמובן, היתה רק בני ובין אבותיה; אולם בינֵנו לעצמנו נדברנו הרבה בעתידותינו. אנחנו לא שגינו אמנם בחלומות ולא בנינו „מגדלים פורחים באויר", להפך, מסקנות שיחותינו מהמין הזה היו מעציבות בכל פעם, כי אחרי כל מועצותינו היינו מוכרחים להודות באי־אפשרות הדבר לעת עתה; בכל זאת הייתי מתבונן בה תשוקה מיוחדת לדבר בעתידנו, אם גם רחוק הוא, ובכל פעם אחרי שיחה כזאת היו מתרבים געגועיה עלי, אהבתה — מתעוררת וסמני־הכתה — נכפלים..."

קלמנסון הפסיק ספורו ואני הבטתי אליו ואשתומם לראות, כי רטבו עיניו ותזהרנה במין נוגה מוזר ובלתי־רגיל. הוא הביט נכחו ובפניו הסתמנו מעין עצב, כליון־נפש וגעגועים... נכר היה בו, כי איזו זכרונות מרים ונעימים כאחת התעוררו בקרב נפשו, ובדמיונו שבו לתחיה מחזות נשכחים למחצה מתקופת־אשר רחוקה...

— האמנם עוד יקרים לי הזכרונות האלה כל כך? — שאלתי את נפשי — האמנם הם כל כך הלב, הדופק בקרב האיש הזה, הרצון והקשה למראית עין?!... אמנם, חידה סתומה היא נפש האדם, חידה בלי פתרון!...

ועל רשמי־פני קלמנסון הלך פתאם כעין רטט קל: נראה היה, כאלו נגעו זכרונותיו בדבר־מה, מר מאד... הוא הזדעזע, ובאוהו רגע שב לספורו הנפסק.

„בימים ההם — הוסיף לספר — נזדמן לי המקרה לנסוע אל אחת הערים הרחוקות. בנסעי אמרתי לשהות בדרך רק כשבועים, על כן גם לא התניתי עמה להחליף מכתבים; אולם סבות שונות, בלתי־צפויות מראש, דחו את ישובי מיום ליום, משבוע לשבוע במשך חדשים אחדים. סוף סוף שבתי, ואתה שער נא את תמהוני, מבוכתי וכעסי, כאשר נודע לי פתאם בשובי, כי היא נארשה בינתים לאלמן עשיר וצעיר בלי בנים!...."

„כאבי היה גדול, לבי דאב מאד; אולם כשם שהיתה „אהבתי"

צחוֹק, אשר היתה עתה סרקסטית כלה. הוא הביט בי, וכנראה, התענג מאד על תמהוני ומבוכתי.

— כאשר אראה, הנך מטיל ספק באמתת דברי — החל לדבר אחרי הפסקה ממושכה — אינך מאמין, כי הייתי מסוגל לאהוב; ובכל זאת אמת הדבר ונכון כנכון היום!

בת־הצחוק הלפה לגמרי מעל שפתיו, רק בעיניו נשקפה כעין אירוניה ובקולו נשמעו לי צלצולים מיוחדים, אשר מהותם לא היתה ברורה לי באותה שעה...

„אמנם אהבתי, — החל לספר — אהבתי רק פעם אחת, וזאת היתה הפעם הראשונה וגם האחרונה בחיי, כי היא היתה לי ל„לקח" טוב מאין כמוהו: ה ת ו ר ה, אשר ימצאו אחרים בעשרה „נסיונות", מצאתי אנכי ב„נסיון" האחד והמיוחד הזה!...

„הדבר היה לפני שש־שבע שנים. ה י א היתה בת להורים נכבדים, אשר היו לפנים גם עשירים, אך לעת התודעותנו היו כבר בעוני. אנכי אהבתיה, אך גם בעצם תקופת אהבתי לא השבתיה ל„בת־שמים" ולא ראיתי בדמות פניה את „סמל היופי". גם לא היתה כלילת־יופי באמת, עיניה לא היו „שמי־ספיר בליל־אביב צח", גם לא „השרת ליל־בציר קודר", לא „תהום רבה" נשקפת כהן, אף לא „רחבי הלד"; שערותיה לא היו „תלתלי זהב", גם לא שחורות כ„כנף־עורב" — עיניה היו חומות־כהות, שערה — שטן־כהה, וכל אלה כיתר פרטי חיצוניותה היו יכולים להחשב באמת כבינוניים וממוצעים..."

„בינוניות וממוצעות היו גם תכונות־נפשה וידיעותיה, גם אהבתי אליה היתה בינונית וממוצעת. קרבתה לא הטילה „סערה" בנפשי ופרידתה לא שללה שנה מעיני בלילה ותאות־האכל ביום. אנכי אהבתי להיות בקרבתה, התענגתי בשיחתה והכרתה; אולם מעולם לא קנאתי ב„ענק צוארה", כי דבק הוא בה תמיד, אף לא נכספתי להיות „מטפחת־אפה" או „נעל רגלה", בשביל שאתה הן כל הימים..."

„וכמו שהיתה אהבתי בינונית, כן היו גם מסבותיה והשתלשלותה בינוניות ומצויות. אנכי לא ראיתי תמונתה ב ח ל ו ם, לא חשתי אליה „געגועים שאין להעלימם," ובראותי אותה בפעם הראשונה לא היתה בעיני כ„נודעה" מאז... בפגישותנו הראשונות כמעט שלא הייתי מתענין בה כלל; רק מעט מעט נודענו, התקרבנו, היינו לידידים טובים ואחר — עוד מעט יותר... אז החלה ה„אהבה", ובאהבה הזאת לא היו כל סבסוכים: אני אהבתי אותה, היא אהבה אותי, אבותיה גם הם שמחו

הישׁ עוד קצר־אפים ומהיר־חמה מעלם בן עשרים שׁנה בעצם תקיפת „אהבתו הראשונה״ ?... לא לפלא הוא איפוא, כי גם אני במצב כזה הייתי נוח לכעוס מאד, וכל טענה כנגדי היתה מרתיחה את דמי. איש־סודי בפעם ההיא היה יוסף קלמנסון, כביר ממני לימים כשבע שנים, ומשפטיו הקרים והמתונים, אשר היו הנגוד המחלט להתפעלותי והתלהבותי באותה שעה, הרגיזוני כל כך, שלא יכלתי עוד למשול ברוחי ואקרא בחמי:

— אבל אתה לא א ה ב ת מעולם!... לו נסית בזאת כמוני, כי עתה אחרת דברת!

אנכי לא הייתי מסופק אף רגע, כי הוכחה נמרצה כזאת דיה לבטל את כל טענות מתנגדי: אולם גם בפרט הזה טעיתי, כאשר טעיתי אז בפרטים רבים אחרים, חשובים מזה. קלמנסון לא התפעל כלל מטענתי. רק בת־צחוק של קלסה מרה נגלתה על שפתיו. רגע קטן הביט אלי בעינים בוחנות, אחר ענה בנחת:

— אבל מי הגיד לך, כי ל א א ה ב ת י מעולם ולא נסיתי במסה כמוך?... דע נא איפוא, כי אמנם אהבתי ונסיתי במסה, ובכל זאת לא א ח ר ת אדבר!...

עתה הגיעה שעתי להשתומם. מבלי שים לב לזאת, ש„אהבתי״ שעבדה לה את כל חושי ורגשותי ואני הייתי אז במצב כזה, אשר האנכיות מתגברת באדם ונוטלת ממנו את היכלת לחוש ולהבין נפש זולתו — מבלי שים לב לכל זה, לא יכלתי להמנע מהשתוממות רבה, בשמעי את ההודאה הזרה והבלתי־צפויה הזאת...

קלמנסון והאהבה! קלמנסון היה אוהב!

אינני מספק כלל, כי כל אחד ממיודעינו השתומם לא פחות ממני לו שמע את אשר שמעתי אנכי. כלנו ידענו, כי קלמנסון הוא בכלל בעל טבע קר ומתון, ואל ה„מין היפה״ בפרט הוא מתיחס בקרת־רוח מחלטה, הגם הוא היה מסוגל לאהב?!

והוא ישב בינתים דומם. המרירות הקודמת לא נכרה עוד בבת־

בנסיון אחד

לעתים רחוקות ובמדה מועטה מאד. למרות כל הסטונו והסתפקותו במועט, לא יכיל להשוך גם סכום קטן בשביל בני־ביתו, אף הוא עצמו הב לבעלי־מעיני העניים ופעמים רבות נשאר רעב במשך יום ויומים...

בשעות הרעות והמרות האלה, כאשר היה הרעב מציק לו ומחליש לבו עד מאד, היה עולה לפעמים על לבו זכר בית „הכנסת־האורחים" ויצרו היה מפתהו לסור שמה; אולם מין יראה בלתי־מוכרה מפני זה, שמכינה „לחם־חסד", היתה שולטת בו ומונעת אותו ממעשה כזה.... ובמדה שתכפו מקרי המחסור אצלו בסוף החרף, כה במדה גברה יראתו מפני „לחם־החסד" —

— הכל, הכל כשר בעיני, אך בזאת אל תנסני, אלי!

וימי הפסח קרבו בינתים. אם בכל ימות השנה אפשר להסתפק בלטרת לחם יבש, אשר מחירה רק פרוטות אחדות; אך בימי־הפסח אי־אפשר להתקים באפן כזה, ואם יאבה או ימאן, עליו...

הוא ננער פתאם ומביט על סביבותיו בתמהון. במשך זמן מה נמשך אחרי זכרונותיו, ודעתו הוסחה לגמרי מההוה; עתה הוא זוכר הכל, הוא זוכר גם זאת, כי לא אכל כמעט בבוקר מאומה, והוא מרגיש אפיסת־כחות רבה ועגות־רעב נוראה...

— למה הרחקתי ללכת כל כך?... אם היום או מחר, הן לא אמלט מ ז א ת, ומדוע לא סרתי לשם?...

נגוד פנימי אין עוד בנפשו: הוא מבטל רצון עצמו בהחלט ונכנע הכנעה גמורה מפני ההכרח, התקוף ממנו... הוא מרגיש לאות רבה בכל אבריו, ברכיו רועדות מחלישה ורגליו כבדות, צועדות ברב עמל; אך הוא איננו שם לב לכל זאת ושב בדרך, אשר עבר בה זה מעט—

והירח התרומם בינתים עד חצי השמים. נגה־כסף חור טפל באמצע הרחוב, אך עוד טורי הבתים מטילים צל עב, גם הדממה השלמה עודנה שוררת מסביב.

———————

לֶכֶת הלאה, מוסיף להתרחק משם... הוא עובר בלי־הכרה את הרחוב, אשר בין חצר בית־הכנסת וככר־השוק, הוא עובר גם את הככר לרחבה, עובר עוד שני רחובות מרכזיים ובא אל רחוב מרוחק, אשרר גם בימות החול הוא שקט, שמם ואפל, ובליל־החג אין נפש חיה נראה בו...

השממה הזאת, חצי־האפל והדממה מתאימים מאד למצב־נפשו הנוכחי. פה אין דבר מזכירו את המציאות ההוה, אין דבר מעורר לבו לענינים אחרים ואין דבר מפריעו מלחלום בהקיץ... הוא איננו זוכר כלל את מקומו ומצבו: בדמיונו מצטירים לילות־פסח אחרים, לילות־פסח של השנים הקודמות, אחד – גם ליל־הפסח לפני שנה.

גם אז לא היה אמנם מצבו טוב מאד: העת כבר היתה דחוקה לו, המחסור היה מורגש בכל פנה, והוא שבע רגז וכעס הרבה, עד שהשיג בקושי את הכסף לצרכי החג היותר הכרחיים; אולם כל הרגז ומפחד־הנפש הקודמים נשכחו בעצם ערב־החג: „ארבע פנותיו”, אשר שנו כמו בכח קסם, ילדיו העליזים, אשר התבוננו בחדוה אל בגדיהם וכובעיהם החדשים, גם פני אשתו השוחקות למרות כל לאותה – כל אלה הרחיבו את דעתו ויטעימוהו מענג־החג המיוחד...

את הענג הזה טעם אז בפעם האחרונה. עוד בשבועות הראשונים אחרי החג עזב את ביתו, למען „נסות מזלו” באחת הערים הגדולות – למה עשה זאת?... למה הרחיק נדוד עד הנה?...

בזכרונו שבים לתחיה כל מאורעותיו ופרטי חייו בפרק הזמן הזה. הוא לא בקש אֹשֶׁר, לא קוה לגְדֻלּוֹת: הוא בקש רק פת־לחם ריקו, כי בעיר גדולה כ לא יקשה הדבר ממנו. „תביעותי לא מרובות הנה,– חשב בלבו – צרכי אינם גם החצי מצרכי בן־כרך – האם גם מועט כזה לא ימצא לי?!...”

ובחדשי הקיץ והבציר אמנם נמצא לו שכר טוב בערך: הוא מצא לו משמרת בתור מפקח על הפועלים באחד הבנינים, ויהי חצי שכרו לצרכי עצמו פה והצי לצרכי בני־ביתו בעירו; אולם מראשית החורף פסקה מלאכת הבניה ויחד עם זאת פסקה גם משכרתו... הוא החל לבקש משרה אחרת, חזר על בתים שונים, התרפס וירבה תחנונים: אך כל אלה לא הועילו לו... אמנם גם בקיץ לא היו חייו נעימים ביותר: עבודה של ששׁ עשרה שעות ביום, העליה והירידה התכופות על מערכת־הקורות, חום־הצהרים הלוהט ואבק הלבנים והשיד – כל אלה היו אמנם פרטים בלתי־נעימים מאד: אך גם אותם זכר אחרי כן בחדשי החורף באנחה...

עבודה תמידית לא היתה לו ומשכרת ארעית נמצאה לו גם היא רק

כשבועים הוא הופך וחוזר והופך יום יום בענין זה, ובכל פעם הוא אנוס להכיר, כי אין דרך אחרת לפניו.

שני השבועות האלה ענו את נפשו מאד. הוא ידע בחור, כי כל חקירותיו ומחשבותיו לא תועילנה לו, ובכל זאת חשב ויחפש עצה — אך לשוא! יום אחרי יום עבר, ערב־הפסח הגיע וכל עצה אין.

עוד בקומו משנתו בבקר הרגיש מצוקת־נפש נוראה, ובשעת סעודת־השחרית המקדמה לא יכול לבלע גם פרוסת־לחם אחדת. הוא עזב את הבית ויתע בלי־מטרה ברחובות, אך הנדודים האלה לא הקלו מכאובו; להפך, מראה האנשים, הטרודים בהכנות החג, והמון הקונים, הממלאים את כל החנויות — מראה כל המ א ש רי ם האלה פעל עליו פעולה מדכאת־נפש מאד... הוא שב אל מעונו, אך גם שם היו הכל טרודים בהכנותיהם לחג, רק לו לבדו לא היה כל מעשה, והבטלה מתוך אונס זו כבדה עליו מנשוא.

— הנה בעלי־מעוני, אשר אני מתגורר אתם — עלו מבלי משים מחשבות מרות על לבו — הנה גם הם עניים, מתענים כל הימים בעניים וחיים בלחץ, אך היום גם הם „שוים לאחרים"; רק אני לבדי אמלל מכל...

היום ארך לו מאד, השעות נראו בעיניו כזוחלות בכבדות נוראה, עד עשר פעמים ברח מהבית הרחובה, מהרחוב — הביתה, ובקצר־רוחו חכה לבוא הערב; אולם כאשר החשיך היום, עוד כבדה המעמסה על נפשו ומין עקה נוראה תקפתהו יותר ויותר...

— עוד רק שתי שעות!... עוד רק שעה אחת!...

הוא לא התבונן בעצמו, איך נשאוהו רגליו אל בית־הכנסת הגדול... מסביב לו אורה רבה, פנים צוהלים ובגדים חדשים: אך כל אלה מדכאים את נפשו עוד יותר ודוחים אותו כמו בכח־נעלם אל אחת הפנות היותר חשכות... הוא עומד נשען אל הקיר, שומע קול מתפללים; אך שפתיו אינן נעות וקולו איננו מתאחד עם קולות האחרים, הוא מרגיש את עצמו נבדל, נבדל מכל הקהל הסובב אותו...

— כל אלה ילכו איש איש לביתו, איש איש אל שלחנו, ואני...

הוא מזדעזע פתאם. בהיותו שקוע במחשבותיו, לא התבונן, כי כלתה התפלה, אף לא הרגיש בזאת, איך נסחף בזרם הקהל היוצא מבית־הכנסת; רק בחצר, בעבור הלחץ ובהפזר האחרים לעברים שונים, הוא מתעורר פתאם, זוכר את מקומו ושואל את נפשו: אנה הוא הולך?...

הוא יודע היטב, כי הבית ההוא נמצא בקצה החצר בית־הכנסת מהעבר האחר; אך הוא איננו נותן השטן גם לעצמו על מעשהו ומוסיף

אחרי הרעש, מְהומת־החפזון והתנועת־המהומה של ערב־הפסח הנה זה באה מנוחת החג. רחובות עיר־הפלך אמנם מלאים עוד עוברים ושבים, אך אלה אינם נחפזים, רצים ונדחקים עוד, כמו לפני שעות אחדות: הם שבים מבתי־הכנסת והמדרש הישנים אחרי התפלה. חבורות חבורות נבדלות כפעם בפעם מההמון ופונות למבואות החצרות. ההמון ברחוב הולך ונצער. עוד מעט והרחובות מתרוקנים. בדממת־הלילה נשמע ברור קול צעדים בודד, אחד המאחרים נחפז לביתו: אך גם הקול הזה הולך ונדם, ודומיה נעימה ונוראה כאחת ממלאה את רחובות העיר ההומיה... כל החנויות סגורות, כל דלתות־החלונות במכפלות התחתונות מוגפות, ושני טורי בתי־האבן הגבוהים מטילים צל עב על פני הרחוב; רק פה ושם יוצא קו־אורה מאחד הסדקים בדלתות־החלון, או נוגה הירח הודר בהרוח, אשר בין שני בתים, והאור המועט הזה מצייר תמונות דמיוניות משונות על שטח קטן ברחוב או על אחד הכתלים...

בחצי־האפל נראתה כצל נודד תמונת איש הולך, אך קול צעדיו איננו נשמע: אולי מפני שהליכתו אטית מאד, ואולי מפני שעקבות נעליו נתמתו עד היסוד?... הוא איש כבן חמש ושלשים שנה, גבה־קומה ודל־בשר מאד. מעיל־הדק, אשר הוא לובש, טלוא וקרוע, כובעו ישן ובלה וקצות מכנסיו, הנראים מתחת לשולי מעילו, פרומים, מטולאים ונכתמים. הוא מתנועע בכבדות, גבו כפוף, ראשו מורד ועיניו עצומות למחצה. לרגעים מתעותים רשמי־פניו ומין רטט מזעזע כל גופו: מי יודע, אולי מצינת הערב הוא, או אולי מצרת־נפש פנימית?...

בדרכו הוא עובר על בית אופה נוצרי. החלונות היחידים המוארים, בשעה שהחלונות הסמוכים מוגפים, מפנים אליהם את לבו בלי רצונו, ולמראה מיני־המאפה השונים יתקפהו פתאם רעיון זר: אולי... אולם הרעיון הזה נראה לו לעצמו רחוק כל כך, שאיננו חושש גם להשיב כנגדו: הוא בטוח, כי כזאת לא תהיה לעולם, לפניו רק דרך אחת...

— דרך אחת... דרך אחת... מביעות שפתיו בלי־הכרה!

וזאת לא הפעם הראשונה, אשר הוא בא לידי ההלטה כזו: זה

בליל התקדש חג

משיכת־כתפים של תמהון מדברת כמו בברור: האמנם אינכם ידעים?...

„הוא מתנועע, רוזם... הוא מבקש בודאי לקרא והדי".

„ודוי... אמנם כן, לוהי הוא זקוק מאד!"

וכל העינים, הנטויות אליו, מפיקות המלה ומנוד־ראש. „יפר יסרהו יה — קורא הוא ברור במבטי העינים האלה — היש עוד גיע אמלל כמוהו?!..."

היש עוד?... היש?...

והמחזה הולך ונמשך, דמיונו מוסיף לציר —

הרשי־האדמה מכסים את עיניו, גושי העפר נופלים וממלאים את חלל הקבר החדש: תור ה„קדיש" הראשון מגיע...

מי יקרא את ה„קדיש"?... הכל מחרישים, מניעים ראש ונאנחים בלי־רצון...

אחד השמשים אשר לא פג עוד שכרונו, קורא בקול צרוד ולשון מגמגמת את ה„קדיש" הראשון, וכל השומעים נדים לגורל האב האמלל, אשר באתהו כזאת.

* *
*

היש עוד רעה גדולה מזו?... היש?...

הלילה חלף ואתו יחד נודדים גם מחזות הדמיון הנסער: אולם רשמי הלילה הזה אינם נמחים... לשוא מתאמץ ר' גדליה להסתיר שברו מעין זרים ולהתראות כשלו ומאשר: הכל רואים, כי קומתו הזקופה נעשתה כפופה, פניו הרעננים והבריאים צמקו וקדרו —

והשמועה הולכת ומתפשטת בעיר...

מניחה לי לשבת תחתיו במנוחה... קצף נורא מתלקח יותר ויותר בנפשי, רגשות חמה עזים מרתיחים את דמו, שניו מתעצמות לחריקה ואגרפיו מתלכדים מאליהם —

„איך מלאם לבם לעשות כזאת?!"

הוא היה יודע, כי בניו אינם נזהרים הרבה במצות־הדת, גם הוא בשעתו היה מרשה לעצמו מעשה־תרות ידועים: כמ. אי־אפשר להתנהג כמו שמתנהגים באתת עדי־התהום — אולם צעד כזה!...

ובבהירות מכאיבה נגלה לפניו כל עמק התהום הנורא, אשר טבעו בו כל היקר לו, כל נחמת חייו וכל פרי עמלו ושקידתו: למה עמל?... על מה שקד כל שנות חייו?...

ושאלת־היאוש המרה הזאת מעוררת בקרב נפשו שאלה אחרת, מרה ומדאיבה עוד הרבה יותר: האין הוא עצמו אשם בכל זאת, אשר נהיתה עתה?!... הוא היה מתגאה תמיד בפעולת עצמו במין מגדר־ראש של חמלה על רבים מבני־עירו, אשר לא השכילו כמוהו לכונן את מצב בניהם — האין אחרית־הדבר מוכיחה את ההפך?!... האין הוא ראוי למנוד־ראש מצד אותם האנשים, אשר היה גר להם לפנים ומקנא בהם עתה?!...

רגשות החמה וההתמרמרות הולכים ורפים בקרבו; אותו תוקפות איזו התיאשות ואפיסת־אינרגיה מחלטות, בו מתעוררת כעין חמלה על אפסות עצמו, ובנפשו המדכאה אין גם די רצון להשיב מחשבות. לחקור את מצבו בדעה צלולה —

* *

*

הוא איננו מתהלך עוד, גם מותי כמעט שאיננו עובד את עבודתו; הוא מוטל בלי־כח על כסאו ובלי־הכרה עוברים בדמיוני ציור אחרי ציור, מחזה אחרי מחזה...

בדמיונו הוא רואה את עצמו בחדר־משכבו על ערש־דוי. הבקר כבר האיר, אך בחדר שורר עוד הצי־אפל, כי מסכות־החלון מורדות. אנשים שונים מתהלכים אנה ואנה, אך הדממה איננה נפרעה, כי הנמצאים צועדים לאט, בזהירות על בהנות רגליהם. הדברים נאמרים בלחש, אך הוא שומע ומבין, כי תשיו רפים אמנם, אבל צלולים עוד למדי.

„מהלתו אנושה — מגיע לאזניו קול מתלחשים — הגסיסה קרובה".

„ואיה בניו? האמנם אינם יודעים דבר?!"

והוא לוקח עוד הפעם את המכתב ושב לקרא בו...

עתה הוא מבין את המכתב בכללו, מבין על מה מתאונן בנו, מבין מה היא הצרה הפתאומית והבלתי־צפויה, אשר עליה מסבים רוב הדברים; אך בכל זאת עוד רבים המקומות הסתומים והבלתי־מובנים, עוד רבים הדברים, הנראים לו כזרים ומתמיהים עד מאד!

הוא קורא עוד הפעם את המכתב, שונה ומשלש: אך הדברים הסתומים אינם מתבארים בשום אופן והוא מרגיש, כי פה צפון דבר־מה, חשוב ורב־ערך מאד, אשר איננו יודעהו עוד...

* *
*

הוא יושב זמן מה כנדהם ועיניו נטויות נכחן אל נקודה אחת. פתאם הולפהו רעיון כברק, הוא קופץ ממקומו ופניו מלבינים מאד.

„לא, לא!... הדבר הזה אי־אפשר הוא!"

ובכל זאת הוא רועד כלו ומביט על סביבותיו בבהלה... הוא שולח ידו לאחוז במכתב, הפרוש על השלחן; אך ידיו רועדות כל כך, שהמכתב נשמט מהן פעמים אחדות ואיננו מתהפך כחפצו... סוף סוף עולה הדבר הזה בידו, והוא מחל לקרא את המכתב עוד הפעם מראש; אך בעמדו בחצי העמוד השני המכתב נשמט מידו, קריאתו נפסקה וגופו נוטה באפס־כח אחורנית על גב הכסא —

הוא איננו חושב, איננו מרגיש גם כאב; רק כעין מועקה נוראה מכבידה על כל נפשו והוא קופא על מושבו בלי תנועה!

* *
*

הוא איננו יודע בעצמו, כמה זמן נמשך מצב הקפאון הזה; אך פתאם הוא ננער כמו מדחיפה חזקה, והוא מזדעזע כלו, מרים את ראשו ומביט על סביביו בתמהון. במשך רגעים אחדים איננו יכול לברר לעצמו מה אתו, אך מעט מעט מתעורר זכרונו והכרתו תשוב אליו. עוד רגע קטן מסופק הוא ושואל את נפשו: אולי חלום הוא? — אולם סקירה אחת לעבר המכתב, הפרוש על השלחן, דיה להסיר גם את הספק הקל הזה...

הוא קופץ ממקומו: סערת־הרוח, ההולכת וגוברת בקרבו, איננה

שם את כף ידו על מצחו ועוצם את עיניו; אך אחרי רגע כבר שב הוא להליכתו, וככה הוא מתהלך והשב, מתהלך ותיקר בדברי החידה הסתומה הזאת!...

* *
*

רגליו נלאות מרוב הליכה, מוחו נלאה מרוב עיון וחקירה.

מאפס כח הוא נופל על כסאו הרך, עוצם את עיניו ולוחץ בשתי ידיו את רקותיו, כאלו הוא אומר לעצור בחזקה בעד הרעיון מפעֹל; אך המוח איננו נשמע לפקודה והמחשבות מוסיפות להגרר זו אחרי זו מאליהן —

הוא רואה ונוכח, כי מרוב חקירתו מוחו מתבלבל ורעיונותיו מסתבכים, על כן הוא מחליט להסיח מעט את דעתו מהענין המטרידו, ולמען הטות את מחשבותיו לעבר אחר, הוא שולח את ידו ולוקח את גליונות העתון, אשר נתקבלו יחד עם המכתב.

בעתון היה קורא רק את הפרק הפוליטי: יתר הפרקים, ביחוד פרק החדשות, היו נקלים ובלתי־חשובים בעיניו: תחת זאת היה קורא את החדשות הפוליטיות בשימת־לב ורצינות מיוחדות; כל פרט בהן היה מעניניו ואל כל שמועה היה הודר ומתבונן... „פה צפונה חכמה רבה ועמוקה בכל מלה, בכל הגה קל — כן היתה דעתו — והקוראים דברים כאלה קריאה שטחית אינם יודעים ואינם מבינים כל דבר"... הוא מנסה גם עתה לקרוא בעיון; אך הדבר הזה אי אפשר לו הפעם: רק עיניו עוברות משורה לשורה ומוחו איננו קולט כל רעיון, איננו תופס משמעות כל משפט... באופן מכונתי הוא עובר משורה לשורה, מעמוד לעמוד, מפרק לפרק, ופתאם מופיע לפניו השם מ. בראש אחד המאמרים. הוא מחל לקרוא בלי־כונה, בלי התענינות: אך עוד מהשורות הראשונות הוא נמשך אחרי הדברים הנקראים, ובמדה שהוא מוסיף לקרוא, בה במדה תגדל התענינותו —

הוא קורא על דבר גזרת־יציאה, אשר נגזרה על היהודים, היושבים בעיר מ. שלא כדין, וההדשה הזאת פוקחת פתאם את עיניו והוא מחל להבין את מכתב בנו... רגע הוא מרגיש מעין רוחה, כמו הוסרה מעל נפשו מעמסה כבדה; אך באותו רגע כבר תוקפים אותו רגשות צער ודאגה לזכר הצרה הגדולה, אשר באה על בניו... הוא איננו מסים עוד את המאמר שהתחיל, כי הרעיון: עד כמה הרעה הזאת נוגעת לבניו — הרעיון הזה משעבד לעצמו את כל מוחו של ר' גדליה,

לב לכל דבר, ומה הוא החטא המדומה, אשר הוא מבקש עליו סליחה ומעורר „רחמי אב משכיל, היודע להבחין בין אשמת זהן משרירות־לב ובין חטאת־אונס מהכרה מר" — מה פשר כל החזון הסתום והפלאי הזה?... מי יבאר לי את כונת כל הדברים האלה?...

* *
*

חצות־הלילה קרובה ור' גדליה עודנו מתהלך בחדרו, שקוע במחשבותיו. „סדרי־בראשית נשתנו עלי — מתלונן הוא כפעם בפעם במחשבתו — שבועים ימים עוברים מן המועד ומכתב אין; סוף סוף יבוא המכתב והנה הוא סתום ומלא פליאות! אכן סדרי־בראשית נשתנו עלי!...

ובאמת, האין זה שנוי בסדרי־בראשית? מי ראה כזאת, כי למועד חצות־הלילה עוד יהיה ר' גדליה ער ומתהלך בחדרו?!...

לו היה סדר־יום קבוע, כל דבר ומעשה היה נעשה יום יום בשעה מזומנה; רק היום שנה הכל. הוא לא קרא את עתונו לפנות ערב, לא יצא אחרי משתה התה אל המעקה, אשר לפני ביתו, וסיגרתו בפיו, למען שוחח מעט את העוברים עליו ממכריו, לא הלך לבית־המדרש לתפלת מנחה וערבית, לא אכל בערב את סעודתו הרגילה ולא עלה בשעה העשירית על משכבו... מאז קרא את המכתב, רק רעיון אחד ממלא את כל נפשו, רק שאלה אחת מעסקת את כל מוחו. בינתים באה „זקנתו" ההדרה, והוא לא קרא באזניה את המכתב מתרגם יהודית כמנהגו. היא חכתה זמן מה דומם, אחרי כן פנתה אליו בשאלתה, והוא לא עשה חפצה. היא נבהלה מפני הסמנים הלא־טובים האלה, ובלב חרד הפצירה בו להגיד לה, לפחות, מה שלום הבנים ומה נשמע אתם; אך הוא ענה בקצר־רוח ורגז גלויים: „שלום, שלום להם, כל חדש אין". היא הביטה אליו ברגזה ודאגה, במבטה נשקפו צרת־נפש ותוכחה שתקנית ובאנחתה העמוקה, אשר התמלטה מלבה בצאתה את החדר, נשמעה קבלת־יסורים בהכנעה; אך הוא לא שם לבו לכל אלה...

הוא לא ישם לבו לזאת, כי כבר עבר זמן תפלת מנחה וערבית, לא התבונן, כי המשרתת הביאה מנורה דולקת ותשם את להם־הערב על השלחן, אף לא הרגיש בזאת, כי המשרתת נשארה זמן מה על עמדה בפתח, במחכה לפקודתו, ואחרי כן יצאה במשכה בכתפיה ובהגיעה ראשה —

הוא מתהלך פעם בחפזה ופעם לאטו. לפעמים הוא עומד רגע,

מתכנסות גבות־העינים וכל רשמי־הפנים נעשים רצינים, כמעט גם קשים.

„לא אנקם הפעם — נוהמות שפתיו בלחש — יוסרו וידעו מועדם להבא!"

בטרם פתחו את המכתב הוא מתבונן אליו מכל עבריו. הוא רואה שתי מרקאות במקום האחת הרגילה, ובפלס ידו הוא נוכח, כי אמנם כבד הפעם משקל המכתב.

„הם מרבים להתנצל, — הולפת בת־צחוק של רצון על שפתיו — אך סרחת־שוא הוא: כל התנצלות לא תועיל להם!"...

ובהרעיון הזה, הוא מרגיש מין ענג, מין ספוק־נפש מיוחד. רגע אחד מתעוררת אמנם דאגה בלבו, אולי קרה שם אסון, והחשש הזה מעוררהו לפתוח מהרה את המכתב; אולם אחרי רגע קטן הוא לועג בעצמו להששיו השטותיים, ומבלי שים לב לזאת, שבסתר־נפשו פנימה בוערת כאש התשוקה לדעת את הכתוב במכתב, הוא עושה הכנותיו הרגילות במתינות שלמה ובלי כל הפזון. הוא יושב לו על כסאו הרך, נשען בגבו על כר הכסא מאחריו, מוציא את משקפיו מנרתיקם, מוחה את זכוכיותיהם ומרכיבם על החטם, ורק אז הוא קורע את קצה המעטפה, מוציא את המכתב בעצמו, פורשהו על השלחן ומתחיל לקרא בו...

* *
*

זה כחצי שעה הוא קורא את המכתב, שונה ומשלש, והדברים סתומים ובלתי־מובנים לו כל עיקר... בכלל רבות מאד הזרות והפליאות: מכלותיו ונכדיו אין איש כותב לו דבר, גם בנו השני כותב רק שורות אחדות; כל המכתב ערוך ביד בנו הבכור, אך גם זה איננו כותב כמנהגו בשפה בהירה, שפת־סותרים קצרה ומחיקה...

שני גליונות־ניר גדולים לפניו, כתובים מכל עבריהם; אך הוא איננו מבין דבר מכל המון המליצות האלה, מכל ההתפלספות הארכה הזאת על ה„חיים" וה„דת", על ה„הכרה" ו„אמונת־הלב", על ה ה ר ג ל ל ת נ א י ־ ה י י ם י ד ו ע י ם ועל ה צ ר ך ל ה ת ר ג ל ל ת נ א י ־כהחיים אחרים, שונים ו ב ל ת י ־ ר ג י ל י ם... מה זה עלה פתאם על לב בנו להקביל את אפני־החיים בעיר מ. אל אפני־החיים באחת מ„ערי־התחום"?... מה פשר הדברים: „קרבנות בלתי־אפשריים", „עתידות הבנים", „הכרח לעשות מעשה נגד ההכרה־הפנימית" ועוד דברי־פלא רבים כאלה?... למה זה התעורר בנו פתאם לדבר על י ה ד ו ת ו ועל דבקותו בה, מ ב ל י ש י ם

ר׳ גדליה זילברמן מתהלך בחדרו, וברשמי־פניו מסתמנים דאגה, רגז וקצר־רוח של צפיה. „שבועים כבר עברו מן המועד הקבוע — יוצאת נהמת־תלונה מבין שפתיו — הגם היום לא אקבל מכתב?!...״

ר׳ גדליה הוא זקן כבן ששים שנה, אך קומתו הגבוהה עודנה זקופה ופניו בריאים ורעננים לא לפי שנותיו. בני עירו אומרים עליו, כי הייו עברו באושר ועתה הוא מבלה שבתו בטובה, והדברים האלה אינם רחוקים מהאמת. כל ימיו היה ר׳ גדליה סוחר מצליח ויתגורר בעיר מ. ולעת זקנה העביר את בית־מסחרו לבני בניו, כי צרכיו לא היו מרבים עוד ופרנסתו נמצאה לו ברוח מתבואת־הונו. הייו עברו במנוחת־נפש שלמה, יום אחד לא שנה ממשנהו; רק היום השלישי פעם בשני שבועות היה מצטין מהאחרים, כי אז לפנות ערב, למועד משתה התה, היה ר׳ גדליה מקבל מכתב כתוב על ידי בניו ואנשי־ביתם... אלה ידעו את טבע אביהם, כי אוהב הוא סדר נכון וקביעות בכל דבר, ובהיותם מכבדים אותו מאד ושוקדים למלא את רצונו בדיוק, לא הרשו מעולם לעצמם, להפריע את הסדר הקבוע ולאחר את המועד. —

כה עברו ימים ושנים, ומה זה היה להם הפעם, כי שנו פתאם ממנהגם?

על זאת נסער לב ר׳ גדליה מאד, ובנפשו מתהוללים רגשות דאגה ורגז, פחד ותלונה.

* *
*

קול הדלת בהפתחה ובהסגרה נשמע מהחדר החיצון. „נושא־האגרות הוא זה!״ הולך הרעיון כברק במוח ר׳ גדליה, ובאותו רגע נפתחה הדלת, המשרתת נראתה על הסף והושיטה לו גליונות־עתון אחדים ומכתב...

המעטפה נכרת בצורתה, גם כתבת הפירמה וכתב־היד נודעים. רגע דופק הלב דפיקות חזקות קצת מהרגיל, היד רועדת מעט, הפנים נוהרים משמחה והעינים מבריקות: אך בהרגע השני מתקמט המצח,

השמועה

האחרונות. הנה הוא, הגבר הבריא והחזק, לא יכל נשוא את כל התלאה הזאת ידוכא תחתיה, והיא, אשה רפת־כח, עודנה חיה ובריאה.

מדוע לא היה להפך?

עיניה נטויות אל פני החולה הדלים והצומקים ובמוחה סובבת בלי־חשך השאלה האחת:

מדוע? מדוע?

כל אלה נראו לה כמנהגי־פריצות מהפירים, והיא השתוממה, כי אין העלמות האלה מרגישות שום בושה טבעית בזאת...

היא השתוממה גם לזאת, כי בעת שהורעו עסקיהם, לא די שלא המעיטו את הוצאתם, אך להפך, עוד הרבו לפזר אלפים על צרכים ריקים ופחותים, על דברים מיותרים לגמרי. תשובת שלמה, כי הדבר הזה הוא הכרחי, כי אי אפשר „לגלות את הקלפים״, ולהפך, נחוץ ל„סמות את העינים״ ולהזק את ה„בטחון״ — התשובה הזאת לא היתה מספקת לה כלל ובפשטותה לא הבינה, מה תועלת יש בהערמת זאת: אם עסקיהם הטובים נראו בלתי־מספיקים לצרכיהם המרובים, מה יש לקוות עוד מהעסקים שהורעו?!

עיניה נטויות מבלי משים אל החולה והיא מסתכלת ברזון הגו הזה, בקמטי המצח וקוצות שער־השבה.

— סלח נא, אלי, סלח נא לו — נעות שפתיה באנחה חרישית אם גם העוה, כבר נענש היו על עותתו...

העונש היה מר וקשה מאד. עוד בהיות הרוחה למראית עין, כבר היה המחסור מורגש בסתר פעם בפעם בכל מרירותו. בשעה שעוד מאות רובלים היו נפזרים להבל, באותה שעה כבר היו חסרים כפעם בפעם זוזים אחדים לצרכים הכרחיים. הנושים הגדולים לא זעזעו אותם עוד, אך להם היו נושים רבים זעירים, אשר הציקו להם בתביעותיהם יום יום, ושלמה, למרות גאונו הרגיל היה אנוס להתרפס ולדבר תחנונים אל האנשים הנקלים האלה, אשר בתנאים אחרים לא היה נותנם גם לבוא אל הדרו.

היא מזדעזעת כלה ורטט עז חולף בכל אבריה. פרק הזמן הזה לא היה עיד הבי־רע, אחריו באו ימי הירידה... לא, לא ירידה היתה זאת רק נפילה, נפילה חטופה ונמרצה, בלי מעצור ובלי מעמד: עסקיהם ליקחו מהם, מערכת־ביתם נמכרה בפומבי, גם יתר הפליטה, אשר עלתה בידם להציל בסתר מיד הנושים, גם כלי־היקר בכסף, זהב ואבנים יקרות, אשר הצפינו — כל אלה העביטו אחד אחד...

לה צר מאד על כל אלה, אך במה נחשבה ענות־הנפש הזאת לעמת היסורים האחרים, אשר גרם לה המצב הזה? ראשונה עזבם בנם־יהודם חיים־אלטר, אחר היתה גם בתם היהודה ביילה אנוסה לעזוב את ביתם ולנוע לעיר אחרת, למען בקש לה מחיה בעמלה. —

„יש אשר האדם הוא חלש מזבוב, ויש אשר הוא מוצק מברזל״ — עולה על לבה המאמר הידוע בכל פעם, מדי השבה במקרי השנים

פיה שאלו על כל דבר, אתה נועצו על כל מעשה ובטעמה עשו כל מה שהיו צריכים לעשות; במציאות אמם האמתית כמעט שלא התבוננו, דעתה לא היתה חשובה בעיניהם כל עיקר, ואם נסתה פעם להתערב מעצמה בעניניהם, היו מביטים אליה בתמהון קרוב לבוז... בשעת רצון מיוחדה היו לפעמים בהמבט הזה גם מעין רחמים ומנד ראש של חמלה...

לחמלה היתה ראויה באמת. אך לשוא התאמצה להסכין עם אופני החיים החדשים: נימוסי החברה הכרכית בכלל ומנהג ביתם בפרט היו זרים לרוחה בהחלט, היא נזורה מהם יותר ויותר ובתוך החיים העליזים, בתוך קהל האורחים השונים, אשר היו ממלאים את ביתם, היתה מרגישה את עצמה בודדה, עזובה ושוממה... הרגש הזה היה קשה לה שבעתים, כי נעדרה גם מנוחת־הנפש, המצויה במקרי־בדידות אחרים; למרות חפצה היה לבה מתחמץ ונפשה דואבה על מנהגי־ההרות השונים בעניני־הדת, אשר נקבעו בביתם, גם על הפזרנות הנפרזה, אשר בלעה סכומי כסף גדולים בלי כל תועלת...

הפזרנות הזאת גדלה עוד יותר מקץ שנים אחדות לשבתם בעיר־הפלך, כאשר מלאו לביילה בתה שש עשרה שנה והיא היתה לעלמה. האם אהבה, כמובן, את בתה היחידה בכל חום נפשה, אך בשום אופן לא יכלה להבין לרוח העלמה הזאת, למאווייה ונימוסיה. על דעת האם היו גב המעון הקודם ומערכת כליו מהודרים ויקרים יותר מדאי, אך הבת לא הסתפקה באלה, כמו שלא הסתפקה בחליפות שמלותיה הרבות, אשר רק פעם או פעמים היתה לובשת אותן, אחר היתה זורה אותן הלאה...

היה־דינה היתה על פי רוב רואה ומחרשת, אך לו ערבה לפעמים את לבה להעיר את אזן שלמה או ביילה על זאת, היתה מתמלטת מפי שלמה רק קריאת־בוז: „אשה כפרית הנך ואינך מבינה כלל את החיים האלה!" מבטי הבת במקרים כאלה היו מביעים עוד הרבה יותר ממה שמללו שפתי האיש.

כן הוא, היא לא הבינה באמת את החיים האלה. היא ראתה רבים אחרים נוהגים כן, ובכל זאת נראה לה תמיד, כי המנהג הזה מקולקל מאד. היא התבוננה כי בתה איננה נבדלת במאומה מכלל כל רעותיה, ובכל זאת היתה מוצאת את הנימוסים האלה בלתי־הגונים מאד לנערה תמימה וצנועה. סבוב הצעירים התמידי, הטיולים והבקורים התכופים בתיאטר, כרות־הנשף, ערבי־המחול ושעשועי־המסבית, גם לבוש־המשתה ומחשוף־הגו הזה—

שדי היתה זאת, ענש ראוי לי על פי מעשי!

* *
*

מחשבותיה כמו קפאות במשך רגעים אחדים על הנקודה הזאת. לא זאת הפעם הראשונה עולה על לבה הרעיון, כי אם גם קנאתה האוילית והשדיה הריקים לא היו הסבה היחידה, בכל אופן עזרו הרבה להתהוה השנויים הנמרצים בארח־חייהם ומצבם... אם בעיני שלמה ישרה מאד ההחלטה, להתישב בעיר־הפלך נ., היה הדבר הזה טבעי מאד: נפשו קצה מפני החיים הגרועים בבתי־המלון, ישיבת־הכפר לא התאימה עוד עם הרגליו הכרכיים, גם דעותיו בחנוך־הבנים הצדיקו את החפץ הזה... לבנם הבכור חיים־אלטר מלאו בימים ההם ארבע עשרה שנה, לבתם ביילה — שתים עשרה — וכבר באה העת לשים לב לחנוך שלם, ובכפר הן לא היתה כמעט כל אפשרות לזאת...

כן היא, מצד שלמה היה הדבר הזה נכון מאד; אולם היא מצדה איככה הסכימה לזאת? ישיבת הכרך בעצם לא היתה רצויה לה כלל, צורך התקונים באופן חנוך בניה לא הרגישה, להפך, במדה ידועה, גם יראה מפני התקונים החדשים האלה — מה הגיעתה אפוא להסכים?... היא מצאה אמנם אמתלאות שונות, להצדיק את מעשיה בעיני עצמה, היא התאמצה להאמין, כי הוכחות אישה פעלו עליה; אולם בסתר נפשה פנימה הכירה היטב את הטעם האמתי, כי להסכים לזה המריצה ביחוד החפץ להיות תמיד על ידו, להרחיק מעליו את הגבירה ברמן, לראות בעיניה תמיד את יחסם זה לזו...

היחס הזה לא היה מסוגל כלל לשמח את לבה: הוא לא שונה, מאשר היה קודם לכן; אך היא עצמה, כנראה, שונתה במדה ידועה, או השקפתה על זאת, לפחות, שונתה... היא עצמה לא ידעה, היא לא נסתה גם להקור, מה היתה סבת השנוי הזה: האם פעלו עליה שנויי־המקום ותנאי החיים החדשים, או קרבת האדון ברמן, אשר לא מצא, כנראה, כל זהות ביחס שלמה אל אשתו? איך שיהיה, אך רגשות קנאתה הקודמים פסקו. בכל זאת לא פסקה שנאתה המסתרה אל הגבירה ברמן, כי היתה לה לצרה מסוכנת במקום אחר.

היא עצמה איננה יודעת איככה נהיתה כזאת, אך בניה, ביחוד ביילה בתה, נקשרו אל הגבירה הכרכית, אשר היתה להם לאם: את

היתה מרגישה פה את עצמה לא רק כמיותרה, אך גם כמפריעה, והמצב הזה היה כבד לה מנשא. היא חדלה מהשתתף בהשעשועים האלה, אך השעשועים לא פסקו בשביל זאת... אישה והאחרים נסו פעמים אחדות לפצר בה, אך סרובה המריצם להדל ממנה ומעט מעט הסכינו להשוב את אי־השתתפותה כדבר טבעי ומחויב.

היא נשארה שוממה בביתה, אך גם פה לא הונח לה. למרות כל השתדלותה להסיח את דעתה מהענין הזה, היו כל מחשבותיה סובבות רק עליו: היא היתה משערת לרגעים מה הם עושים, איה הם נמצאים וכמה הם משתעשעים...

היא התענתה מאד מהרגשות האלה, ובאותה שעה עצמה נכלמה והתחרטה בהם, כי חשבה אותם למתועבים מאד. מבלי יכלת להסירם מלבה כליל, התאמצה להסתירם, לפחות, מעין זרים. מטעם זה הרה לה היטב גם על גיסתה דבורה, אשר נמצאה ללא דרשוה והחל לסכסך את הדברים ברמזיה הארסיים.

— אך עורת את, או שוטה שאינה מרגישה כלל — היתה לוחשת באזניה פעם בפעם — הכל מן הצד רואים ושוחקים בקרבם, רק את, הנוגעת בדבר, אינך מתבוננת מאומה... לוא הייתי אני תחתיך, כי עתה לא היה כזאת... בביתי, ברשותי, לעיני ובפני, לפחות, לא הרשיתי כזאת מעולם...

בסתר נפשה לא היתה יכולה להכחיש את אמתת הדברים האלה, אך בגלוי היתה מתראה, כאלו היא ממאנה להאמין, כאלו היא כועסת גם על החשד הזה מצד אחרים... היא היתה קוצפת גם באמת, כי כונת גיסתה לא נעלמה ממנה. דבורה היתה גיסתה מצד שלמה, ובכל אופן לא היתה פה אהבה יתרה: השמחה לאיד והחפץ להרעים היו גלויים ונכרים למדי...

אולם הידיעה הברורה הזאת לא התישה את כח הרעל, אשר היה מכוך בהוכחות דבורה, והרעל הזה פעל את פעולתו המספרת בקרב הנפש הדואבה: הפצע לא נגלד, רק העמיק יותר ויתר. היא התענתה הרבה במשך הירחים המעטים, אשר התארחה הגבירה ברמן בביתה, אך יסורי־נפשה גדלו שבעתים במשך הירחים הרבים, אשר ישב שלמה בעיר הפלך נ.. היא באה למדרגה כזו, שהיתה חושדת אותו גם בשהיה יתרה שם, בשהיה בלתי־נצרכה כלל לעסק...

— אמנם אישה נבערה, חוטאת מאד, כבדת־עון הייתי — נעות שפתי היה־דינה בדאבון־לב עצום — חטא חטאתי במחשבותי הרעות, והמחשבות האלה הביאו לידי מעשים, אשר אחריתם היתה רעה ומרה מאד... מוסר

– אמנם כן, עון פלילי היה זה – מתרעמת היא על עצמה – על לא דבר הקצפתי את האלהים... מרוב טובה הייתי מתאוננת רע, על כן הסיר ה' את הטובה הזאת ממני. חוטאת, חוטאת מאד הייתי...

תמונה עולה פתאם לפניה ורגשות החרטה מתעוררים בקרבה עוד יותר.

– גם לה חטאתי הרבה מאד בהרהורי הרעים... היא בעולם האמת, כבר צורפה מכל חטאיה, ואני עודני...

היא מתאמצת לסלק את התמונה הזאת מנגד עיניה, מנסה להפסיק את זרם הזכרונות הבלתי־רצויים האלה – אך לשוא. שלשלת הזכרונות הולכת ונמתחת, ולפניה מרחפת בלי חשך תמונת אסתר ברמן, אשת עמיתם בעיר הפלך נ., אשר באה כפעם בפעם בחדשי הקיץ אליהם „לשאף רוח צח"...

הגבירה הכרכית הזאת לא הצטינה אמנם ביפיה, לא היתה גם צעירה ורעננה יותר מדאי; אולם גהוצה הכרכי, נימוסיותה ופאר לבושה מנו את החסרונות האלה. יתרונותיה עשו רושם באופן בולט בעת שהמשילוה אל בעלת־הבית. יחס שתי אלה זו לזו היה בידידות רבה, אולי גם נפרזה; אולם הידידות החיצונית הזאת הגדילה עוד יותר את הנגוד הפנימי של בעלת־הבית אל אורחתה.

גם אז היתה הוה־דינה טופלת כבר אשם על נפשה על אדות מחשבותיה הרעות, ובכל זאת לא יכלה לשליט ברוחה, כי למרות חפצה היו רגשות רגז וכעס מתעוררים בקרבה למראה היחס, אשר בין שלמה והגבירה ברמן. בעוד שהיו דבריו בחברת אשתו מעטים וקצרים, והיה כלו שקוע במחשבותיו, היתה חברת האורחה מעוררת אותו באופן נכר למדי ושיחתו עמה היתה חיה ועליזה... השיחות האלה היו סובבות על ענינים, אשר רק הם מצאו בהם ענין מה, גם נזכרו פעם בפעם מאורעות או אנשים שונים, אשר היו יודעים רק להם, ולהוה־דינה לא היה אף מושג קל מהם; על כן לא יכלה גם להשתתף בשיחה, ומבלי משים הרגישה את עצמה זרה ומרוחקה בתוך ביתה, בחברת אישה...

הרגש הזה תקפה עוד יותר בעת השעשועים השונים, אשר היו נערכים לכבוד האורחה. היא השתתפה בהם פעמים אחדות; אך מסעי־הטיול האלה, הכרות „על פני הדשא תחת כפת השמים", ארית הפקיעות והאגוזים, השיטה בסירות על פני הנהר וצידת הדגים – כל שעשועי הכפר החפשים האלה, אשר הולידו בקרב האחרים התעוררות רבה, עליצות סוערה והשתובבות נפרצה, פעלו עליה פעולה הפכית. היא

קרוביה, ומצד אחר נעימה היתה לה ההכרה, כי מיד אישה שלמה כל זאת.

אמנם כן, המסבה הזאת היתה לה לעונג רב, אך הביאה לה גם טרדות רבות ואי־נעימות. יחד עם קרוביה נמשכו אליהם גם קרובים עניים ממשפחת שלמה, ובעצמה איננה יודעת ברור, מה הגיעתה לזאת: האם רגש הכרת־תודה מצדה לאישה על כל חסדיו לבני משפחתה, או חפץ פשוט לעשות נחת־רוח לו, או אולי רגש אחר — איך שיהיה, היא התיחסה אל קרובי אישה בידידות יתרה ופעמים רבות השתדלה לטובתם ותמליץ עליהם לפני אישה. „עסקינו, ברוך ה׳, נפרצים — היתה משיבה אל לבה — גם לאלה יספיק!״... אולם דעת הקרובים עצמם לא היתה כן, ומהתנגשות שני הצדדים יצאה איבה ומשטמה בלתי־נפסקת. קרוביה היו מרשים לעצמם חירות יתרה והיו מוכיחים אותה, כי היא נושאת פנים יותר מדי לקרובי אישה; אלה האחרונים היו מסתפקים בעקיצות מסתרות ותוכחות ברמז, כי קרוביה נהנים מצדה בזכיות יתרות. בינם לבין עצמם לא פסקו דברי דבה רעה, ותחבולות שונות אלה כנגד אלו.

המון זכרונות רבים מתעוררים בחיה־דינה מבלי משים, ולפניה עוברים בפרטות כל מקרי־החיים ההם, חיים שוקטים, טובים ומאושרים למראית עין, אך באמת מרים ועצבים.

האם היתה באמת מאושרה, שמחה בחלקה לכל הפחות? גם אז לא ידעה, גם עתה איננה מוצאת פשר הדבר הזה, אך ברור הוא הדבר, כי בעמקי נפשה פנימה לא היתה מסתפקת כלל בכל הטובה הרבה והרוחה, אשר היו סובבות אותה. ומבלי תת גם לעצמה חשבון ברור על זאת, היתה מתגעגעת פעם בפעם על הימים הראשונים, עת ישבו כמעט בדד בהבית הדל והנמוך בקרבת רפת הבקר... שנוי המצב גרם לשנויים רבים אחרים בארח־החיים. מעת שהחלו העסקים הגדולים היה שלמה יושב בביתו רק לעתים רחוקות, כי לרגל עסקיו הנפרצים היה נוסע כמעט שנה שנה חוצה־לארץ, ובמשך חדשים רצופים היה יושב בעיר־הפלך נ.. הפירוד לימים רבים מבעלה היה תמיד קשה לה, אך קבלה הדבר הזה כרעה מוכרחת. ואולם גם בהימים המעטים, אשר היה אישה חפשי מעסקיו ויושב בביתו, היתה מרגישה מעין רחוק והתנכרות ביחסו אליה. הוא היה מראה לה אמנם כפעם בפעם סימני־ידידות ממשיים בעדיים שונים, ארג יקר ללבוש וחפצים אחרים, אשר היה מביא לה בכל פעם מדי בואו לביתו; אולם למרות כל אלה הרגישה, כי הם מתנכרים זה לזו, ומאד הצטערה על זה.

והוכוח הראשון הזה לא היה האחרון: אחריו נמשכו אחרים, קשים וסוערים יותר. הפירוד בין אביה ואישה גבר, הסכסוכים רבו, הקטטות הזקו ותכפו יותר ויותר, והיא היתה מקולעה בין שני המתנגחים, מבלי דעת אנה לפנות. בקרב נפשה פנימה היתה נוטה אמנם לדעת אביה, ובסתר היתה מתפללת, צמה, בוכה ונודרת נדרים, למען ישוב אישה אל הדרך הטובה; אולם למרות כל אלה לא יכלה להתנגד לשלמה בגלוי, לא יכלה גם להתוכח עמו בשום אופן, ובהכנעה גמורה מלאה את הפצו תמיד. היא היתה מכירה היטב, כי זה הוא עון פלילי, כי עוזרת היא לרעה, אך כח טמיר ונעלם מנעה להתנגד להפץ בעלה. היא הרגישה עצמה נכונה ללכת גם אל ה„גיהנם" אחרי אישה...

* *
*

גיהנם... גיהנם — שונות שפתי היה־דינה פעמים רבות בלי־הכרה — האמנם היו חייה גיהנם?... לא. על דעת רבים היו החיים האלה גן־עדן גמור, מלאים כל טוב והודה, מלאים אושר וכבוד... התארים: אשת סוחר־יערים והוכרת אחוזת־שדה היו מטובדים ונעימים הרבה יותר מהתאר הקודם: חולבת; המעון החדש, אשר חדריו הרבים והמרוחים היו מקושטים ברהיטים יקרי־ערך, היה מרחיב את הדעת הרבה יותר מהמעון הצר והדל, אשר תקרתו נמוכה ומעושנה ורהיטיו המעטים עשוים עץ פשוט; פקודת גבירה, אשר משרתים ומשרתות רבים סרים למשמעתה, גם היא היתה נעימה מעבודת־הפרך בחליבת הפרות... — והמזוים, המרתפים, האסמים, גנות הפרי והירק, הסוסים והמרכבות — כל אלה, אשר היו עתה ברשותה, והיא לא שערה כמוהם גם בדמיונה מעודה?... והכבוד הרב, אשר נהלה פעם בפעם מדי בואה העירה, גם העדיים היקרים, אשר משכו עליהם עין רבות ומבטי־קנאה מכל עברים, מדי בואה אל בית־הכנסת להתפלל בימים הנוראים"?

ההיתה לה סבה להעצב על השנויים הבלתי־צפויים האלה בחייה?!

הסכסוכים הקודמים בין אביה ואישה נשכחו גם הם ברבות הימים, ולכל הפחות, לא נראו עוד באופן בולט. נראה היה, כאלו הודה גם אביה, כי השכיל שלמה לעשות בבכרו את המסחר על פני הרבנות, ולא זו בלבד, אלא כי גם אחיה וגיסיה נעזרו על ידי אישה, כי נמנו לפקידים בעסקיו הגדולים והנפרצים וימצאו להם בכבוד ורוחה... והיא עצמה מצאה בהעבודה הזאת עונג משנה: מצד אחד ענגתה הנאת

רעיון אחד היה מציק לה יותר מכל. אחרי חתונתה כבר עברו בעת ההיא יותר משבע שנים: במשך שלש השנים הראשונות לא היה לה ולד, אחר ילדה שלשה בנים וכלם מתו בהחדשים הראשונים להולדם... בעיר ס. היה אז רב זקן, „צדיק" מפורסם, והיא נסעה אליו. מהעת ההיא כבר עברו קרוב לשלשים שנה, והיא זוכרת עוד את הפנים האלה, אשר „השכינה היתה שורה עליהם", את העינים המלאות רחמים ונדיבה ואת השפתים השוחקות בנעימות. הוא שמע במאור פנים את ספורה, כל „סגולה" לא נתן לה, רק אמר אחרי חשבו מחשבות במשך רגעים אחדים: „היו ילדי, את ואישך, יראי־אלהים, גומלי־חסד ועושי צדקה — אז יחנכם ה' ונתן לכם זרע קים... גם אנכי אתפלל בעדכם אל האלהים, כי יחזק את לבכם להיות תמימים וישרים כל הימים"...

הדברים האלה נקבעו עמוק עמוק בלבה. היא ראתה ברור, כי ה„צדיק" הזקן, צפה ברוח־קדשו את הדבר, אשר היה נעלם מכל אדם זולתה, ועל כן הצטערה מאד, כי לא שמע שלמה באזניו את הדברים האלה: אז אולי היה שם גם הוא את לבו להם, אך כאשר מסרה היא אותם לו, חלף רק שחוק קל על שפתיו... היא בעצמה מלאה אחרי עצת הרב: היא הרבתה צום ותפלה, נדבה כפעם בפעם נרות לבית־המדרש, ואת העניים הסרים לביתה האכילה ממיטב החלב והחמאה, גם העניקה להם מכל אלה צדה לדרך.

גם מעשי־צדקתה, גם דאגותיה נכפלו, כמעט הרגישה את עצמה הרה בפעם הרביעית. היא ילדה בן, אשר קראו שמו חיים־אלטר, ולגדל שמחת לבה היה הילד הזה בריא ושלם; אולם הדאגה המסתתרה והפחד הבלתי־ברור לא פסקו: די היה לסימן־מחלה היותר קל להגלות בילד, והיא היתה רועדת כלה מפחד וסובלת יסורי־נפש נוראים...

יסורי־נפש רבים גרמו לה גם מסבות אחרות בימים ההם. אביה לא התבונן במשך ימים רבים למה שחתנו עושה, כי היה טרוד בעניני עצמו, אך מעט מעט הפנה לבו לזאת, ותוצאות התבוננותו לא השביעוהו נחת כלל... וכאשר נסה דברים אל חתנו גדל עוד יותר הפירוד ביניהם. שלמה הודיע בהחלט, כי איננו חפץ כלל להיות לרב.

— ומה אפוא אתה אומר לעשות? — שאל אביה אחרי רגעי ההשתוממות הראשונים ברגזה. בכי הילד בחדר השני המריצה לעזוב את המשוחחים ולא שמעה את המשך השיחה בפרטות, אך על פי קול־הדברים, אשר הגיע לאזניה, הבינה כי הוכוח הוא קשה וסוער. כאשר שבה אחרי חצי שעה אל החדר, כבר פסק הוכוח, אך המתוכחים היו נסערים ונרגשים מאד ופניהם היו נלהבים ומכוסים זעה רבה...

— ספק גדול הוא, אם באמת אין לרב כל צורך בידיעות ולמודים אחרים, אך לו גם יהי כדבריך, בכל אופן אין ידיעת השפה הפולנית למותר: הן יקרה לרוב, כי אחד מאחינו פונה אל רבכם, בהיות לו עסק עם יהודי — הנכון הוא, כי יהיה הרב זקוק אז למליץ?

היא לא ידעה מה להשיב על הטענה הזאת, גם אביה, אשר התוכח ה„פריץ" עמו בענין זה, לא מצא תשובה נכוחה; בכל זאת היתה בטוחה, כי הצדק אתם, אפס כי אי־אפשר הוא לבאר לנכרי, מה גדולה חכמת התורה ומה מרוממה היא, עד ששאר החכמות כאין נגדה.

מטעם זה לא היה לפלא בעיניה, כי אחרי חדשים אחדים התחיל שלמה לא רק להבין, אך גם לדבר פולנית: מה נחשב דבר פעוט כזה לעלוי כמוהו?!... היא האמינה, כי רכש לו שלמה את הידיעה הזאת רק משיחותיו התכופות עם ה„פריץ", ועל לבה לא עלה חשד, כי מקדיש הוא להדבר הזה שעות מיוחדות בכל יום.

מתי נודע לה הדבר הזה, גם היא איננה זוכרת ברור; היא איננה יודעת גם זאת, מתי התעורר בקרבה החשש הראשון? היא היתה טרודה מהבקר עד הערב בעבודת־הבית, ובמשך ימים רים לא ראתה דבר מכל הנעשה; אולם מעט מעט הפנתה לבה לזרות שונות בסדר המעשים. היא התבוננה, כי שלמה עוסק רק מעט בתורתו והוגה כל הימים בספרים לועזים, השאולים לו מה„פריץ"; מעיניה לא נעלמה גם זאת, כי יראת־חטאו הקודמת איננה עוד, והוא מרשה לעצמו מנהגי־הדת שונים... ידידות ה„פריץ" והתקרבותו לאישה, אשר בעת הראשונה היתה מתגאה בהן, היו לה עתה למורת־רוח. היא לא שמעה אמנם להוב את שיחותיהם הארוכות, ואם שמעתן לפעמים לא הבינה דבר, כי הענינים, אשר עליהם נסבה שיחתם, זרים היו לה בהחלט; אך גם מבלי הבן תוכנן הרגישה היטב, כי השיחות האלה מסוכנות מאד...

כן הוא, היא הבינה כבר אז את הסכנה, ובכל זאת לא עשתה דבר לקדם את פני הרעה. להתוכח עם אישה בעצמה לא ערבה את לבה, כי הכירה את יתרונו עליה, ולפנות לעזרת אביה יראה, פן יתעוררו על ידי זה סכסוכים ודברי ריב.

מה היה, לולא החרישה אז? את השאלה הזאת ערכה פעמים רבות אחרי כן לנפשה. קרוב מאד להאמין, כי לו גלתה את אזן אביה בעוד מועד, נשתנה אולי סדר כל המעשים ושלמה היה באמת לרב, כאשר קוו אבותיה ואחרים; אולם היא החרישה בעת ההיא, אם גם התענתה מאד בסתר נפשה ומהשבות נוראות עלו על לבה...

אביה — מקודם היו רק עיניו מלבבות; עתה נראה, כי גם קלסתר פניו יפה!"

כן הוא, ה„פריץ" היה שונה כפעם בפעם על דבר קסם העינים, כי מושכות הן את הלב. אבותיה והיא עצמה שחקו אמנם בלבם על „שגעון" האדון, אך בכל זאת הרהיבו מהללי האדון את לבם, ועוד יותר היה נעים להם לשמוע כאשר הציע „הפריץ" להזוג הצעיר את חכירת־פרותיו באחוזתו הקרובה... עסק כזה היה מתאים להפצם, כי באופן כזה יוכל הוא לעסוק בתורתו עד היותו לרב...

מי יבין לדרכי האלהים? הדבר, אשר נראה בראשיתו מתאים מאד להפצם, היה באחריתו למתלאה. לולא המסבה הזאת, כי עתה היה אולי כל סדר חייהם שונה לגמרי!

— ארור יהיה... — נכונה מארה להתמלט מפיה, אך באותו הרגע התנחמה על זה בהשיבה אל לבה, כי לא נתכון ה„פריץ" לרעתם; הוא היה ידיד נאמן להם, בכל עת דרש רק טובתם — האם בו האשם, כי נהפכה להם טובתו לרעה?—

* *
*

תמונת ה„פריץ" עולה בזכרונה. נפלא ומוזר היה מנהגו, אשר לא לא היה דומה כלל למנהג ה„פריצים" האחרים. הוא היה רוק זקן, אך לא התהולל ולא רדף תענוגים ולא התמכר לציד. כל עתותיו היה מבלה בקריאת ספרים שונים, אשר אסף במספר רב, — בנטיעת עצי־פרי, בגדול צמחים ישנים ושכלול כוורות־דבש; מלבד זאת היה אוהב לשוחח הרבה עם אנשים שונים, ולכן התקרב בחבה יתרה גם אל שלמה אישה.

זה האחרון היה משתמט בעת הראשונה משיחות ה„פריץ". מין פחד ובישנות מערבים יהדו נכרו ביחסו אל האיש הזה, ומה גם כי לא הבין בעת ההיא אף מלה אחת פולנית, וה„פריץ" הבין אמנם יהודית היטב, אך דבר בשפה זו רק בקושי: אולם כל אלה חלפו מעט מעט ובמשך הדשים מעטים נתהוה יחס־ידידות בין שניהם.

— אכן חכם־לב הוא שלמה אישך, — היה אומר לה ה„פריץ" כפעם בפעם בעת ההיא — הוא מבין הרבה יותר, מאשר אפשר היה לשער; אך הכל, כי איננו לומד כל דבר, זולתי הגמרא... מדוע איננו לומד, לפחות, את השפה הפולנית?

היא היתה עונה, כי לאיש המתעתד להיות לרב אין כל צורך לדעת דבר, זולתי הגמרא; אולם ה„פריץ" לא היה מסתפק בתשובה כזאת.

ללכת יום יום העירה ל„מוד" את שמלותיה החדשות ולקנות חפצים שונים... אביה עסק בסכה ויפארה שבעתים, מאשר בשנים הקודמות, גם היא עזרה על ידו; אולם העבודה הרבה לא היתה לה למשא, להפך, נעמה לה מאד ותמלא את נפשה ענג וגאון: בשביל מי כל הטרחה הזאת, כל ההכנות המיוחדות האלה? הלא רק בשבילו ולכבודו!

ערב החג הגיע. למועד הצהרים כבר נשלמו כל ההכנות, כל הבית וכל אשר בתוכו פנימה ומסביב לו הצטינו בנקיונם והדרם, גם כל בני הבית היו עדוים וסימני תוחלת נכרו בכל... עוד מעט והתוחלת נהפכה לעליצות סוערה, כי נשמע משק האופנים על קירות הגשר: המרכבה קרבה עד פתח הבית, והוא ירד מעליה...

עיניה נמשכות מבלי משים לעבר החולה. עתה, אחרי אשר כחש וידל, אין לו כמעט כל דמיון עם העלם ההוא, גבה־הקומה ודל־הבשר, אשר פניו השחרחרים היו כחושים וחורים ועיניו השחורות והגדולות – מלאות אש. בשאלו לשלומה השפיל מבטו לארץ ולחייו אדמו, אך מבוכתו הגלויה הביאה ענג לנפשה, והיא אותה לשחק ולבכות בבת אחת: כל כך מוזרים היו רגשותיה החדשים, אשר לא ידעה אתם מעודה עד אז, ואשר לא תבין למהותם גם היום!

שבועים הימים, אשר ישב החתן בביתם, חלפו לה כחלום נעים, מבלי שהרגישה איך עברו. פעמים רבות נאספו קרואים שונים בביתם. פעמים רבות בקרו הם בבתי מיודעיהם, ברכות טוב ואושר נשמעו מכל עברים; אך לה היה נעים יותר מכל רגש הגאון המיוחד, אשר מלא את כל נפשה למראה הכבוד הגדול, הנתן לו בכל מקום בואו. הלומדים השתאו ל„תורתו", עיני אביה נוצצו והבריקו, התאר „עלוי", נשא על שפתי כל, והיא היתה כרוחצת בנחל עדנים...

גם בפני עצמה בושה להודות על זאת, אך נכון הדבר, כי הכתה בקצר־רוח ליום החתונה, אשר נועדה מקץ שלשה חדשים. היא ידעה, כי אבותיו, למרות יחוסם, אינם עשירים ואין ידם משגת להמציא לו את הרוחה הנצרכה; התורה מתשת כחו של אדם, ובאין כלכלה טובה ובריאה נעשו פניו דלים וכחושים... אמת הדבר, כי ל„בן־תורה" נאוה חזות־פנים כזאת, ואביה היה מתפאר ב„המראה העניג" הזה, בכל זאת אמר גם הוא כפעם בפעם: עוד תראו, מה יבריא וישמן בהיותו סמוך חדשים אחדים על שלחננו!

וההשערה הזאת נתקימה. במשך חדשים מעטים שונה העלם הדל והכחוש לטובה, עד כי רבים השתאו על המראה. „אמנם גם יפה־תאר הוא אישך – אמר לה פעם אחת ה„פריץ", שהיה אורח מוצי בבית

כי פניו היו צוהלים יותר מהרגיל, ובפנותו אליה נראה צחוק־רצון מיוחד על שפתיו. הנסיעה היתה בהצלחה! החליטה בנפשה על פי הסימנים האלה, מבלי שער כל סבה אחרת. אך אחרי רגעים מעטים נודעה לה חדשה. אשר לא קותה לה. כמעט בא אביה הביתה, לא יכול עוד להתאפק ולטמן בשורתו הטובה בחבו, ובעליצות גדולה החל לספר על דבר האושר, אשר הקרה ד' לפניו: הוא „ראה" בעיר ס. חתן, אשר כמוהו לא פלל למצוא: עלוי, מושלם, גם מיוחס מאד... „צד" החתן — הוסיף לספר — התעקש אמנם וידרש נדה גדול הרבה, מאשר היה בדעתו לתת, אך למען חתן כזה כדאי הדבר ל„התאמץ" מעט... הוא רואה בחוש כי מד' יצא הדבר: עסק ה„פריץ" עלה יפה, והוא — האב — ימצא שכר הגון... הדבר החלט, ומקץ שבוע אחד יועדו המתותנים „לראיון" באחד הכפרים, אשר בחצי הדרך בין ס. ודורנישק.

שונים ומשונים היו רגשותיה ביום ההוא ובימים הבאים אחריו. היא לא ידעה בנפשה מה אתה: איזה רגש מעורב מפחד וענג יחדו מלא את נפשה, והיא היתה כחולמת בהקיץ. גם אביה שונה מאד בימים ההם: הדאבה החרישית ורוחו הכהה חלפו מאתו, והוא היה צוהל. כפעם בפעם היה מבליע בפיו אחד מנגוני החזנים, מהתל והומר לצון, ביחוד התגרה בה התגרות של חבה: „הראויה את לחתן מצוין כזה?", „הכפרית כמוך תהיה ל„עלוי"?" ועוד רבות מעין אלה, אשר היו נעימות לה מאד, אם גם פניה היו מאדימים פעם בפעם בשביל זאת...

ככה עבר שבוע הימים והיום הנועד ל„ראיון" בא. פרטי הערב ההוא נראים לה יותר כחלום, כי גם אז היתה כחולמת, נבוכה, נפעמה ונרעשה. עוד למחרתו, בדרך שובה עם הוריה הביתה, נסתה לעורר בזכרונה את פרטי התנאים והמשתה; אך במוחה נקלטו רק דמיונות בלתי־ברורים: פרצופי פנים שונים, גם דמות איש השה אל שלחן הגברים, קול הקורא לה לגשת אל השלחן ההוא, שימת עט בידה הרעדת, שורות מקפצות על גליון ניר כתוב, רשימת שמה על הגליון וקריאת „מזל־טוב" מכל עברים יחד עם קול נפץ — כל אלה התבוללו יחדו ובדמיונה נשארה רק ערבוביה גמורה.

אולם תחת אשר פרטי התנאים לא נקלטו בזכרונה, הנה זכרונות פרק־זמן אחר קימים וברורים לה עד היום, כאלו רק אתמול היה הדבר. היא זוכרת את כל ההכנות הרבות, אשר נעשו בביתם ימים מעטים לפני חג הסכות. ה„פריץ" השאיל את מרכבתו הנהדרה וצמד סוסיו האבירים, להביא בהם את החתן. בין כה וכה היו כל בני־ביתם טרודים, ויותר מכל — היא עצמה: מלבד עבודת־הבית הרבה, היה עליה עוד

כחצי מיל מעיר המצער דורנישק ואשר הכרוה מאת ה„פריץ״ הפולני, ארוני העיר הנזכרה. הם לא נחשבו בעשירים, אך היו בעלי־בתים אמידים, ופרנסתם נמצאה ברוחה מבית־הטחנה, שאם גם לא היה אחוזת־קנינם, אך הכירתו היתה בידם במשך דורות אחדים, על כן לא ערב כל איש את לבו לנגע ב„חזקתם״, וה„פריצים״ בעצמם היו מודים כמעט בזכות ה„חזקה״ הזאת.

מצב בית־אביה החמרי היה אמנם טוב מאד, בכל זאת, כאשר הגיע זמנה להנשא, היתה „קשה לשדוכים״, והדבר הזה מרר מאד את נפש אבותיה. אמת הדבר, כי במשך שלש שנים הציעו לפניהם שדוכים שונים; אך אביה, אשר היה תמיד רך כקנה ומבטל רצונו מפני רצון אחרים, היה הפעם קשה כארז ועומד על דעתו בכל תקף: התנים שונים „ראה״ ו„נסה״, ואחד מהם לא מצא חן בעיניו. אמה אמנם התלוננה לפעמים על המעשה הזה, אך לעשות דבר לא מלאה לבה; היא ידעה, כי אישה מהולל בעיר כ„למדן״ מצוין ואיש „מתון ומיושב״, ולכן לא מרתה את פיו בענין נכבד ורב־ערך כשדוך לבתה הבכירה...

באופן כזה עברו שנים אחדות, וכאשר רבו הימים כן כבדה המעמסה המורגשה בבית וכן גדלה הקדירות המעיבה את פני אביה כשנסבה השיחה על ענין השדוכים פתאם... מה נפלא הדבר הזה! שלשים וחמש שנה כבר עברו מהעת ההיא ובזכרונה הקיקים עוד כל הפרטים, כאלו רק אתמול נקרו ונהיו... בקר יום קיץ צח היה אז, השמש עמדה עוד בשפולי האופק והיא השכימה קום ותצא ותעמד על הגשר הקרוב בהשענה על מסגרתו. עיניה נמשכו אל מי הברכה, המופזים מקוי השמש הראשונים, ואל בנות־האוזה, השטות על פני המים וטובלות להרגעים את ראשיהן בהם. לאזניה הגיעו: שאון המים הפורצים ונדחקים בתוך ארבת השכר, משק האופן ואבני־הטחנה, גם רנת הצפרים, המצפצפות ומשיקות כנפיהן, מדי עופן ודלגן בין ערבי הנחל ועפאי העצים השפלים על שפת הברכה... מה היו מחשבותיה איננה זוכרת עתה, גם אז אולי לא ידעה אותן, אך היא היתה שקועה בהן ולא שמעה את שאון המרכבה הקרובה, ורק כאשר השתקשקו האופנים בעברם על קורות הגשר, התעוררה ותרא את אביה וה„פריץ״, אשר נסעו ימים אחדים לפני כן אל עיר־המחוז בדבר עסק אחד.

לפני פתח הבית עמדה רגע המרכבה, עד רדת אביה מעליה; „הפריץ״ נסע הלאה. היא התבוננה, כי פרידת אביה מבן־לויתו היתה הפעם בחפזון, בקצר־רוח גלוי מצד הראשון. היא התבוננה גם לזאת,

על שפתיו מרחף שחוק קל של נדיבות, ידידות ותם, וקולו הרך והשוקט משמיע דברים בנחת ומתינות... באזניה כמו נשנים צלצולי נגון נוגה ומלא דאבה, נגון אביה, אשר היה משכים בטרם בקר ללמד תורה, והיא היתה שומעת אותו מתוך שנתה והשה כעין הם נעים, מעין עדן נפלא...

רגשותיה לאמה היו שונים תכלית שנוי מרגשותיה לאביה. אמה היתה גבהת־קומה ובריאת־בשר, בעלת זרועות חזקות, ידים גסות ועבות, אמוצות ובולטות, השם רחב ושפתים עבות; קולה היה רם ומרעים, דבורה סוער ופיה מלא אלה, קללה ונאצה: על השפחה, על הילדים, גם על האב. —

— אנא, אלי, סלח נא להטאת אמתך! — נעות שפתי חיה־דינה בתפלה, ורגש נחם עז מתעורר בקרבה. גם אז היתה מכרת, כי עון פלילי הוא להשוב כזאת על אם־הורתה, ובכל זאת לא היתה יכולה להבליג על המון־רגשיה והרשיעה את אמה, המתעברת באביה. נדיבות רוחו של זה, אשר החריש ולא היה עולב את עולבתו, היתה מגדילה עוד את התמרמרותה של „אשת־המדנים" הזאת, ובאמת הן לא היתה אמה רעת־לב כלל וכלל... כן הוא, נפלא ומוזר היה טבע האשה הזאת! היא היתה מתעברת תמיד באישה ובאותה שעה היתה אוהבת אותו, מוקירה שמו והוגה לו כבוד רב; היא היתה מתקוטטת בכל בני־הבית והשפחות, ובאותה שעה היתה גם אם־רחמניה, גם בעלת־בית נדיבה וטובת־לב.

על שפתי חיה־דינה נגלה שחוק־קל: היא זוכרת את האמצעי הבדוק והמנוסה, אשר היו בני־ביתם משתמשים בו, למען שכך את חמת אמה. די היה להנעלב לקרא, כי יאסר אסר על נפשו ולא יאכל בלחמה, והלביאה הנוהמת נהפכה בבת אחת לכבשה תמה; הקללות פסקו והפה שהיה מלא לפני רגעים מספר אלה ונאצות דבר כעת תחנונים, והיה מפיס ומרצה... וכמה פעמים היתה משתמשת גם היא עצמה לרעה בתכונת אמה זאת! כמה פעמים היתה מסרבת לאכל, למען תתן לה את הפצה, ותמיד הגיעה בזה אל מטרת הפצה!

המון זכרונות רבים מתעוררים, ובדמיונה עוברים כשלשלת ארוכה ימי נעוריה בבית אביה עם נעימותיהם וממרוריהם, תענוגותיהם ופגעיהם, שעשועיהם ועצביהם. —

* *
*

אבותיה היו חצי־כפרים וחצי־עירונים, כי גרו בבית־הטחנה, הרחק

הלבן, מעיד, כי שערה היה צהוב לפנים ונוגה זהב היה לו. עיניה האמיצות־כהות אינן גדולות מאד. אך נדיבות רבה וסבלנות עצומה בלי קצב וגבול נשקפות מהן.

בחדר שוררת דומיה, אשר רק דפיקות השעון הקצובות והמית רוח־הכציר הלה מפריעות אותה מעט. רק אור כהה יאיר חשכו. מחזה כזה מסוגל לנסוך רוח־עצב גם על עליזי־לב ואף כי על האשה הזאת, השומרת על מטת אישה החולה! היא יושבת כפופה ומדוכאה, ובהיות עיניה עצומות עד החצי, היא נראה כנרדמה; אולם השנה רחוקה ממנה ומוחה עובד אמנם עבודתו לאטו, אך בלי חשך והפסק. היא מניעה ראשה, כמבקשת להבריח בתנועה הזאת את המחשבות הטורדות; אך מחשבותיה לא יעזבוה...

— הנה זאת היא פעולת הבטלה, — מתמלטת אנחת־תלונה הרישית מקרב לבה: — אלה תוצאות הישיבה במקום אחד! מעודי לא רבו מחשבותי כל כך, מעולם לא פרצו עלי בשפע כזה...

— היו עתים, — מוסיפה היא לחשוב ונפשה מתגעגעת על הימים ההם — ולי היה איזה ענין נכבד להשב עליו, אך מרוב עבודה יטרדה תמידית לא מצאתי מועד לזאת... כפעם בפעם הייתי דוחה את המחשבות למועד הלילה, בעלותי על משכבי, ואז אמנם עלו הרעיונות על לבי, אך אחרי רגעים מעטים כבר תקפתני הלאות והשנה הפסיקה את המחשבות בראשיתן.

לא כן עתה! בחדשים האחרונים חשבה אלף פעמים יותר, מאשר חשבה במשך כל שנות חייה. בראשונה עוד נסתה להטריד את המחשבות ממוחה, אך כאשר נוכחה, כי אי אפשר להסירן מלבה, לא הוסיפה עוד לנסות כחה בזה ותתן את מחשבותיה להסתער עליה בלי מעציר... עד מאה פעמים כבר עברו, ופעם אחר פעם עוד עוברים ברעיוניה פרטים שונים מחייה; בזכרונה מתעוררים ושבים לתחיה המון מעשים רבים, שנהיו בתקופת ארבעים שנה ויותר.

ארבעים שנה — נפלא הדבר, מה רחוקה ובאותה שעה מה קרובה נראה לה תקופת הזמן הזאת! יש אשר ידמה לבה, כי כל הדברים והמעשים האלה לא היו כלל בהקיץ, או כי קרו לא בחייה, רק בחיי איש אחר; אולם יש גם אשר יראה לה, כאלו היו כלם ונקרו זה לא כביר, אתמול ושלשום, גם היא עצמה בנעוריה בית אביה, גם כל מערכת־החיים של הזמן ההוא נצבה לפניה בכל פרטיה.

לפניה עומד אביה, איש שפל־קומה ודל־בשר, בעל זקן צהוב־כהה ועינים כחולות, השקועות בחוריהן ומתחבאות בצל עפעפים ארוכות;

ההדר צר ועל מערכת כליו טבוע חותם אמידות בימים שעברו ועניות בהוה: מלאכתם מלאכת אמן מפארה, אך מרב ימים ורוב שמוש נפסדו. ונתקלקלו. מציאות אחדים מהם כשהיא לעצמה איננה מתאמת כלל להמערכה הדלה הנוכחית ונותנת מקום לשער, כי כל אלה נכללו לפנים במערכה אחרת, יקרה ומפארה מזו.

בפנת ההדר מטה וכסאות אחדים. במרחק קטן מהמטה שלחן עגול ועליו ערוכים בלי סדר: אבקות־רפואה בקפסות ומעטפות־ניר, צנצנות מכורכות בפתקאות בית־המרקחת, כף כסף, אשר בקבעתה כתם חום מסם־רפואה שנקרש, כוס אחת, מלאה חלב עד החצי ומכוסה ממעל בפסת ניר לבן, וכוס שניה מלאה מים, קליפות תפוח־זהב, חצי לימון, סכין, אשר על להבו נראים כתמים חומים־כהים, פעולת מיץ הלימון החמיץ שהתכוהו בו, ושעון־צלחת קטן ופתוח. בתוך כל אלה שמה מנורת־נפט דולקת, אשר עברה האחד מסוכך בגליון ניר כפול ואורה נופל רק על הקיר מעברה השני, ששם ממעל לגב ספה רפודה ובלה תלויות פוטוגרפיות אחדות ובתוכן — תמונה רבועה: קבוצת־משפחה.

על המטה שוכב איש חולה, ועל הכסא למראשותי החולה יושבת אשה זקנה.

החולה הוא שלמה רוזנקרנץ, איש כבן החמשים וחמש שנה, אף על פי שלפי חזות פניו ושיבת זקנו הוא נראה כזקן בן־שבעים. ע"י התבוננות מדויקה נקל לשער, כי לפנים היה האיש הזה יפה־תאר, בריא־בשר ואמיץ כח; אך מראהו עתה מעורר רק זועה: פניו רזים ומראה העפר להם, עצמות לחייו בולטות, החטם יבש ומחודד, מצחו מקומט, עיניו השקועות בחוריהן ומוקפות עגילים כהים קודחות ובלי לחלוחית, חזהו החשוף כחוש ומכוסה שער שחור וידיו המוטלות בלי־כח על השמיכה צנומות ונראות כפרקי־עצמות של שלד.

חיה־דינה אשתו, היושבת למראשותיו, נראה גם היא כבת החמשים וחמש שנה. מבלי שים לב לקומתה הכפופה ולפניה המקומטים והבלים, אפשר עוד להכיר על פי תוריהם הדקים והענוגים, כי יפה היתה בנעוריה. עין הכסף אשר לקוצת שער ראשה, המבצבצת מבעד לצניפה

זכרונות־תוגה

(מחיי אשה עבריה).

בתאורים המיוחדים הללו לטכניקה הספורית באופן בולט.

ברשדסקי בעצמו,—כמבואר למעלה—היה מסתכל בעין חודרת, הודר לעמקי הנפש ומנתח פסיכולוגי מצוין — ובמתח־דות כזאת הוננו היב הנפשות שבספוריו; אבל המספר שכח כי לא כל בני האדם הם בעלי עין חודרת כזו ולא כל הנפשות בחיי יום, יום מסוגלות לנתח את פנימיותן ולהעמיק במסתרי הלבבות כמוהו.

ברשדסקי, כאמור, התיחס בשלילה לכל התנועות הלאומיות שמסביב. אבל לא הרגיש כי אי אפשר לנתח את כל התנועות הצבוריות באיזמל החד והקר של ההגיון בלבד. יש תנועות צבוריות שאי אפשר לבארן במחקר ובהגיון, כי מוצאן ממעקי נפש האומה ומסתריה — ובזה צפון כחן וגבורתן, ובכח הזה הנשגב מבינת החוקר והמבקר הן מחוללות גדולות. —

יש גם שהורגש חסר רך ועדנות בתאורים שונים שבספורי בר־שדסקי, כן בתכן וכן בבנין ההרצאה. ביחוד, הורגש החסרון הזה ביצירות הראשונות של ברשדסקי. לאט, לאט אמנם הלך החסרון הזה הלך ורפה ביצירותיו הבאות, ביחוד „בכתבים האחרונים" שלו — ולעתים אנו מוצאים אצל ברשדסקי גם דברי רוך, עדנה ושירה, פניני רגש ומחשבה, דמיון והזיה כמו שרטוטי „הרסיסים" שלו (כתבים אחרונים, חלק ב').

* *

*

בימים האחרונים לפני מותו אבד ברשדסקי לעתים את הכרתו ובינתו — ומבטיו היו אז נוראים ומלאי סוד. העינים היו גדולות ועמוקות וכמו הביטו למרחק רב... לעלטה נוראה שמסביב...

נראה היה כאלו הכיר ברשדסקי לפני מותו בהכרה אינסטינקטיבית, בהכרת־מסתורין, כי לא הכל גלוי וברור ובהיר. זה המסתכל החודר, החוקר הקר וההגיוני, הלועג לכל נסתר ונעלם — כמו ראה פתאם תהום גדול פתוח לפניו, תהום של פליאות וסודות שאי אפשר לחדור אליהן ולדעת את מהותן, ואחד הסודות הגדולים האלה, כן באישים הפרטים וכן באומה שלמה, הוא — סוד החיים והמות...

וורשה, ניסן תר"ע.

בן־אביגדור.

ספורי ברשדסקי סובלים מ ע ש י ר ו ת נ פ ו ר ה, עשירות של חמר ספור, עשירות בנפשות פועלות ובמעשים ועלילות שונות, עשירות ברעיונות ורגשות, עשירות בתאור הנפשי והנתוח הפסיכולוגי. העשירות הנפרזה הזאת מעיפה לפעמים את העינים וגם מלאה את הנפש לעתים. כל מ ו ת ר מ ח ס ו ר הוא לפעמים.

בספוריו הגדולים יש שמכנים ברשדסקי נפשות מיותרות לגמרי שאין להן באמת כל תפקיד נחוץ, או יש להן תפקיד קל ערך והמספר מקדיש להן עמודים ופרקים שלמים לחנם.

ואם אך נוגע מכחולו של ברשדסקי באיזו נפש, באיזה מעשה ובאיזה תפקיד שיהיה הוא מצייר ומשרטט אותם מכל צד, בחיצוניות ובפנימיות, מתאר כל מה שעבר עליו ואיך היה למה שהיה, וכמעט בטכניקה אחת הוא מעבד את כולם, ובזה הוא חוטא לעתים לאמנות ולרשמים הנשפעים ממנה. האמנות הציורית דורשת מדה וקצב בנושאי הציורי, בשרטוטים ובצבעים. יש מקומות הדורשים שרטוטים רפים ומרמזים, צבעים כהים וערפליים. מרוב העצים לא יראה היער ומרוב הבהירות תכאבנה העינים המביטות. הצייר דורש גם פ ר ס פ ק ט י ב ה ידועה. יש שההתבוננות מקרוב מזיקה לתפיסת המראה הכללי של הציור. הבהירות הנפרזה והאור המאיר יותר מדי מזיקים לפעמים להתבוננות הראיה. יש שמתוך האפל משתקף המראה ביתר בהירות.

ברשדסקי היה ה ג י ו נ י ו ב ה י ר י ו ת ר מ ד י. הקלים של הפסי-כולוגיה שלו הם בולטים וישרים יותר מדי, — אבל הן יש ועזועים נפשיים שבקויים ישרים אי אפשר לתאר אותם. לא כל דבר אפשר לבאר בהגיון, ולא כל מסתרי הנפש אפשר להאיר בפסיכולוגיה. יש פליאות נפשיות שאי אפשר לבארן בכל פסיכולוגיה שבעולם. ישנן קפיצות פנימיות המתנגדות לכל הגיון וחקי ההשתלשלות הטבעית. ישנם בנפש האנושית זעזועים ערפליים (אהנונגען), שאפשר רק לחוש אותם בהשערה-רגשית, אבל לא להסבירם ולבארם. בזעזועי-נפש כאלה לפעמים השתיקה או הרמז מבארים יותר מההסבר הגמור. ובנוגע לקוים שונים שבאופי האדם לא הכל אפשר לבאר בתוך תוצאות התוך והמסבות והשתלשלות המעשים.

יש בספורי ברשדסקי הגדולים ספורי מעשים ואפיזודות שלמות, נפשות ותולדותיהן והתהוות אפיהן, שאפשר היה להשמיטם לגמרי מבלי כל פחתת לשלמות הספור ולמהלך הכללי שלו, או לקצרם במדה גדולה, — או היה אפשר לעבד אותם בתור ס פ ו ר י ם ק ט נ י ם מ י ו ח ד י ם, והספורים בעצמם היו מרויחים עייז הרבה. לפעמים חטא המספר

ומעבר מזה התוצאות: נצחון שהוא מפלה, השתררות שהיא התכנעות תחת השפעת רגע של שכרון החושים, רגע של התלקחות להבת האהבה עורת ועוברת — עם כל היסורים היוצאים מזה, עם כל התולדות המרות והמשפילות (אדמוביטש וראיסה ב„באין מטרה").

מעבר מזה זרמים חזקים, תנועות חברותיות עצומות, נפשות נלהבות ומאמינות ומסורות לאידיאלים לאומיים (וילנסקי ב„באין מטרה", איז־ראילפין ב„נגד הזרם") ומעבר מזה — שטנים, „עומדים מן הצד" החשים את עצמם כ„זרים" בסביבתם, המתיחשים לכל האידיאלים אשר מסביבותם בבקרת שלילית, בלעג ומנוד ראש (אדמוביטש ואיינזנשטדט ב„באין מטרה" וספירשטיין ב„נגד הזרם"), מהם — המביטים על הכל במנוחה ולעג של שלוה בהיות להם סוף, סוף איזה אידיאלים אחרים שהם כרוכים אחריהם (איינשטדט וספירשטיין) ומהם — המביט על הכל בצער ובקנאה על חסרון האמונה וההתלהבות בקרבו, באין לו שום אידיאל בחיים שיהי לו לנהם (אדמוביטש.)

ובתור צללי־עצב להטרגדיות העיקריות, להבנקרוטים הגדולים של החיים, הננו נפגשים על כל צעד בטרגדיות קטנות, הרישיות, אבל עם זה מרות לא פחות מהגדולות. הננו נפגשים — — בנפשות ישרות ומלאות צער ועלבון החיים, צמאות לאשר ואהבה הבונים להם ערף וסובלות ומובלות (ברתה מרנין ואנה ברוכוביץ ב„באין מטרה", רוזה ליפשיין ב„נגד הזרם", אי נפשות שונות בהרבה מציוריו וספוריו הקטנים, כמו „ערך הלבנים של איטקה", „בלי אהבה — בלי איבה", „זכרונות תוגה", „מושך בעול", „לא יצא לפועל", „רצועת אורה", ועוד ועוד).

באמת, בכל אשר אנחנו פונים הננו האים אך צער ועלבון, עדנת הדמיונות והאילוזיות מצד אחד, וגסות המציאות ואכזריות החיים מצד שני — והנפש האנישית בתוך מפרפרת מכאב ומרירות יסורין ועלבונות...

מצד אחד הריקות והשעמום שבחיים, חיים של חוסר בסיס ומגמה, של באין מטרה...

ומצד שני לשוא כל ההתחכמות, לשוא כל התרכזות הכחות לשאיפה אחת, לשוא כל השיטות המבוססות וההגיונות — נגד הזרם...

IV

לאחרונה הנני מוצא לנכון להראות גם על המגרעות שבספורי בר־שדסקי שנבעו לפעמים גם מרוב העשירות בכשרון ואמנות שחונן בהן המספר.

מספוריו הקטנים היא האידיאה היסודית הנובעת מהחיים השבורים של היוצר האידיאה של הצער העולמי הממלא את כל פנימיותו של המספר, למראה הבנקרוט של החיים, שברון השאיפות והקומבינציות השונות, למראה האכזריות של המציאות הממשית הבאה ומהרסת בלי חמלה את כל הפרינציפים וכל השטות השונות, את כל החלומות והדמיונות הנפשיים. האידיאה היסודית הזאת מקבלת בספורים הנזכרים צורות שונות — אבל האידיאה אחת היא בעיקרה.

מעבר מזה גאון אצילי פנימי, המתבטא בעקשות עצימה, התהפשות והתנכרות בפני אחרים בכדי שלא יכירו ברפיונות ומצבים מעוררי רחמים ומגיד ראש, כליאה בתוך עצמו והתמתחות עשיה, ממשל מופרז ברוח וברגש והתמנעות מהתגלות הלב ומהודאה עצמית משום צל של השש פן תצא מזה, חלילה, פגיעה כל שהיא בכבוד הגאון העצמי: אריסטוקרטיות נפשית ואיפטניסות נפרזה המביאות לידי שעמום ובחילה בעבודה מתמדת, לידי אי מציאות תעודה נכונה בחיים — ומעבר מזה התוצאות: שבר ברוח, מפח נפש גמור, בנקרוט של חיים שלמים, צער בלתי פוסק ויאוש מוחלט אדמוביטש ב„אין מטרה" והד מזה בהוא שב„ליל נדודים").

מעבר מזה התרכזות כל המחשבות והרגשות, התרכזות חיים שלמים בנקודה אחת, השקעת כחות עצומים ועמל ממושך וקשה במשך שנים רבות בשאיפה אחת, שהיא מעין כל התכלית שבחיים (איזראילסון ב„נגד הזרם") בעבודת התנוך של בנין בתהו, רוח הפשרה בין הדת ובין הדעת, רוח המוסרית הגמורה, על יסודות מוצקים ואיתנים, בשיטה שקולה ומדודה ובדיסקיפלינה אמיצה — נגד אי־המוסריות והפריצות וההפקרות שבדיים המעורים שמסביב, או: רבי שבתי הקרליני ב„כחה של מחלקת", במחשבה הגדולה הממלאה את כל חייו בתור „תכן שבתיים" — מחשבת הנקמה ברב העיר, שגזל ממני את כסא הרבנות ששאף אליו, והשתמשותו בהתנו הרב הרך והתמים בתור כלי חפץ לנכליו, — ומעבר מזה התוצאות: התערערות יסודות של כל בניני הרוח שנבנו בעמל כח רב ובהתמכרות של חיים שלמים, הריסה גמורה של כל הקומבינציות הנהדרות ע"י הכח הגדול והתקיף מכל, זרם החיים הכביר העושה את דרכו בסופה ובסערה, הלועג לכל שבר ומעצור (איראילסון ובניו „בנגד הזרם"), או ע"י גדישת הסאה ואחד המקרים המצויים בחיים המעבירים קו על כל ההשבונות (רבי שבתי הקרליני והתנו הרב התמים ב„כחה של מחלקת").

מעבר מזה חפץ עז של הכנעת אחרים תחת ההשפעה העצמית התקיפה, תשוקה כבירה של נצוח, לנצח במקום שיש התנגדות חזקה,

הנני רואה את ברשדסקי מכין את החומר והלבנים בסבלנות מצוינה, ואחרי כן בשעה שהוא מניח את היסוד ומתחיל לבנות ומניח אריח על גבי אריח, שורה אחרי שורה, והקירות מתרוממים יותר ויותר וסוף־סוף נעשית התקרה ומשתטח הגג והבנין נגמר. וכשם שידע ברשדסקי לצייר במכחולו החרוץ ובצבעים הדרושים את המחזות שהפיץ להעביר לפנינו בעת התהוותם, כן ידע להעביר לפנינו מחזות שונים, בשלובי זכרונות או פשוט לספר לנו על אודותם בתור רשמים מימים עברו, ברפלקסיה שלוה ונוגה, בטרגיות הרישית ואצילית — כמו ברוב הציורים והספורים ש„בכתבים אחרונים" שלו.

גדול היה כשרונו של ברשדסקי גם בציורי מומנטים מרעישים, רגעי התפרצות קטסטרופה ידועה, אחרי כל המסבות וההכנות שקדמו לזה, רגעי מהפכות נפשיות והפכת הקערה על פיה.

כאמור היה ברשדסקי אוביקטיבי בכל ספוריו, הגדולים והקטנים. הוא התאמץ תמיד להתנכר ולהתחבא מפני קוראי ספוריו לבל יכירו את התיחסותו העצמית לנפשות שיצר ואת השקפתו עליהן. הבלטות האפיים של הנפשות שבספוריו נעשות אפוא אם ע"י נתוח פסיכולוגי של עולמן הפנימי, אם ע"י הארת הבאות לרגלי העובדות והמקרים השונים הנוגעים בהן, אם ע"י והויים ולפעמים גם ע"י חוות דעת של נפשות אחרות על אודותן.

ועם זה, למרות האוביקטיביות הנפרזה של המספר, הננו מכירים תמיד את הסימפטיה שלו לנפשות ידועות, למרות מומיהן ולקויי נפשותיהן, ולמרות זה שאפייהן ודרכיהן בחיים לא זכו בעיניו.

III

הגבורים העקריים של „באין מטרה" ו„נגד הזרם": אדמוביטש ואיזראלסון, בכל היותם שונים זה מזה יש באפייהם קוים משותפים, שרטוטים דומים, והמתבונן בהם, לא בהשקפה שטחית, יכיר כי שניהם מחומר אחד קורצו. מחומר כזה קורצו גם נפשות שונות ממדרגה השניה, שבספוריו אלה וכן בהרבה מספוריו הקטנים. נראה כאלו השתברה הפנימיות של ברשדסקי לרסיסים והרסיסים הללו נפזרו בכל הנפשות הללו. בכל הלך רוחן מחשבותיהן ורגשותיהן, בכל ענוייהן, ספקותיהן וסתירותיהן הננו שומעים הדים נאמנים מהצלילים האדירים העולים באזנינו מהסימפוניה הסוללת, סימפונית הנפש של היוצר.

והאידיאה היסודית המונחת בשני הספורים הגדולים וגם בבמה

למיד את הורם הספרותי הנבדל מהם. התאור המפורט של החיצוניות הדברים מונח כיסוד השטה הנאטורלית בספרות, השטה הפאנתאיסתית באמנות, המכירה כי בטבע ובחיים אין דבר חשוב ופחות, אין חמר וצורה פנימיות והחיצוניות, כי הכל אחד, כי בכל מתגלה נשמת היצירה העולמית, וכי שלמות הציור אפשרית רק בקבוץ כל הקוים הנוגעים בו — ומכל השרטוטים החיצוניים והפנימיים מתהוה הרמוניה אחת, ציור שלם ומקיף.

וברשדסקי היה אמן בתאורים ציוריים כאלה. הצורה החיצונית מעורבת אצלו תמיד בפנימיות הדברים, הקוים החיצוניים מתלכדים בהקוים הנפשיים — והכל מתבלט אצלו בציור שלם ובהיר בכל פעם.

יש מתאוננים כי לא התענין ברשדסקי במחזות הטבע והוא ממעט בתאורי הטבע עד מאד. בזה יש הרבה אמת. ברשדסקי התענין יותר בחיים המשתנים ומתחלפים, המלאים נפתולים וסבכים, בעולם הפנימי של האדם החי, החושב ומרגיש, המלא סתירות וספקות מאשר בטבע הדומם.

ובכ״ז הננו מוצאים גם אצל ברשדסקי תאורים ממראות הטבע, ביחוד באלה, שיש להם יחס עם העולם הפנימי של נפשותיו באותה שעה, והתאורים חיים ומלבבים, אם אמנם כי מרגיש בהם איזה יובש, איזו קרירות נפרזה.

ואולם עיקר כחו של ברשדסקי היה בתאורי הפנימיות של הדברים, הנפשות והמעשים, בנתוח הפסיכולוגי החודר של המוחות והלבבות. במקצוע זה אין דומה לו בספרותנו הספורית. עינו החדה מבקרת את כל הקמטים הנסתרים שבמוח ואת הזעזועים היותר נעלמים של הלב, ועל הכל היא שופך את אורו, את הבהירות ואת ההבנה העמוקה. גם הנפשות ממדרגה שניה ושלישית העוברות בספוריו מנותחות באותו האיזמל החד של המספר המנתח ומוארות באותו האור הבהיר. כל הנפשות שיצר ברשדסקי, העיקריות והטפלות, הקבועות והארעיות עומדות שקופות ובהירות לנגדנו.

אמן היה ברשדסקי גם בצורה החיצונית של ספוריו, בצד הטכני של הבניה והגזרה שלהם. נמצא אמנם מבקר שהרין, כי היה ברשדסקי יותר צייר אמן מאשר מספר הרין, אבל אני חולק בזה עליו. ברשדסקי היה גם בצד הספורי אמן גדול. הוא ידע מאין כמוהו גם לספר, הוא השכיל לשלב את המקרים והמעשים, את הסבות והמסובבים, את היסודות ואת הנזתות — כיד הרוצים. הוא ידע להכין את הקיסמים ואת העצים למדורה, לערוך את כל המערכה הדרושה ולכון הכל לרגע הדרוש להצית את האש ולהפיח בה עד שתהיה ללהבה מרעישה.

ובאופיות המסומנה של בשרוני, מעבודות היצירות הבלטריסטיות של הנובוליסטים הנזכרים.

ואולם נקודת הכובד של ברשדסקי המספר עלינו לחפש בשני ספוריו הגדולים: „באין מטרה" ו„נגד הזרם", שבהם מתגלה לפנינו בבליטות מיוחדה בית מדרשו החדש שיסד בספרותנו הספורית, בית המדרש של הזמן המודרני, הנאטוראליסטי־אינדיבידואלי.

טועים הם אלה החושבים את שני הרומנים הללו לרומנים חברותיים, יען כי בשניהם מתוארות לפנינו שתי תנועות חברותיות שהתעוררו אצלנו בראשית התקופה הלאומית החדשה אצלנו: תנועת האגודות של „שפה ברורה" להנהגת הדבור העברי בחיים, ותנועת „חבת ציון" לפני התעוררות הציוניות המדינית. התנועות החברותיות המתוארות בשני הרומנים הללו הן רק ארג־רקמה שעליו רקם המספר את רקמתו — את האינדיבידואליות של הנפשות שיצר. התנועות הללו היו נצרכות למספר רק להבליט את האידיאה היסודית של שני הספורים הללו, לברר על ידן יותר את אפיי גבוריו ואת יחסם אליהן.

העיקר הבולט של שני הספורים הנזכרים בנגוד ליתר הספורים הגדולים שבספרותנו היא בתכן: בהנאטורליות האמתית שבה מעביר לפניני המספר את כל תמונותיו, המקרים והפעולות, הנפשות והחזיונות; בתאורים המדויקים והמפורטים של הסביבה, של המראות החולפים לפנינו, בהשתלשלות הטבעית והמוכרחת של המקרים והמעשים, של הסבות והתוצאות, של הירושה הטבעית, החנוך והמסבות; באי־האיכטניסות של האמן במכחולו גם בשרטוטי התלאה והזוהמא שבנפש הפרטית ושבחברה המסבבת אותה, בגלוי הפצעים ודמכות הזבות דם ומורסא; בבהירות האפיים של הנפשות, בנתוח הפסיכולוגי האינדיבידיאלי החד וההדר של עולמן הפנימי, של מהותיהן ולבותיהן: בצורה: באוביקטיביות הגמורה של המספר, ביחס של עומד מן הצד, ומסתכל קר ושליט ברוחו בכל מה שהוא מתאר ומעביר לפניו, ובסגנון: יצירת סגנון מיוחד, חדש ומקורי, בהיר ומדויק, שקול ומדוד — בשפה בהירה וזהה, טהורה ומתוקצעה, מנופה ומלוטשה.

והסימנים המיוחדים הללו מסמנים גם את ספורי ברשדסקי הקטנים במדה האפשרית להתגלות בספורים קטנים. רוח אחת, רוחו של ברשדסקי נסוכה על כולם.

יש מתאוננים על התאורים המפורטים שבספורי ברשדסקי בנוגע לצורה החיצונית של הדברים והנפשות שהוא מעביר לפנינו; אבל שוכחים הם המתאוננים הללו, כי לא בקנה־מדה של זרמים ספרותיים אחרים אפשר

הניטרלי והאינדיבידואלי.

אמנם כל חדש איננו בא לפתע פתאם. תמיד יש רצים־מבשרים לפני בוא כל חדש, המפנים את המסלה, העושים את ההכנות הדרושות והמכשירים את קבלת פני החדש. גם לברדיטשבסקי היו רצים־מבשרים כאלה, בדמות הנובליסטים הישנים, המודרניים, שהתגלו בספרותנו בעשרים השנים האחרונות, שיצאו ללחום עם המסורת הישנה אצלנו עם הטנדנציה, ההכרתיות והדידקטיות בספרותנו הספורית. הנובליסטים אלה יצאו לתבוע את עלבון האמת של החיים, את עלבון האמנות, את עלבון האדם הפרטי, את עלבון הנפש והאינדיבידואליות שלה, את עלבון העולם הפנימי שבכל אדם וגם היהודי בכלל הם יצאו ראשונה במחאתם נגד הטנדנציה הבולטת של המספר, המוכרחה לעוות את המציאות ולזיף את החיים. הפרובלימות החברתיות שבכל דור אמנם תופסות מקום גדול בחיים, אבל הן אינן ממלאות את כל חללה של הנפש. לכל אדם וגם ליהודי השייך למפלגה זו או אחרת, יש נפש אנושית כללית, עולם פנימי מיוחד עם סערותיו ומלחמותיו, סתירותיו וספקותיו. והאמנות מחויבת להליך לעולם הפנימי הזה מקום בראש. והדידקטיקה, דעות המספר השונות והצעות התקונים ישנונים והדושים, לא יכירנה מקומה בספרות הספורית. עליה להעתיק משכנה למקצעות ספרותיות אחרים, להפובליציסטיק, להבקרת, לספרי המוסר.

ובהתאמה לשנוי התכן שבספרות הספורית הדשו גם שנוי הסגנון והלשון. אותו הסגנון המלאכותי, המזויף, הנפוח של הספרות הספורית שמלפנים, אותה הלשון הבלתי־טבעית, המליצית, העקלקלת, המשולאה מגזרי פסוקים ומליצות קדמוניות — אולי היו נאותים לספרות הספורית המזויפת ההיא; אבל הספרות הספורית החדשה, החיה והטבעית, האנושית והאמנותית דורשת גם סגנון טבעי, אמתי, מדויק. דורשת שפה חיה וטבעית, פשוטה וברורה, שלמה ואופיית.

והנובליסטים האלה החלו להגשים את דרישותיהם אלה במעשה, ביצירותיהם הספרותיות, שנתנו מהלך חדש לגמרי לספרותנו הספורית, בהכניסם לתוכה נשמה חדשה ובתתם לה צורה חדשה, צורה אירופאית מודרנית.

ואי אפשר לכחד כי הרצים־מבשרים האלו פנו הרבה את הדרך לפני ברדיטשבסקי ובמדה ידועה קבל גם השפעה מהם, והם הם שהכשירו את כשרונו של ברדיטשבסקי ונתנו לו הדיפה עצומה לבחור בדרך החדשה שסלל לו ביצירותיו הבלטריסטיות.

ספורי ברדיטשבסקי הקטנים הם באמת רק המשך, בצורה שונה מעט

בהירים ונאמנים — ביצירותיו הספרותיות, בספוריו הגדולים והקטנים.. בהם אני רואים, בהתבוננות הראויה, את כל מסתרי הנפש הכבירה הזאת, נפשו של ברשדסקי, עם פצעיה הכבירים, את ענותה ויסוריה, את שאיפותיה וגעגועיה הבלתי נמלאים.

וזהו הסוד של הרושם הכביר שעושים עלינו ספורי ברשדסקי, כי זו היא היצירה האמתית, המקסימה אותנו באמתותיה וביפיה, זו שבה משתקפת נפשו של היוצר.

II

ברשדסקי בתור מספר הוא חטיבה מיוחדת בספרותנו.. הוא לא הלך בדרך הכבושה של המספרים העברים שלפניו, כי אם בחר לו דרך חדשה ללכת בה.. ברשדסקי יצר בספרותנו הספורית בית־מדרש חדש, אם אמנם שלע״ע היה הוא כמעט האחד שלמד בו ולא העמיד לנו תלמידים ההולכים בעקבותיו. בכלל אין ספרותנו עשירה בספורים גדולים ובאצבעותינו נוכל לספור את הרומנים אצלנו. ואם נוציא מן הכלל את שני הרומנים „אהבת ציון״ ו„אשמת שמרון״, שהם יותר חזיונות אידיליים ורומנטיים מאשר רומנים במובן הרגיל — הנה יתר הרומנים שבספרותנו הם טנדנציוזיים, חברותיים ודידקטיים. יוצרי הרומנים ההם לא התעניינו באמנות כשהיא לעצמה, בנפש האדם כשהיא לעצמה, כי אם בפרובלימות החברותיות שבימיהם: מלחמת ההשכלה עם הבערות, המלחמה עם החסידות, מלחמת הדת והחיים, השאיפה לתקונים בדת. ואנחנו יודעים עד כמה קלקלה אצלם הטנדנציה את שורת האמת והאמנות. לשוא נחפש בהם טפוסים בולטים, נפשות חיות בעלות אפי מסוים, לשוא נדרש בהם אמת־החיים והמציאות, לשוא נחפש בהם אמנות: ציוריות, צבעים ופלסטיות. הננו רואים בהם רק צללים כהים ומעורפלים, נשמות ערטילאות בלתי נבדלות כמעט זו מזו, והצללים נבדלים לשתי מחנות: מחנה של יונים לבנות ושל עורבים שחורים, מחנה של מלאכים צחורים מרחפים באויר בדמות משכילים, בעלי רוח־ לימים ויחסם עשירים נאורים ומחנה של שדים עכורים מרקדים כשעירים בדמות קנאים אדוקים וחסידים נבערים. ואולם אם לא תמצאו בהם אמת ואמנות, חיים ונשמה לעומת זה יש בהם רעש מלחמה, התוריקה ומוסר. כל המשכילים הם מטיבים מצינים, ודברי המוסר שלהם משתפכים כנחלים ומדבריהם המתוקים ימסו הלבבות.

והנה בא ברשדסקי ויצר אצלנו את הרומן המודרני, האמנותי,

ומציונים, קומבינציות עשירות וגדולות, שהיו מעסיקות את אנרגיתו בחייו הפרטיים ושכל יצירותיו הספרותיות מלאות מהן.. ועם זה היה תמיד יסוד נכון להן, יסוד ריאלי והגיוני.

ברשדסקי היה בעל עוצמה רבה, הפיק רבה כביר לעבודה; אבל לא תמיד מצא את המסבות הדרושות לזה, את הקרקע שתקלוט את נטיעותיו ושתפרה אותן. ברשדסקי היה בעל רצון תקיף לשלוט על עצמו ולשעבד את רגשותיו אליו וגם להכניע אחרים תחתיו ולשעבדם להשפעתו; אבל לא תמיד היה די כח לרצון הזה להתגבר על המכשולים אשר מסביב. סוף, סוף המציאות היא השליט העליון על הכל, וגם הרצון היותר תקיף הוא ע״פ רוב אין־אונים נגדה.

ברשדסקי היה איש־סדר. הוא אהב את הדיוק ואת הסדר במדה שאין למעלה הימנה. הכל היה מדוד ושקול אצלו מראש, הכל מכוון ומסודר כראוי. והדיוק והסדר הזה השתקפו בכל הליכותיו, במחשבותיו ושיחותיו וגם בעבודתו הספרותית.

ואחרי כל אלה — היו חייו עשירים בסתירות רבות, בהוית אפיו, שנראה בהשקפה שטחית כאיפי שלם, מלא סתירות רבות שהיו גלויות ושקופות לפני רוחי הניקרני, לפני חושו החד והסתכלותו הבהירה. הוא שחק לכל האידיאלים שמסביב לו, ובסתר נפשו התגעגע אחרי איזה אידיאל שיהיה לבסיס תחת רגליו ולמשען לנפשו השואפת. הוא לעג להיקנות שבחברה הסובבת אותו והיה מוכרח להתהלך בה, בהיותו איש חברותי מטבעו. הוא התנגד לזרמים השוטפים מסביבו וניכח לפעמים כי הזרמים הם יותר חזקים ממנו. הוא לא האמין במוסר המקובל ובחקיו, ובכ״ז לא נתנהו גאונו האצילי הפנימי לעבור עליו בגלוי ולחלל ע״ז את שמו וכבודו. הוא לעג תמיד לפרינציפים ובעצמו היה איש של פרינציפים. הוא לא האמין בעתידות השפה העברית ובעצמו היה לסופר עברי ולאוהב את השפה העברית בעל כרחו ולמקפיד על טהרתה ידויקה. הוא היה איש סדר ודיוק והמסבות הביאוהו לידי כך להיות חיים בלתי נורמליים ע״פ רוב. ועל כל אלה היה איש האוהב את החיים, את ששון החיים, את העליזות והבריאות, והוא בעצמו זלזל במדה מרובה בחייו ובשמירת בריאותו והיה מוכרח לראות איך בריאותו הולכת ומתרופפת ואיך המות הולך וקרב אליו בצעדים, גדולים יותר ויותר, — מבלי אשר יתעורר בו רצונו התקיף ועוצמתו הגדולה להתנער וללחום בכל תוקף את מלחמת החיים עם האויב אשר כנגדו.

ואת כל המתנגדיות הרבות שבחייו, שגאונו הפנימי הניאהו מגלותן לאחרים, גם לידידיו היותר נאמנים, גלה לפני כלנו, בצבעים כ״כ

הסבה והמסובב היו לו לעינים בלכתו ובהובילו אותנו דרך הפסיכיקה העמוקה והנפתלה של האדם הפרטי ושל החברה הסובבת אותנו. וההגיון הזה היה לו לאיזמל חד של מנתח לנתח בו את כל החיים אשר מסביב, את לב האדם ואת לב החברה.

ברשדסקי היה חושב והוגה דעות. מוחו היה תמיד עסוק בעבודה: סתר ובנה, בנה וסתר. עבודת המוח היתה לו העבודה היותר חביבה בחייו. גם בשבתו לבדו בחדרו, גם בשיחות וויכוחים במסבת רעים, גם בהעלותו את רעיונותיו על הגליון העסיק את מוחו בעבודת הסתירה והבנין שבהיות. זה היה לו למין ספורט רוחני המשיב את הנפש. הוא היה קורא לעבודת־מוח כזו: גימנסטיקה רוחנית, ורוב עתותיו עברו עליו בגימנסטיקה זו.. מוחו היה כעין טחנה רוחנית, הטוחנת וטוחנת בלי הפסק, והסתכלותו החדה והבלתי פוסקת בחיים המציאה לה תמיד חומר רב לעבודתה — והטחנה היפה והמקורית הזאת הוציאה לנו בכל פעם קמח בהיר וטוב בדמות מחשבות הגיוניות, שהיה מפזר לפנינו ביד רחבה בשיחות, בויכוחים וביצירות ספרותיות..

במקצוע זה, מקצוע המחשבה ההגיונית, היה ברשדסקי משכמו ומעלה גבוה מרבים מחבריו..

ברשדסקי היה איש־שלילה. הוא התיחס בשלילה לכל הזרמים המסובבים אותו, בכל התנועות החברתיות שהיו בימיו מצא מגרעות ומומים, כלן לא זכו בעיניו; ובכל זאת לא היתה השלילה שבו מכאבת ומעליבה, בשביל נמוסיו היפים, בשביל הטקט הנכון שלו, בשביל היותו רחוק מהקנאות העורת, מהשוביניות.

ברשדסקי קרא ישנה הרבה, למד וחקר תמיד, אבל לא רק בספרים של ניר, כי אם גם, ובמדה עוד יותר מרובה, בספר החיים. הוא לא היה כלוא בדי אמותיו של חדרו הצר, כרבים מחבריו כלואי החדר, אשר מפנות חדרם הסגור הם שופטים גבוהה גבוהה על העולם והאדם. הוא שאב את ידיעותיו לא רק מספרות וספרים, כי אם התערב ברחוב, בחוצות ובשוקים, התגולל בקרב החיים, בשאון ובמהומה הזורמים מסביב, השתקע בחברה הסובבת אותו, — ושם למד וחקר, הסתכל והתבונן בעיני ההודרת ובחושו החד; והכל היה לו ענין לענות בו, בכל דבר מצא חומר להסתכלותו, מכל מקרה ופעולה למד ורכש לו דעת ותורה, תורת החיים.

ובכל היות ברשדסקי איש פקח ופכח ואיש ריאלי ומלא שלילה היה מלא גם דמיונות גדולים. הפנטסיה שלו היתה עשירה מאד. במוחו המלא שלילה והריסה נמצא גם און וכח רב לבנות בנינים נפלאים

ברשדסקי היה מלא גאוה פנימית – אבל גאוה אצילית נמוסית. הוא לא ידע מה זו הכנעה ומה זו זחילה והתרפסות, לא ידע מה זו חנופה ומה זה משא־פנים; אולם הוא היה רחוק ג״כ מאותה הגאוה הריקה, אותה הגאוה הבטלניתית של היושב מאחורי התנור בבית המדרש ומבטל בלבו את כל העולם, אותה הגאוה הבטלנית, שמעבר אחד היא מלאה זחילה והכנעה בפני התקיפים, ומעבר השני, בינה לבין עצמה, היא מתנפחת, מבטלת בבטול גמור את כל אלה שאין אומנותם עבודת־ספרים ומביטה על עצמה כעל סלת האומה, כעל „את־בהדתנויים. לברשדסקי היה גאון פנימי בתור אדם בכלל, אך לא בתור סופר, אם כי ערכו בתור סופר לא נכחד ממנו. הוא לא חבש לראשו תמיד את הפאה הנכרית של הסופר. בבואו בחברת לא־סופרים לא הביט על הסובבים אותו מגבוה, להפך, התהלך אתם כאלו היה אחד מהם, התהלך אתם בפשטות וברעות, התענין בכל עניניהם והשתתף בכל לב בשיחותיהם. הגאון הפנימי שבקרב לב ברשדסקי היה לא ביחס אל אחרים, כי אם אליו בעצמו. הוא לא התגאה על אחרים, אך גאותו הפנימית לא נתנה אותו להתרפס לפני אחרים. היא עצרה אותו מבקש עזרה מאחרים גם בשעה שהיה צריך לה; היא הניאה אותו מכל מעשה המסוגל לעורר עליו חמלה בלב אחרים, רחמים ומנוד ראש. הגאוה העדינה והאצילית הזאת היתה למקור תלאות יצרית לו לעצמו — שאולי גם קצרה את ימי חייו, — אבל לא לאחרים. גאותו זו המריצה אותו להתהלך בכל עת ברצינות הראויה, לשמור את הנימוס ואת הטקט הנכון, לשמור את דבורו תמיד להיות מבטיח ומקיים, להיות תקיף בדעתו ולבלי נטות לכל רוח, ובכלל להמנע מכל מעשה העלול להטיל כתם על שמו ולהשפיל את כבודו, כבוד האדם שבו.

ברשדסקי היה פקח אמתי. בשכלו החריף חדר לעומקו של כל דבר ומבטו החד הקיף אותו מכל צד. הוא הבין תמיד דבר מתוך דבר. תפיסתו המהירה עמדה לו להכיר במעוף עין את אשר מסביב לו, את כל החדש והזר, בהשקפה ראשונה, שהיה פוגש בדרכו. הסתכלותו בחיים היתה חדה וחודרת, והיא גלתה לפניו תמיד בכל דבר את הסבות והמסבות המסובות שיצרוהו ואת השתלשלות המעשים הטבעית והתוצאות המוכרחות.

ברשדסקי היה בעל הגיון חזק ועל פיו הסתכל בחיים ושפט על הכל. בכל ראה לא קפיצות ופתאומיות, כי אם התפתחות והשתלשלות טבעית ומוכרחת על פי חקי הברזל של ההגיון. הם הם לו לקנה המדה למוד בהם את כל המתהוה בחיים, בחברה וגם בקרב נפש האדם.

י. ברשדסקי

בתור אדם ובתור מספר.

אי אפשר להעריך את ערכו של סופר כל זמן שלא למדנו לדעת את האדם שבו. אפשר לנסח את הפתגם הידוע באופן כזה: „אם חפץ אתה לדעת את המשורר עליך לדעת ראשונה את האדם שבמשורר!" אפיו של כל יוצר, הרכי חייו, עולמו הפנימי, השקפתו על העולם, יחסו לכל הסובב אותו — משתקפים תמיד ביצירותיו, בצורה זו או אחרת. גם היצירה היותר אוביקטיבית היא באמת רק ראי נכון לנשמת יוצרה; הוא הספוק הסוביקטיבי של נפש היוצר, הספקת השאיפה הפנימית היותר חזקה והיותר נרגשת שבקרבנו. היצירה האמתית איננה קפריז, איזה שעשוע חיצוני — כי אם צורך פנימי מוכרח הנובע ממעמקי נפשו של היוצר. הדעת המוקדמת של האדם שביוצר היא אפוא הפתרון לחידת היצירה שלו, המפתח שבו נפתח את היכל בת שירתו.

ברשדסקי בתור אדם היה חזון בלתי מצוי אצלנו. הוא היה איש המעלה באמת, איש בעל אצילות רוחנית. הגלות לא הטביעה את חותמה עליו כלל. בפניו, בהליכותיו ובכל ארחות חייו לא נכרו סימני ה„נעבּיך" שאנו פוגשים אצל רבים מחבריו. אותו הצער העלוב, אותה האנחה הטפוסית של רבים מן הסופרים העברים על עלבון האומה, על גלות השכינה, על חיי הדלות והשפלות — היו זרים לו לגמרי. הוא היה איש אוהב את החיים ומלא ששון החיים. וכבן־חורין גמור התהלך בסביבתו, בקומה זקופה ובדעת ערך עצמו.

ברשדסקי היה רחוק לגמרי מן הבטלנות המצויה אצל רבים מסופרינו. הישיבה וה„קלויז" לא נגררו אחריו. בכל היותו יהודי מכף רגל ועד ראש היה קודם כל אָדם, איש אירופי נאור, בעל נפש אנושית כללית המתענינת בחיים הכלליים ובכל הנוגע לאדם לא זר לה.

מאליו שהד״ר ל. וחבריו ידאגו לי שתהי שכיבתי בביה״ח בכל האפשר יותר נעימה — — — הימים המעטים ששהיתי פה עברו לא בעצבות יתרה: אנכי אמנם כמעט שלא יצאתי מפתח ביתי החיצה. אך אל חדרי בההוטל נאספים מכרים שונים. היו שלום וברכה וכתבו לי מכל אשר אתכם". כך כותב איש, שעומד כבר על מפתן המות...

כל מי שהתישב, שבימי חייו האחרונים נתן להטעות את עצמו בדבר מהלך מחלתו — אינו אלא טועה: הוא הטעה רק את אחרים, בשעה שלעצמו היה הכל ברור, בלי שום מקום לספק.

בימים האחרונים לחדש פיברואר הובילוהו לאיטביצק, ששם הרי״ע לי, ואח״כ החזירוהו לורשה לביה״ח. שלשה ימים לפני מותו נתבלבלו מחשבותיו והתחיל לדבר מתוך חום. הוא דבר אז רק בעברית.

ובאור ליום ה׳ י׳ אדר תר״ע מת. ההלויה אל חצר הקברות הירשאית היתה ביום ו׳ י״ב אדר. לגמל לו את החסד האחרון באו איזה עשרות סופרים וקוראים עברים. את תפלת ההשכבה שר החזן המנוח מר טשיו. הספדים חמים נשאו עליו בן־אביגדור, הלל צייטלין, ש. צרנובין ועוד.

כך חי וכך מת האיש, שנוצר לגדולות וישאף לגדולות — והתמוטט בין הגלים הסוערים של החיים.

ביאליסטוק, בחדש אדר שני, תר״ע.

פ. קפלן.

נכרים בכל תנועותיו. ידידיו, ובראשם מר ש. טשרניבין (ספיר), התחילו לאכפו להכנס לרופא, והוא נענה להם, וסר לרופא אחד. אחרי בקוריו נכנסו גם חבריו אל הרופא הלז בהסתר, ושם נודעה להם האמת המרה, כי התולה החביב הוא כבר לאחר יאוש.

סיפה של הטרגדיה היה מרעיש ומהיר מאד. חבריו הציעו לו להוביל אותו לורשה, אך הוא לא הסכים בתחלה, אחר שבכסף אין לו ונדבות לא יקבל. מוכרחים היו להמציא לו כסף באופנים שונים, שלא ידע את מקורם, רק אז נאות לנסוע לורשה... לפני נסיעתו שרף את הזמן שלו, שהכיל כאלף גליונות גדולים...

ביום 14 לחדש נאאבר שנת 1907, כשעלתה כבר מדת חומו למדרגה גבוהה מאד, כתב עוד לכותב הטורים האלה את המכתב הזה; המעיד על צלילות רוחו ועל יכלתו הנפלאה להבליג על מחלתו: „את מכתבך הקצר ואת מכתבך הגלוי — שניהם קבלתי במועדם, והנה אירעה לי תקלה שמצויה אצל אחרים ואינה מצויה אצלי כלל — בשעה שקבלתי את מכתבך הגלוי היה לפני צרור מכתבים שנתקבלו ממקומות שונים ושהייתי חיב תשובה עליהם; ישבתי לכתוב תשובות, ובדעתי היה לענות גם לך אלא שמאיזו סבה לא עניתי, ואחרי כך נדמה לי שעניתי. טעותי נגלתה רק בימים האחרונים כשהייתי מוכן כבר להריץ אליך מכתב מלא מוסר ותוכחה על שאינך כותב לי, ויכול תוכל לשער את תמהוני ברגע הראשון כשנתגלתה טעותי!... קבל תודתי — אם גם מאוחרה מעט — על מכתבך המפורט, שבו תארת לפני את מצבך החמרי והרוחני בבהירות מספיקה לי. אם לא יכבד ממך הדבר להודיעני המשך הדברים, ביחוד במה שנוגע להיחוסים שבינך ובין... אהיה אסיר תודה לך מאד. — — — אתו אין לע״ע הדשות נכבדות ביותר. ויש אמנם איזה ענין הקרוב להגמר (רמז על עריכת הקובצים. הכותב.), אך מפני שהפרטים לא התבררו עדין כל צרכם, הנני משאיר את הדבר הזה למכתבי השני..."

אך במכתבו השני כבר היה מוכרח להודות — אחרי שהדבר נודע מן הצד — כי הוא קצת חולה, אלא שהרופא מבטיחהו שבקרוב יתרפא...

וביום 20 לחדש יאנואר שנת 1908 כתב מורשה: „... אחרי שנועצתי פה עם הד״ר לוין ואחרי שזה בדק אותי ושמע את התפתחות מחלתי — בא האחרון לידי מסקנא אחרת לגמרי, היינו: שקודם שאעבור לגור באטבוצק אתרפא כשבועים פה בביה״ח העברי, מקום שיש רופא מומחה למחלות הגרון. מכמה טעמים ישרה עצתו בעיני וקבלתיה. מובן הוא

ברשדסקי נעשה שוב אותו הסופר הפיליטוֹנארי החי על שורותיו, כלפני כניסתו להרידאַקציה, רק בהבדל זה, שמעין כשרונו נתדלדל ובריאות גופו התמוטטה וכולו היה כעין יבש... אבל דמיונו הנפרז, בעל ההשבונות המסובכים, לא נרדם ולא נלאה לבנות מגדלים אוירים...

בהתעצמות ישאין למעלה הימנה הושיב א״ע אל שלחן הכתיבה והתחיל שוב לצייר. ואמנם הצליח להולל יצירות אחדות, שניצוץ התגלה בהן בכחו הקדם, אבל אופקים חדשים לא גלה, לא לספרות ולא לעצמו, ובהן לא היה עוד כדי להפתיע את עולמנו הקטן. ובאותה שעה נעשה דחוק יותר ויותר במצבו החמרי: רוחיו נתמעטו עד למינימום, והוצאות פרנסתו לא הצטמצמו אף במאום...

שתי שנים ארך מצבו זה. מה שהתחולל בנפש הגבור המדוכא הזה קשה למסור בדברים. בעולם הספרותי אמנם שררה או דומיה, רק בספרות היהודית דפק איזה עורק של חיים; בכל זאת נדמה לו כי גלגל החיים מנסר מסביב, כי הכל פועל, שואף, מקוה, ורק הוא נע כצל בקרב המחנה, אין פונה אליו ואין רואה אותו.

כי באמת היה שמו הולך ונשכח מחדש לחדש. אם עמנו בכלל מצטין במדת השכחה, הנה האינטליגנטים שבתוכנו — על אחת כמה וכמה. שנים רבות של עבודה ופעולות כבירות לא יועילו לו לסופר עברי, אם ירד לימים מועטים מן הבמה, וברשדסקי הצעיר, הרענן, אחד הנביאים של המהלך החדש בספרות היפה, כבר עומד בתוך התנועה הספרותית כאיש מן הצד.

אבל את צערו הפנימי לא גלה לשום איש. כשהיה נכנס לחבורת סופרים בווילנא או בורשא, היו פניו צוהלים ומגהכים; ואחרי עבור הרשם הבלתי נעים הראשון של צרידת־קולו, היה מכריח את כל שומעיו לשתוק ולהקשיב לשטף דבריו שורם בעז ובהגיון נמרץ ובלי לאות.

בקיץ שנת תרס״ז נסע לריגא לשם איזו קומבינאציה של הוצאת עתון ז׳רגוני. לנסיעה זו, שעלתה לו בדמים מרובים, לא היתה שום תועלת ממשית, מלבד זו — שנתקרר שנית, ומצב בריאותו הורע מאד. ובתחלת הסתו לשנת תרס״ח כבר התגלתה כי השחפת בכל מוראיה. מדת החום בגופו עלתה לבלי רדת עוד עד מותו. אך הוא לא מהר להכנע. הכתיבה והדבור נעשו לו קשים, והוא עודנו מהלך ברחוב, מבקר את מכיריו, כותב מכתבים שקטים לקרוביו ולחבריו, — כאלו לא אירע דבר. בימים ההם נמסרה לו עריכת ארבעה קובצים עבריים ספרותיים, ולעבודה זו התמכר תיכף בשרידי כחותיו.

אבל סוף סוף קָשתה עליו גם ההליכה, וסימני חליו הכבד כבר היו

שלא הלל בעברית שום יצירה חדשה. אם מחסרון פנאי, או מדלדול פנימי, בחר לו להשאר בצל, והסתפק בתפקיד של מדריך ומנהל לבד. בשעת התפש שלו נסה את יכלתו בשפה אחרת. בשפת רוסיא הדפיס בירחון, ואח"כ בהוצאה מיוחדת, תרגום מקוצר של ה„באין מנוחה" שלו, והדפיס גם תרגומים מספורים קטנים אחרים. גם ביהודית פרסם איזו ספורים, מהם גם חדשים, שעלו יפה מאד. אבל בכלל היתה תקופה זו שעת-עמידה לכשרונו. מאידך גיסא היה מצבו החמרי טוב מאד. בכל שנות מגוריו בוילנא היתה דירתו באחד מבתי-המלון היותר יפים ובכל אופן חייו היתה נוהגת פזרנות מרובה. את תכונותיו: שלם במהותה נפלאה. חסרון-כיס לא ידע. בכלל חי אז חיים סואנים ומלאים, בסביבה עליזה וצוהלת ושמחה בחיים. ואיש ממכיריו לא חשד, כי ברשדסקי זה המשתתף בכל שיחותיהם ושעשועיהם, המגחך ומתלוצץ תמיד על הכל ועל כל — הוא רק כאורח זמני בעולם הזה וכי הוא עצמו כבר מכיר את זאת הכרה ברורה...

עוד בראשית ישיבתו בוילנא אירע לו פעם אחת שהצטנן וקולו נעשה צרוד. חבריו חשבו זאת למחלה עוברת, וגם הוא עצמו לא שאל ברופא. כשעברו שבועות וירחים וקולו לא נצטלל, התחילו חבריו הקרובים להזכירו את חובתו לנפשו והוכיחוהו על התרשלותו. אבל הוא ענה על זה בגחוך רק. בקרב נפשו ידע ברור כי ע"י הרפואות אפשר שיאריך מעט את חייו, אבל יצטרך להיות חיי חולה מתרפא והחליט לסגל לעצמו את ההכרה של איש בריא כל זמן שימשול ברוחו. השעול לא הרפהו ועוד התחזק אצלו מיום ליום, והוא לא פסק מעשון פפירוסים חריפים, היה מהלך בימי סגריר בלי ערדלים ובלי מעטפת הצואר, היה ישן בקיץ ליד חלון פתוח... צרידת קולו הוסיפה להתגבר, והוא לא עזב את הרגלו להיות ראש המדברים בכל מקרה שבא לידו, להתוכח שעות ארוכות בלי לאות... תוכו היה כבר נחר, אבל קליפתו היתה קשה, שלמה ויפה: לא נכפפה קומתו, לא הועם ברק-עיניו ולא הסתלק הגחוך הנעים מעל שפתיו. —

בתחלת שנת תרס"ו בא משבר בהוצאת „הזמן" ובכור החברים החליט להפחית את שכר הסופרים, לא רק הרחוקים, אלא גם של העוזרים הקבועים בבית המערכת. הכל הסכימו לזה וגם ברשדסקי בתוכם, אבל באותו מעמד הודיע, כי הוא מתפטר ממשמרתו. לא הועילו שום בקשות מצד העורכים והמו"לים והחברים — החלטתו היתה מוצקה כברזל ולא שב ממנה. ואחרי שהועיל, בתור מורה, לישב סכסוכים שונים שקמו אז מחמת חליפת המצב, יצא מן הרידאקציה לבלי שוב עוד אליה.

בשמחתם. כל אחד ואחד מאלו היה צריך להיות הופעה מפתיעה בעולם ספרותנו. אלא שעדין לא הספיקה לו השעה לשבת על האבנים ולעסוק בהם. החיים תבעו את שלהם: הפרת־השדוך המיטה עליו שבר על גדול של תוגות, מההוראה המתלק סוף סוף לגמרי; עבודת הסופרים אמנם הביאה לו רוח הגון, — אבל לא כדי לסלק את כל הובותיו ולהיות חיים מרווחים כפי הרגלו. כל התנאים הללו הכריחוהו לדחות לפי שעה את מחשבותיו הגדולות ולהתעסק בספוק החמר הספרותי להמיל"יים, שהזמינו אצלו חומר בשכר הגון.

ואולם אז נדמה לו, כי כדי שיהיה כשרונו יותר פורה צריך הוא לשבת בקרבת מקום אל מרכז הספרות העברית. מרכזים ספרותים היו אז שלשה: פטרבורג, ורשה, ווילנא. והנה הוא עוזב את יקאטרינוסלאב ולפי הזמנות שונות הוא מרקד, ממערכת למערכת, ממרכז למרכז. בכל מקום הוא מקבל סעד תמרי והוני לתפקידו הספרותי. יושב הוא ישיבה ארעית פה ושם, ומפקידה לפקידה הוא מכין איזה ציור חדש, שמבצר עוד יותר את תהלתו הספרותית.

בכלל היו לו השנים המעטות האלו שנות הצלחה רוחנית כבירה. אופן כתיבתו נעשה כמעט לשטה מסוימת, והיו סופרים צעירים, שנמצאו תחת השפעתו, ומזמן לזמן היו פונים אליו בעצות ובשאלות. לא היתה שום הוצאה פריודית מדרגית שלא תחשוב לה לכבוד להחשבו בין סופריה.

אבל כשרונו לא היה פורה ביותר; הוא היה מעבד ומשכלל את ציוריו בזהירות יתרה ולכן לא יכל לכתוב הרבה. ריוחי המעטים לא הספיקו לו די פרנסתו ותשלומי חובותיו. עיניו החדה סקרה לו בעתיד הקרוב פרספקטיבה בלתי נעימה: הוא יצטרך לפרוט את כשרונו לפרוטות קטנות ולרדת מהרה ממרום מעמדו כלעמת שעלה עליו. ובחפצו לקדם את הרעה החליט לנטות מדרכו שסלל לו ולמכור את עטו לרידאקציה של עתון.

בסוף שנת 1903 קבל הזמנה ממר בן־ציון כ"ץ לבא לפטרבורג לעזור לו בעריכת „הזמן". הוא הסכים להצעה זו, ונעשה תכף לעוזרו הראשי של העתון. וכשעבר „הזמן" לווילנא הלך עמו לשם ונכנס ליעד הרי־דאקציוני שלו, בקבלו עליו עריכת איזה חלקים נכבדים, וביחוד חלק הפיליטונים. הוא רכז סביבו תכף את כל הכשרונות הצעירים, וחלק הפיליטונים באותו העתון הורם באמת למדרגה ספרותית רמה.

אך בשעה זו שרבים נהנו ונהנו לאורו, הרגיש הוא בעצמו, שאור כשרונו מתחיל לכהות ולכבות. בכל שנות עבודתו ב„הזמן" כמעט

באותה שעה כבר עמל על יצירת הרומאן השני „נגד הזרם". אם ברומאנו הראשון הוא עוסק בפרובלימה אנושית כללית, נסה ברומאן זה להעמיק בפרובלימה יהודית ספיציפיונית. אבל בשביל שפרובלימה זו לא מלאה את נשמתו כהראשונה, ואפשר שמפני שלא הספיק להתעמק בה כראוי, לא הצליח לתאר בו שורת טפוסים חיים ובהירים כברומאנו הראשון. אפילו הטכניקה שבו לקויה במקצת ודיבור שווי-המשקל שבפרטיו ממש מקלקל את ההרמוניה, המוכרחת להיות בכל יצירה פיוטית. הנפשות הפועלות בו לקוחות ממרכזי החיים והן ממש פורשות את כפיהן ומבקשות, שימלאו אותן תוכן: אך המחבר, שציין בהצלחה את קוי אפין הכלליים חסר-אונים היה להכניסנו לתוך עולמן הפנימי ולהכריח אותנו לחיות את חייהן. הרומאן הזה קלקל מעט את הרושם, שעשה „באין מטרה"; אבל ב„ספורים וצללים", שנדפסו אח"כ באותה „ביבליותיקה עברית", ושלתוכם נכנסו גם הספורים שנשלחו לפנים מביאליסטוק בעד „ספרי אגורה", — הוא עומד שוב על מרום כשרונו, מצייר נפשות עם זעזועי התנגשויותיהן והרהורי יסוריהן ומונע א"ע מתאור הטבע ומחקירות פרובלי-מטיות. הבקרת שבה להצהיל לו פנים.

שלשת הספרים הללו חזקו את מעמדו ההוגן של ברשדסקי, ומאז נעשה אורח קבוע בספרות העברית.

אם נאמר שברשדסקי היה בעל-דמיון נלהב,, נשגה מאד, אחרי שהגיון הקר והיבש שלט בכל מכמני נפשו ובכל רגעי חייו אפילו בשעת היצירות הספרותיות. הוא היה רק בעל חשבונות כבירים וקומ-בינאציות מסובכות. אבל שנוי-השם הזה אינו משנה את הענין: הוא חי תמיד לא את חיי החיים, המציאותים, אלא אלו חיים אחרים, דמיוניים... מה שעתיד להבראות אצלו ומסביבו עמד לפניו כ"כ בהיר ומדויק בכל פרטיו, עד שהיה מתפלא אם אחרים אינם רואים כל זאת כמותו. אם לא נתקימה אח"כ מחשבתו, לא הוא טעה, אלא טעו החיים, טעה העולם... והוא הוסיף לבנות את מגדליו, כאדריכל מלומד, על חשבונות מטימאטיים...

בה בשעה שהבקרת קבלה ברצון ובחבה את ציוריו הקטנים שהתחילו להופיע ב„השלוח" וביתר ההוצאות הפריודיות, וחשבה אותם לעיקר תפקידו בספרות, חשב הוא את עצמו לסופר-רומאנים, שעתיד לתת לספרות העברית עוד הרבה יצירות גדולות, ואת יצירותיו הפעוטות חשב רק לעבודת יצירה ממדרגה שניה, לעבודה זמנית הנחוצה רק לפי שעה. במחברות רשימותיו היו כבר מעובדים לכל פרטיהם שנים שלשה רומנים גדולים, שהיו ברורים לפניו כל צרכם לא רק בעלילותיהם, אלא אפילו

לא רק בכבוד תהלותיו יצירותיו הספרותיות: בתור אדם הגיוני וריאלי קבל ספוק הוני גדול גם מהסכום המסוים שקבל במחיר הרומאן מאת הוצאת „תושיה". בזה מצא גם סעד להשבונו, כי רק עכשו מצא לפניו את הדרך הנכונה לעבור בה את יתר השנים שנשארו לו בחיים.

*

* *

בשעה שהוקל מעליו עול הפרנסה, לכה"פ, למראית עין, התחילה דאגה אחרת מנקרת בנפשו: דאגת הבריאות. עוד בראשית שנות שבתו בביאליסטוק התחיל להכיר, כי בגופו החסון והמוצק מחטטת איזו תולעת, שעוד עז היה תוקפו לפרקים ומעלה לה מריאתו. אעפ"י שהשיב את מחלתו לפריוזות — ואולי דוקא בשביל זאת — לא דרש ברופאים, לא הפסיק את עשון הטבק ולא נזהר בשום דבר. כשמת אביו בדמי ימיו, גברה בו עוד יותר ההכרה, שמחלתו באה לו בירושה ושגם הוא לא יאריך ימים. אבל מרב הצרות והטרדות, וגם מתבעו הכביר להיות משוחרר מכל דאגה, לא שם לב לזה, ורק בדרך אגב ובהתול היה מביע לפעמים לידידיו האינטימים את השערה, שעוד נשארו לו כך וכך שנים להיות. אבל עכשו הגיעה השעה, שהיה מוכרח להתעכב על דבר בלתי נעים זה. המחלה הלכה והתגברה, הלכה וינקה את לח־חייו — והוא מתעתד להכנס בקשר הנשואים, להיות לבעל משפחה!

יום החתונה ממשמש ובא. הכלה כבר הכינה לה בגדי החתונה, והכל היה כבר מוכן. אז החליט להגיש לה דורן לחתנתם: פוליס לאחריות־החיים על סך מסוים. נכנס לסוכן אחד ממכיריו, והלז שלחהו לרופא. אחרי הבקור בבית הרופא, ראה ד—קי, שהסוכן משתמט ממנו ואינו מדבר ע"ד הבטחון באחריות. אז הוברר לו, כי הרופא מאן לקים את האספיקורציה. באחד הימים נכנס שוב אל אותו הרופא ובקש ממנו להגיד לו ברור את מצבו בלי העלם ממנו דבר, אחרי שהוא כבר מוכן ומזומן לכל. הרופא הגיד לו את האמת, כי ראתו מוכה בשחפת, ורק ע"י ישיבה במקומות המים יוכל לרפא אותה לפי שעה. אחרי ישוב הדעת קצר ישב וכתב מכתב למחותנו, שמטעמים כמוסים עמו הוא מוכרח להסתלק לצערו מהשדוך.

מכתב זה הגיע לידם בו ביום, שהתכוננו לנסוע לחתונה.

ד—קי שרף מאחריו את הגשרים והחליט לחיות חיים חדשים באותן השנים המעטות שנשארו לו להיות על פני האדמה.

השגותיהם וכשרונותם של אלו ולהעריכם מול אלה שבנפשו הוא, — נתבררה בו מעט מעט ההכרה, שלא רק שכדאי הוא לתפוס איזה מקום בעדת הסופרים העברים, אלא שיש לו האפשרות גם להפתיע אותם באיזו יצירה גדולה בערך, אם רק יגש אל הדבר ברצינות הראויה ובחשבונות מדייקים שהוא כל כך מומחה להם.

והנה הוא מנער את האבק מעל מחברת הטיוטות ומוצא שם טיוטה אחת — לרומאן שלם! את זו הוא צריך לעבד! הוא צריך, הוא יכל ליצר רומאן עברי! זו תהי יצירה חדשה בספרות העברית, אחרי שמימי סמולנסקין ואילך לא נברא שום רומאן בישראל. בהצלחת מפעלו זה לא היה מסופק כלל, אחרי שהגבור העקרי הוא־הוא עצמו, יתר הנפשות לקוחות מהסביבה ששהה בתוכה בביאליסטוק וגם המקרים והשתלשלותם הם ברובם אפיזודים שלמים מחייו ומחיי סביבתו. נחוץ רק עבוד רציני, עבודה אנרגית ומסודרת — ומי עוד כמהו מסוגל לזה?

חדשים אחדים ישב על כתיבת החלק הראשון של רומאנו זה עד שיצא מעטו נקי ומהודר כחפצו, ואז שלחהו להוצאת „תושיה" בעד „הביבליותיקה העברית" בתור דוגמא. זה היה בחדש חשון תרנ"ט. ימי התוחלת לתשובה היו לו ימים של ענויים מרים מאד. הוא החליט החלטה ברורה, שאם יקבל תשובה שלילית — ישים קץ לחייו. וכשקבל תשובה חיובית, כבר היו חייו העתידים ברורים לו: הוא יעזוב את ההוראה ויחיה על עטו. דבר זה היה חדש גמור בספרותנו. סופרים מעטים חיים על עטם נמצאו רק בבתי־המערכת, אבל סופר בלטריסטי שישב בחדרו ויחיה על הונוראר של ספוריו — כזה לא היה אז בקרבנו.

את הרושם שעשתה הופעת הרומאן „באין מטרה" בספרות העברית למותר להזכיר. עדין חדש הוא לכלנו. הבקרת צינה תכף, שכוכב חדש הופיע לנו, „שאעפ"י שאינו מתפר כתמים פה ושם, בכ"ז הוא מזהיר ומבריק באור חדש ומראה דרך חדשה לסופרים הצעירים. החדוש שבו היה לא רק הקיפו הרב, כמו שחשב מחברו מראש, אלא גם הסגנון המדייק תכלית דיוק והמתאים בכל פרטיו להמושגים המדוקדקים של הקורא המודרני, התאור הריאלי, אשר לא שב מפני כל, של הנפשות והמאורעות, וביחוד — הנתוח הפסיכולוגי העמוק, שלא היתה עוד דוגמתו בספרותנו עד ב—ק. אי־אפשר היה לבלי להכיר, שפנים חדשות ובהירות נראו בספרותנו, והבקרת אמנם טפלה אז ברומאני של ב—קי במדה לא־שכיחה, והפופולריות שלו בקהל הקוראים הלכה הלוך וגדול מיום ליום.

ברשדסקי תפס לו תכף מקום הגון במרום דבירת הסופרים. אבל

נציגות תגרניות והיה מחליף מכתבים עם מכיריו שבתחום ע״ד יסוד־עסקים שונים בעיר מרכלת זו. אבל בעמקי לבבו כבר התגברה ההחלטה להנזר שוב מחיי המסחר. ואחרי שבתו בבאַקו כתשעה ירחים עזב את העיר הזאת עם כל תקוותיה והלך ליקאַטרינסלאַב, ששם גר אחד מקרוביו והבטיח לו איזה סעד לבסס את מצבו.

ביקאַטרינסלאַב נעשה שוב מורה עברי. חיצוניותו היפה, השכלתו הרחבה ואצילותו המיוחדה סללו לפניו את הדרך אל החוגים האינטליגנטים, ועד מהרה נתאזרח בסביבתם ונעשה שם — אם לא הציר המרכזית כביאַליסטוק — לכל הפחות ראש המדברים והמתוכחים.

בבית הכלה הביטו בעין רעה על חלוף־המצב שלו. הם לא התחתנו עמו, שישאר מורה עברי כל ימיו. הכלה עצמה הביעה לו לא אחת במכתביה את צערה ואי־רצונה להצעד הבלתי נכון שעשה. גם מצד קרוביו סבל הרבה יסורים בגלל „העקשנות האוילית" שסוף סוף תדכא ותקלקל את חייו. אבל הוא עצמו לא הרגיש שום חרטה; עם כלתו הוסיף להחליף מכתבים כסדרם פעם בשבוע, ואת חייו התאמץ לסדר באופן שישר לפניו.

* * *

כל אותן השנים הסוערות היו שנות תרדמה לכשרונו. אמנם לא בטלו אצלו שתי המחברות: אחת לשימות ואחת להתחלות, שהיה פותחן לפרקים ומכניס להוכן איזו מחשבה חדשה במוחו, אבל אח״כ היה עוזבן לימים רבים עד שהעלו אבק עב. הוא בעצמו חדל לתת איזו חשיבות לכשרון הסופרים שבו, וכשנסה מי שהוא מחבריו לעוררהו לקחת עט סופר בידו, היה משיב על זה בהלצה מרה היקרת. מכל ההתחלות האלו הצליח לגמור רק ספור אחד — זה היה בבאַקו — וגם עברה עליו הרות לשלחו ל„הצפירה". אבל ספור זה לא זכה לראות אור, ויאבד בסל של הרידאַקציה. אחרי „מפלה" זו חדל לגמרי לבקר את מחברותיו והתחיל להתרגל אל הרעיון שכל האלוזיות של השנים הקודמות ע״ד עבודת סופרים היו רק שעשועי ילדים, שאין כדאי עכשו אפילו לשגות בהן.

אבל כששב אל התחום והתחיל מתקרב יותר ויותר אל הספרות העברית ואל מחולליה גם בא בהתקרבות פרטית עם איזה סופרים שרכשו להם מעמד ידוע בספרות וכשהתחיל לשקל בפלס את ידיעותיהם,

מהשדך, ואחרי החזירו לה, כמובן, את כל מעותיה — הלך לו לבלי ראות אותה עוד לעולם.

עברו עוד שלש שנים. הבותו השתרגו עליו למעלה ראש. בפרנסת עצמו הצטמצם כ״כ עד שהגיע לידי סבולת רעב במשמעו הפשוט. אבל דירתו היתה מרווחת, הלבשתו — מהודרה: זאת דרשה נשמתו המפונקה, וגם — ההכרח להתעשר בעיני בעלי חובותיו. אבל סוף סוף רפו ידיו, וההגיון האכזרי הגיד לו ברור, שכדי להמלט משמיטה בזויה צריך הוא לעשות איזה צעד גדול ומהלט, אחרי שהקומבינציות התגרניות כבר חדלו להצילו אפילו הצלה פורתא.

בעת ההיא הוצע לפניו שדוך משונה. המיועדת היתה נערה קטנה כבת ארבע עשרה. תנאי השדוך היו — מלבד נדוניא הגונה — גם משרה חשובה אצל אחד מקרוביה בקונטורה של נפט בבאַקו. החתונה עצמה צריכה היתה להדחות לשנים אחדות, עד שתתבגר הכלה והחתן יתבסס על מעמדו. ד—קי הסכים לאבאַנטורה זו. הוא האמין באמונה שלמה, שעד שיגיע מועד החתונה יהיה מוכן ומוכשר לחיים החדשים לא רק בחמר אלא גם ברוח. ובלי שהיות אריכות עשה „קנין״, קבל חלק מן הנדוניא, סלק את חובותיו — ונסע (תשרי, תרנ״ו) לבאַקו.

שוב נעשה חפשי; רק חוב אחד קטן נגרר אחריו עדיין — התקשרותו עם הנערה הקטנה, שעליו לבוא עמה בחליפת מכתבים לעתים מזומנות בדיוק. — עכשו יש לו רק דאגה אחת: לשכלל את מצבו החמרי, להעשות עשיר. ומה נקל הדבר בבאַקו, במקור העשר לאלפי נודדים שבאו לשם במקלם ותרמילם, ובפרט כשהיתה לו השתתפות מצד קרובי הכלה, שהתענינו בעצמם בגדולו והתפתחותו במקצוע החדש לו. הדרוש לזה רק קרבן אחד: שהאיש הבוגר והרגיל לחפש יהפך או יתהפך לתלמיד ותיק, יקבל עליו מרות ויבלע בנעימה העדות משפילות את גאותו. אבל דוקא לזה לא היה ד—קי מסוגל. אפשר שיכל היה להתר בשעות יאוש ידועות על הרבה, אבל לא — על גאותו ועל חפש נפשו. ומקץ ימים אחדים לישיבתו בבית מכריו החדשים כבר התחילו להתהוות ביניהם הסכים בלתי־נעימים, שתוצאתם היתה — יציאה מהבית ההיא לדירה מיוחדת ויחוסים פורמאַליים הדדיים, שהלכו הלוך והתחדד מיום ליום...

באותה העת התחוללה בו מלחמה עצומה בין הנשמה האצילית והתכונה התגרנית שבקרבו. לבסוף נצחה הראשונה, והתגברה בקרבו ההכרה, שלא נוצר כלל לדרך חיים כזה. שנשקף לו פה בבאַקו ושהוא צריך לבחר לו דרך חדשה. בשעת רפיונו עוד השתקע לפנים בקומבי־

ולהתפאר בפני מחמדי־נפשו אלה — הכאתהו ההכרה הפנימית, כי לא יוכל לעזור להם בשעת צרתם וצריך הוא להשאר עד אלם לענייתם המרים. נוסף על זאת מת פתאם אביו בשנת תרנ״א. שמועה זו הלמתהו כרעם. שלשה ימים הסתתר ביער מעין כל מכר. לבלי יראה איש במכאוביו הגלויים ובדמעותיו. וכשהוכרח אח״כ להתראות לפני חבריו, כבר רחף שוב על פניו הצחוק הרגיל וקומתו שבה ונזדקפה כבתחלה. אבל מה שעבר על נפשו בתקופת הימים הללו, ידע רק הוא והיומן שלו, שהכניס בו את מחשבותיו ורגשותיו במשך י״ח שנים. ושלא זכתה עין לראותו...

על המון דאגותיו נוספה לו עוד דאגה אחת: לתמך את אמו האלמנה ואת אחיותיו הבתולות ואחיו הנער. אבל הוא עמד בנסיון: עוד קומבי־נאציות אחדות של המוח, חתימת שטרות, תשלומי רבית — והכל עלה יפה. את משפחתו תמך כאיש בעל רוחים גדולים. את אחיו לקח אליו, כלכלהו ולמדהו עד שעלתה בידו לשלחהו לאמריקה, ששם נעשה אח״כ לפקיד־המלוכה. מעט מעט עזר גם לאחת מאחיותיו לעבור את הים האטלנטי, ששם בססה לה מצב נכון והצליחה. והוא נשתקע הלך ושקע בין החובות והדאגות. בסוף שנת 1892 לעבודת הצבא. לאמו הודיע, כי נסע לעיר נובוגרודוק (מקום מצב גדודו) לרגלי עניניו. לאחדים מבעלי משאו ומתנו הריץ מכתבים ע״י אנשי־בינים מביאליסטוק, כדי שלא יכירו בגושפנקא של הדואר שנסע למקום אחר. ובכל התחבולות האפשריות התאמץ להמשיך את יחוסיו עם בעלי חובותיו, כדי שלא תפסק אמונתו אצלם וכשהשתחרר מעבו״הצ אחרי חדשים אחדים וישב לביאליסטוק והיה כבר שקוע בחובות עד צואר, לא כרע תחת סבלו, אלא היה מתבודד בחדרו ומחבר קומבינציות שונות להמשות ממצולות החובות באופן נאה לו. אבל כל התחבולות הללו הביאו לו רק תועלת זמנית. וסופן היה — שקיעה בחובות עוד יותר עמוקה...

בשעה זו נזדמנה לו עלמה אינטליגנטית אחת לא־ענייה שישרה בעיניו ושהביעה לו גם היא את חפצה להנשא לו. אחרי מלחמה פנימית ארוכה החליט בנפשו להסכים לקומבינציה זו. בכסף הנדוניא, שמסרו לידו תכף, סלק את כל חובותיו, והוא התחיל להתכונן לחיי־הנשואים, הנשקפים לו בעתיד הקרוב. אבל עד מהרה התחילו ספקות רבים מציקים לו: אם יוכל לספק את צרכיה של אשה אינטליגנטית זו, ואם מוכשרה היא בכלל להצטמצם בחוג המוגבל של חיי־משפחה. ואחרי ספקות ארוכים במשך ירחים אחדים הודיע בבקר בהיר אחד „לכלתו" שהוא חוזר

ודאי היה בטוח בעצמו מראשית צעדיו הספרותיים. אין בהם אותה בקשת הדרכים, אותה היראה הפנימית של הכשרון המתחיל ואותו רטט־הגיל של הנצחון בכל גלוי חדש שבעבודתו — כל הדברים האלה, המיוחדים חן מיוחד על יצירותיו הראשונות של פיטן צעיר.

ואחרי שבחר לעצמו מקצוע זה, התחיל להתעתד לזה בפריזיות הראויה: בלי שום תקוה לפרסם דבריו אלה בדפוס ישב וכתב במסתרים אטיודים פסיכולוגיים עפ״י הטימות שהיה מכין לעצמו מקודם במחברת מיוחדה לאותו דבר. בזהירות קרירית של סותר מנוסה עשה את הצעדים הצעדים הראשונים: הסתיר את פעולתו, והעיקר — את כונתו, אפילו מידידיו היותר אינטימיים, התאמץ להתאים את גזרתה של יצירה זו או אחרת לאותו המין שהיא שיכת לו, מחק וכתב וחזר ומחק, — והכל רק לשם למוד והכנה גרידא...

בשנת תרנ״א התחילה הדפסת „ספרי אגורה״ ע״י „בן אביגדור״. הזרם הריאלי החדש שהכניסה הוצאה זו לספרותנו, התאים כלו למהלך מחשבותיו של ד—קי , והוא התחיל מהסס בכתביו, כדי להכין קבין קטן בשביל הוצאה זו. סוף סוף עלתה בידו לבחר ספורים אחדים ולשלחם למערכת. אך בינתים נפסקה ההוצאה ומחברתו הושבה לו מבוקרה ע״י הצינזור לאות, כי היתה כבר מוכנה לדפוס. תעודה זו על בגרות כשרונו שמר ד—קי אצלו והיה מוצא בה אמץ־רוח בשעות ידועות. באותה השנה הדפיס בעתון „הצפירה״ ספור קטן (תרגום) בשם „ראי מקסם״, חתום בפסידונים „ברשדי״, לאמר: ישעיהו בן ר׳ שמעון הומשביצקי. ברשדי זה נהפך אח״כ לברשדסקי ונשאר כנויו הספרותי לעולם.

* *
*

ומצבו החמרי הלך הלוך ושפל. הצעיר הרך, שאך התחיל לטעום טעם החיים, התנסה בהמון צרות קשות, צרות רגילות וקטנוניות וצרות עמוקות ומיוחדות לו ולתכונתו. תחת המסוה של שויון־נפש וגאוה הסתתרו המון ענויים קשים, החיים והמרים, שדכאו את נפשו ויפזרו בלא חמלה את ניצוצותיה המאירים. מבעד הוילון האפור של ההוה המר נשקפה לו פרספקטיבה עוד יותר עכורה בעתיד. גם מצב אבותיו שהורע מאד עשה עליו רשם מדכא מאד. תחת הקרח העב של קרירות ואינדיפרנטיות זרם זרם עז של דם חם ומתלהב; אהבה עצומה לאבותיו ולמשפחתו מלאה את כל קרביו, ויחד עם הגאון הפנימי והחפץ להתהדר

ושאח"כ היה להם חלק גדול בטרגדית חייו.

ימים ההם עמל הרבה גם על השתלמותו הרוחנית: קרא הרבה בספרות הרוסית והעברית, למד שפת אשכנז ורכש ידיעה בסופרים הקלאסיים שבה, ומזמן לזמן התרגל גם בכתיבה עברית.

את הקריירה הספרותית שלו התחיל ד—קי כרב סופרינו בימים ההם, בכתיבת קוריספונדנציות. בקיץ שנת תרמ"ה נדפסו ב„המליץ" קוריספונדנציות אחדות ממנו, התומות בפסידונימים לנדמן, א. א. ועוד. במכתבים הללו, שהצטינו בבהירות הסגנון ובחריפות הבקרת, היתה עין פקחת יכלה להבחין תכף את הסופר המנוח המצוין בעתיד. תפקיד זה של קוריספונדנט אנונימי, שאין בו לא ריוח ולא כבוד, נמאס לו עד מהרה, ואחרי שמצא בהם כעין תעודה ספרותית לעצמו, התחיל להתמכר לשאיפות יותר גדולות במקצע הספרות. בסתר החדר ישב ושכלל את סגנונו ע"י תרגומים משפות אחרות; שבהם נמצא גם תרגום הספר הגדול „כתב יד עברי" לבהרב. אחדים מתרגומיו נדפסו אח"כ ברבעון „כנסת הגדולה" של סוקאלסקי. בעבודתו זו סגל לו סגנון אירופי מדיק, משוחרר כמעט לגמרי מסבל המליצות שבסגנון הביבלי ומערפליהו. בדיקנות סגנונו הגיע לידי כך, שהיה נזהר אח"כ מהשתמש באיזו מבטא, שאינו נתן להתרגם כצורתו לשפת רוסיה, ועי"ז טעו רבים ממבקריו לחשבו למחוסר־ידיעה הגונה בשפה העברית. באמת היה ד—קי בקי בכל ספרי התנ"ך ורק בעמל רב עלה בידו להשתחרר מן המליצות הביבליות, שהיה מחונך עליהן, וכשהיה עטו פולטן שלא מדעת, היה מוחקן אח"כ באכזריות עצמה ומחליפן אפילו ברוסיציזמים צורמים את האוזן...

מזמן לזמן נסה את כחו גם במקצועות שונים של עבודה מקורית; נסיונות כאלו הם מאמרו ב„המליץ" — „מה נעשה לשפתנו ביום שידובר בה?"; „מאמר בקרת", ב„הכנסת הגדולה" חתום בשם „שמעוני", על הספר „הדיפות וצבא" של א. טיקטין; „מעצר וממשפט" — ספור מקורי נדפס באחד מגליונות „המגיד" שבקרקוי.

אבל כל העבודות הללו לא נתנו די ספוק לרוחו השואף לגדולות. ועמק עמק כבר התחילה להתבכר בו ההכרה, כי שרש נשמתו היא — עבודת ספרים. בטחון גדול מלא את לבבו, שהוא מסוגל למלא תפקיד הגון בספרות העברית. המקצוע שבחר לעצמו היה — הנתיה הפסיכולוגי, שבזה מצא את עצמו מוכשר מן הטבע. עוד טרם שעלה בידו לכתב ספור אחד שלם, כבר היתה לו טכניקה ספרותית מפליאה של כל סוגי הספרות היפה בפרוזה. ואולם ידיעה טכנית מוקדמת זו היתה גם שלא לטובתו. יותר

אז – יותר נכון – מהספרות גון בהיר ורענן, היה תכן השיחות שביניהם מקרי ושטחי. הד השאלות הבוערות, וכוחים נלהבים ומלאי־תכן היו נשמעים רק לפעמים כיוצא מן הכלל.

ובאותה שעה היה ד—קי מהלך בחדרו ועשן הפפירוס, היה מתמר ועולה מפיו, בשעה שעל שפתיו היה מרחף אותו הגחוך של בטול, שעשהו עליון בסביבתו הבינונית. כבר אז היה ניכר בו אותו האדם מן הצד, שאינו חי בתוך הסביבה, אלא מחוצה לה, ומתיחס אליה כחוקר אל העצם הניתן לחקירה. מעט מעט נעשה בעיני חבריו וגם בעיני עצמו, הצורה המרכזית, שהכל פונים אליה, — וכשהיה משתתף לפעמים גם כן בשיחת החברים, היו הכל מקשיבים לו בשימת־לב מיוחדת, והוא היה מדבר דבריו באותה המתינות והבטחון־בעצמו, שנותנת להאדם ההכרה, שכל מלה ומלה שלו נכנסת ללב השומעים ומשארת שם רשם אדיר. ועל הרב אמנם לא שגה בהנחתו זו.

בניגוד לרב המשכילים הצעירים יוצאי בית המדרש, היה הוא עומד מרחוק לכל פעולה וצעד שנעשו במחנה הלאומים. בימים ההם היה בביאליסטוק מרכז האגודה לקנית קרקעות בא"י, בשם „אגדת אלף", קשה לתאר את ההתלהבות ששררה אז בשדרות ההמון של עמנו, שהיו נושאים את צרורות כספיהם לקופת הועד בשמחה ובאמונה, שיזכו בקרוב להתנחל בא"י איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו. ד—קי, שהיה יוצא ונכנס בבתי מכריו, עסקני האגדה, לא נמשך אחרי הזרם הכללי, אלא היה מדבר בחוג מכריו בלעג של קצף על „השגעון העממי" הזה, ובחשבון מדויק נבא מראש את הסוף שבא אח"כ לכל אותו הענין. וגם לשאר התנועות הלאומיים — להרעיון של חברת „שפה ברורה" וכאלה, היה מתיחס בשלילה לא מחמת התנגדות פרינציפיאלית, אלא על יסוד חשבונות הגיוניים קרים. צריך לציין, שיחס של שלילה, ולכל הפחות של שויון־נפש, נשאר בו עד סוף ימיו כמעט לכל תנועה חברתית או פוליטית. מעודו לא היה חבר אקטיבי בשום חברה שבעולם. יחס כזה אצל ד—קי אינו מתבאר בהעדר הרגש הצבורי: אלא בהגיון האכזרי שלו, שהיה סותר את כל אילוזיה, כל דבר שלא היה לו בסיס ריאלי מוצק.

תפקיד זה של צורה מרכזית עלה לו גם בהוצאות מיותרות. קבלת אורחים תמידית דרושה היתה הכנסה יפה ופזרנות יתרה בכלל. למרות הכנסותיו המצומצמות לא חשך מנפשו שום עמל, כדי לסדר את חייו באופן מכוון למטרתו. עד מהרה נסתבך, כמובן, בעול חובות, תשלומי רבית ויתר הענינים הקטנונים, שהתחילו כבר אז ממררים את ימיו

נתקשה אותו האופי המוצק והבריא, שנתגלה בו אח"כ בכל הופעותיו בחיים ובספרות. מצד אביו ובני משפחתו לא רק שלא היתה התנגדות לאופן חיו, אלא גם מצא סיוע והסכם; ובהבדל זה שבין אופן חינוכו ובין החנוך הרגיל אצל רב צעירינו המשכילים מהדור ההוא, שהיו אבותיהם מפריעים אותם במעשיהם, והיו צריכים להסתתר בחדרי חדרים ב„המרי ההשכלתי" שלהם, מתבאר בודאי אותו ההבדל שנראה אח"כ בינו לבין רב חבריו, גם בהשקפתו על החיים וגם בנמוסי ההליכות.

באותה העת ירד אביו ממצבו. הוצאות הבית התחילו להצטמצם. והנער ישעיה ראה, כי ישיבתו בבית אביו קשה ומטרידה והחליט לבקש לו דרך בחיים.

*

* *

בשנת תרמ"ח אחרי חג הסכות בא לבליסטוק ובקש לו פרנסה. הנער התקיף והמלא שאיפות הכבוד היה מוכרח הרשים אחרים להתפרנס מאכילת „ימים" בבתי קרוביו. תקופת בזיון זו בחייו נשארה תמיד בזכרונו ככתם שחור שלא נתן להמחות; לה היה מיחס אח"כ את השבריון, שהיה נכר לפעמים בתכונתו ואת הנטיות לכאן ולכאן שעשה במהלך חייו. אבל תכף אחרי הפסח השתחרר מאפוטרופים זה והתחיל להתפרנס מהוראת שפת עבר. בחשבו אז את ההוראה לתפקיד חייו, הציג לו תכף למטרה, הודות לתקיפותו הטבעית, להגיע לידי מעמד רם בתור המורה היותר מקבל בעיר. בחשבונות מדויקת, לפעמים גם קצת מגוחכת, במחיר קרבנות רבים ו„גבורות" נפלאות — היה צועד לאט לאט, צעד אחרי צעד, כדי להתקרב אל מטרתו הקיצונית. ובאמת, לפי ההתעצמות שהראה בהוראה עצמה וביצירת התנאים הטובים לפעולתו, ולפי הפרסום שהתחיל לרכש בשדרות היעות — אפשר היה לחשב, כי סופו להיות אותו הטפוס של „המורה המובהק", שנמצא כמותו בכל המרכזים העברים היותר מאוכלסים.

מעונו של חומשביצקי נעשה בקרוב מרכז הבחורים המשכילים, או יותר נכון האפיקורסים, שבעיר. ראוי לציין את העובדא, שמאז כבר היו מתרכזים בביתו לא הצעירים התמימים „המתפשטים", אלא אותם הצעירים, שסוד החיים כבר היה גלוי לפניהם, ושאין להם בחייהם דבר, זולתי החיים בלבד... בין הצעירים־הזקנים הללו היו מתערבים לפעמים גם זקנים ממש. הודות לזה, שהקדמות הרוחנית של הנאספים היתה ברובה

תולדות י. דומשביצקי.

(י. ברשדסקי.)

ישעיהו בן שמעון דומשביצקי נולד בי׳ לחדש מרחשון, שנת תרל״ב (14 אוקטובר 1871) בכפר זימושצי הסמוך לעירה דרצ״ין מחוז סלונים (פלך גרודנה). אביו הלמדן והמשכיל נלקח בתור אברך־משי לבית חותנו, שהיה כפרי עשיר והשוב, ואח״כ נשאר הוא השורר בבית זה. בשחר ילדתו של ישעיהו היה ביתו של ר׳ שמעון מלא שפע: אמו היתה אשת־חיל ונהלה עסקי בית־המזיגה ביד חרוצים ומצאה מזה פרנסת הבית ברוח ואביו היה סוחר ביערות והצליח בעסקיו. משתי התכונות השונות של האב ושל האם נתמזג, כנראה, אפיו של ישעיהו הצעיר: אצילות הרוח ושאיפות אינטיליקטואליות כבירות מצד זה, ודיקנות, חריצות ותקיפות קיצונית מצד אחר...

וביתו של ר׳ שמעון היה בית עברי במיטב משמעה של מלה זו. אפילו בנותיו ידעו היטב את כ״הק ובמקצת גם תלמוד כגברים משכילים. מסירות ודבקות זו לשפת עבר נבלעו איפוא בדמו ובמוחו של ד—קי מבלי משים. כבן עשר כבר השכיל לכתב „על טהרת השפה" כאחד הסופרים המליצים מהזמן ההוא.

רב תורתו העברית בתקופה ההיא קבל מאת הרב ר׳ יעקב רובינשטיין, שהיה מלמד בבית אביו, ושעד היום הזה אינו פוסק מלהכב ומלקלס את תלמידו שהיה מחונן, לדעתו, בכשרונות בלתי־מצויים.

בן ט״ו שנה הלך לעירה רוסי, הסמוכה לכפר מולדתו, ולמד שם תלמוד מפי הרב דשם ורוסית מפי מורה נוצרי. במשך שנתים הגיע לידי מדרגת התפתחות כזו, עד שהיה יכל ללמד בפ״ע דף גמרא פשוטה ולקרא ספרי טורגניב וספרים רוסיים אחדים. אז עזב מקום גלותו וישב בבית אבא שנים אחדות.

השנים המעטות הללו השאירו רשם עמק על ההתפתחות הגופנית והרוחנית של הסופר בעתיד. בודד ונעזב לעצמו, היה מחלק את שעות היום שלו בין קריאה וכתיבה ברוסית ועברית ובין טיול בכרים ובשדות שמסביב לבית. הוא לא חונן מאת הטבע בהרגשנות ובהשגות פיוטיות רבות ביותר, אבל השפעת האויר המבריא והסביבה הטבעית בתקופת גדולו היתה נכרת אח״כ לא רק באדם שבו אלא גם בסופר. שם

КЕТАВИМЪ АХАРОНИМЪ

т. е.

послѣднія сочиненія

І. БЕРШАДСКАГО

Часть I.

Изданіе „ТУШІЯ".

ВАРШАВА, 1910 г.

Тип. Левинъ-Эйпштена, Павья 38.

י. ברשדסקי.

כתבים אחרונים.

עם תמונות המחבר,

תולדותיו מאת פ. קפלן.

ועם מסה ספרותית „י. ברשדסקי בתור אדם ובתור מספר"

מאת בן־אביגדור.

חלק ראשון.

הוצאת „תושיה", ורשה.

ורשה, תר"ע.

בדפוס לוין־אפשטין, סביה 38.

י. דומשביצקי (ברשדסקי).
לפני ט"ו שנה.

י. דומשביצקי (ברשדסקי).
לפני שלש שנים.

כתבים אחרונים

מאת י. ברשדסקי.

חלק ראשון.